

Namo tassa bhagavato arahato sammāsambuddhassa

Majjhimanikāye

Majjhimapaṇṇāsa-aṭṭhakathā

1. Gahapativaggo

1. Kandarakasuttavaṇṇanā

1. **Evam** (3.0001) **me sutanti** kandarakasuttam. Tattha **campāyanti** evaṃnāmake nagare. Tassa hi nagarassa ārāmapokkharāṇi-ādīsu tesu tesu ṭhānesu campakarukkhāva ussannā ahesuṃ, tasmā campāti saṅkhamagamāsi. **Gaggarāya pokkharāṇiyā tīreti** tassa campānagarassa avidūre gaggarāya nāma rājamahe-siyā khaṇitattā **gaggarāti** laddhavohārā pokkharāṇi atthi. Tassā tīre samantato nīlā-dipaṅcavaṇṇakusumapaṭimaṇḍitaṃ mahantaṃ campakavanaṃ. Tasmīṃ bhagavā kusumagandhasugandhe campakavane viharati. Taṃ sandhāya “gaggarāya pokkharāṇiyā tīre”ti vuttaṃ. **Mahatā bhikkhusaṅghena saddhinti** adassitaparicchena mahantena bhikkhusaṅghena saddhiṃ. **Pessoti** tassa nāmaṃ. **Hatthā-rohaputto**ti hatthācariyassa putto. **Kandarako Ca paribbājako** Ti kandarakoti evaṃnāmo channaparibbājako. **Abhivādetvāti** chabbaṇṇānaṃ ghanabuddharasmīnaṃ antaraṃ pavisitvā pasanna-lākhārāse nimujjamaṇo viya, siṅgīsuvaṇṇavaṇṇaṃ dussavaraṃ pasāretvā sasīsaṃ pārupamaṇo viya, vaṇṇagandhasampannacampakapupphāni sira-sā sampaṭicchanta viya, sinerupādaṃ upagacchanta puṇṇacanda viya bhagavato cakkalakkhaṇapaṭimaṇḍite alattakavaṇṇaphullapadumasassirike pāde vanditvāti attho. **Ekamantaṃ nisīdīti** chanisajjadosavirahite ekasmiṃ okāse nisīdi.

Tuṅhībhū (3.0002) **taṃ tuṅhībhūtanti** yato yato anuviloketi, tato tato tuṅhībhūta-mevāti attho. Tattha hi ekabhikkhussāpi hatthakukkuccaṃ vā pādakukkuccaṃ vā natthi, sabbe bhagavato ceva gāravena attano ca sikkhitasikkhatāya aññamaññaṃ vigatasallāpā antamaso ukkāsitāsaddampi akarontā sunikhāta-indakhilā viya nivā-taṭṭhāne sannisinnaṃ mahāsamudda-udakaṃ viya kāyenapi niccalā manasāpi avikkhittā rattavalāhakā viya sinerukūṭaṃ bhagavantaṃ parivāretvā nisīdiṃsu. Paribbājakassa evaṃ sannisinnaṃ parisāṃ disvā mahantaṃ pītisomanassaṃ uppajji. Uppannaṃ pana antohadayasmiṃyeva sannidahituṃ asakko piyasa-mudāhāraṃ samuṭṭhāpesi. Tasmā **acchariyaṃ bhoti-ādimāha**.

Tattha andhassa pabbatārohanaṃ viya niccaṃ na hotīti **acchariyaṃ**. Ayaṃ tāva saddanayo. Ayaṃ pana aṭṭhakathānayo, accharāyogganti **acchariyaṃ**. Accharaṃ paharituṃ yuttanti attho. Abhūtapubbaṃ bhūtanti **abbhutaṃ**. Ubhayampetaṃ vimhayassevādhivacanaṃ. Taṃ panetaṃ garaha-acchariyaṃ, pasamsā-acchariyanti duvidhaṃ hoti. Tattha acchariyaṃ moggallāna abbhutaṃ moggallāna, yāva bāhāgahaṇāpi nāma so moghapuriso āgamaśsatīti (cūḷava. 383; a. ni. 8.20), idaṃ garaha-acchariyaṃ nāma. “Acchariyaṃ nandamāte abbhutaṃ nandamāte, yatra hi nāma cittuppādampi parisodhessaśīti (a. ni. 7.53) idaṃ pasamsā-acchariyaṃ nāma. Idhāpi idameva adhippetāṃ” ayañhi taṃ pasamsanto evamāha.

Yāvañcidanti ettha **idanti** nipātamattaṃ. **Yāvāti** pamāṇaparicchedo, yāva sammā paṭipādito, yattakena pamāṇena sammā paṭipādito, na sakkā tassa vaṇṇe vattuṃ, atha kho acchariyamevetāṃ abbhutamevetanti vuttaṃ hoti. **Etaparamaṃyevāti** evaṃ sammā paṭipādito eso bhikkhusaṅgho tassāpi bhikkhusaṅghassa paramoti etaparamo, taṃ etaparamaṃ yathā ayaṃ paṭipādito, evaṃ paṭipāditaṃ katvā paṭipādesuṃ, na ito bhiyyoti attho. Dutīyanaye evaṃ paṭipādessanti, na ito bhiyyoti yojetabbaṃ. Tattha **paṭipāditoti** ābhisamācārikavattaṃ ādiṃ katvā sammā apaccanīkapaṭipattiyaṃ yojito. Atha kasmā ayaṃ paribbājako (3.0003) atītānāgate buddhe dasseti, kimassa tiyaddhajānanañāṇaṃ atthīti. Natthi, naya-ggāhe pana ṭhatvā “yenākārena ayaṃ bhikkhusaṅgho sannisinno danto vinīto upasanto, atītabuddhāpi etaparamaṃyeva katvā paṭipajjāpesuṃ, anāgatabuddhāpi paṭipajjāpessanti, natthi ito uttari paṭipādanā”ti maññamāno anubuddhiyā evamāha.

2. Evametaṃ kandarakāti pāṭi-ekko anusandhi. Bhagavā kira taṃ sutvā “kandara-ka tvaṃ bhikkhusaṅghaṃ upasantoti vadasi, imassa pana bhikkhusaṅghassa upasantakāraṇaṃ tuyhaṃ apākaṭaṃ, na hi tvaṃ samatiṃsa pāramiyā pūretvā kusalamūlaṃ paripācetvā bodhipallaṅke sabbaññutaññāṇaṃ paṭivijjhi, mayā pana pāramiyo pūretvā ñātathacariyaṃ lokatthacariyaṃ buddhatthacariyañca koṭiṃ pāpetvā bodhipallaṅke sabbaññutaññāṇaṃ paṭividdhaṃ, mayhaṃ etesaṃ upasantakāraṇaṃ pākaṭaṃ”ti dassetuṃ imaṃ desanaṃ ārabhi.

Santi hi kandarakāti ayampi pāṭi-ekko anusandhi. Bhagavato kira etadahosi-“ayaṃ paribbājako imaṃ bhikkhusaṅghaṃ upasantoti vadati, ayañca bhikkhusaṅgho kappetvā pakappetvā kuhakabhāvena iriyāpathaṃ saṅghapento cittena anupasanto na upasantākāraṃ dasseti. Ettha pana bhikkhusaṅghe paṭipadaṃ pūrayamānāpi paṭipadaṃ pūretvā matthakaṃ patvā ṭhitabhikkhūpi atthi, tattha paṭipadaṃ pūretvā matthakaṃ pattā attanā paṭividdhaguṇeheva upasantā, paṭipadaṃ pūrayamānā uparimaggassa vipassanāya upasantā, ito muttā pana avasesā catūhi satipaṭṭhānehi upasantā. Taṃ nesaṃ upasantakāraṇaṃ dassessāmī”-ti “iminā ca iminā ca kāraṇena ayaṃ bhikkhusaṅgho upasanto”ti dassetuṃ “santi hi kandarakā”ti-ādimāha.

Tattha **arahanto khīṇāsavāti**-ādīsu yaṃ vattabbaṃ, taṃ mūlapariyāyasuttavaṇṇanāyameva vuttaṃ. Sekhapaṭipadampi tattheva vitthāritaṃ. **Santatasīlāti** satatasīlā nirantarasiḷā. **Santatavuttinoti** tasseva vevacanaṃ, santatajīvikā vātipi attho.

Tasmim̄ santatasīle ṭhatvāva jīvikam̄ kappenti, na dussīlyam̄ maraṇam̄ pāpuṇa-
ntīti attho.

Nipakāti nepakkena samannāgatā paññavanto. **Nipakavuttinoti** paññāya vuttino,
paññāya ṭhatvā jīvikam̄ kappenti. Yathā ekacco sāsane pabbajitvāpi (3.0004) jīvita-
kāraṇā chasu agocaresu carati, vesiyāgocaro hoti, vidhavathullakumārikapaṇḍaka-
pānāgārabhikkhunigocaro hoti. Saṃsaṭṭho viharati rājūhi rājamahāmattehi titthi-
yehi titthiyasāvakehi ananulomikena gihisaṃsaggena (vibha. 514), vejjakammaṃ
karoti, dūtakammaṃ karoti, paṇḍakammaṃ karoti, gaṇḍam̄ phāleti, aruma-
kkhanam̄ deti, uddham̄virecanam̄ deti, adhovirecanam̄ deti, natthutelaṃ pacati,
pivanatelaṃ pacati, veḷudānam̄, pattadānam̄, pupphadānam̄, phaladānam̄, sināna-
dānam̄, dantakaṭṭhadānam̄, mukhodakadānam̄, cuṇṇamattikadānam̄ deti, cātu-
kamyam̄ karoti, muggasūpiyam̄, pāribhaṭum̄, jaṅghapesaniyam̄ karotīti ekavīsativi-
dhāya anesanāya jīvikam̄ kappento anipakavutti nāma hoti, na paññāya ṭhatvā
jīvikam̄ kappeti, tato kālakiriyam̄ katvā **samaṇayakkho** nāma hutvā “tassa saṅghā-
ṭīpi ādittā hoti sampajjalitā”ti vuttanayena mahādukkham̄ anubhoti. Evaṃvidhā
ahutvā jīvitahetupi sikkhāpadam̄ anatikkamanto catupārisuddhisīle patiṭṭhāya
yathābalaṃ buddhavacanam̄ uggaṇhitvā rathavinītaṭṭipadam̄, mahāgosiṅgapaṭi-
padam̄, mahāsuññatapaṭipadam̄, anaṅgaṇapaṭipadam̄, dhammadāyādapaṭipadam̄,
nālakapaṭipadam̄, tuvaṭṭakapaṭipadam̄, candopamaṭṭipadanti imāni ariyapaṭi-
pādāni pūrento catupaccaya-santosa-bhāvanārāma-ariyavaṃsapaṭipattiyam̄ kāyasa-
kkhino hutvā anikā nikkhantahatthī viya yūthā vissaṭṭhasīho viya nipacchābandha-
mahānāvā viya ca gamanādīsu ekavīhārino vipassanam̄ paṭṭhapetvā ajja-ajjeva
arahattanti pavatta-ussāhā viharantīti attho.

Suppatiṭṭhitacittāti catūsu satipaṭṭhānesu suṭṭhapitacittā hutvā. Sesā satipaṭṭhā-
nakathā heṭṭhā vitthāritāva. Idha pana lokiya lokuttaramissakā satipaṭṭhānā kathitā,
ettakena bhikkhusaṅghassa upasantakāraṇam̄ kathitam̄ hoti.

3. Yāva supaññattāti yāva suṭṭhapitā sudesitā. **Mayampi hi, bhanteti** iminā esa
attano kārakabhāvaṃ dasseti, bhikkhusaṅghaṅca ukkhipati. Ayañhettha adhi-
ppāyo, mayampi hi, bhante, gihi ...pe... suppatiṭṭhitacittā viharāma, bhikkhusa-
ṅghassa pana ayameva kasi ca bījaṅca yuganaṅgalaṅca phālapācanaṅca, tasmā
bhikkhusaṅgho sabbakālam̄ satipaṭṭhānaparāyaṇo, mayam̄ (3.0005) pana kālena
kālam̄ okāsam̄ labhitvā etaṃ manasikāram̄ karoma, mayampi kārakā, na sabbaso
vissaṭṭhakammaṭṭhānāyevāti. **Manussagahaneti** manussānam̄ ajjhāsaya gaha-
nena gahanatā, ajjhāsaya sāsāpi nesaṃ kilesagahanena gahanatā veditabbā. **Kasa-
ṭasāṭṭheyyesupi** eseva nayo. Tattha aparissuddhaṭṭhena **kasaṭatā**, kerāṭīyaṭṭhena
sāṭṭheyyatā veditabbā. **Sattānam̄ hitāhitam̄ jānātīti** evaṃ gahanakasaṭakerāṭīyānam̄
manussānam̄ hitāhitapaṭipadam̄ yāva suṭṭhu bhagavā jānāti. **Yadidaṃ pasavoti**
ettha sabbāpi catuppadaṃ jātīti pasavoti adhippetā. **Pahomīti** sakkomi. **Yāvatakena**
antarenāti yattakena khaṇena. **Campam̄ gatāgamam̄ karissatīti** assamaṇḍalato
yāva campānagaradvārā gamanaṅca āgamanaṅca karissati. **Sāṭṭheyyānīti** saṭṭha-
ttāni. **Kūṭṭheyyānīti** kūṭṭattāni. **Vaṅkeyyānīti** vaṅkattāni. **Jimheyyānīti** jimhattāni. **Pātuka-
rissatīti** pakāsessati dassessati. Na hi sakkā tena tāni ettakena antarena dassetuṃ.

Tattha yassa kismiñcideva ðhāne ðhātukāmassa sato yaṃ ðhānaṃ manussānaṃ sappatibhayaṃ, purato gantvā vañcetvā ðhassāmīti na hoti, tasmim̃ ðhātukāmaṭṭhāneyeva nikhātattambho viya cattāro pāde niccale katvā tiṭṭhati, ayaṃ **saṭho** nāma. Yassa pana kismiñcideva ðhāne avacchinditvā khandhagataṃ pātetukāmassa sato yaṃ ðhānaṃ manussānaṃ sappatibhayaṃ, purato gantvā vañcetvā pātesāmīti na hoti, tattheva avacchinditvā pāteteti, ayaṃ **kūṭo** nāma. Yassa kismiñcideva ðhāne maggā ukkamma nivattitvā paṭimaggaṃ ārohitukāmassa sato yaṃ ðhānaṃ manussānaṃ sappatibhayaṃ, purato gantvā vañcetvā evaṃ karissāmīti na hoti, tattheva maggā ukkamma nivattitvā paṭimaggaṃ ārohati, ayaṃ **vaṅko** nāma. Yassa pana kālena vāmato kālena dakkhiṇato kālena ujumaggeneva gantukāmassa sato yaṃ ðhānaṃ manussānaṃ sappatibhayaṃ, purato gantvā vañcetvā evaṃ karissāmīti na hoti, tattheva kālena vāmato kālena dakkhiṇato kālena ujumaggaṃ gacchati, tathā laṇḍaṃ vā passāvaṃ vā vissajjetukāmassa sato idaṃ ðhānaṃ susammaṭṭhaṃ ākiṇṇamanussaṃ ramaṇiyaṃ, imasmim̃ ðhāne evarūpaṃ kātuṃ na yuttaṃ, purato gantvā paṭicchannaḥāne karissāmīti na hoti, tattheva karoti, ayaṃ **jimho** nāma. Iti imaṃ catubbidhampi kiriyaṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. Sabbāni tāni sāṭheyāni (3.0006) kūṭeyāni vaṅkeyāni jimheyāni pātukarissatīti evaṃ karontāpi te saḥādayo tāni sāṭheyādīni pātukaronti nāma.

Evaṃ pasūnaṃ uttānabhāvaṃ dassetvā idāni manussānaṃ gahanabhāvaṃ dassento **amhākaṃ pana, bhanteti**-ādimāha. Tattha **dāsāti** antojātakā vā dhana-kkītā vā karamarānītā vā sayāṃ vā dāsabyaṃ upagatā. **Pessāti** pesanakārakā. **Kammakarāti** bhattavetanabhatā. **Aññathāva kāyenāti** aññenevākārena kāyena samudācaranti, aññenevākārena vācāya, aññena ca nesaṃ ākārena cittaṃ ðhitaṃ hotīti dasseti. Tattha ye sammukhā sāmike disvā paccuggamaṃ karonti, hatthato bhaṇḍakaṃ gaṇhanti, imaṃ vissajjetvā imaṃ gaṇhantā sesānipi āsana-paññāpana-tālavaṇṭabījana-pādadhovanādīni sabbāni kiccāni karonti, parammukhāle pana telampi uttarantaṃ na oloketi, satagghanakepi sahasagghanakepi kamme parihāyante nivattitvā oloketumpi na icchanti, ime aññathā kāyena samudācaranti nāma. Ye pana sammukhā “amhākaṃ sāmī amhākaṃ ayyo”ti-ādīni vatvā pasamsanti, parammukhā avattabbaṃ nāma natthi, yaṃ icchanti, taṃ vadanti, ime aññathā vācāya samudācaranti nāma.

4. Cattārome pessapuggalāti ayampi pāṭi-ekko anusandhi. Ayañhi pesso “yāvañcidaṃ, bhante, bhagavā evaṃ manussagahaṇe evaṃ manussakasaṭe evaṃ manussasāṭheyeye vattamāne sattānaṃ hitāhitaṃ jānāti”ti āha. Purime ca tayo puggalā ahitapaṭipadaṃ paṭipannā, upari catuttho hitapaṭipadaṃ, evamaḥaṃ sattānaṃ hitāhitaṃ jānāmīti dassetuṃ imaṃ desanaṃ ārabhi. Heṭṭhā kandara-kassa

kathāya saddhiṃ yojetumpi vaṭṭati. Tena vuttaṃ “yāvañcidaṃ bhotā gotamena sammā bhikkhusaṅgho paṭipādito”ti. Athassa bhagavā “purime tayo puggale pahāya upari catutthapuggalassa hitapaṭipattiyāmyeva paṭipādemī”ti dassentopi imaṃ desanaṃ ārabhi. **Santoti** idaṃ saṃvijjamānāti padasseva vevacanaṃ. “Santā honti samitā vūpasantā”ti (vibha. 542) ettha hi niruddhā santāti vuttā. “Santā ete vihārā ariyassa vinaye vuccanti”ti ettha (ma. ni. 1.82) nibbutā. “Santo have sabbhi pavedayanti”ti ettha (jā. 2.21.413) paṇḍitā. Idha pana vijjamānā upalabbhamānāti attho.

Attantapādīsu (3.0007) attānaṃ tapati dukkhāpetīti **attantapo**. Attano paritāpanānuyogaṃ **attaparitāpanānuyogaṃ**. Paraṃ tapati dukkhāpetīti **parantapo**. Paresaṃ paritāpanānuyogaṃ **paraparitāpanānuyogaṃ**. **Diṭṭheva dhammeti** imasmiṃyeva attabhāve. **Nicchātōti** chātaṃ vuccati taṇhā, sā assa natthīti nicchātō. Sabbakilesānaṃ nibbutattā **nibbuto**. Anto tāpanakilesānaṃ abhāvā sītaḷo jātoti **sītibhūto**. Jhānamaggaphalanibbānasukhāni paṭisaṃvedetīti **sukhapaṭisaṃvedī**. **Brahmabhūtena attanāti** seṭṭhabhūtena attanā. **Cittaṃ ārādhētīti** cittaṃ sampādeti, paripūreti gaṇhāti pasādetīti attho.

5. Dukkhapāṭikkūlanti dukkhassa paṭikūlaṃ, paccaṇīkasaṅghitaṃ dukkhaṃ apattahayamānanti attho.

6. Paṇḍitoti idha catūhi kāraṇehi paṇḍitoti na vattabbo, satipaṭṭhānesu pana kammaṃ karotīti paṇḍitoti vattuṃ vaṭṭati. **Mahāpaññoti** idampi mahante atthe pariggāṇhātīti-ādinā mahāpaññalakkhaṇena na vattabbaṃ, satipaṭṭhānapariggāhikāya pana paññāya samannāgatattā mahāpaññoti vattuṃ vaṭṭati. **Mahatā atthena saṃyutto agamissāti** mahatā atthena saṃyutto hutvā gato bhavēyya, sotāpatti-phalaṃ pāpuṇeyyāti attho. Kiṃ pana yesaṃ maggaphalānaṃ upanissayo atthi, buddhānaṃ sammukhībhāve ṭhitepi tesāṃ antarāyo hotīti. Āma hoti, na pana buddhe paṭicca, atha kho kiriyaparihāniyā vā pāpamittatāya vā hoti. Tattha kiriyaparihāniyā hoti nāma- sace hi dhammasenāpati dhanañjānissa brāhmaṇassa āsayāṃ ṇatvā dhammaṃ adesayissā, so brāhmaṇo sotāpanno abhavissā, evaṃ tāva kiriyaparihāniyā hoti. Pāpamittatāya hoti nāma- sace hi ajātasattu devadattassa vacanaṃ gahetvā pitughātakammaṃ nākarissā, sāmaññaphalasuttakathitadivaseva sotāpanno abhavissā, tassa vacanaṃ gahetvā pitughātakammaṃ katattā pana na hoti, evaṃ pāpamittatāya hoti. Imassāpi upāsakassa kiriyaparihāni jātā, apariniṭṭhitāya desanāya uṭṭahitvā pakkanto. **Apica, bhikkhave, ettāvātāpi pesso hatthārohaputto mahatā atthena saṃyuttoti** katarena mahantena atthena? Dvīhi ānisaṃsehi. So kira upāsako saṅghe ca pasādaṃ paṭilabhi, satipaṭṭhānapariggahaṇatthāya cassa abhinavo nayo udapādi. Tena vuttaṃ “mahatā atthena saṃyutto”ti. Kandarako pana saṅghe pasādameva (3.0008) paṭilabhi. **Etassa bhagavā kāloti** etassa dhammakkhānassa, catunnaṃ vā puggalānaṃ vibhajanassa kālo.

8. Orabbhikādīsu urabbhā vuccanti eḷakā, urabbhe hanatīti **orabbhiko**. **Sūkarikādīsupi** eseva nayo. **Luddoti** dāruṇo kakkhaḷo. **Macchaghātakoti** macchabandhakevaṭṭo. **Bandhanāgārikoti** bandhanāgāragopako. **Kururakammantāti** dāruṇaka-

mmantā.

9. Muddhāvasitto Ti khattiyābhisekena muddhani abhisitto. **Puratthimena nagara-ssāti** nagarato puratthimadisāya. **Santhāgāranti** yaññasālaṃ. **Kharājinaṃ nivāsetvāti** sakhuraṃ ajinacammaṃ nivāsetvā. **Sappitelenāti** sappinā ca telena ca. Ṭhapetvā hi sappiṃ avaseso yo koci sneho telanti vuccati. **Kaṇḍūvamāno** Ti nakhānaṃ chinnattā kaṇḍūvitabbakāle tena kaṇḍūvamāno. **Anantarāhitāyāti** asanthatāya. **Sarūpavacchāyāti** sadisavacchāya. Sace gāvī setā hoti, vacchopi setakova. Sace gāvī kabarā vā rattā vā, vacchopi tādiso vāti evaṃ sarūpavacchāya. **So evamāhāti** so rājā evaṃ vadeti. **Vacchatarāti** taruṇavacchakabhāvaṃ atikkantā balavavacchā. **Vacchatarīsupi** eseva nayo. **Barihisatthāyāti** parikkhepakaraṇatthāya ceva yaññabhūmiyaṃ attharaṇatthāya ca. Sesam heṭṭhā tattha tattha vitthāritattā uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Kandarakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Aṭṭhakanāgarasuttavaṇṇanā

17. Evaṃ me sutanti aṭṭhakanāgarasuttaṃ. Tattha **beluvagāma** keti vesāliyā dakkhiṇapasse avidūre beluvagāmaṃ nāma atthi, taṃ gocaragāmaṃ katvāti attho. **Dasamoti** so hi jātigottavasena ceva (3.0009) sārappattakulagaṇanāya ca dasame ṭhāne gaṇiyati, tenassa dasamotveva nāmaṃ jātaṃ. **Aṭṭhakanāgaroti** aṭṭhakanagaravāsī. **Kukkuṭārāmoti** kukkuṭasetṭhinā kārito āraṃ.

18. Tena bhagavatā ...pe... akkhātoti ettha ayaṃ saṅkhepattho, yo so bhagavā samatiṃsa pāramiyo pūretvā sabbakilese bhañjitvā anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambuddho, tena bhagavatā, tesam tesam sattānaṃ āsayānusayaṃ **jānatā**, hatthatale ṭhapita-āmalakaṃ viya sabbaṃ ñeyyadhammaṃ **passatā**. Apica pubbenivāsādīhi jānatā, dibbena cakkhunā passatā, tīhi vijjāhi chahi vā pana abhiññāhi jānatā, sabbattha appaṭihatena samantacakkhunā passatā, sabbadhammajānana-samatthāya paññāya jānatā, sabbasattānaṃ cakkhuvisayātītāni tirokuṭṭādigatā-nipi rūpāni ativisuddhena maṃsacakkhunā passatā, attahitasādhikāya samādhipadaṭṭhānāya paṭivedhapaññāya jānatā, parahitasādhikāya karuṇāpadaṭṭhānāya desanāpaññāya passatā, arīnaṃ hatattā paccayādīnaṃ arahattā **arahatā**, sammā sāmāñca saccānaṃ buddhattā **sammāsambuddhena**. Antarāyikadhamme vā jānatā, niyyānikadhamme passatā, kilesārīnaṃ hatattā arahatā, sāmāṃ sabba-dhammānaṃ buddhattā sammāsambuddhenāti evaṃ catuvesārajjasena catūhi kāraṇehi thomitena. Atthi nu kho eko dhammo akkhātoti.

19. Abhisāṅkhatanti kataṃ uppāditaṃ. **Abhisāñcetayitanti** cetayitaṃ pakappitaṃ. **So tattha ṭhitoti** so tasmīṃ samathavipassanādhamme ṭhito. **Dhammarāgena**

dhammanandiyāti padadvayehi samathavipassanāsu chandarāgo vutto. Samathavipassanāsu hi sabbena sabbaṃ chandarāgaṃ pariyādiyitum sakkonto arahā hoti, asakkonto anāgāmī hoti. So samathavipassanāsu chandarāgassa appahīnattā catutthajjhānacetanāya suddhāvāse nibbattati, ayaṃ ācariyānaṃ samāna-kathā.

Vitaṇḍavādī panāha “teneva dhammarāgenāti vacanato akusalena suddhāvāse nibbattati”ti so “suttaṃ āharā”ti vattabbo, addhā aññaṃ apassanto idameva āharissati, tato vattabbo “kiṃ panidaṃ suttaṃ neyyatthaṃ nītatthan”ti, addhā nītatthanti vakkhati. Tato vattabbo- evaṃ sante anāgāmiphalatthikena (3.0010) samathavipassanāsu chandarāgo kattabbo bhavissati, chandarāge uppādite anāgāmiphalaṃ paṭividdhaṃ bhavissati “mā suttaṃ me laddhan”ti yaṃ vā taṃ vā dīpehi. Pañhaṃ kathentena hi ācariyassa santike uggahetvā attharasaṃ paṭivijjhivā kathetum vaṭṭati, akusalena hi sagge, kusalena vā apāye paṭisandhi nāma natthi. Vuttañhetam bhagavatā-

“Na, bhikkhave, lobhajena kamma dosajena kamma mohajena kamma devā paññāyanti, manussā paññāyanti, yā vā panaññāpi kāci sugatiyo, atha kho, bhikkhave, lobhajena kamma dosajena kamma mohajena kamma nirayo paññāyati, tiracchānayani paññāyati, pettivisayo paññāyati, yā vā panaññāpi kāci duggatiyo”ti-

Evaṃ paññāpetabbo. Sace sañjānāti sañjānātu, no ce sañjānāti, “gaccha pātova vihāraṃ pavisitvā yāgum pivāhi”ti uyyojetabbo.

Yathā ca pana imasmiṃ sutte, evaṃ mahāmālukyovādepi mahāsatipaṭṭhānepi kāyagatāsatisuttepi samathavipassanā kathitā. Tattha imasmiṃ sutte samathavasena gacchatopi vipassanāvasena gacchatopi samathadhurameva dhuraṃ, mahāmālukyovāde vipassanāva dhuraṃ, mahāsatipaṭṭhānaṃ pana vipassanuttaraṃ nāma kathitaṃ, kāyagatāsatisuttaṃ samathuttaranti.

Ayaṃ kho gahapati ...pe... ekadhammo akkhātoti ekadhammaṃ pucchitena ayampi ekadhammoti evaṃ pucchāvasena kathitattā ekādasapi dhammā ekadhammo nāma jāto. Mahāsakuludāyisuttasmiñhi ekūnavīsati pabbāni paṭipadāvasena ekadhammo nāma jātāni, idha ekādasapucchāvasena ekadhammoti āgatāni. Amatuppattiyatthena vā sabbānīpi ekadhammoti vattum vaṭṭati.

21. Nidhimukhaṃ gavesantoti nidhiṃ pariyesanto. **Sakidevāti** ekapayogena. Kathaṃ pana ekapayogeneva ekādasannaṃ nidhīnaṃ adhigamo hotīti. Idhekacco araññe nidhiṃ gavesamāno carati, tamenam aññataro atthacarako disvā “kiṃ bho carasi”ti pucchati. So “jīvitavuttiṃ pariyesāmī”ti (3.0011) āha. Itaro “tena hi samma āgaccha, etaṃ pāsāṇaṃ pavattehi”ti āha. So taṃ pavattetvā uparūpariṭhapitā vā kucchiyā kucchiṃ āhacca ṭhitā vā ekādasa kumbhiyo passeyya, evaṃ ekapayogena ekādasannaṃ nidhīnaṃ adhigamo hoti.

Ācariyadhanaṃ pariyesissantīti aññatitthiyā hi yassa santike sippaṃ uggaṇhanti, tassa sippuggahaṇato pure vā pacchā vā antarantare vā gehato nīharitvā dhanam denti. Yesam gehe natthi, te ñātisabhāgato pariyesanti, tathā alabhamañā bhikkhampi caritvā dentiyeva. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ.

Kimaṅgaṃ paṇāhanti bāhirakā tāva aniyyānikepi sāsane sippamattadāyakassa dhanam pariyesanti; ahaṃ pana evaṃvidhe niyyānikasāsane ekādasavidhaṃ amatuppattipaṭipadaṃ desentassa ācariyassa pūjaṃ kiṃ na karissāmi, karissāmi- yevāti vadati. **Paccekadussayugena acchādesīti** ekamekassa bhikkhuno ekekaṃ dussayugamadāsīti attho. Samudācāravacanaṃ panettha evarūpaṃ hoti, tasmā acchādesīti vuttaṃ. **Pañcasatavihāranti** pañcasatagghanikaṃ paṇṇasālaṃ kāre- sīti attho. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Aṭṭhakanāgarasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Sekhasuttavaṇṇanā

22. Evaṃ me sutanti sekhasuttaṃ. Tattha **navam santhāgāranti** adhunā kāritaṃ santhāgāraṃ, ekā mahāsālāti attho. Uyyogakālādīsu hi rājāno tattha ṭhatvā “ettakā purato gacchantu, ettakā pacchā, ettakā ubhoḥi passehi, ettakā hatthīsu abhiruhantu, ettakā assesu, ettakā rathesu tiṭṭhantū”ti evaṃ santhaṃ karonti, mariyādaṃ bandhanti, tasmā taṃ ṭhānaṃ **santhāgāranti** vuccati. Uyyogaṭṭhānato ca āgantvā yāva gehesu allagomayaparibhaṇḍādīni karonti, tāva dve tīṇi divasāni te rājāno tattha santhambhantītipi santhāgāraṃ. Tesam rājūnaṃ saha atthānusā- sanaṃ agārantīpi santhāgāraṃ gaṇarājāno hi te (3.0012), tasmā uppannakiccaṃ ekassa vasena na chijjati, sabbesaṃ chando laddhuṃ vaṭṭati, tasmā sabbe tattha sannipativā anusāsanti. Tena vuttaṃ “saha atthānusāsanaṃ agārantīpi santhāgā- ran”ti. Yasmā panete tattha sannipativā “imasmim kāle kasituṃ vaṭṭati, imasmim kāle vapitun”ti evamādinā nayena gharāvāsakiccāni sammantayanti, tasmā chiddāvachiddaṃ gharāvāsaṃ tattha santharantītipi santhāgāraṃ. **Acirakāritaṃ hotīti** kaṭṭhakamma-silākamma-cittakammādivasena susajjitaṃ devavimānaṃ viya adhunā niṭṭhāpitaṃ. **Samaṇena vāti** ettha yasmā

gharavatthupariggahakāleyeva devatā attano vasanaṭṭhānaṃ gaṇhanti, tasmā “devena vā”ti avatvā “samaṇena vā brāhmaṇena vā kenaci vā manussabhūtenā”-ti vuttaṃ.

Yena bhagavā tenupasaṅkamimsūti santhāgāraṃ niṭṭhanti sutvā “gacchāma, naṃ passissāmā”ti gantvā dvārakoṭṭhakato paṭṭhāya sabbaṃ oloketvā “idaṃ santhāgāraṃ devavimānasadisāṃ ativiya manoramaṃ sassirikaṃ kena paṭhamaṃ paribhuttaṃ amhākaṃ dīgharattaṃ hitāya sukhāya assā”ti cintetvā “amhākaṃ ñātiseṭṭhassa paṭhamaṃ diyyamānepi satthunova anucchavikaṃ, dakkhiṇeyyavasena diyyamānepi satthunova anucchavikaṃ, tasmā paṭhamaṃ satthāraṃ paribhuñjāpessāma, bhikkhusaṅghassa āgamaṃ karissāma, bhikkhusaṅghe āgate tepiṭakaṃ buddhavacanaṃ āgatameva bhavissati, satthāraṃ tiyāmarattiṃ amhākaṃ dhammakathaṃ kathāpessāma, iti tīhi ratanehi paribhuttaṃ mayaṃ pacchā paribhuñjissāma, evaṃ no dīgharattaṃ hitāya sukhāya bhavissati”ti sannīṭṭhānaṃ katvā upasaṅkamimsu.

Yena santhāgāraṃ tenupasaṅkamimsūti taṃ divasaṃ kira santhāgāraṃ kiñcāpi rājakulānaṃ dassanattāya devavimānaṃ viya susajjitaṃ hoti supaṭṭija-ggitaṃ, buddhārahaṃ pana katvā appaṇṇattaṃ. Buddhā hi nāma araṇṇajjhāsaya āraṇṇārāmā antogāme vaseyyuṃ vā no vā, tasmā bhagavato manaṃ jānitvāva paṇṇāpessāmāti cintetvā te bhagavantaṃ upasaṅkamimsu. Idāni pana manaṃ labhitvā paṇṇāpetukāmā yena santhāgāraṃ tenupasaṅkamimsu.

Sabbasanthariṃ santhāgāraṃ santharivāti yathā sabbameva santhataṃ hoti, evaṃ taṃ santharāpetvā. Sabbapaṭhamaṃ tāva “gomayaṃ nāma sabbamaṅga-lesu vaṭṭati”ti (3.0013) sudhāparikkammakatampi bhūmiṃ allagomayena opuñchā-petvā parisukkhabhāvaṃ ñatvā yathā akkantaṭṭhāne padaṃ na paṇṇāyati, evaṃ catujjātiyagandhehi limpāpetvā upari nānāvaṇṇe kaṭasārake santharivā tesāṃ upari mahāpiṭṭhikakojavake ādiṃ katvā hatthatharaka-assattharaka-sīhattharaka-byagghattharakacandattharaka-sūriyattharaka-cittattharakādīhi nānāvaṇṇehi attharaṇehi santharitabbakayuttaṃ sabbokāsaṃ santharāpesuṃ. Tena vuttaṃ “sabbasanthariṃ santhāgāraṃ santharivā”ti.

Āsanāni paṇṇāpetvāti majjhaṭṭhāne tāva maṅgalatthambhaṃ nissāya mahā-raham buddhāsaṃ paṇṇāpetvā tattha yaṃ yaṃ mudukañca manoramañca paccattharaṇaṃ, taṃ taṃ paccattharivā bhagavato lohitakaṃ manuñṇadassanaṃ upadhānaṃ upadahitvā upari suvaṇṇarajatatārakavicittaṃ vitānaṃ bandhitvā gandhadāmapupphadāmapattadāmādīhi paccattharaṇehi alaṅkarivā samantā dvādasahatthaṭṭhāne pupphajālaṃ karitvā tiṃsahatthamattaṃ ṭhānaṃ paṭasāṇiyā parikkhipāpetvā pacchimabhittiṃ nissāya bhikkhusaṅghassa pallaṅkapīṭha-apa-ssayapīṭha-muṇḍapīṭhāni paṇṇāpetvā upari setapaccattharaṇehi paccattharā-petvā pācīnabhittiṃ nissāya attano attano mahāpiṭṭhikakojavake paṇṇāpetvā haṃsalomādipūritāni upadhānāni ṭhapāpesuṃ “evaṃ akilamamānā sabbarattiṃ dhammaṃ suṇissāmā”ti. Idaṃ sandhāya vuttaṃ “āsanāni paṇṇāpetvā”ti.

Udakamaṇikanti mahākucchikaṃ udakacāṭiṃ. **Upaṭṭhapetvāti** evaṃ bhagavā ca bhikkhusaṅgho ca yathāruciyaṃ hatthe vā dhovissanti pāde vā, mukhaṃ vā vikkhā-

lessantīti tesu tesu ṭhānesu maṇivaṇṇassa udakassa pūrāpetvā vāsathāya nānā-pupphāni ceva udakavāsacuṇṇāni ca pakkipitvā kadalipaṇṇehi pidahitvā patitṭhā-pesuṃ. Idaṃ sandhāya vuttaṃ “upaṭṭhapetvā”ti.

Telappadīpaṃ āropetvāti rajatasuvaṇṇādimaḍḍāsu dīpikāsu yonakarūpaki-rātarūpakādīnaṃ hatthe ṭhapitasuvaṇṇarajatādimaḍḍakapallakādīsu ca telappa-dīpaṃ jalayitvāti attho. **Yena bhagavā tenupasaṅkamimsū**ti ettha pana te sakyarā-jāno na kevalaṃ santhāgārameva, atha kho yojanāvaṭṭe kapilavatthusmiṃ nagara-vīthiyopi sammajjāpetvā dhaje (3.0014) ussāpetvā gehadvāresu puṇṇaghaṭe ca kadaliyo ca ṭhapāpetvā sakalanagaraṃ dīpamālādīhi vippakiṇṇatārakaṃ viya katvā “khīrapāyake dārake khīraṃ pāyetha, dahare kumāre lahuṃ lahuṃ bhojetvā sayāpetha, uccāsaddaṃ mā karittha, ajja ekarattiṃ satthā antogāme vasissati, buddhā nāma appasaddakāmā hontī”ti bheriṃ carāpetvā sayāṃ daṇḍadīpikā ādāya yena bhagavā tenupasaṅkamimsu.

Atha kho bhagavā nivāsetvā pattacīvaramādāya saddhiṃ bhikkhusaṅghena yena navāṃ santhāgāraṃ tenupasaṅkamīti. “Yassa dāni, bhante, bhagavā kālaṃ maññati”ti evaṃ kira kāle ārocite bhagavā lākhārasena tintarattakoviḷārapuppha-vaṇṇaṃ rattadupaṭṭaṃ kattariyā padumaṃ kantanto viya saṃvidhāya timaṇḍalaṃ paṭicchādento nivāsetvā suvaṇṇapāmaṅgena padumakalāpaṃ parikkhipanto viya vijjullatāsassirikaṃ kāyabandhanaṃ bandhitvā rattakambalena gajakumbhaṃ pariyonaddhanto viya ratanasatubbedhe suvaṇṇagghike pavāḷajālaṃ khipamāno viya suvaṇṇacetiye rattakambalakañcukaṃ paṭimuñcanto viya gacchantaṃ puṇṇa-candaṃ rattavaṇṇavalāhakena paṭicchādayamāno viya kañcanapabbatamatthake supakkalākhārasaṃ parisiñcanto viya cittakūṭapabbatamatthakaṃ vijjullatāya parikkhipanto viya ca sacakkavāḷasineruyugandharaṃ mahāpathaviṃ cāletvā gahitaṃ nigrodhapallavasamānavāṇṇaṃ rattavarapaṃsukūlaṃ pārupitvā gandha-kuṭidvārato nikkhami kañcanaguhato sīho viya udayapabbatakūṭato puṇṇacando viya ca. Nikkhamitvā pana gandhakuṭipamukhe aṭṭhāsi.

Athassa kāyato meghamukhehi vijjukalāpā viya rasmiyo nikkhamitvā suvaṇṇara-sadhārāparisekamañjaripattapupphaphalaviṭape viya ārāmarukkhe kariṃsu. Tāva-deva ca attano attano pattacīvaramādāya mahābhikkhusaṅgho bhagavantaṃ parivāresi. Te pana parivāretvā ṭhitā bhikkhū evarūpā ahesuṃ appicchā santuṭṭhā pavivittā asaṃsaṭṭhā āraddhavīriyā vattāro vacanakkhamā codakā pāpagarahī sīla-sampannā samādhisampannā paññāvimuttivimuttiñāḍadassanasampannāti. Tehi parivārito bhagavā rattakambalaparikkhitto viya suvaṇṇakkhandho rattapadu-masaṇḍamajjhagatā viya suvaṇṇanāvā pavāḷavedikāparikkhitto viya suvaṇṇapā-sādo virocittha. Sāriputtamoggallānādayo mahātherāpi naṃ meghavaṇṇaṃ paṃsukūlaṃ (3.0015) pārupitvā maṇivammavammikā viya mahānāgā parivāra-yiṃsu vantarāgā bhinnakilesā vijaṭṭajāṭā chinnabandhanā kule vā gaṇe vā alaggā.

Iti bhagavā sayāṃ vītarāgo vītarāgehi, vītadoso vītadosehi, vītamoho vītamohēhi, nittaṇho nittaṇhehi, nikkilesa nikkilesehi, sayāṃ buddho bahussutabuddhehi parivārito, pattaparivāritaṃ viya kesaraṃ, kesaraparivāritā viya kaṇṇikā, aṭṭhanā-gasahassaparivārito viya chaddanto nāgarājā, navutihaṃsasahassaparivārito viya

dhatarattho haṃsarājā, senaṅgaparivārito viya cakkavatti, marugaṅgaparivārito viya sakko devarājā, brahmagaṅgaparivārito viya hāritamahābrahmā, tārāgaṅgaparivārito viya puṇṇacando, asamena buddhavesena aparimāṇena buddhaviḷāsena kapilavatthugamanamaggaṃ paṭipajji.

Athassa puratthimakāyato suvaṇṇavaṇṇā rasmī uṭṭhahitvā asīhatthaṭṭhānaṃ aggahesi. Pacchimakāyato dakkhiṇahatthato, vāmahatthato suvaṇṇavaṇṇā rasmī uṭṭhahitvā asīhatthaṭṭhānaṃ aggahesi. Upari kesantato paṭṭhāya sabbakesāvattehi moragīvavaṇṇā rasmī uṭṭhahitvā gaganatale asīhatthaṭṭhānaṃ aggahesi. Heṭṭhā pādātalehi pavāḷavaṇṇā rasmī uṭṭhahitvā ghanapathaviyaṃ asīhatthaṭṭhānaṃ aggahesi. Evaṃ samantā asīhatthamattaṃ ṭhānaṃ chabbaṇṇā buddharasmiyo vijjotamānā vipphandamānā kañcanaḍḍadīpikāhi niccharitvā ākāsaṃ pakkhandajālā viya cātuddīpikamahāmeghato nikkhantavijjullatā viya vidhāvīṃsu. Sabbadisābhāgā suvaṇṇacampakapupphehi vikiriyamānā viya, suvaṇṇaghaṭṭā nikkhantasuvaṇṇarasadhārāhi siñcamānā viya, pasāritasuvaṇṇapaṭaparikkhattā viya, verambhavātasamuṭṭhitakīṃsukakaṇikārapupphacuṇṇasamokiṇṇā viya vippakirīṃsu.

Bhagavatopi asīti-anubyañjanabyāmapabhādvattiṃsavaralakkhaṇasamujjalaṃ sarīraṃ samuggatatārakaṃ viya gaganatalaṃ, vikasitamiva padumavanaṃ, sabbapāliphullo viya yojanasatiko pāricchattako, paṭipāṭiyā ṭhapitānaṃ dvattiṃsūcandānaṃ dvattiṃsasūriyānaṃ dvattiṃsacakkavattīnaṃ dvattiṃsadevarājānaṃ dvattiṃsamahābrahmānaṃ (3.0016) siriya siriṃ abhibhavamānaṃ viya virocittha, yathā taṃ dasahi pāramīhi dasahi upapāramīhi dasahi paramatthapāramīhi supūritāhi samattiṃsapāramitāhi alaṅkataṃ. Kappasatasahasādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni dinnadānaṃ rakkhitasīlaṃ katakalyāṇakammaṃ ekasmiṃ attabhāve osaritvā vipākaṃ dātuṃ ṭhānaṃ alabhamānaṃ sambādhapattaṃ viya ahosi. Nāvāsa-hassabhaṇḍaṃ ekanāvaṃ āropanakālo viya, sakaṭasahasabhaṇḍaṃ ekasakaṭaṃ āropanakālo viya, pañcaviṣatiyā nadīnaṃ oghassa sambhijja mukhadvāre ekato rāsibhūtakālo viya ca ahosi.

Imāya buddhasiriyā obhāsamānassāpi ca bhagavato purato anekāni daṇḍadīpikasahasāni ukkhipīṃsu. Tathā pacchato. Vāmapasse dakkhiṇapasse. Jātikusumacampakavanamallikarattuppalanīluppalamakulasinduvārapupphāni ceva nīlapītādivaṇṇasugandhagandhacuṇṇāni ca cātuddīpikameghavissatṭhodakavuṭṭhiyo viya vippakirīṃsu. Pañcaṅgikatūriyanigghosā ceva buddhadhammasaṅghagaṅga-paṭisaṃyuttā thutighosā ca sabbadisā pūrayīṃsu. Devamanussanāgasupaṇṇagandhabbayakkhādīnaṃ akkhīni amatapānaṃ viya labhiṃsu. Imasmiṃ pana ṭhāne ṭhatvā **padasahassena** gamanavaṇṇaṃ vattuṃ vaṭṭati. Tatridaṃ mukhamattaṃ-

“Evaṃ sabbaṅgasampanno, kampaṃyanto vasundharaṃ;
aheṭṭhayanto pāṇāni, yāti lokavināyako.

Dakkhiṇaṃ paṭhamaṃ pādaṃ, uddharanto narāsabho;
gacchanto sirisampanno, sobhate dvipaduttamo.

Gacchato buddhaseṭṭhassa, heṭṭhā pādatalaṃ mudu;

samaṃ samphusate bhūmiṃ, rajasā nupalippati.
Ninnaṭṭhānaṃ unnamati, gacchante lokanāyake;
unnatañca samaṃ hoti, pathavī ca acetanā.
Pāsāṇā sakkharā ceva, kathalā khāṇukaṇṭakā;
sabbe maggā vivajjanti, gacchante lokanāyake.
Nātidūre (3.0017) uddharati, naccāsanne ca nikkhipaṃ;
aghaṭṭayanto niyyāti, ubho jāṇū ca gopphake.
Nātisīghaṃ pakkamati, sampannacaraṇo muni;
na cātisaṇikaṃ yāti, gacchamāno samāhito.
Uddhaṃ adho ca tiriyaṃ, disañca vidisaṃ tathā;
na pekkhamāno so yāti, yugamattamhi pekkhati.
Nāgavikkantacāro so, gamane sobhate jino;
cāruṃ gacchati lokaggo, hāsayanto sadevake.
Uḷurājāva sobhanto, catucārīva kesarī;
tosayanto bahū satte, puraṃ seṭṭhaṃ upāgami”ti.

Vaṇṇakālo nāma kiresa, evaṃvidhesu kālesu buddhassa sarīravaṇṇe vā guṇa-
vaṇṇe vā dhammakathikassa thāmoyeva pamāṇaṃ cuṇṇiyapadehi vā gāthāba-
ndhena vā yattakaṃ sakkoti, tattakaṃ vattabbaṃ. Dukkathitanti na vattabbaṃ.
Appamāṇavaṇṇā hi buddhā, tesāṃ buddhāpi anavasesato vaṇṇaṃ vattum asa-
matthā, pageva itarā pajāti. Iminā sirivilāsena alaṅkatappaṭiyattaṃ sakya-
rāja-
puraṃ pavisitvā bhagavā pasannacittena janena gandhadhūmavāsacuṇṇādīhi
pūjayamāno santhāgāraṃ

pāvisi. Tena vuttaṃ- “atha kho bhagavā nivāsetvā pattacīvaramādāya saddhiṃ bhikkhusaṅghena yena evaṃ santhāgāraṃ tenupasaṅkami” ti.

Bhagavantamyeva purakkhatvāti bhagavantaṃ purato katvā. Tattha bhagavā bhikkhūnañceva upāsakānañca majjhe nisinno gandhodakena nhāpetvā dukūlacumbaṭakena vodakaṃ katvā jātihiṅgulakena majjitvā rattakambalaliveṭṭhite piṭṭhe ṭhapitarattasuvaṇṇaghanapaṭimā viya ativirocittha. Ayaṃ panettha porāṇānaṃ vaṇṇabhaṇanamaggo-

“Gantvāna maṇḍalamāḷaṃ, nāgavikkantacaraṇo;
obhāsayinganto lokaggo, nisīdi varamāsane.

Tasmiṃ (3.0018) nisinno naradammasārathi,
devātidevo satapuññalakkhaṇo;

buddhāsane majjhagato virocati,
suvaṇṇanekkaṃ viya paṇḍukambale.

Nekkaṃ jambonadasseva, nikkhattaṃ paṇḍukambale;
virocati vītamalo, maṇiverocano yathā.

Mahāsālova samphullo, nerurājāvalaṅkato;
suvaṇṇayūpasaṅkāso, padumo kokanado yathā.

Jalanto dīparukkhova, pabbatagge yathā sikhi;
devānaṃ pāricchattova, sabbaphullo virocathā” ti.

Kāpilavattave sakye bahudeva rattiṃ dhammiyā kathāyāti ettha dhammī kathā nāma santhāgāra-anumodanappaṭisaṃyuttā pakiṇṇakakathā veditabbā. Tadā hi bhagavā ākāsaṅgaṃ otārento viya pathavojaṃ ākaḍḍhanto viya mahājambuṃ khandhe gahetvā cāleno viya yojanikaṃ madhubhaṇḍaṃ cakkayantena piḷetvā madhupānaṃ pāyamāno viya kāpilavattavānaṃ sakyānaṃ hitasukhāvahaṃ pakiṇṇakakathaṃ kathesi. “Āvāsadānaṃ nāmetaṃ mahārāja mahantaṃ, tumhākaṃ āvāso mayā paribhutto bhikkhusaṅghena paribhutto mayā ca bhikkhusaṅghena ca paribhutto pana dhammaratanena paribhutto yevāti tīhi ratanehi paribhutto nāma hoti. Āvāsadānasmiñhi dinne sabbadānaṃ dinnameva hoti. Bhūmaṭṭhakapaṇṇasālāya vā sākhaṃmaṇḍapassa vāpi ānisaṃso nāma paricchindituṃ na sakkā” ti nānāyavicittaṃ bahuṃ dhammakathaṃ kathetvā-

“Sītaṃ uḥhaṃ paṭihanti, tato vāḷamigāni ca;
sarīsape ca makase, sisire cāpi vuṭṭhiyo.

Tato vātātapo ghorō, sañjāto paṭihaññati;
leṇatthañca sukhatthañca, jhāyituñca vipassituṃ.

Vihāradānaṃ saṅghassa, aggaṃ buddhena vaṇṇitaṃ;
tasmā hi paṇḍito poso, sampassaṃ atthamattano.

Vihāre (3.0019) kāraye ramme, vāsayingtha bahussute;
tesaṃ annaṃca pānaṃca, vatthasenaṇānāni ca.

Dadeyya ujubhūtesu, vippasannena cetasā;

te tassa dhammaṃ desenti, sabbadukkhāpanūdanaṃ;
yaṃ so dhammaṃ idhaññāya, parinibbāti anāsavo” ti. (cūḷava. 295)-

Evaṃ ayampi āvāse ānisaṃso, ayampi ānisaṃsoti bahudevarattiṃ atirekataraṃ

diyadḍhayāmaṃ āvāsānisamsakathaṃ kathesi. Tattha imā gāthāva saṅgahaṃ āruḥhā, pakiṇṇakadhammadesanā pana saṅgahaṃ na ārohati. **Sandassesīti**-ādīni vuttatthāneva.

Āyasmantaṃ ānandaṃ āmantesīti dhammakathaṃ kathāpetukāmo jānāpesi. Atha kasmā sāriputtamahāmoggallānamahākassapādīsu asītimahātheresu vijjamānesu bhagavā ānandattherassa bhāramakāsīti. Parisajjhāsayavasena. Āyasmā hi ānando bahussutānaṃ aggo, pahosi parimaṇḍalehi padabyañjanehi madhuradhammakathaṃ kathetunti sākīyamaṇḍale pākaṭo paññāto. Tassa sakyarājūhi vihāraṃ gantvāpi dhammakathā sutapubbā, orodhā pana nesam na yathāru-ciya vihāraṃ gantum labhanti, tesam etadahosi- “aho vata bhagavā appamyeva dhammakathaṃ kathetvā amhākaṃ ñātisetthassa ānandassa bhāraṃ kareyyā”ti. Tesam ajjhāsayavasena bhagavā tasseva bhāramakāsi.

Sekho paṭipadoti paṭipannako sekhasamaṇo. So tuyhaṃ paṭibhātu upaṭṭhātu, tassa paṭipadaṃ deseḥīti paṭipadāya puggalaṃ niyametvā dasseti. Kasmā pana bhagavā imaṃ paṭipadaṃ niyamesi? Bahūhi kāraṇehi. Ime tāva sakyā maṅgalasālāya maṅgalaṃ paccāsīsanti vaḍḍhiṃ icchanti, ayañca sekhapāṭipadā mayhaṃ sāsane maṅgalapaṭipadā vaḍḍhamānakapaṭipadātipi imaṃ paṭipadaṃ niyamesi. Tassañca parisati sekhāva bahū nisinnā, te attanā paṭividdhaṭṭhāne kathiyamāne akilamantāva sallakkhessantītipi imaṃ paṭipadaṃ niyamesi. Āyasmā ca ānando sekhapāṭisambhidāpattova, so attanā paṭividdhe paccakkhaṭṭhāne kathento akilamanto viññāpetum sakkhissatītipi imaṃ paṭipadaṃ niyamesi. Sekhapāṭipadāya ca tissopi sikkhā osaṭā (3.0020), tattha adhisīlasikkhāya kathitāya sakalaṃ vinayapiṭakaṃ kathitameva hoti, adhicitasikkhāya kathitāya sakalaṃ suttantapiṭakaṃ kathitaṃ hoti, adhipaññāsikkhāya kathitāya sakalaṃ abhidhammapiṭakaṃ kathitaṃ hoti, ānando ca bahussuto tipīṭakadharo, so pahoti tīhi piṭakehi tisso sikkhā kathetum, evaṃ kathite sakyānaṃ maṅgalameva vaḍḍhiyeva bhavissatītipi imaṃ paṭipadaṃ niyamesi.

Piṭṭhi me āgilāyatīti kasmā āgilāyati? Bhagavato hi chabbassāni padhānaṃ padahantassa mahantaṃ kāyadukkhaṃ ahosi, athassa aparabhāge mahallakakāle piṭṭhivāto uppajji. Akāraṇaṃ vā etaṃ. Pahoti hi bhagavā uppannaṃ vedanaṃ vikkhambhetvā ekampi dvepi sattāhe ekapallaṅkena nisīditum. Santhāgārasālaṃ pana catūhi iriyāpathehi paribhuñjitukāmo ahosi, tattha pādadhovanaṭṭhānato yāva dhammāsanā agamāsi, ettake ṭhāne gamanaṃ nipphannaṃ. Dhammāsanaṃ patto thokaṃ ṭhatvā nisīdi, ettake ṭhānaṃ. Diyadḍhayāmaṃ dhammāsane nisīdi, ettake ṭhāne nisajjā nipphannā. Idāni dakkhiṇena passena thokaṃ nipanne sayanaṃ nipphajjissatīti evaṃ catūhi iriyāpathehi paribhuñjitukāmo ahosi. Upādinna-kasarāñca nāma “no āgilāyati”ti na vattabbaṃ, tasmā ciraṃ nisajjāya sañjātaṃ appakampi āgilāyanaṃ gahetvā evamāha.

Saṅghāṭiṃ paññāpetvāti santhāgārassa kira ekapasse te rājāno paṭṭasāṇiṃ parikkhipāpetvā kappiyamañcakaṃ paññāpetvā kappiyapaccattharaṇena attharivā upari suvaṇṇa-tāraka-gandhamālā-dāmapaṭimaṇḍitaṃ vitānaṃ bandhitvā gandhatelappadīpaṃ āropayimsu “appeva nāma satthā dhammāsanato vuṭṭhāya

thokaṃ vissamanto idha nipajjeyya, evaṃ no imaṃ santhāgāraṃ bhagavatā catūhi iriyāpathehi paribhuttaṃ dīgharattaṃ hitāya sukhāya bhavissatī”ti. Satthāpi tadeva sandhāya tattha saṅghāṭiṃ paññapetvā nipajji. **Uṭṭhānasaññaṃ manasi karitvā** ettakaṃ kālaṃ atikkamitvā vuṭṭhahissāmīti vuṭṭhānasaññaṃ citte ṭhapetvā.

23. Mahānāmaṃ sakkaṃ āmantesīti so kira tasmiṃ kāle tassaṃ parisati jeṭṭhako pāmokkho, tasmiṃ saṅgahite sesaparisā saṅgahitāva (3.0021) hotīti thero tameva āmantesi. **Sīlasampannoti** sīlena sampanno, sampannasīlo paripuṇṇasīloti attho. **Saddhammehīti** sundaradhammehi, sataṃ vā sappurisānaṃ dhammehi.

24. Kathaṅca mahānāmāti iminā ettakena ṭhānena sekhaṇṇapadāya mātikaṃ ṭhapetvā paṭipāṭiyā vitthāretukāmo evamāha. Tattha **sīlasampannoti**-ādīni “sampannasīlā, bhikkhave, viharathā”ti ākaṅkheyyasuttādīsū vuttanayeneva veditabbāni.

25. Kāyaduccaritenāti-ādīsū upayogatthe karaṇavacanaṃ, hiriyitabbāni kāyaduccaritādīni hiriyati jigucchatīti attho. Ottappaniddese hetvatthe karaṇavacanaṃ, kāyaduccaritādīhi ottappassa hetubhūtehi ottappati bhāyatīti attho. **Āraddhavīriyoti** paggaḥitavīriyo anosakkitamānaso. **Pahānāyāti** pahānatthāya. **Upasampadāyāti** paṭilābhatthāya. **Thāmavāti** vīriyathāmena samannāgato. **Daḥaparakkamoti** thiraparakkamo. **Anikkhittadhuro kusalesu dhammesūti** kusalesu dhammesu anoropitadhuro anosakkitavīriyo. **Paramenāti** uttamena. **Satinepakkenāti** satiyā ca nipakabhāvena ca. Kasmā pana satibhājanīye paññā āgatāti? Satiyā balavabhāva-dīpanatthaṃ. Paññāvippayuttā hi sati dubbalā hoti, sampayuttā balavatīti.

Cirakatampīti attanā vā parena vā kāyena cirakataṃ cetiyaṅgaṇavattādi asīti mahāvattapaṭipattipūraṇaṃ. **Cirabhāsītampīti** attanā vā parena vā vācāya cirabhāsitaṃ sakkaccaṃ uddisana-uddisāpana-dhammosāraṇa-dhammadesanā-upanisi-
nnakathā-anumodaniyādivasena pavattitaṃ vacīkammaṃ. **Saritā anussarītāti** tasmiṃ kāyena cirakate “kāyo nāma kāyaviññatti, cirabhāsīte vācā nāma vacīviññatti. Tadubhayampi rūpaṃ, taṃsamuṭṭhāpikā cittacetāsikā arūpaṃ. Iti ime rūpārūpadhammā evaṃ uppajjitvā evaṃ niruddhā”ti sarati ceva anussarati ca, satisa-
mbojjhaṅgaṃ samuṭṭhāpetīti attho. Bojjhaṅgasamuṭṭhāpikā hi sati idha adhippetā. Tāya satiyā esa sakimpī saraṇena saritā, punappunaṃ saraṇena anussarītāti veditabbā.

Udayatthagāminiyāti (3.0022) pañcannaṃ khandhānaṃ udayavayagāminiyā udayaṅca vayaṅca paṭivijjhitaṃ samatthāya. **Ariyāyāti** vikkhambhanavasena ca samucchavedavasena ca kilesehi ārakā ṭhitāya parisuddhāya. **Paññāya samannāgatoti** vipassanāpaññāya ceva maggapaññāya ca samaṅgībhūto. **Nibbedhikāyāti** sāyeva nibbijhanato nibbedhikāti vuccati, tāya samannāgatoti attho. Tattha maggapaññāya samucchavedavasena anibbidhappubbaṃ apadālitapubbaṃ lobhakkhandhaṃ dosakkhandhaṃ mohakkhandhaṃ nibbijjhati padāletīti nibbedhikā. Vipassanāpaññāya tadaṅgavasena nibbedhikāya maggapaññāya paṭilābhasaṃvattanato cāti vipassanā “nibbedhikā”ti vattum vaṭṭati. **Sammā dukkhakkhayagāminiyāti** idhāpi maggapaññā “sammā hetunā nayena vaṭṭadukkhāṃ khepaya-

mānā gacchatīti sammā dukkhakkhayagāminī nāma. Vipassanā tadaṅgavasena vaṭṭadukkhañca kilesadukkhañca khepayamānā gacchatīti dukkhakkhayagāminī. Dukkakkhayagāminiyā vā maggapaññāya paṭilābhasaṃvattanato esā dukkhakkhayagāminī”ti veditabbā.

26. Abhicetasikānanti abhicittaṃ seṭṭhacittaṃ sitānaṃ nissitānaṃ. **Diṭṭhadhammasukhavihārānanti** appitappitakkhaṇe sukhaṭilābhahetūnaṃ. **Nikāmalābhīti** icchiticchitakkhaṇe samāpajjitā. **Akicchalābhīti** nidukkhalābhī. **Akasiralābhī** Ti vipulalābhī. Paṇḍabhāvena eko icchiticchitakkhaṇe samāpajjituṃ sakkoti, samādhipāripanthikadhamme pana akilamanto vikkhambhetuṃ na sakkoti, so attano añicchāya khippameva vuṭṭhāti, yathāparicchedavasena samāpattiṃ ṭhapetuṃ na sakkoti ayam kicchalābhī kasiralābhī nāma. Eko icchiticchitakkhaṇe ca samāpajjituṃ sakkoti, samādhipāripanthikadhamme ca akilamanto vikkhambheti, so

yathāparicchedavaseneva vuṭṭhātum sakkoti, ayam akicchālābhī akasiralābhī nāma.

27. Ayam vuccati mahānāma ariyasāvako sekho pāṭipadoti mahānāma ariyasāvako sekho pāṭipado vipassanāgabbhāya vaḍḍhamānakapaṭipadāya samannāgatatoti vuccatīti dasseti. Apuccaṇḍatāyāti apūti-aṇḍatāya. Bhabbo abhinibbhidāyāti vipassanādiñāṇappabhedāya bhabbo. Sambodhāyāti ariyamaggāya. Anuttarassa yogakkhemassāti arahattaṃ (3.0023) anuttaro yogakkhemo nāma, tadabhigamāya bhabboti dasseti. Yā panāyamettha atthadīpanatthaṃ upamā āhaṭā, sā cetokhilasutte vuttanayeneva veditabbā. Kevalañhi tattha “tassā kukkuṭiyā aṇḍesu tividhakiriyakaraṇaṃ viya hi imassa bhikkhuno ussoḥhipannarasehi aṅgehi samannāgatabhāvo”ti yaṃ evaṃ opammasaṃsandanaṃ āgataṃ, taṃ idha evaṃ sīlasampanno hotīti-ādivacanato “tassā kukkuṭiyā aṇḍesu tividhakiriyakaraṇaṃ viya imassa bhikkhuno sīlasampannatādīhi pannarasehi dhammehi samaṅgibhāvo”ti. Evaṃ yojetvā veditabbaṃ. Sesam sabbattha vuttasadisameva.

28. Imaṃyeva anuttaraṃ upekkhāsati pārisuddhanti imaṃ paṭhamādijjhānehi asadisam uttamaṃ catutthajjhānikaṃ upekkhāsati pārisuddhiṃ. Paṭhamābhinibbhidāti paṭhamo ñāṇabhedo. Dutiyādīsupi eseva nayo. Kukkuṭacchāpako pana ekavāraṃ mātukucchito ekavāraṃ aṇḍakosatoti dve vāre jāyati. Ariyasāvako tīhi vijjāhi tāyo vāre jāyati. Pubbenivāsacchādakaṃ tamaṃ vinodetvā pubbenivāsañāṇena paṭhamaṃ jāyati, sattānaṃ cutipaṭisandhicchādakaṃ tamaṃ vinodetvā dibbacakkhuñāṇena dutiyaṃ jāyati, catusaccapaṭicchādakaṃ tamaṃ vinodetvā āsavakkhayañāṇena tatiyaṃ jāyati.

29. Idampissa hoti caraṇasminti idampi sīlaṃ assa bhikkhuno caraṇaṃ nāma hotīti attho. Caraṇaṃ nāma bahu anekavidhaṃ, sīlādayo pannarasadhammā, tattha idampi ekaṃ caraṇanti attho. Padattho pana carati tena agatapubbaṃ disaṃ gacchatīti caraṇaṃ. Esa nayo sabbattha.

Idampissa hoti vijjāyā Ti idam pubbenivāsañāṇaṃ tassa vijjā nāma hotīti attho. Vijjā nāma bahu anekavidhā, vipassanañāṇādīni aṭṭha ñāṇāni, tattha idampi ñāṇaṃ ekā vijjātipi attho. Padattho pana vinivijjhivā etāya jānātīti vijjā. Esa nayo sabbattha. **Vijjāsampanno itipīti** tīhi vijjāhi vijjāsampanno itipi. **Caraṇasampanno itipīti** pañcadasahi dhammehi caraṇasampanno itipi. Tadubhayena pana vijjācaraṇasampanno itipīti.

30. Sanaṅkumārenāti (3.0024) porāṇakakumārena, cirakālato paṭṭhāya kumāroti paññātena. So kira manussapathe pañcacūḷakakumārakakāle jhānaṃ nibbattevā aparihīnajjhāno brahmaloke nibbatti, tassa so attabhāvo piyo ahosi manāpo, tasmā tādiseneva attabhāvena carati, tena naṃ **sanaṅkumāroti** sañjānanti. **Janetasminti** janitasmim, pajāyāti attho. **Ye gottapaṭisārīnoti** ye janetasmim gottam paṭisaranti “ahaṃ gotamo, ahaṃ kassapo”ti, tesu loke gottapaṭisārīsu khattiyo seṭṭho. **Anumatā bhagavatāti** mama pañhabyākaraṇena saddhiṃ saṃsanditvā desitāti ambaṭṭhasutte buddhena bhagavatā “ahampi, ambaṭṭha, evaṃ vadāmi-

‘Khattiyo seṭṭho janetasmim, ye gottapaṭisārīno;

vijjācaraṇasampanno, so seṭṭho devamānuse’ti”. (dī. ni. 1.277)-

Evam bhāsantena anuññātā anumoditā. **Sādhu sādhu ānandāti**, bhagavā kira ādito paṭṭhāya niddaṃ anokkamantova imaṃ suttaṃ sutvā ānandena sekhapāṭipadāya kūṭaṃ gahitanti ñatvā uṭṭhāya pallaṅkaṃ ābhujitvā nisinno sādhu-kāraṃ adāsi. Ettāvata ca pana idaṃ suttaṃ jinabhāsitaṃ nāma jātaṃ. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Sekhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Potaliyasuttavaṇṇanā

31. Evaṃ me sutanti potaliyasuttaṃ. Tattha **aṅguttarāpesūti** aṅgāyeva so jana-pado, mahiyā panassa uttarena yā āpo, tāsam avidūrattā uttarāpotipi vuccati. Kataramahiyā uttarena yā āpoti, mahāmahiyā. Tatthāyaṃ āvibhāvakathā- ayaṃ kira jambudīpo dasasahassayojanaparimāṇo. Tattha ca catusahassayojanappamāṇo padeso udakena ajjhotthaṭṭo samuddoti saṅkhaṃ gato (3.0025). Tisahassayojanappamāṇe manussā vasanti. Tisahassayojanappamāṇe himavā patiṭṭhito ubbhehena pañcayojanasatiko caturāsītikūṭasahassapaṭimaṇḍito samantato sandamānapanāñcasatanadivicitto, yattha āyāmavithhārena ceva gambhīratāya ca paṇṇāsa-paṇṇāsayojanā diyaḍḍhajojanasataparimaṇḍalā anotattadaho kaṇṇamuṇḍadaho rathakāradaho chaddantadaho kuṇḍaladaho mandākinīdaho sīhapapātadahoti satta mahāsarā patiṭṭhitā. Tesu anotattadaho sudassanakūṭaṃ citrakūṭaṃ kāḷa-kūṭaṃ gandhamādanakūṭaṃ kelāsakūṭanti imehi pañcahi pabbatehi parikkhitto.

Tattha sudassanakūṭaṃ sovaṇṇamayaṃ dviyojanasatubbedhaṃ antovaṅkaṃ kākamukhasaṅghānaṃ tameva saraṃ paṭicchādetvā ṭhitaṃ. Citrakūṭaṃ sabbaratanamayaṃ. Kāḷakūṭaṃ añjanamayaṃ. Gandhamādanakūṭaṃ sānumayaṃ abbhantare muggavaṇṇaṃ, mūlagandho sārāgandho pheggugandho tacagandho papaṭikagandho rasagandho pattagandho pupphagandho phalagandho gandhagandhoti imehi dasahi gandhehi ussannaṃ nānappakāra-osadhasaṅghannaṃ, kāḷa-pakkha-uposathadivase ādittamiva aṅgāraṃ jalantaṃ tiṭṭhati. Kelāsakūṭaṃ rajatamayaṃ. Sabbāni sudassanena samānubbedhasaṅghānāni, tameva saraṃ paṭicchādetvā ṭhitāni. Tāni sabbāni devānubhāvena nāgānubhāvena ca vassanti, nadiyo ca tesu sandanti. Taṃ sabbampi udakaṃ anotattameva pavisati. Candimasūriyā dakkhiṇena vā uttarena vā gacchantā pabbatantarena tattha obhāsaṃ karonti, ujum gacchantā na karonti, tenevassa anotattanti saṅkhā udapādi.

Tattha manoharasilātalāni nimmacchakacchapāni phalikasadisanimmaludakāni nhānatitthāni supaṭiyattāni honti, yesu buddhapacceka-buddhakhīṇāsavā ca iddhimanto ca isayo nhāyanti, devayakkhādayo uyyānakīḷakaṃ kīḷanti.

Tassa catūsu passesu sīhamukhaṃ hatthimukhaṃ assamukhaṃ usabhamu-

khanti cattāri mukhāni honti, yehi catasso nadiyo sandanti. Sihamukhena nikkhantanadīre sīhā bahutarā honti. Hatthimukhādīhi hatthi-assa-usabhā. Puratthimadisato nikkhantanadī anotattam tikkhattum padakkhiṇam katvā itarā tisso nadiyo anupagamma (3.0026) pācīnahimavanteneva amanussapatham gantvā mahāsamuddam pavisati. Pacchimadisato ca uttaradisato ca nikkhantanadiyopi tatheva padakkhiṇam katvā pacchimahimavanteneva uttarahimavanteneva ca amanussapatham gantvā mahāsamuddam pavisanti. Dakkhiṇadisato nikkhantanadī panatam tikkhattum padakkhiṇam katvā dakkhiṇena ujukam pāsāṇapiṭṭheneva saṭṭhiyojanāni gantvā pabbatam paharivā vuṭṭhāya parikkhepena tigāvutappamāṇā udakadhārā ca hutvā ākāseṇa saṭṭhiyojanāni gantvā tiyaggaḷe nāma pāsāṇe patitā, pāsāṇo udakadhārāvegena bhinno. Tattha paññāsayojanappamāṇā tiyaggaḷā nāma pokkharāṇi jātā, pokkharāṇiyā kūlam bhinditvā pāsāṇam pavisitvā saṭṭhiyojanāni gatā. Tato ghanapathaviṃ bhinditvā umaṅgena saṭṭhiyojanāni gantvā viñjhum nāma tiracchānapabbatam paharivā hatthatale pañcaṅgulisadisā pañcadhārā hutvā pavattanti. Sā tikkhattum anotattam padakkhiṇam katvā gataṭṭhāne āvaṭṭagaṅgāti vuccati. Ujukam pāsāṇapiṭṭhena saṭṭhiyojanāni gataṭṭhāne kaṇhagaṅgāti, ākāseṇa saṭṭhiyojanāni gataṭṭhāne ākāsaṅgāti, tiyaggaḷapāsāṇe paññāsayojanokāse ṭhitā tiyaggaḷapokkharāṇi, kūlam bhinditvā pāsāṇam pavisitvā saṭṭhiyojanāni gataṭṭhāne bahalagaṅgāti, umaṅgena saṭṭhiyojanāni gataṭṭhāne umaṅgaṅgāti vuccati. Viñjhum nāma tiracchānapabbatam paharivā pañcadhārā hutvā pavattaṭṭhāne pana gaṅgā yamunā aciravatī sarabhū mahīti pañcadhā saṅkham gatā. Evametā pañca mahānadiyo himavantato pabhavanti. Tāsu yā ayam pañcamī mahī nāma, sā idha mahāmahīti adhippetā. Tassā uttarena yā āpo, tāsam avidūrattā so janapado aṅguttarāpoti veditabbo. Tasmim aṅguttarāpesu janapade.

Āpaṇam nāmāTi tasmim kira nigame vīsati āpaṇamukhasahassāni vibhattāni ahesum. Iti so āpaṇānam ussannattā āpaṇantveva saṅkham gato. Tassa ca nigamassa avidūre nadīre ghanacchāyo ramaṇiyo bhūmibhāgo mahāvanasaṅḍo, tasmim bhagavā viharati. Tenevettha vasanaṭṭhānam na niyāmitanti veditabbam. **Yenaññataro vanasaṅḍo tenupasaṅkamīti** (3.0027) bhikkhusaṅgham vasanaṭṭhānam pesetvā ekakova upasaṅkami potaliyam gahapatim sandhāya. **Potaliyopi kho gahapatī**Ti potaliyoti evaṃnāmako gahapati. **Sampannanivāsanapāvuraṇoti** paripuṇṇanivāsanapāvuraṇo, ekaṃ dīghadasam sātakaṃ nivattho ekaṃ pārutoti attho. **Chattupāhanāhīti** chattaṃ gahetvā upāhanā āruyhāti attho. **Āsanānīti** pallaṅkapīṭhapalālapīṭhakādīni. Antamaso sākābhāṅgampi hi āsananteva vuccati. **Gahapativādenā**Ti gahapatīti iminā vacanena. **Samudācaratīti** voharati.

Bhagavantam etadavocāti tatiyam gahapatīti vacanam adhivāsetum asakkonto bhagavantametam “tayidaṃ, bho, gotamā”ti-ādivacanam avoca. Tattha **nacchannanti** na anucchavikaṃ. **Nappatirūpanti** na sāruppaṃ. **Ākāratī**-ādīni sabbāneva kāraṇavevacanāni. Dīghadasavatthadhāraṇa-kesamassunakhaṭṭhapanādīni hi sabbāneva ghibyañjanāni tassa ghibhāvam pakaṭṭam karontīti **ākārā**, ghibsaṅṭhānena saṅṭhitattā **liṅgā**, ghibhāvassa sañjānananimittatāya **nimittāti** vuttā. **Yathā tam gahapatissāti** yathā gahapatissa ākāraliṅganimitā bhavayyum, tatheva tuyham.

Tena tāhaṃ evaṃ samudācarāmiti dasseti. Atha so yena kāraṇena gahapati-vādaṃ nādhivāseti, taṃ pakāsentō “tathā hi pana me”ti-ādimāha.

Niyyātanti niyyātitaṃ. **Anovādī anupavādī**ti “tātā, kasatha, vapatha, vaṇippathaṃ payojethā”ti-ādinā hi nayena ovadanto ovādī nāma hoti. “Tumhe na kasatha, na vapatha, na vaṇippathaṃ payojetha, kathaṃ jīvissatha, puttadāraṃ vā bharissathā”ti-ādinā nayena pana upavadanto upavādī nāma hoti. Ahaṃ pana ubhayampi taṃ na karomi. Tenāhaṃ tattha anovādī anupavādīti dasseti. **Ghāsacchādanaparamo viharāmī**ti ghāsamattañceva acchādanamattañca paramaṃ katvā viharāmi, tato paraṃ natthi, na ca patthemīti dīpeti.

32. Giddhilobho pahātabboti gedhabhūto lobho pahātabbo. **Anindārosanti** anindābhūtaṃ aghaṭṭanaṃ. **Nindārosoti** nindāghaṭṭanā. **Vohārasamucchedāyāti** ettha **vohāro**ti byavahāravohāropi paṇṇattipi vacanampi cetanāpi. Tattha-

“Yo (3.0028) hi koci manussesu, vohāraṃ upajīvati;

evaṃ vāseṭṭha jānāhi, vāṇijo so na brāhmaṇo”ti. (ma. ni. 2.457)-

Ayaṃ byavahāravohāro nāma. “Saṅkhā samaññā paññatti vohāro”ti (dha. sa. 1313-1315) ayaṃ paṇṇattivohāro nāma. “Tathā tathā voharati aparāmasan”ti (ma. ni. 3.332) ayaṃ vacanavohāro nāma. “Aṭṭha ariyavohārā aṭṭha anariyavohārā”ti (a. ni. 8.67) ayaṃ cetanāvohāro nāma, ayamidhādhippeto. Yasmā vā pabbajitakālato paṭṭhāya gihīti cetanā natthi, samaṇoti cetanā hoti. Gihīti vacanaṃ natthi, samaṇoti vacanaṃ hoti. Gihīti paṇṇatti natthi, samaṇoti paṇṇatti hoti. Gihīti byavahāro natthi, samaṇoti vā pabbajitoti vā byavahāro

hoti. Tasmā sabbepete labbhanti.

33. Yesaṃ kho ahaṃ saṃyojanānaṃ hetu pāṇātipātīti ettha pāṇātipātova saṃyojanaṃ. Pāṇātipātasseva hi hetu pāṇātipātapaccayā pāṇātipātī nāma hoti. Pāṇātipātānaṃ pana bahutāya “yesaṃ kho ahan”ti vuttaṃ. **Tesāhaṃ saṃyojanānanti** tesāṃ ahaṃ pāṇātipātabandhanānaṃ. **Pahānāya samucchedāya paṭipannoti** iminā apāṇātipātasāṅkhātena kāyikasīlasaṃvarena pahānatthāya samucchedanattāya paṭipanno. **Attāpi maṃ upavadeyyāti** kunthakipillikampi nāma jīvitā avoropanakasāsane pabbajitvā pāṇātipātamattatopi oramituṃ na sakkomi, kiṃ mayhaṃ pabbajjāyāti evaṃ attāpi maṃ upavadeyya. **Anuviccāpi maṃ viññū garaheyyunti** evarūpe nāma sāsane pabbajitvā pāṇātipātamattatopi oramituṃ na sakkoti, kiṃ etassa pabbajjāyāti evaṃ anuvicca tulayitvā pariyogāhetvā aññepi viññū paṇḍitā garaheyyuṃ. **Etadeva kho pana saṃyojanametam nīvaraṇanti** dasasu saṃyojanesu pañcasu ca nīvaraṇesu apaniyāpannampi “aṭṭha nīvaraṇā”ti desanāvasenetam vuttaṃ. Vaṭṭabandhanaṭṭhena hi hitapaṭicchādanaṭṭhena ca saṃyojanantipi nīvaraṇantipi vuttaṃ. **Āsavāti** pāṇātipātakāraṇā eko avijjāsavo uppajjati. **Vighātapariḷāhāti** vighātā ca pariḷāhā ca. Tattha (3.0029) vighātaggahaṇena kilesadukkhaṅca vipākadukkhaṅca gahitaṃ, pariḷāhaggahaṇenapi kilesapariḷāho ca vipākapariḷāho ca gahito. Iminā upāyena sabbattha attho veditabbo.

34-40. Ayaṃ pana viseso- **tesāhaṃ saṃyojanānaṃ pahānāyāti** imasmimṃ pade iminā dinnādānasaṅkhātena kāyikasīlasaṃvarena, saccavācāsaṅkhātena vācasīkasīlasaṃvarena, apisuṇāvācāsaṅkhātena vācasīkasīlasaṃvarena, agiddhilobhasaṅkhātena mānasīkasīlasaṃvarena, anindārosasaṅkhātena kāyikavācasīkasīlasaṃvarena, akodhupāyāsasaṅkhātena mānasīkasīlasaṃvarena, anati mānasaṅkhātena mānasīkasīlasaṃvarena pahānatthāya samucchedanattāya paṭipannoti evaṃ sabbavāresu yojanā kātubbā.

Attāpi maṃ upavadeyya anuviccāpi maṃ viññū garaheyyunti imesu pana padesu tiṇasalākampi nāma upādāya adinnaṃ aggahaṇasāsane pabbajitvā adinnādānamattatopi viramituṃ na sakkomi, kiṃ mayhaṃ pabbajjāyāti evaṃ attāpi maṃ upavadeyya. Evarūpe nāma sāsane pabbajitvā adinnādānamattatopi oramituṃ na sakkoti, kiṃ imassa pabbajjāyāti evaṃ anuviccāpi maṃ viññū garaheyyuṃ? Hasāpekkhatāyapi nāma davakamyatāya vā musāvādaṃ akaraṇasāsane pabbajitvā. Sabbākārena pisuṇaṃ akaraṇasāsane nāma pabbajitvā. Appamattakampi giddhilobhaṃ akaraṇasāsane nāma pabbajitvāpi. Kakacena aṅgesu okkantiyamānesupi nāma paresaṃ nindārosaṃ akaraṇasāsane pabbajitvā. Chinnakhāṇukaṇṭakādīsipi nāma kodhupāyāsaṃ akaraṇasāsane pabbajitvā. Adhimānamattampi nāma mānaṃ akaraṇasāsane pabbajitvā atimānamattampi pajahituṃ na sakkomi, kiṃ mayhaṃ pabbajjāyāti evaṃ attāpi maṃ upavadeyya. Evarūpe nāma sāsane pabbajitvā atimānamattampi pajahituṃ na sakkoti, kiṃ imassa pabbajjāyāti evaṃ anuviccāpi maṃ viññū garaheyyunti evaṃ sabbavāresu yojanā kātubbā.

Āsavāti imasmimṃ pana pade adinnādānakāraṇā kāmāsavo diṭṭhāsavo avijjāsavoti tayo āsavā uppajjanti, tathā musāvādakāraṇā pisuṇāvācākāraṇā ca, giddhilo-

bhakāraṇā diṭṭhāsavo avijjāsavo (3.0030) ca, nindārosakāraṇā avijjāsavova, tathā kodhupāyāsakāraṇā, atimānakāraṇā bhavāsavo avijjāsavo cāti dveva āsavā uppa-
jjantīti evaṃ āsavuppatti veditabbā.

Imesu pana aṭṭhasupi vāresu asammohatthamṃ puna ayaṃ saṅkhepavinicchayo-
purimesu tāva catūsu viramituṃ na sakkomīti vattabbaṃ, pacchimesu pajahituṃ
na sakkomīti. Pāṇātipātanindārosakodhupāyāsesu ca eko avijjāsavova hoti, adi-
nnādānamusāvādapisuṇāvācāsu kāmāsavo diṭṭhāsavo avijjāsavo, giddhilobhe
diṭṭhāsavo avijjāsavo, atimāne bhavāsavo avijjāsavo, apāṇātipātaṃ dinnādānaṃ
kāyikaṃ sīlaṃ, amusā apisuṇaṃ vācasikasīlaṃ, ṭhapetvā anindārosaṃ sesāni
tīṇi mānasikasīlāni. Yasmā pana kāyenapi ghaṭṭeti roseti vācāyapi, tasmā anindā-
roso dve ṭhānāni yāti, kāyikasīlampi hoti vācasikasīlampi. Ettāvata kiṃ kathitaṃ?
Pātimokkhasaṃvarasīlaṃ. Pātimokkhasaṃvarasīle ṭhitassa ca bhikkhuno paṭisa-
ṅkhāpahānavasena gihivohārasamucchedo kathitoti veditabbo.

Kāmādīnavakathāvaṇṇanā

42. Vitthāradesanāyaṃ **tameṇaṃ dakkhoti** padassa **upasumbheyyāti** iminā
saddhiṃ sambandho veditabbo. Idaṃ vuttaṃ hoti, tameṇaṃ kukkuraṃ upasu-
mbheyya, tassa samīpe khipeyyāti attho. **Aṭṭhikaṅkalanti** uraṭṭhiṃ vā piṭṭhika-
ṇṭakaṃ vā sīsaṭṭhiṃ vā. Tañhi nimmaṃsattā kaṅkalanti vuccati. **Sunikkantaṃ nikka-**
ntanti yathā sunikkantaṃ hoti, evaṃ nikkantaṃ nillikhitamṃ, yadettha allīnamamṃsaṃ
atthi, taṃ sabbaṃ nillikhitvā aṭṭhimattameva katanti attho. Tenevāha “nimmaṃsan”-
ti. Lohitamṃ pana makkhitvā tiṭṭhati, tena vuttaṃ “lohitaṃmakkhitaṃ”ti.

Bahudukkhā bahupāyāsāti diṭṭhadhammikasamparāyikehi dukkhehi bahu-
dukkhā, upāyāsasaṃkilesehi bahupāyāsā. **Yāyaṃ upekkhā nānattā nānattasitāti**
yā ayaṃ pañcakāmaguṇārammaṇavasena nānāsabhāvā, tāneva (3.0031) ca āra-
mmaṇāni nissitattā “nānattasitā”ti vuccati pañcakāmaguṇūpekkhā, taṃ abhiniva-
jjetvā. **Ekattā ekattasitāti** catutthajjhānupekkhā, sā hi divasampi ekasmiṃ āra-
mmaṇe uppajjanato ekasabhāvā, tadeva ekaṃ ārammaṇaṃ nissitattā ekattasitā
nāma. **Yattha sabbaso lokāmisūpādānā aparisesā nirujjhantīti** yattha catutthajjhā-
nupekkhāyaṃ yaṃ upekkhaṃ āgamma yaṃ paṭicca sabbena sabbaṃ aparisesā
lokāmisasaṅkhātā pañcakāmaguṇāmisā nirujjhanti. **Pañcakāmaguṇāmisāti** ca
kāmaguṇārammaṇachandarāgā, gahaṇaṭṭhena teyeva ca upādānātipi vuttā. **Tame-**
vūpekkhaṃ bhāvetīti taṃ lokāmisūpādānānaṃ paṭipakkhabhūtaṃ catutthajjhānu-
pekkhameva vaḍḍheti.

43. **Uḍḍiyeyyāti** uppatitvā gaccheyya. **Anupatitvāti** anubandhitvā. **Vitacche-**
yyunti mukhatuṇḍakena ḍaṃsantā taccheyyūṃ. **Vissajjeyyunti** maṃsapesiṃ
nakhehi kaḍḍhitvā pāteyyūṃ.

47. **Yānaṃ vā poriseyyanti** purisānucchavikaṃ yānaṃ. **Pavaramaṇikuṇḍalanti**
nānappakāraṃ uttamamaṇiṅca kuṇḍalaṅca. **Sāni harantīti** attano bhaṇḍakāni
gaṇhanti.

48. **Sampannaphalanti** madhuraphalaṃ. **Upapannaphalanti** phalūpapannaṃ

bahuphalaṃ.

49. **Anuttaranti** uttamaṃ pabhassaraṃ nirupakkilesaṃ.

50. **Ārakā ahaṃ, bhanteti** pathavito nabhaṃ viya samuddassa orimatīrato para-
tīraṃ viya ca suvidūraavidūre ahaṃ. **Anājānīyeti** gihivohārasamucchedanassa
kāraṇaṃ ajānanake. **Ājānīyabhojananti** kāraṇaṃ jānantehi bhuñjitabbaṃ
bhojanaṃ. **Anājānīyabhojananti** kāraṇaṃ ajānantehi bhuñjitabbaṃ bhojanaṃ.
Sesaṃ sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Potaliyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Jīvakasuttavaṇṇanā

51. **Evam** (3.0032) **me sutanti** jīvakasuttaṃ. Tattha **jīvakassa komārabhaccassa ambavaneti** ettha jīvatīti **jīvako**. Kumārena bhatoti **komārabhacco**. Yathāha “kiṃ etaṃ bhaṇe kākehi samparikiṇṇanti? Dārako devāti. Jīvati bhaṇeti? Jīvati devāti. Tena hi bhaṇe taṃ dārakaṃ amhākaṃ antepuraṃ netvā dhātīnaṃ detha pose-tunti. Tassa jīvatīti jīvakoti nāmaṃ akaṃsu, kumārena posāpitoti komārabhaccoti nāmaṃ akaṃsū”ti (mahāva. 328). Ayamettha saṅkhepo. Vitthārena pana jīvaka-vatthu khandhake āgatameva. Vinicchayakathāpissa **samantapāsādikāya vinaya-ṭṭhakathāya** vuttā.

Ayaṃ pana jīvako ekasmiṃ samaye bhagavato dosābhisannaṃ kāyaṃ vire-cetvā siveyyakaṃ dussayugaṃ datvā vatthānumodanapariyosāne sotāpattiphale patiṭṭhāya cintesi- “mayā divasassa dvattikkhattuṃ buddhupaṭṭhānaṃ gantabbaṃ, idaṅca veļuvanaṃ atidūre, mayhaṃ uyyānaṃ ambavanaṃ āsannataraṃ, yaṃnū-nāhamettha bhagavato vihāraṃ kāreyyan”ti. So tasmīṃ ambavane rattiṭṭhānadivā-ṭṭhānaleṇakuṭimaṇḍapādīni sampādetvā bhagavato anucchavikaṃ gandhakuṭiṃ kāretvā ambavanaṃ aṭṭhārasahatthubbedhena tambapaṭṭavaṇṇena pākārena parikkhipāpetvā buddhappamukhaṃ bhikkhusaṅghaṃ cīvarabhattena santa-ppetvā dakkhiṇodakaṃ pātetvā vihāraṃ niyyātesi. Taṃ sandhāya vuttaṃ- “jīva-kassa komārabhaccassa ambavane”ti.

Ārabhantīti ghātentī. **Uddissakatanti** uddisitvā kataṃ. **Paṭiccakammanti** attānaṃ paṭicca kataṃ. Atha vā **paṭiccakammanti** nimittakammassetāṃ adhivacanaṃ, taṃ paṭicca kammamettha atthīti maṃsaṃ “paṭiccakammaṃ”ti vuttaṃ hoti yo eva-rūpaṃ maṃsaṃ paribhuñjati, sopi tassa kamma dāyādo hoti, vadhakassa viya tassāpi pāṇaghātakammaṃ hotīti tesāṃ laddhi. **Dhammassa cānudhammaṃ byākarontīti** bhagavatā vuttakāraṇassa anukāraṇaṃ kathenti. Ettha ca kāraṇaṃ nāma tikoṭiparisuddhamacchamaṃsaparibhogo, anukāraṇaṃ nāma mahājanassa tathā byākaraṇaṃ. Yasmā pana bhagavā uddissakataṃ na paribhuñjati, tasmā

neva taṃ kāraṇaṃ hoti, na titthiyānaṃ tathā byākaraṇaṃ (3.0033) anukāraṇaṃ. **Sahadhammiko vādānuvādoti** parehi vuttakāraṇena sakāraṇo hutvā tumhākaṃ vādo vā anuvādo vā viññūhi garahitabbakāraṇaṃ koci appamattakopi kiṃ na āga-cchati. Idaṃ vuttaṃ hoti- “kiṃ sabbākārenapi tumhākaṃ vāde gārayhaṃ kāraṇaṃ natthi”ti. **Abbhācikkhantīti** abhibhavitvā ācikkhanti.

52. Ṭhānehīti kāraṇehi. Diṭṭhādīsu **diṭṭhaṃ** nāma bhikkhūnaṃ atthāya migamacche vadhitvā gayhamānaṃ diṭṭhaṃ. **Sutaṃ** nāma bhikkhūnaṃ atthāya migamacche vadhitvā gahitanti sutaṃ. **Parisaṅkitaṃ** nāma diṭṭhaparisaṅkitaṃ sutapari-saṅkitaṃ tadubhayavimuttaparisaṅkitaṃ tividhaṃ hoti.

Tatrāyaṃ sabbasaṅgāhakavinicchayo- idha bhikkhū passanti manusse jālavā-gurādihatthe gāmato vā nikkhamante araṅṅe vā vicarante. Dutiyadivase ca nesaṃ taṃ gāmaṃ piṇḍāya pavīṭṭhānaṃ samacchamaṃsaṃ piṇḍapātaṃ abhiharanti. Te tena diṭṭhena parisaṅkanti “bhikkhūnaṃ nu kho atthāya katan”ti, idaṃ **diṭṭhaparisa-ṅkitaṃ** nāma, etaṃ gahetuṃ na vaṭṭati. Yaṃ evaṃ aparisaṅkitaṃ, taṃ vaṭṭati. Sace pana te manussā “kasmā, bhante, na gaṇhathā”ti pucchitvā tamatthaṃ sutvā “nayidaṃ, bhante, bhikkhūnaṃ atthāya kataṃ, amhehi attano atthāya vā rājayuttādīnaṃ atthāya vā katan”ti vadanti, kappati.

Na heva kho bhikkhū passanti, apica suṇanti “manussā kira jālavāgurādihatthā gāmato vā nikkhamanti araṅṅe vā vicaranti”ti. Dutiyadivase ca nesaṃ taṃ gāmaṃ piṇḍāya pavīṭṭhānaṃ samacchamaṃsaṃ piṇḍapātaṃ abhiharanti. Te tena sutena parisaṅkanti “bhikkhūnaṃ nu kho atthāya katan”ti, idaṃ **sutaparisaṅkitaṃ** nāma, etaṃ gahetuṃ na vaṭṭati. Yaṃ evaṃ aparisaṅkitaṃ, taṃ vaṭṭati. Sace pana te manussā “kasmā, bhante, na gaṇhathā”ti pucchitvā tamatthaṃ sutvā “nayidaṃ, bhante, bhikkhūnaṃ atthāya kataṃ, amhehi attano atthāya vā rājayuttādīnaṃ atthāya vā katan”ti vadanti, kappati.

Na heva kho pana passanti na suṇanti, apica tesāṃ gāmaṃ piṇḍāya pavī-ṭṭhānaṃ pattaṃ gahetvā samacchamaṃsaṃ piṇḍapātaṃ abhisāṅkharitvā abhiha-ranti. Te parisaṅkanti “bhikkhūnaṃ nu kho atthāya katan”ti, idaṃ **tadubhayavimutta-parisaṅkitaṃ** nāma. Etampi gahetuṃ

na vaṭṭati. Yaṃ evaṃ aparisaṅkitam, taṃ vaṭṭati (3.0034). Sace pana te manussā “kasmā, bhante, na gaṇhathā”ti pucchitvā tamattham sutvā “nayidaṃ, bhante, bhikkhūnaṃ atthāya kataṃ, amhehi attano atthāya vā rājayuttādīnaṃ atthāya vā kataṃ, pavattamaṃsaṃ vā kataṃ, kappiyameva labhitvā bhikkhūnaṃ atthāya sampāditaṃ”ti vadanti, kappati.

Matānaṃ petakiccathāya maṅgalādīnaṃ vā atthāya katepi eseva nayo. Yaṃ yañhi bhikkhūnaṃyeva atthāya akataṃ, yattha ca nibbematikā honti, taṃ sabbaṃ kappati. Sace pana ekasmiṃ vihāre bhikkhū uddissa kataṃ hoti, te ca attano atthāya katabhāvaṃ na jānanti, aññe jānanti. Ye jānanti, tesam na vaṭṭati, itaresaṃ vaṭṭati. Aññe na jānanti, teyeva jānanti, tesameva na vaṭṭati, aññesaṃ vaṭṭati. Tepi “amhākaṃ atthāya kataṃ”ti jānanti aññepi “etesam atthāya katan”ti jānanti, sabbesampi taṃ na vaṭṭati. Sabbe na jānanti, sabbesaṃ vaṭṭati. Pañcasu hi sahadhammikesu yassa kassaci vā atthāya uddissa kataṃ sabbesaṃ na kappati.

Sace pana koci ekaṃ bhikkhuṃ uddissa paṇaṃ vadhitvā tassa pattaṃ pūretvā deti, so ce attano atthāya katabhāvaṃ jānaṃyeva gahetvā aññassa bhikkhuno deti, so tassa saddhāya paribhuñjati. Kassāpattiti? Dvinnampi anāpatti. Yañhi uddissa kataṃ, tassa abhuttatāya anāpatti, itarassa ajānanatāya. Kappiyamaṃsassa hi paṭiggahaṇe āpatti natthi. Uddissakatañca ajānitvā bhuttassa pacchā ṇatvā āpattidesanākiccaṃ nāma natthi. Akappiyamaṃsaṃ pana ajānitvā bhuttena pacchā ṇatvāpi āpatti desetabbā. Uddissakatañhi ṇatvā bhujatova āpatti, akappiyamaṃsaṃ ajānitvā bhuttassāpi āpattiyeva. Tasmā āpattibhīrukena rūpaṃ salla-kkhetenāpi pucchitvāva maṃsaṃ paṭiggahetabbaṃ, paribhogakāle pucchitvā paribhuñjissāmiti vā gahetvā pucchitvāva paribhuñjitabbaṃ. Kasmā? Duviññeyyattā. Acchamaṃsañhi sūkaramaṃsasadisam hoti, dīpimaṃsādīni ca migamaṃsasadisāni, tasmā pucchitvā gahaṇameva vaṭṭatīti vadanti.

Adiṭṭhanti bhikkhūnaṃ atthāya vadhitvā gayhamānaṃ adiṭṭhaṃ. **Asutanti** bhikkhūnaṃ atthāya vadhitvā gahitanti asutaṃ. **Aparisaṅkitanti** diṭṭhaparisaṅkitādivasena aparisaṅkitam. **Paribhoganti vadāmīti** imehi tīhi kāraṇehi parisuddhaṃ **tikoṭiparisuddhaṃ** nāma hoti, tassa paribhogo araññe jātasūpeyyasākaparibhogasadiṣo hoti, tathārūpaṃ paribhuñjantassa mettāvihāriṣsa (3.0035) bhikkhuno doso vā vajjaṃ vā natthi, tasmā taṃ paribhuñjitabbanti vadāmīti attho.

53. Idāni tādisassa paribhoge mettāvihārinopi anavajjataṃ dassetuṃ **idha, jīvaka, bhikkhūti-ādimāha**. Tattha kiñcāpi aniyametvā **bhikkhūti** vuttaṃ, atha kho attāna-meva sandhāya etaṃ vuttanti veditabbaṃ. Bhagavatā hi mahāvacchagottasutte, caṅkīsutte, imasmiṃ sutteti tīsu ṭhānesu attānaṃyeva sandhāya desanā katā. **Paṇītena piṇḍapātenāti** heṭṭhā anaṅgaṇasutte yo koci mahaggho piṇḍapāto paṇitapiṇḍapātoti adhippeto, idha pana maṃsūpasecanova adhippeto. **Agathitoti** taṇhāya agathito. **Amucchitoti** taṇhāmucchanāya amucchito. **Anajjhoppannoti** na adhi-opanno, sabbaṃ ālumpitvā ekappahāreneva gilītukāmo kāko viya na hotīti attho. **Ādīnavadassāvīti** ekarattivāsena udarapaṭalaṃ pavisitvā navahi vaṇamukhehi nikkhamissatīti-ādīnā nayena ādīnaṃ passanto. **Nissaraṇapañño paribhuñjati** idamatthamāhāraparibhogoti paññāya paricchinditvā paribhuñjati. **Attabyābā-**

dhāya vā cetetī Ti attadukkhāya vā citeti. **Sutametanti** sutam mayā etaṃ pubbe, etaṃ mayhaṃ savanamattamevāti dasseti. **Sace kho te, jīvaka, idaṃ sandhāya bhāsitanti**, jīvaka, mahābrahmunā vikkhambhanappahānena byāpādādayo pahīnā, tena so mettāvihārī mayhaṃ samucchadappahānena, sace te idaṃ sandhāya bhāsitaṃ, evaṃ sante tava idaṃ vacanaṃ anujānāmīti attho. So sampaṭicchi.

54. Athassa bhagavā sesabrahmavihāravasenāpi uttari desanaṃ vaḍḍhento “idha, jīvaka, bhikkhū”ti-ādimāha. Taṃ uttānatthameva.

55. Yo kho jīvakati ayaṃ pāṭi-ekko anusandhi. Imasmiñhi ṭhāne bhagavā dvāraṃ thaketi, sattānuddayaṃ dasseti. Sace hi kassaci evamassa “ekaṃ rasapiṇḍapātaṃ datvā kappasatasahassaṃ saggasampattiṃ paṭilabhanti, yaṃkiñci katvā paraṃ māretvāpi rasapiṇḍapātova dātabbo”ti, taṃ paṭisedhento “yo kho, jīvaka, tathāgataṃ vā”ti-ādimāha.

Tattha (3.0036) **iminā paṭhamena ṭhānenā**ti iminā āṇattimatteneva tāva paṭhamena kāraṇena. **Galappavedhakenā**ti yottena gale bandhitvā kaḍḍhito galena pavedhentena. **Ārabhiyamānoti** māriyamāno. **Akappiyena āsādetī**ti acchamaṃsaṃ sūkaramaṃsanti, dīpimaṃsaṃ vā migamaṃsanti khādāpetvā- “tvaṃ kiṃ samaṇo nāma, akappiyamaṃsaṃ te khāditan”ti ghaṭṭeti. Ye pana dubbhikkhādīsu vā byādhiniggahaṇatthaṃ vā “acchamaṃsaṃ nāma sūkaramaṃsasadisam, dīpimaṃsaṃ migamaṃsasadisan”ti jānantā “sūkaramaṃsaṃ idaṃ, migamaṃsaṃ idan”ti vatvā hitajjhāsayena khādāpenti, na te sandhāyetaṃ vuttaṃ. Tesañhi bahupuññameva hoti. **Esāhaṃ, bhante, bhagavantaṃ saraṇaṃ gacchāmi dhammañca bhikkhusaṅghaṅcā**ti ayaṃ āgataphalo viññātasāsano diṭṭhasacco ariyasāvako. Imaṃ pana dhammadesanaṃ ogāhanto pasādaṃ uppādetvā dhammakathāya thutiṃ karonto evamāha. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Jīvakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Upālisuttavaṇṇanā

56. Evaṃ me sutanti upālisuttaṃ. Tattha **nālandāyanti** nālandāti evaṃnāmake nagare taṃ nagaraṃ gocaraḡamaṃ katvā. **Pāvārikambavaneti** dussapāvārikaseṭṭhino ambavane. Taṃ kira tassa uyyānaṃ ahosi, so bhagavato dhammadesanaṃ sutvā bhagavati pasanno tasmim uyyāne kuṭileṇamaṇḍapādipaṭimaṇḍitaṃ bhagavato vihāraṃ katvā niyyādesi, so vihāro jīvakambavanaṃ viya pāvārikambavanteva saṅkhaṃ gato. Tasmim pāvārikambavane viharatīti attho. **Dīghatapassīti** dīghattā evaṃladdhanāmo. **Piṇḍapātaṭikkantoti** piṇḍapātato paṭikkanto. Sāsane viya kiṃ pana bāhirāyatane piṇḍapātoti vohāro atthīti, natthi.

Paññapetīti dasseti ṭhapeti. **Daṇḍāni paññapetīti** idaṃ nigaṇṭhasamayena

pucchanto āha. **Kāyadaṇḍaṃ vacīdaṇḍaṃ manodaṇḍanti** ettha purimadaṇḍa-dvayaṃ te acittakaṃ payyapenti. Yathā kira vāte vāyante sākhā calati, udakaṃ (3.00 calati, na ca tattha cittaṃ atthi, evaṃ kāyadaṇḍopi acittakova hoti. Yathā ca vāte vāyante tālapaṇḍādiṇi saddaṃ karonti, udakāni saddaṃ karonti, na ca tattha cittaṃ atthi, evaṃ vacīdaṇḍopi acittakova hotīti imaṃ daṇḍadvayaṃ acittakaṃ paññapenti. Cittaṃ pana manodaṇḍanti paññapenti. Athassa bhagavā vacanaṃ patiṭṭhapetukāmo “kiṃ pana tapassī”ti-ādimāha.

Tattha **kathāvatthusminti** ettha kathāyeva kathāvatthu. Kathāyaṃ patiṭṭhapesīti attho. Kasmā pana bhagavā evamakāsi? Passati hi bhagavā “ayaṃ imaṃ kathaṃ ādāya gantvā attano satthu mahānigaṇṭhassa ārocessati, tāsāñca parisati, upāli gahapati nisinno, so imaṃ kathaṃ sutvā mama vādaṃ āropetuṃ āgamissati, tassāhaṃ dhammaṃ desessāmi, so tikkhattuṃ saraṇaṃ gamissati, athassa cattāri saccāni pakāsessāmi, so saccapakāsanāvasāne sotāpattiphale patiṭṭhahissati, paresaṃ saṅgahatthameva hi mayā pāramiyo pūritā”ti. Imamatthaṃ passanto evamakāsi.

57. Kammāni paññapesīti idaṃ nigaṇṭho buddhasamayena pucchanto āha. **Kāyakammaṃ vacīkammaṃ manokammaṃ** ettha kāyadvāre ādānagahaṇamuñcana-copanapattā aṭṭhakāmāvacarakusalacetanā dvādasākusalacetanāti vīsaticetanā **kāyakammaṃ** nāma. Kāyadvāre ādānādiṇi apatvā vacīdvāre vacanabhedaṃ pāpayamānā uppannā tāyeva vīsaticetanā **vacīkammaṃ** Nāma. Ubhayadvāre copanaṃ appatvā manodvāre uppannā ekūnatimsakusalākusalacetanā **manokammaṃ** nāma. Apica saṅkhepato tividhaṃ kāyaduccaritaṃ kāyakammaṃ nāma, catubbidhaṃ vacīduccaritaṃ vacīkammaṃ nāma, tividhaṃ manoduccaritaṃ manokammaṃ nāma. Imasmiñca sutte kammaṃ dhuraṃ, anantarasutte “cattāri-māni puṇṇa kammāni mayā sayā abhiññā sacchikatvā paveditāni”ti (ma. ni. 2.81) evamāgatepi cetanā dhuraṃ. Yattha katthaci pavattā cetanā “kaṇhaṃ kaṇhavipākaṃ”ti-ādibhedaṃ labhati. Niddesavāre cassa “sabyābajjhaṃ kāyasaṅkhāraṃ abhisāṅkharoti”ti-ādinā nayena sā vuttāva. Kāyadvāre pavattā pana idha kāyakammanti adhippetā, vacīdvāre (3.0038) pavattā vacīkammaṃ, manodvāre pavattā manokammaṃ. Tena vuttaṃ- “imasmiṃ sutte kammaṃ dhuraṃ, anantarasutte cetanā”ti. Kammampi hi bhagavā kammanti paññapeti yathā imasmiṃyeva sutte. Cetanampi, yathāha- “cetanāhaṃ, bhikkhave, kammaṃ vadāmi, cetayitvā kammaṃ karoti”ti (a. ni. 6.63). Kasmā pana cetanā kammanti vuttā? Cetanāmūlakattā kammaṃ.

Ettha ca akusalaṃ patvā kāyakammaṃ vacīkammaṃ mahantanti vadanto na kilamati, kusalaṃ patvā manokammaṃ. Tathā hi mātughātādiṇi cattāri kammāni kāyeneva upakkamitvā kāyeneva karoti, niraye kappatṭhikasaṅghabhedakammaṃ vacīdvārena karoti. Evaṃ akusalaṃ patvā kāyakammaṃ vacīkammaṃ mahantanti vadanto na kilamati nāma. Ekā pana jhānacetanā caturāsītikappasaha-sāni saggasampattiṃ āvahati, ekā maggacetanā sabbākusalaṃ samuggahātetvā arahattaṃ gaṇhāpeti. Evaṃ kusalaṃ patvā manokammaṃ mahantanti vadanto na kilamati nāma. Imasmiṃ pana ṭhāne bhagavā akusalaṃ patvā manokammaṃ

mahāsāvajjaṃ vadamāno niyatamicchādiṭṭhiṃ sandhāya vadati. Tenevāha-
“nāhaṃ, bhikkhave, aññaṃ ekadhammampi samanupassāmi, yaṃ evaṃ mahāsā-
vajjaṃ, yathayidaṃ, bhikkhave, micchādiṭṭhi. Micchādiṭṭhiparamāni, bhikkhave,
mahāsāvajjāni”ti (a. ni. 1.310).

Idāni nigaṇṭhopi tathāgatena gatamaggaṃ paṭipajjanto kiñci atthanipphattiṃ
apassantopi “kiṃ panāvuso, gotamā”ti-ādimāha.

58. Bālakiniyāti upālissa kira bālakaloṇakāragāmo nāma atthi, tato āyaṃ
gahetvā manussā āgatā, so “etha bhaṇe, amhākaṃ satthāraṃ mahānigaṇṭhaṃ
passissāmā”ti tāya parisāya parivuto tattha agamāsi. Taṃ sandhāya vuttaṃ “bāla-
kiniyā parisāyā”ti, bālakagāmaṃvāsiniyāti attho. **Upālīpamukhāyāti** upālījeṭṭhakāya.
Apica **bālakiniyāti** bālavatīyā bālussannāyāti attho. **Upālīpamukhāyāti** upālīgaha-
patiyeva tattha thokaṃ sappañño, so tassā pamukho jeṭṭhako. Tenāpi vuttaṃ “upā-
lipamukhāyā”ti. **Handāti** vacasāyatthe nipāto. **Chavoti** lāmako. **Oḷārikassāti** maha-
ntassa (3.0039). **Upanidhāyāti** upanikkhipitvā. Idaṃ vuttaṃ hoti, kāyadaṇḍassa
santike nikkhipitvā “ayaṃ nu kho mahanto, ayaṃ mahanto”ti evaṃ olokiyamāno
chavo manodaṇḍo kiṃ sobhati, kuto sobhissati, na sobhati, upanikkhepama-
ttampi nappahotīti dīpeti. **Sādhu sādhu, bhante, tapassīti** dīghatapassissa sādhu-
kāraṃ dento, bhanteti nāṭaputtamālapati.

60. Na kho metā, bhante, ruccatīti, bhante, etaṃ mayhaṃ na ruccati. **Māyāvīti**
māyākāro. **Āvaṭṭanimāyanti** āvaṭṭetvā gahaṇamāyaṃ. **Āvaṭṭetīti** āvaṭṭetvā parikkhi-
pitvā gaṇhāti. **Gaccha tvāṃ gahapatīti** kasmā mahānigaṇṭho gahapatiṃ yāvata-
tiyaṃ paṇḍatiyeva? Dīghatapassī pana paṭibāhateva? Mahānigaṇṭhena hi bhaga-
vatā saddhiṃ ekaṃ nagaraṃ upanissāya viharantenapi na bhagavā diṭṭhapubbo.
Yo hi satthuvādapaṭiñño hoti, so taṃ paṭiññaṃ appahāya buddhadassane
abhabbo. Tasmā esa buddhadassanassa aladdhapubbattā dasabalassa dassana-
sampattiñca niyyānikakathābhāvañca ajānanto yāvata-tiyaṃ paṇḍateva. Dīghata-
passī pana kālena kālaṃ bhagavantaṃ upasaṅkamitvā tiṭṭhatipi nisīdatipi
pañhampi pucchati, so tathāgatassa dassanasampattimpī niyyānikakathābhā-
vampi jānāti. Athassa etadahosi- “ayaṃ gahapati paṇḍito, samaṇassa gotamassa
santike

gantvā dassanepi pasīdeyya, niyyānikakathaṃ sutvāpi pasīdeyya. Tato na puna amhākaṃ santikaṃ āgaccheyyā”ti. Tasmā yāvatatiyaṃ paṭibāhateva.

Abhivādetvāti vanditvā. Tathāgatañhi disvā pasannāpi appasannāpi yebhu-yyena vandantiyeva, appakā na vandanti. Kasmā? Ati-ucce hi kule jāto agāraṃ ajjhāvasantopi vanditabboyevāti. Ayaṃ pana gahapati pasannattāva vandi, dassa-neyeva kira pasanno. **Āgamā nu khvidhāti** āgamā nu kho idha.

61. Sādhu sādhu, bhante, tapassīti dīghatapassissa sādhu-kāraṃ dento, bhanteti, bhagavantaṃ ālapati. **Sacce paṭiṭṭhāyāti** thusarāsīmhi ākoṭitakhāṇuko viya acalanto vacīsacce paṭiṭṭhahitvā. **Siyā noti** bhaveyya amhākaṃ.

62. Idhāti (3.0040) imasmīṃ loke. **Assāti** bhaveyya. **Sītodakapaṭikkhittoti** nigaṇṭhā sattasaññāya sītodakaṃ paṭikkhipanti. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Mano-sattā nāma devāti** manamhi sattā laggā lagitā. **Manopaṭibaddhoti** yasmā manamhi paṭibaddho hutvā kālaṅkaroti, tasmā manosattesu devesu upapajjatīti dasseti. Tassa hi pittajararogo bhavissati. Tenassa uṇhodakaṃ pivituṃ vā hatthapādādidhovanatthāya vā gattaparisiñcanatthāya vā upanetuṃ na vaṭṭati, rogo balavataro hoti. Sītodakaṃ vaṭṭati, rogaṃ vūpasameti. Ayaṃ pana uṇhodakameva paṭisevati, taṃ alabhamāno odanakañjikaṃ paṭisevati. Cittena pana sītodakaṃ pātukāmo ca paribhuñjitukāmo ca hoti. Tenassa manodaṇḍo tattheva bhijjati. So kāyadaṇḍaṃ vacīdaṇḍaṃ rakkhāmīti sītodakaṃ pātukāmo vā paribhuñjitukāmo vā sītodakameva dethāti vattuṃ na visahati. Tassa evaṃ rakkhitāpi kāyadaṇḍavacīdaṇḍā cutiṃ vā paṭisandhiṃ vā ākaḍḍhituṃ na sakkonti. Manodaṇḍo pana bhinnopi cutimpi paṭisandhipi ākaḍḍhatiyeva. Iti naṃ bhagavā dubbalakāyadaṇḍavacīdaṇḍā chavā lāmakā, manodaṇḍova balavā mahantoti vadāpesi.

Tassapi upāsakassa etadahosi. “Mucchāvasena asaññibhūtānañhi sattāhampi assāsapassāsā nappavattanti, cittasantatipavattimatteneva pana te matāti na vuccanti. Yadā nesam cittaṃ nappavattati, tadā ‘matā ete nīharitvā te jhāpethā’ti vattabbataṃ āpajjanti. Kāyadaṇḍo nirīho abyāpāro, tathā vacīdaṇḍo. Citteneva pana tesam cutipi paṭisandhipi hoti. Itipi manodaṇḍova mahanto. Bhijjitvāpi cutipaṭisandhi-ākaḍḍhanato eseva mahanto. Amhākaṃ pana mahānigaṇṭhassa kathā niyyānikā”ti sallakkhesi. Bhagavato pana vicittāni pañhapaṭibhānāni sotukāmo na tāva anujānāti.

Na kho te sandhiyatīti na kho te ghaṭiyati. **Purimena vā pacchimanti** “kāyadaṇḍo mahanto”ti iminā purimena vacanena idāni “manodaṇḍo mahanto”ti idaṃ vacanaṃ. **Pacchimena vā purimanti** tena vā pacchimena aduṃ purimavacanaṃ na ghaṭiyati.

63. Idānissa (3.0041) bhagavā aññānīpi kāraṇāni āharanto “taṃ kiṃ maññasī”-ti-ādimāha. Tattha **cātuyāmasaṃvarasaṃvuto** Ti na pāṇamatipāteti, na pāṇamati-pātayati, na pāṇamatipātayato samanunño hoti. Na adinnaṃ ādiyati, na adinnaṃ ādiyāpeti, na adinnaṃ ādiyato samanunño hoti. Na musā bhaṇati, na musā bhaṇā-peti, na musā bhaṇato samanunño hoti. Na bhāvitamāsīsati, na bhāvitamāsīsā-peti, na bhāvitamāsīsato samanunño hotīti iminā catukoṭṭhāsena saṃvarena saṃvuto. Ettha ca **bhāvīti** pañcakāmaguṇā.

Sabbavārivāritoti vāritasabba-udako, paṭikkhittasabbasītodakoti attho. So hi sīto-
dake sattasaññī hoti, tasmā na taṃ valañjeti. Atha vā **sabbavārivāritoti** sabbena
pāpavāraṇena vāritapāpo. **Sabbavāriyuttoti** sabbena pāpavāraṇena yutto. **Sabba-
vāridhutoti** sabbena pāpavāraṇena dhutapāpo. **Sabbavāriphuṭoti** sabbena pāpavā-
raṇena phuṭo. **Khuddake pāṇe saṅghātaṃ āpādetīti** khuddake pāṇe vadhaṃ āpā-
deti. So kira ekindriyaṃ pāṇaṃ duvindriyaṃ pāṇanti paññapeti. Sukkhadaṇḍaka-
purāṇapaṇṇasakkhara-kathalānīpi pāṇoteva paññapeti. Tattha khuddakaṃ udaka-
bindu khuddako pāṇo, mahantaṃ mahantoti saññī hoti. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ.
Kismiṃ paññapetīti kattha katarasmiṃ koṭṭhāse paññapeti. **Manodaṇḍasminti**
manodaṇḍakoṭṭhāse, bhanteti. Ayaṃ pana upāsako bhaṇantova sayampi salla-
kkhesi- “amhākaṃ mahānigaṇṭho ‘asañcetanikaṃ kammaṃ appasāvajjaṃ, sañce-
tanikaṃ mahāsāvajjan’ti paññapetvā cetanaṃ manodaṇḍoti paññapeti, aniyyānikā
etassa kathā, bhagavatova niyyānikā” ti.

64. Iddhāti samiddhā. **Phītāti** atisamiddhā sabbapāliphullā viya. **Ākiṇṇamanu-
ssāti** janasamākulā. **Pāṇāti** hatthi-assādayo tiracchānagatā ceva itthipurisadārakā-
dayo manussajātikā ca. **Ekaṃ maṃsakhalanti** ekaṃ maṃsarāsīṃ. **Puñjanti**
tasseva vevacanaṃ. **Iddhimāti** ānubhāvasampanno. **Cetovasippattoti** citte vasī-
bhāvappatto. **Bhasmaṃ karissāmīti** chārikaṃ karissāmi. **Kiñhi sobhati ekā chavā
nālandāti** idampi bhaṇanto so gahapati- “kāyapayogena paññāsampi manussā
ekaṃ nālandaṃ ekaṃ maṃsakhalaṃ kātuṃ na sakkonti, iddhimā pana eko (3.0042)
ekeneva manopadosena bhasmaṃ kātuṃ samattho. Amhākaṃ mahānigaṇṭhassa
kathā aniyyānikā, bhagavatova kathā niyyānikā” ti sallakkhesi.

65. Araññaṃ araññabhūtanti agāmakaṃ araññameva hutvā araññaṃ jātaṃ.
Isīnaṃ manopadosenāti isīnaṃ atthāya katena manopadosena taṃ manopa-
dosaṃ asahamānāhi devatāhi tāni raṭṭhāni vināsītāni. Lokikā pana isayo manaṃ
padosetvā vināsayiṃsūti maññanti. Tasmā imasmiṃ lokavāde ṭhatvāva idaṃ
vādāropanaṃ katanti veditabbaṃ.

Tattha daṇḍakīraññādīnaṃ evaṃ araññabhūtabhāvo jānitabbo- sarabhaṅgabo-
dhisattassa tāva parisāya ativepullataṃ gatāya kisavaccho nāma tāpaso mahāsa-
ttassa antevāsī vivekavāsaṃ patthayamāno gaṇaṃ pahāya godhāvarītīrato kali-
ṅgaratṭhe **daṇḍakīrañño** kumbhapuraṃ nāma nagaraṃ upanissāya rājuyyāne vive-
kamanubrūhayamāno viharati. Tassa senāpati upaṭṭhāko hoti.

Tadā ca ekā gaṇikā rathaṃ abhiruhitvā pañcamātugāmasataparivārā nagaraṃ
upasobhayamānā vicarati. Mahājano tameva olokayamāno parivāretvā vicarati,
nagaravīthiyo nappahonti. Rājā vātapānaṃ vivaritvā ṭhito taṃ disvā kā esāti
pucchi. Tumhākaṃ nagarasobhinī devāti. So ussūyamāno “kiṃ etāya sobhati,
nagaraṃ sayamaṃ sobhissati” ti taṃ ṭhānantaraṃ acchindāpesi.

Sā tato paṭṭhāya kenaci saddhiṃ santhavaṃ katvā ṭhānantaraṃ pariyesamānā
ekadivasam rājuyyānaṃ pavisitvā caṅkamanakoṭiyaṃ ālambanaphalakaṃ
nissāya pāsānaphalake nisinnaṃ tāpasaṃ disvā cintesi- “kiliṭṭho vatāyaṃ tāpaso
anañjitamaṇḍito, dāṭhikāhi paruḷhāhi mukhaṃ pihitaṃ, massunā uraṃ pihitaṃ,
ubho kacchā paruḷhā” ti. Athassā domanassaṃ uppajji- “ahaṃ ekena kiccena vica-

rāmi, ayañca me kāḷakaṇṇi diṭṭho, udakaṃ āharatha, akkhīni dhovissāmi”ti udaka-dantaḷṭhaṃ āharāpetvā dantaḷṭhaṃ khāditvā tāpasassa sarīre piṇḍaṃ piṇḍaṃ kheḷaṃ pātetvā dantaḷṭhaṃ jaṭāmatthake khipitvā mukhaṃ vikkhāletvā udakaṃ tāpasassa matthakasmimyeva siñcitvā (3.0043)- “yehi me akkhīhi kāḷakaṇṇi diṭṭho, tāni dhotāni kalipavāhito”ti nikkhantā.

Taṃdivasañca rājā satim paṭilabhitvā- “bho kuhiṃ nagarasobhinī”ti pucchi. Imasmimyeva nagare devāti. Pakatiṭṭhānantaraṃ tassā dethāti ṭhānantaraṃ dāpesi. Sā pubbe sukatakammaṃ nissāya laddhaṃ ṭhānantaraṃ tāpasassa sarīre kheḷapātanena laddhanti saññamakāsi.

Tato katipāhassaccayena rājā purohitassa ṭhānantaraṃ gaṇhi. So nagarasobhinyā santikaṃ gantvā “bhagini kinti katvā ṭhānantaraṃ paṭilabhi”ti pucchi. “Kiṃ brāhmaṇa aññaṃ kātabbaṃ atthi, rājuyyāne anañjitakāḷakaṇṇi kūṭajaṭilo eko atthi, tassa sarīre kheḷaṃ pātehi, evaṃ ṭhānantaraṃ labhissasi”ti āha. So “evaṃ kariṣṣāmi bhagini”ti tattha gantvā tāya kathitasadisameva sabbaṃ katvā nikkhami. Rājāpi taṃdivasameva satim paṭilabhitvā- “kuhiṃ, bho, brāhmaṇo”ti pucchi. Imasmimyeva nagare devāti. “Amhehi anupadhāretvā kataṃ, tadevassa ṭhānantaraṃ dethā”ti dāpesi. Sopi puññabalena labhitvā “tāpasassa sarīre kheḷapātanena laddhaṃ me”ti saññamakāsi.

Tato katipāhassaccayena rañño paccanto kupito. Rājā paccantaṃ vūpasameṣṣāmīti caturaṅginyā senāya nikkhami. Purohito gantvā rañño purato ṭhatvā “jayatu mahārājā”ti vatvā- “tumhe, mahārāja, jayathāya gacchathā”ti pucchi. Āma brāhmaṇāti. Evaṃ sante rājuyyāne anañjitakāḷakaṇṇi eko kūṭajaṭilo vasati, tassa sarīre kheḷaṃ pātheti. Rājā tassa vacanaṃ gahetvā yathā gaṇikāya ca tena ca kataṃ, tatheva sabbaṃ katvā orodhepi āṇāpesi- “etassa kūṭajaṭilassa sarīre kheḷaṃ pātheti”ti. Tato orodhāpi orodhapālakāpi tatheva akamsu. Atha rājā uyyānadvāre rakkhaṃ ṭhapāpetvā “raññā saddhiṃ nikkhamantā sabbe tāpasassa sarīre kheḷaṃ apātetvā nikkhamituṃ na labhanti”ti āṇāpesi. Atha sabbo balakāyo ca seniyo ca teneva niyāmena tāpasassa upari kheḷaṃca dantaḷṭhāni ca mukhavikkhālita udakañca pāpayiṃsu, kheḷo ca dantaḷṭhāni ca sakalasarīraṃ avatthariṃsu.

Senāpati (3.0044) sabbapacchā suṇitvā “mayhaṃ kira sathāraṃ bhavantaṃ puññakkhettaṃ saggasopānaṃ evaṃ ghaṭṭayiṃsū”ti usumajātahadayo mukhena assasanto vegena rājuyyānaṃ āgantvā tathā byasanapattaṃ isiṃ disvā kacchaṃ bandhitvā dvīhi hatthehi dantaḷṭhāni apaviyūhitvā ukkhipitvā nisidāpetvā udakaṃ āharāpetvā nhāpetvā sabba-osadhehi ceva catujjātigandhehi ca sarīraṃ ubbaṭṭetvā sukhumasāṭakena puñchitvā purato añjaliṃ katvā ṭhito evamāha “ayuttaṃ, bhante, manussehi kataṃ, etesaṃ kiṃ bhavissati”ti. Devatā senāpati tidhā bhinnā, ekaccā “rājānameva nāsessāmā”ti vadanti, ekaccā “saddhiṃ parisāya rājānaṃ”ti, ekaccā “rañño vijitaṃ sabbaṃ nāsessāmā”ti. Idaṃ vatvā pana tāpaso appamattakampi kopaṃ akatvā lokassa santi-upāyameva ācikkhanto āha “aparādho nāma hoti, accayaṃ pana desetum jānantassa pākatikameva hoti”ti.

Senāpati nayaṃ labhitvā rañño santikaṃ gantvā rājānaṃ vanditvā āha-

“tumhehi, mahārāja, nirāparādhe mahiddhike tāpase aparajjhantehi bhāriyaṃ kammaṃ kataṃ, devatā kira tidhā bhinnā evaṃ vadanti”ti sabbaṃ ārocetvā- “khamāpīte kira, mahārāja, pākatikaṃ hoti, raṭṭhaṃ mā nāsetha, tāpasam khamāpethā”ti āha. Rājā attani dosaṃ kataṃ disvāpi evaṃ vadati “na taṃ khamāpessāmi”ti. Senāpati yāvatatiyaṃ yācitvā anicchantamāha- “ahaṃ, mahārāja, tāpasassa balaṃ jānāmi, na so abhūtavādī, nāpi kupito, sattānuddayena pana evamāha khamāpetha naṃ mahārājā”ti. Na khamāpemi. Tena hi senāpatiṭṭhānaṃ aññassa detha, ahaṃ tumhākaṃ āṇāpavattiṭṭhāne na vasissāmi. Tvaṃ yena kāmam gaccha, ahaṃ mayhaṃ senāpatiṃ labhissāmi. Tato senāpati tāpasassa santikaṃ āgantvā vanditvā “kathaṃ paṭipajjāmi, bhante”ti āha. Senāpati ye te vacanaṃ suṇanti, sabbe sapaṛikkhāre sadhane sadvipadacatuppade gahetvā sattadivasabbhantare bahi rajjasīmaṃ gaccha, devatā ativiya kupitā dhuvaṃ raṭṭhampi araṭṭhaṃ karissantīti. Senāpati tathā akāsi.

Rājā gatamattoyeva amittamathanaṃ katvā janapadaṃ vūpasametvā āgamma jayakhandhāvāraṭṭhāne nisīditvā nagaraṃ paṭijaggāpetvā antonagaraṃ pāvīsi. Devatā (3.0045) paṭhamamyeva udakavutṭhiṃ pātayīmsu. Mahājano attamano ahosi “kūṭajaṭilaṃ aparaddhakālato paṭṭhāya amhākaṃ rañño vadḍhiyeva, amitte nimmathesi, āgatadivaseyeva devo vutṭho”ti. Devatā puna sumanapupphavutṭhiṃ pātayīmsu, mahājano

attamanataro ahosi. Devatā puna māsakavuṭṭhiṃ pātayiṃsu. Tato kahāpaṇa-
vuṭṭhiṃ, tato kahāpaṇattham na nikkhameyyunti maññamānā hatthūpagapādūpa-
gādikatabhaṇḍavuṭṭhiṃ pātesuṃ. Mahājano sattabhūmikapāsāde ṭhitopi otarivā
ābharaṇāni piḷandhanto attamano ahosi. “Arahatī vata kūṭajaṭilake kheḷapātanaṃ,
tassa upari kheḷapātitaḷato paṭṭhāya amhākaṃ rañño vaḍḍhi jātā, amittama-
thanam kataṃ, āgatadivaseyeva devo vassi, tato sumanavuṭṭhi māsakavuṭṭhi
kahāpaṇavuṭṭhi katabhaṇḍavuṭṭhīti catasso vuṭṭhiyo jātā”ti attamanavācaṃ nicchā-
retvā rañño katapāpe samanūñño jāto.

Tasmiṃ samaye devatā ekatodhāra-ubhatodhārādīni nānappakārāni āvudhāni
mahājanassa upari phalake maṃsaṃ koṭṭayamānā viya pātayiṃsu. Tadanantaram
vītaccike vītadhūme kiṃsukapupphavaṇṇe aṅgāre, tadanantaram kūṭāgārappa-
māṇe pāsāṇe, tadanantaram antomuṭṭhiyaṃ asaṅṭhahanikaṃ sukhumavālikaṃ
vassāpayamānā asītihatthubbedham thalam akaṃsu. Rañño vijitaṭṭhāne kisava-
cchatāpaso senāpati mātuposakarāmoti tayova manussabhūtā arogā ahesuṃ.
Sesānaṃ tasmiṃ kamme asamaṅgībhūtānaṃ tiracchānānaṃ pānīyaṭṭhāne
pānīyaṃ nāhosi, tiṇaṭṭhāne tiṇaṃ. Te yena pānīyaṃ yena tiṇanti gacchantā appa-
tteyeva sattame divase bahirajjasīmaṃ pāpuṇiṃsu. Tenāha sarabhaṅgabodhi-
satto-

“Kisañhi vacchaṃ avakiriya daṇḍakī,
ucchinnaṃ saḷo saḷo saḷo;
kukkuḷanāme nirayamhi paccati,
tassa phuliṅgāni patanti kāye”ti. (jā. 2.17.70);

Evam tāva **daṇḍakīrañña** araññabhūtabhāvo veditabbo.

Kaliṅgaraṭṭhe (3.0046) pana **nāḷikīrarañña** rajjaṃ kārayamāne himavati pañcasa-
tatāpasā anitthigandhā ajinaḷaṭavākacīradharā vanamūlaphalabhakkhā hutvā
ciraṃ vītināmetvā loṇambilasevanattham manussapatham otarivā anupubbena
kaliṅgaraṭṭhe nāḷikīrarañño nagaram sampattā. Te jaṭājinavākacīrāni saṅṭhapetvā
pabbajitānurūpaṃ upasamasiriṃ dassayamānā nagaram bhikkhāya pavisiṃsu.
Manussā anuppanne buddhuppāde tāpasapabbajite disvā pasannā nisajjaṭṭhānaṃ
saṃvidhāya hatthato bhikkhābhājanaṃ gahetvā nisīdāpetvā bhikkham sampā-
detvā adaṃsu. Tāpasā katabhattakiccā anumodanaṃ akaṃsu. Manussā sutvā
pasannacittā “kuhiṃ bhadantā gacchantī”ti pucchiṃsu. Yathāphāsukaṭṭhānaṃ,
āvusoti. Bhante, alaṃ aññattha gamanena, rājuyyāne vasatha, mayaṃ bhuttapāta-
rāsā āgantvā dhammakatham sossāmāti. Tāpasā adhivāsetvā uyyānaṃ aga-
maṃsu. Nāgarā bhuttapātarāsā suddhavatthanivatthā “dhammakatham sossāmā”-
ti saṅghā gaṇā gaṇībhūtā uyyānābhimukhā agamaṃsu. Rājā uparipāsāde ṭhito te
tathā gacchamāne disvā upaṭṭhākaṃ pucchi “kiṃ ete bhaṇe nāgarā suddhavatthā
suddhuttarāsāṅgā hutvā uyyānābhimukhā gacchanti, kimettha samajjaṃ vā
nāṭakaṃ vā atthī”ti? Natthi deva, ete tāpasānaṃ santike dhammaṃ sotukāmā
gacchantīti. Tena hi bhaṇe ahampi gacchissāmi, mayā saddhiṃ gacchantūti. So
gantvā tesam ārocesi- “rājāpi gantukāmo, rājānaṃ parivāretvāva gacchathā”ti.
Nāgarā pakatiyāpi attamanā taṃ sutvā- “amhākaṃ rājā assaddho appasanno

dussīlo, tāpasā dhammikā, te āgamma rājāpi dhammiko bhavissati”ti attamanatarā ahesuṃ.

Rājā nikkhamitvā tehi parivārito uyyānaṃ gantvā tāpasehi saddhiṃ paṭisanthāraṃ katvā ekamantaṃ nisīdi. Tāpasā rājānaṃ disvā parikathāya kusalassekassa tāpasassa “rañño dhammaṃ kathehi”ti saññamadamsu, so tāpaso parisam oloketvā pañcasu veresu ādīnavaṃ pañcasu ca sīlesu ānisaṃsaṃ kathento-

“Pāṇo (3.0047) na hantabbo, adinnaṃ nādātabbaṃ, kāmesumicchācāro na caritabbo, musā na bhāsitabbā, majjaṃ na pātabbaṃ, pāṇātipāto nāma niraya-saṃvattaniko hoti tiracchānayaṃsaṃvattaniko pettivisaya-saṃvattaniko, tathā adinnādānādīni. Pāṇātipāto niraye paccitvā manussalokaṃ āgatassa vipākāvasesena appāyukasamvattaniko hoti, adinnādānaṃ appabhogasaṃvattanikaṃ, micchācāro bahusapattasaṃvattaniko, musāvādo abhūtabbhakkhānasaṃvattaniko, majjapānaṃ ummattakabhāvasaṃvattanikaṃ”ti-

Pañcasu veresu imaṃ ādīnavaṃ kathesi.

Rājā pakatiyāpi assaddho appasanno dussīlo, dussīlassa ca sīlakathā nāma dukkathā, kaṇṇe sūlappavesanaṃ viya hoti. Tasmā so cintesi- “ahaṃ ‘ete paggaṇhissāmi’ti āgato, ime pana mayhaṃ āgatakālato paṭṭhāya maṃyeva ghaṭṭentā vijjhantā parisamajjhe kathenti, karissāmi nesaṃ kāttabban”ti. So dhammakathā-pariyosāne “ācariyā sve mayhaṃ gehe bhikkhaṃ gaṇhathā”ti nimantetvā agamāsi. So dutiyadivase mahante mahante koḷumbe āharāpetvā gūthassa pūrāpetvā kadalipatthehi nesaṃ mukhāni bandhāpetvā tattha tattha ṭhapāpesi, puna bahalamadhukatelanāgabalapicchillādīnaṃ kūṭe pūretvā nisseṇimattake ṭhapāpesi, tattheva ca mahāmalle baddhakacce hatthehi muggare gāhāpetvā ṭhapetvā āha “kūṭatāpasā ativiya maṃ viheṭṭhayiṃsu, tesam pāsādato otaraṇakāle kūṭehi picchillaṃ sopānamattake vissajjetvā sīse muggarehi pothetvā gale gahetvā sopāne khipathā”ti. Sopānapādamūle pana caṇḍe kukkure bandhāpesi.

Tāpasāpi “sve rājagehe bhuñjissāmā”ti aññamaññaṃ ovadiṃsu- “mārisā rājagehaṃ nāma sāsaṅkaṃ sappāṭibhayaṃ, pabbajitehi nāma chadvārārammaṇe saññatehi bhavitabbaṃ, diṭṭhadiṭṭhe ārammaṇe nimittaṃ na gahetabbaṃ, cakkhuvdāre saṃvaro paccupaṭṭhapetabbo”ti.

Punadivase (3.0048) bhikkhācāravelaṃ sallakkhetvā vākacīraṃ nivāsetvā ajinacammaṃ ekamsagataṃ katvā jaṭākālāpaṃ saṅṭhapetvā bhikkhābhājanaṃ gahetvā paṭipāṭiyā rājanivesanaṃ abhiruḷhā. Rājā āruḷhabhāvaṃ ṇatvā gūthakoḷumbamukhato kadalipattaṃ nīharāpesi. Duggandho tāpasānaṃ nāsapuṭaṃ paharivā matthaluṅgapātanākārapatto ahosi. Mahātāpaso rājānaṃ olokesi. Rājā- “ettha bhonto yāvadatthaṃ bhuñjantu ceva harantu ca, tumhākametaṃ anucchavikaṃ, hiyyo ahaṃ tumhe paggaṇhissāmi āgato, tumhe pana maṃyeva ghaṭṭento vijjhantā parisamajjhe kathayittha, tumhākamidaṃ anucchavikaṃ, bhuñjathā”ti mahātāpasassa uluṅkena gūthaṃ upanāmesi. Mahātāpaso dhī dhīti vadanto paṭinivatti. “Ettakeneva gacchissatha tumhe”ti sopāne kūṭehi picchillaṃ vissajjāpetvā mallānaṃ saññamadāsi. Mallā muggarehi sīsāni pothetvā gīvāya gahetvā sopāne khipiṃsu, ekopi sopāne patiṭṭhātum nāsakkhi, pavatṭamānā sopā-

napādamūlaṃyeva pāpuṇiṃsu. Sampatte sampatte caṇḍakukkurā paṭapaṭāti luñcamānā khādiṃsu. Yopi nesam uṭṭhahitvā palāyati, sopi āvāṭe patati, tatrāpi nam kukkurā anubandhitvā khādantiyeva. Iti nesam kukkurā aṭṭhisaṅkhalikameva avasesayiṃsu. Evaṃ so rājā tapasampanne pañcasate tāpase ekadivaseneva jīvitā voropesi.

Athassa raṭṭhe devatā purimanayeneva puna navavutṭhiyo pātesuṃ. Tassa rajjam saṭṭhiyojanubbedhena vālikathalena avacchādiyittha. Tenāha sarabhaṅgo bodhisatto-

“Yo saññate pabbajite avañcayi,
dhammaṃ bhaṇante samaṇe adūsake;
taṃ nālikeraṃ sunakhā parattha,
saṅgama khādanti viphandamānan”ti. (jā. 2.17.71);

Evaṃ **kāliṅgāraññassa** araññabhūtabhāvo veditabbo.

Atīte pana bārāṇasinagare diṭṭhamaṅgalikā nāma cattālīsakoṭivibhavassa seṭṭhino ekā dhītā ahosi dassaniyā pāsādikā. Sā rūpabhogakulasampattisampannatāya bahūnaṃ patthanīyā ahosi. Yo (3.0049) panassā vāreyyatthāya paḥiṇāti, taṃ taṃ disvānassa jātiyaṃ vā hatthapādādīsu vā yattha katthaci dosaṃ āropetvā “ko esa dujjāto dussaṅghito”ti-ādīni vatvā- “nīharatha nan”ti nīharāpetvā “evarūpampi nāma addasaṃ, udakaṃ āharatha, akkhīni dhovissāmi”ti akkhīni dhovati. Tassā diṭṭhaṃ diṭṭhaṃ vippakāraṃ pāpetvā nīharāpetīti diṭṭhamaṅgalikā tveva saṅkhā udapādi, mūlanāmaṃ antaradhāyi.

Sā ekadivasaṃ gaṅgāya udakakīlaṃ kīlissāmiṭi titthaṃ sajjāpetvā pahūtaṃ khādaniyabhojanīyaṃ sakaṭesu pūrāpetvā bahūni gandhamālādīni ādāya paṭicchannayānaṃ āruya ñātigaṇaparivutā gehamhā nikkhami. Tena ca samayena mahāpuriso caṇḍālayonīyaṃ nibbatto bahinagare cammagehe vasati, mātaṅgotvevassa nāmaṃ ahosi. So soḷasavassuddesiko hutvā kenacideva karaṇīyena anto-nagaraṃ pavisitukāmo ekaṃ nīlapilotikaṃ nivāsetvā ekaṃ hatthe bandhitvā ekena hatthena pacchiṃ, ekena ghaṇḍaṃ gahetvā “ussaratha ayyā, caṇḍālohan”-ti jānāpanatthaṃ taṃ vādentō nīcacittaṃ paccupaṭṭhapetvā diṭṭhaditṭhe manusse namassamāno nagaraṃ pavisitvā mahāpathaṃ paṭipajji.

Diṭṭhamaṅgalikā ghaṇḍasaddaṃ sutvā sāṇi-antarena oloketi dūratova taṃ āgacchantam disvā “kimetan”ti pucchi. Mātaṅgo ayyeti. “Kiṃ vata, bho, akusalaṃ akaramha, kassāyaṃ nissando, vināso nu kho me paccupaṭṭhito, maṅgalakiccena nāma gacchamānā caṇḍālaṃ addasan”ti sarīraṃ kampetvā jigucchamānā kheḷaṃ pātetvā dhātiyo āha- “vegena udakaṃ āharatha, caṇḍālo diṭṭho, akkhīni ceva nāma gahitamukhañca dhovissāmi”ti dhovitvā rathaṃ nivattāpetvā sabbapaṭiyā-dānaṃ gehaṃ pesetvā pāsādaṃ abhiruhi. Surāsoṇḍādayo ceva tassā upaṭṭhāka-manussā ca “kuhiṃ, bho diṭṭhamaṅgalikā, imāyapi velāya nāgacchatī”ti pucchantā taṃ pavattiṃ sutvā- “mahantaṃ vata, bho, surāmaṃsagandhamālādisakkāraṃ caṇḍālaṃ nissāya anubhavituṃ na labhimha, gaṇhatha caṇḍālan”ti gataṭṭhānaṃ gavesitvā nirāparādhaṃ mātaṅgapaṇḍitaṃ tajjitvā- “are mātaṅga taṃ nissāya ida-ñcidañca sakkāraṃ anubhavituṃ na labhimhā”ti kesesu (3.0050) gahetvā

bhūmiyaṃ pātetvā jāṇukapparapāsāṇādihi koṭṭetvā matoti saññāya pāde gahetvā kaḍḍhantā saṅkārakūṭe chaḍḍesum.

Mahāpuriso saññaṃ paṭilabhivā hatthapāde parāmasitvā- “idaṃ dukkhaṃ kaṃ nissāya uppannaṃ”ti cintento- “na aññaṃ kañci, diṭṭhamaṅgalikaṃ nissāya uppannaṃ”ti ñatvā “sacāhaṃ puriso, pādesu naṃ nipātesāmi”ti cintetvā vedhamāno diṭṭhamaṅgalikāya kuladvāraṃ gantvā- “diṭṭhamaṅgalikaṃ labhanto vuṭṭhahissāmi, alabhantassa ettheva maraṇaṃ”ti geḥaṅgaṇe nipajji. Tena ca samayena jambudīpe ayaṃ dhammatā hoti- yassa caṇḍālo kujjhitvā gabbhadvāre nipanno marati, ye ca tasmaṃ gabbhe vasanti, sabbe caṇḍālā honti. Gehamajjhamhi mate sabbe gehavāsino, dvāramhi mate ubhato anantaragehavāsikā, aṅgaṇamhi mate ito satta ito sattāti cuddasagehavāsino sabbe caṇḍālā hontīti. Bodhisatto pana aṅgaṇe nipajji.

Seṭṭhissa ārocesum- “mātaṅgo te sāmi geḥaṅgaṇe patito”ti gacchatha bhaṇe, kiṃ kāraṇāti vatvā ekamāsakaṃ datvā uṭṭhāpethāti. Te gantvā “imaṃ kira māsakaṃ gahetvā uṭṭhahā”ti vadiṃsu. So- “nāhaṃ māsakatthāya nipanno, diṭṭhamaṅgalikāya svāhaṃ nipanno”ti āha. Diṭṭhamaṅgalikāya ko dosoti? Kiṃ tassā dosaṃ na passatha, niraparādho ahaṃ tassā manussehi byasanaṃ pāpito, taṃ labhantova vuṭṭhahissāmi, alabhanto na vuṭṭhahissāmīti.

Te gantvā seṭṭhissa ārocesum. Seṭṭhi dhītu dosaṃ ñatvā “gacchatha, ekaṃ kahāpaṇaṃ dethā”ti peseti. So “na icchāmi kahāpaṇaṃ, tameva icchāmi”ti āha. Taṃ sutvā seṭṭhi ca seṭṭhibhariyā ca- “ekāyeva no piyadhītā, paveṇiyā ghaṭako añño dārakopi natthi”ti saṃvegappattā- “gacchatha tātā, koci amhākaṃ asahanako etaṃ jīvitāpi voropeyya, etasmiñhi mate sabbe mayaṃ naṭṭhā homa, ārakkhamassa gaṇhathā”ti parivāretvā ārakkhaṃ saṃvidhāya yāguṃ pesayiṃsu, bhattaṃ dhanam pesayiṃsu, evaṃ so sabbaṃ paṭikkhipi. Evaṃ

eko divaso gato; dve, tayo, cattāro, pañca divasā gatā.

Tato (3.0051) sattasattagehavāsikā uṭṭhāya- “na sakkoma mayaṃ tumhe nissāya caṇḍālā bhavituṃ, amhe mā nāsetha, tumhākaṃ dārikaṃ datvā etaṃ uṭṭhāpethā”ti āhaṃsu. Te satampi sahasampi satahasampi paṇiṃsu, so paṭikkhipateva. Evaṃ cha divasā gatā. Sattame divase ubhato cuddasagehavā- sikā sannipatitvā- “na mayaṃ caṇḍālā bhavituṃ sakkoma, tumhākaṃ akāmakā- nampi mayaṃ etassa dārikaṃ dassāmā”ti āhaṃsu.

Mātāpitaro sokasallasamappitā visaññī hutvā sayane nipatiṃsu. Ubhato cudda- sagehavāsino pāsādaṃ āruya supupphitakiṃsukasākhaṃ ucchindantā viya tassā sabbābharaṇāni omuñcitvā nakhehi sīmantam katvā kese bandhitvā nilasā- ṭakam nivāsāpetvā hatthe nilapilotikakhaṇḍam veṭhetvā kaṇṇesu tipupaṭṭake piḷa- ndhāpetvā tālapaṇṇapacchiṃ datvā pāsādato otārāpetvā dvīsu bāhāsu gahetvā- “tava sāmikaṃ gahetvā yāhī”ti mahāpurisassa adaṃsu.

Nīluppalampi atibhāroti anukkhittapubbā sukhumāladārikā “uṭṭhāhi sāmi, gacchāmā”ti āha. Bodhisatto nipannakova āha “nāhaṃ uṭṭhahāmi”ti. Atha kinti vadāmiti. “Uṭṭhehi ayya mātaṅgā”ti evaṃ maṃ vadāhīti. Sā tathā avoca. Na tuyhaṃ manussā uṭṭhānasamatthaṃ maṃ akaṃsu, bāhāya maṃ gahetvā uṭṭhāpe- hīti. Sā tathā akāsi. Bodhisatto uṭṭhahanto viya parivaṭṭetvā bhūmiyaṃ patitvā- “nāsitaṃ, bho, diṭṭhamaṅgalikāya paṭhamaṃ manussehi koṭṭāpetvā, idāni sayaṃ koṭṭeti”ti viravittha. Sā kiṃ karomi ayyāti? Dvīhi hatthehi gahetvā uṭṭhāpehīti. Sā tathā uṭṭhāpetvā nisīdāpetvā gacchāma sāmīti. Gacchā nāma araṇṇe honti, mayaṃ manussā, atikoṭṭitomi tuyhaṃ manussehi, na sakkomi padasā gantuṃ, piṭṭhiyā maṃ nehīti. Sā onamitvā piṭṭhiṃ adāsi. Bodhisatto abhiruhi. Kūhiṃ nemi sāmīti? Bahinagaraṃ nehīti. Sā pācīnadvāraṃ gantvā- “idha te sāmi vasanaṭṭhā- nan”ti pucchi. Kataratṭhānaṃ etanti? Pācīnadvāraṃ sāmīti. Pācīnadvāre caṇḍāla- puttā vasituṃ na labhantīti attano vasanaṭṭhānaṃ anācikkhitvāva sabbadvārāni āhiṇḍāpesi. Kasmā? Bhavaggaṃ pattamassā (3.0052) mānaṃ pātesāmiti. Mahā- jano ukkuṭṭhimakāsi- “ṭhapetvā tumhādisaṃ añño etissā mānaṃ bhedako natthī”ti.

Sā pacchimadvāraṃ patvā “idha te sāmi vasanaṭṭhānan”ti pucchi. Katarat- ṭhānaṃ etanti? Pacchimadvāraṃ sāmīti. Iminā dvārena nikkhamitvā camma- gehaṃ oloketi gacchāti. Sā tattha gantvā āha “idaṃ cammagehaṃ tumhākaṃ vasanaṭṭhānaṃ sāmī”ti? Āmāti piṭṭhito otarivā cammagehaṃ pāvisi.

Tattha sattaṭṭhadivase vasanto sabbaññutagavesanadhīro ettakesu divasesu na ca jātisambhedamakāsi. “Mahākulassa dhītā sace maṃ nissāya mahantaṃ yasaṃ na pāpuṇāti, na camhāhaṃ catuvisatīyā buddhānaṃ antevāsiko. Etissā pādadhovana-udakena sakalajambudīpe rājūnaṃ abhisekakiccaṃ karissāmi”ti cintetvā puna cintesi- “agāramajjhevasanto na sakkhissāmi, pabbajitvā pana sakkhissāmi”ti. Cintetvā taṃ āmantesi- “diṭṭhamaṅgalike mayaṃ pubbe ekacarā kammaṃ katvāpi akatvāpi sakkā jīvitum, idāni pana dārabharaṇaṃ paṭipannamha, kammaṃ akatvā na sakkā jīvitum, tvam yāvāhaṃ āgacchāmi, tāva mā ukkaṇṭhi- tthā”ti araṇṇaṃ pavisitvā susānādīsu nantakāni saṅkaḍḍhitvā nivāsanapārūpanaṃ

katvā samaṇapabbajjaṃ pabbajitvā ekacaro laddhakāyaviveko kasiṇapari-
kammaṃ katvā aṭṭha samāpattiyo pañca abhiññāyo ca nibbattetvā “idāni sakkā
diṭṭhamaṅgalikāya avassayena mayā bhavitun”ti bārāṇasi-abhimukho gantvā
cīvaramaṃ pārupitvā bhikkhamaṃ caramāno diṭṭhamaṅgalikāya gehābhimukho aga-
māsi.

Sā taṃ dvāre ṭhitamaṃ disvā asaṅgānantī- “aticchatha, bhante, caṇḍālānaṃ vasa-
naṭṭhānametan”ti āha. Bodhisatto tattheva aṭṭhāsi. Sā punappunaṃ oloketi saṅgā-
nitvā hatthehi uramaṃ paharitvā viravamānā pādamaṃle patitvā āha- “yadi te sāmi
edisamaṃ cittamaṃ atthi, kasmā maṃ mahatā yasā parihāpetvā anāthamaṃ akāsi”ti.
Nānappakāraṃ paridevaṃ paridevitvā akkhīni puñchamānā uṭṭhāya bhikkhābhā-
janaṃ gahetvā antogehe nisīdāpetvā bhikkhamaṃ adāsi. Mahāpuriso bhattakiccaṃ
katvā āha- “diṭṭhamaṅgalike mā soci mā paridevi, ahaṃ tuyamaṃ pādadhovana-u-
dakena sakalajambudīpe rājūnaṃ abhisekakiccaṃ kāretuṃ samattho, tvamaṃ pana
(3.0053) ekaṃ mama vacanaṃ karohi, nagaraṃ pavisitvā ‘na mayamaṃ sāmiko
caṇḍālo, mahābrahmā mayamaṃ sāmiko’ti ugghosayamānā sakalanagaraṃ carā-
hī”ti.

Evaṃ vutte diṭṭhamaṅgalikā- “pakatiyāpi ahaṃ sāmi mukhadoseneva byasanaṃ
pattā, na sakkhissāmevaṃ vattun”ti āha. Bodhisatto- “kiṃ pana tayā mayamaṃ
agāre vasantassa alikavacanaṃ sutapubbaṃ, ahaṃ tadāpi alikaṃ na bhaṇāmi,
idāni pabbajito kiṃ vakkhāmi, saccavādī puriso nāmāhan”ti vatvā- “ajja
pakkhassa aṭṭhamī, tvamaṃ ‘ito sattāhassaccayena uposathadivase mayamaṃ sāmiko
mahābrahmā candamaṇḍalaṃ bhinditvā mama santikaṃ āgamissati”ti sakalana-
gare ugghosehī”ti vatvā pakkāmi.

Sā saddahitvā haṭṭhatuṭṭhā sūrā hutvā sāyampātaṃ nagaraṃ pavisitvā tathā
ugghosehi. Manussā pāṇinā pāṇiṃ paharantā- “passatha, amhākaṃ diṭṭhamaṅga-
likā caṇḍālaputtaṃ mahābrahmānaṃ karoti”ti hasantā keḷiṃ karonti. Sā punadiva-
sepi tattheva sāyampātaṃ pavisitvā- “idāni chāhaccayena, pañcāha-catūha-tīha-
dvīha-ekāhaccayena mayamaṃ sāmiko mahābrahmā candamaṇḍalaṃ bhinditvā
mama santikaṃ āgamissati”ti ugghosehi.

Brāhmaṇā cintayīṃsu- “ayamaṃ diṭṭhamaṅgalikā atisūrā hutvā katheti, kadāci
evaṃ siyā, etha mayamaṃ diṭṭhamaṅgalikāya vasanaṭṭhānaṃ paṭijaggāmā”ti camma-
gehasa bāhirabhāgaṃ samantā tacchāpetvā vālikaṃ okirīṃsu. Sāpi uposathadi-
vase pātova nagaraṃ pavisitvā “ajja mayamaṃ sāmiko āgamissati”ti ugghosehi.
Brāhmaṇā cintayīṃsu- “ayamaṃ bho na dūraṃ apadissati, ajja kira mahābrahmā
āgamissati, vasanaṭṭhānaṃ saṃvidahāmā”ti cammagehaṃ samajjāpetvā haritūpa-
littaṃ ahatavatthehi parikkhipitvā mahārahaṃ pallaṅkaṃ attharitvā upari celavi-
tānaṃ bandhitvā gandhamāladāmāni osārayīṃsu. Tesamaṃ paṭijaggantānaṃyeva
sūriyo atthamaṃ gato.

Mahāpuriso cande ugghatamate abhiññāpādakajjhānaṃ samāpajjitvā vuṭṭhāya
kāmaṃvacaracittena parikammaṃ katvā iddhicittena dvādasayojanikaṃ brahmatta-
bhāvaṃ māpetvā vehāsaṃ abbhuggantvā candavimānassa anto pavisitvā (3.0054)
vanantato abhussakkamānaṃ candaṃ bhinditvā candavimānaṃ ohāya purato

huvā “mahājano maṃ passatū”ti adhiṭṭhāsi. Mahājano disvā- “saccaṃ, bho, diṭṭhamaṅgalikāya vacanaṃ, āgacchantaṃ mahābrahmānaṃ pūjessāmā”ti gandhamālaṃ ādāya diṭṭhamaṅgalikāya gharaṃ parivāretvā aṭṭhāsi. Mahāpuriso matthakamatthakena sattavāre bārāṇasiṃ anuparigantvā mahājanena diṭṭhabhāvaṃ ṅatvā dvādasayojanikaṃ attabhāvaṃ vijahitvā manussappamāṇameva māpetvā mahājanassa passantasseva cammagehaṃ pāvīsi. Mahājano disvā- “otiṇṇo no mahābrahmā, sāṇiṃ āharathā”ti nivesanaṃ mahāsāṇiyā parikkhipitvā parivāretvā ṭhito.

Mahāpurisopi sirisayanamajjhe nisīdi. Diṭṭhamaṅgalikā samīpe aṭṭhāsi. Atha naṃ pucchi “utusamayo te diṭṭhamaṅgalike”ti. Āma ayyāti. Mayā dinnaṃ puttaṃ gaṇhāhīti aṅgutṭhakena nābhimaṇḍalaṃ phusi. Tassā parāmasaneneva gabbho patiṭṭhāsi. Mahāpuriso- “ettāvataṃ te diṭṭhamaṅgalike pādadhovana-udakaṃ sakalajambudīpe rājūnaṃ abhisekodakaṃ bhavissati, tvaṃ tiṭṭhā”ti vatvā brahmatta-bhāvaṃ māpetvā passantasseva mahājanassa nikkhamitvā vehāsaṃ abbhuggantvā caṇḍamaṇḍalameva pavitṭho. Sā tato paṭṭhāya brahmapajāpati nāma jātā. Pādadhovana-udakaṃ labhanto nāma natthi.

Brāhmaṇā- “brahmapajāpatiṃ antonagare vasāpessāmā”ti suvaṇṇasivikāya āropetvā yāva sattamakoṭiyā aparisuddhajātikassa sivikaṃ gahetuṃ na adamsu. Soḷasa jātimantabrāhmaṇā gaṇhiṃsu. Sesā gandhapupphādīhi pūjetvā nagaraṃ pavisitvā- “na sakkā, bho, ucchiṭṭhagehe brahmapajāpatiyā vasituṃ, vatthuṃ gahetvā gehaṃ karissāma, yāva pana taṃ kariyati, tāva maṇḍapeva vasatū”ti maṇḍape vasāpesuṃ. Tato paṭṭhāya cakkhupathe ṭhatvā vanditukāmā kahāpaṇaṃ datvā vandituṃ labhanti, savanūpacāre vanditukāmā sataṃ datvā labhanti, āsanne pakatikathaṃ savanaṭṭhāne vanditukāmā pañcasatāni datvā labhanti, pādapiṭṭhiyaṃ sīsaṃ ṭhapetvā vanditukāmā sahasaṃ datvā labhanti, pādadhovana-udakaṃ patthayamānā dasasahasāni datvā labhanti. Bahinagara-to antonagare yāva maṇḍapā āgacchantiyā laddhadhanaṃyeva koṭisatamattaṃ ahosi.

Sakalajambudīpo (3.0055) saṅkhubhi, tato sabbarājāno “brahmapajāpatiyā pādadhovanena abhisekaṃ karissāmā”ti satahasaṃ pesetvā labhiṃsu. Maṇḍape vasantiyā eva gabbhavuṭṭhānaṃ ahosi. Mahāpurisaṃ paṭicca laddhakumāro pāsādiko ahosi lakkhaṇasampanno. Mahābrahmuno putto jātoti sakalajambudīpo ekakolāhalo ahosi. Kumārassa khīramaṇimūlaṃ hotūti tato tato āgata-dhanaṃ koṭisahasāni ahosi. Ettāvataṃ nivesanampi niṭṭhitaṃ. Kumārassa nāma-karaṇaṃ karissāmāti nivesanaṃ sajjetvā kumāraṃ gandhodakena nhāpetvā alaṅkaritvā maṇḍape jātattā **maṇḍabyotveva** nāmaṃ akaṃsu.

Kumāro sukkena saṃvaḍḍhamāno sippuggahaṇavayapattoti sakalajambudīpe sippajānanakā tassa santike āgantvā sippaṃ sikkhāpenti. Kumāro medhāvī pañṇavā suttaṃ suttaṃ mutaṃ āvuṇanto viya gaṇhāti, gahitagahitaṃ suvaṇṇa-ghaṭe pakkhittatelaṃ viya tiṭṭhati. Yāvatā vācuggatā pariyatti atthi, tena anugga-hitā nāma nāhosi. Brāhmaṇā taṃ parivāretvā caranti, sopi brāhmaṇabhatto ahosi. Gehe asītibrāhmaṇasahasāni niccabhattaṃ bhuñjanti. Gehampissa sattadvārako-

ṭṭhakamaṃ mahantaṃ ahoṣi. Gehe maṅgaladivase jambudīpavāsīhi pesitadhanaṃ koṭisahassamattaṃ ahoṣi.

Bodhisatto āvajjesi- “pamatto nu kho kumāro appamatto”ti. Athassa taṃ pavattiṃ ñatvā- “brāhmaṇabhatto jāto, yattha dinnamaṃ mahapphalaṃ hoti, taṃ na jānāti, gacchāmi naṃ damemi”ti cīvaraṃ pārupitvā bhikkhābhājanaṃ gahetvā- “dvārakoṭṭhakā atisambādhā, na sakkā koṭṭhakena pavisitun”ti ākāsenāgantvā asītibrahmaṇasahassānaṃ bhuñjanaṭṭhāne ākāsaṅgaṇe otari. Maṇḍabyakumāropi suvaṇṇakaṭacchumaṃ gāhāpetvā- “idha sūpaṃ detha idha odanan”ti parivīsāpento bodhisattaṃ disvā daṇḍakena ghaṭṭita-āsiviso viya kupitvā imaṃ gāthamāha-

“Kuto (3.0056) nu āgacchasi dummavāsī,
otallako paṃsupisācakoṇḍa;
saṅkāracoḷamaṃ paṭimuñca kaṇṭhe,
ko re tuvaṃ hosi adakkhiṇeyyo”ti. (jā. 1.15.1);

Atha naṃ mahāsatto akujjhivāva ovaḍanto āha-

“Annaṃ tavedaṃ pakataṃ yasassi,
taṃ khajjare bhuñjare piyyare ca;
jānāsi maṃ tvamaṃ paradattūpajīviṃ,
uttiṭṭha piṇḍamaṃ labhataṃ sapāko”ti. (jā. 1.15.2);

So nayidaṃ tumhādisānaṃ paṭiyattanti dassento āha-

“Annaṃ mamedamaṃ pakataṃ brāhmaṇānaṃ,
atthattitaṃ saddahato mamedamaṃ;
apehi etto kimidhaṭṭhitosi,

na mādisā tuyhaṃ dadanti jammā” ti. (jā. 1.15.3);

Atha bodhisatto “dānaṃ nāma sakuṇassapi nigguṇassapi yassa kassaci dātabbaṃ, yathā hi ninnepi thalepi patiṭṭhāpitaṃ bijaṃ pathavīrasaṃ āporasañca āgamma sampajjati, evaṃ nipphalaṃ nāma natthi, sukhette vapitabijaṃ viya guṇavante mahapphalaṃ hotī” ti dassetuṃ imaṃ gāthamāha-

“Thale ca ninne ca vapanti bijaṃ,
anūpakhette phalamāsamānā;
etāya saddhāya dadāhi dānaṃ,
appeva ārādhaye dakkhiṇeyye” ti. (jā. 1.15.4);

Atha kumāro kodhābhūto- “kenimassa muṇḍakassa paveso dinno” ti dvārarakkhādayo tajjetvā-

“Khettāni (3.0057) mayhaṃ viditāni loke,
yesāhaṃ bījāni patiṭṭhapemi;
ye brāhmaṇā jātimantūpapannā,
tānidha khettāni supesalāni” ti. (jā. 1.15.5)-

Gāthaṃ vatvā “imaṃ jammaṃ veṇupadarena pothetvā gīvāyaṃ gahetvā sattapi dvārakoṭṭhake atikkamitvā bahi nīharathā” ti āha. Atha naṃ mahāpuriso āha-

“Giriṃ nakhena khaṇasi, ayo dantebhi khādasī;
jātavedaṃ padahasi, yo isiṃ paribhāsasī” ti. (jā. 1.15.9);

Evañca pana vatvā- “sace myāyaṃ hatthe vā pāde vā gaṇhāpetvā dukkhaṃ uppādeyya, bahuṃ apuññaṃ pasaveyyā” ti sattānuddayatāya vehāsaṃ abbhuggantvā antaravīthiyaṃ otari. Bhagavā sabbaññutaṃ patto tamatthaṃ pakāseto imaṃ gāthamāha-

“Idaṃ vatvāna mātāṅgo, isi saccaparakkamo;
antalikkhasmiṃ pakkāmi, brāhmaṇānaṃ udikkhatan” ti. (jā. 1.15.10);

Tāvadeva nagararakkhikadevatānaṃ jeṭṭhakadevarājā maṇḍabyassa gīvaṃ parivattesi. Tassa mukhaṃ parivattetitvā pacchāmukhaṃ jātaṃ, akkhīni parivattāni, mukhena kheḷaṃ vamaṭṭi, sarīraṃ thaddhaṃ sūle āropitaṃ viya ahosi. Asītisa-hassā paricārayakkhā asītibrahmaṇasahassāni tatheva akāṃsu. Vegena gantvā brahmapajāpatiyā ārocayīṃsu. Sā taramānarūpā āgantvā taṃ vippakāraṃ disvā gāthamāha-

“Āvedhitaṃ piṭṭhito uttamaṅgaṃ,
bāhuṃ pasāreti akammaneyyaṃ;
setāni akkhīni yathā matassa,
ko me imaṃ puttamakāsi evaṃ” ti. (jā. 1.15.11);

Athassā (3.0058) ārocesuṃ-

“Idhāgamā samaṇo dummavāsī,
otallako paṃsupisācako,
saṅkāracoḷaṃ paṭimuñca kaṇṭhe,
so te imaṃ puttamakāsi evaṃ” ti. (jā. 1.15.12);

Sā sutvāva aññāsī- “mayhaṃ yasadāyako ayyo anukampāya puttassa pamattabhāvaṃ ṇatvā āgato bhavissati” ti. Tato upaṭṭhāke pucchi-

“Katamaṃ disaṃ agamā bhūripañño,
akkhātha me māṇavā etamatthaṃ;
gantvāna taṃ paṭikaremu accayaṃ,
appeva naṃ putta labhemu jīvitan”ti. (jā. 1.15.13);

Te āhaṃsu-

“Vehāyasaṃ agamā bhūripañño,
pathaddhuno pannaraseva cando;
apicāpi so purimadisaṃ agacchi,
saccappaṭiñño isi sādhurūpo”ti. (jā. 1.15.14);

Mahāpurisopi antaravīthiyaṃ otiṇṇaṭṭhānato paṭṭhāya- “mayhaṃ padavaḷaṅjaṃ
hatthi-assādīnaṃ vasena mā antaradhāyittha, diṭṭhamaṅgalikāyeva naṃ passatu,
mā aññe”ti adhiṭṭhahitvā piṇḍāya caritvā yāpanamattaṃ missakodanaṃ gahetvā
paṭikkamanasālāyaṃ nisinno bhujitvā thokaṃ bhuttāvasesaṃ bhikkhābhājane-
yeva ṭhapesi. Diṭṭhamaṅgalikāpi pāsādā oruyha antaravīthiṃ paṭipajjamānā pada-
vaḷaṅjaṃ disvā- “idaṃ mayhaṃ yasadāyakassa ayyassa padan”ti padānusārenā-
gantvā vanditvā āha- “tumhākaṃ, bhante, dāsena katāparādhaṃ mayhaṃ
khamatha, na hi tumhe kodhavasikā nāma, detha me puttassa jīvitan”ti.

Evañca pana vatvā-

“Āvedhitaṃ (3.0059) piṭṭhito uttamaṅgaṃ,
bāhuṃ pasāreti akammaneyyaṃ;
setāni akkhīni yathā matassa,
ko me imaṃ puttamakāsi evan”ti. (jā. 1.15.15)-

Gāthaṃ abhāsi. Mahāpuriso āha- “na mayaṃ evarūpaṃ karoma, pabbajitaṃ
pana hiṃsante disvā pabbajitesu sagāravāhi bhūtayakkhadevatāhi kataṃ bhavi-
ssati”ti.

Kevalaṃ, bhante, tumhākaṃ manopadoso mā hotu, devatāhi kataṃ hotu, sukha-
māpayā, bhante, devatā, apicāhaṃ, bhante, kathaṃ paṭipajjāmīti. Tena hi
osadhaṃ te kathessāmi, mama bhikkhābhājane bhuttāvasesaṃ bhattamatthi,
tatha thokaṃ udakaṃ āsiñcitvā thokaṃ gahetvā tava puttassa mukhe pakkhipa,
avasesaṃ udakacāṭiyaṃ āloḷetvā asītiyā brāhmaṇasahassānaṃ mukhe pakkhi-
pāti. Sā evaṃ karissāmīti bhattaṃ gahetvā mahāpurisaṃ vanditvā gantvā tathā
akāsi.

Mukhe pakkhittamatte jeṭṭhakadevarājā- “sāmimhi sayāṃ bhesajjaṃ karonte
amhehi na sakkā kiñci kātun”ti kumāraṃ vissajjesi. Sopi khipitvā kiñci dukkhaṃ
appattapubbo viya pakativaṇṇo ahosi. Atha naṃ mātā avoca- “passa tāta tava
kulupakānaṃ hirottapparahitānaṃ vippakāraṃ, samaṇā pana na evarūpā honti,
samaṇe tāta bhojeyyāsi”ti. Tato sesakaṃ udakacāṭiyaṃ āloḷāpetvā brāhmaṇānaṃ
mukhe pakkhipāpesi. Yakkhā tāvadeva vissajjetvā palāyiṃsu. Brāhmaṇā khipitvā
khipitvā uṭṭhahitvā kiṃ amhākaṃ mukhe pakkhittanti pucchīṃsu. Mātāṅga-isissa
ucchiṭṭhabhattanti. Te “caṇḍālassa ucchiṭṭhakaṃ khādāpitamhā, abrāhmaṇā
dānimhā jātā, idāni no brāhmaṇā ‘asuddhabrāhmaṇā ime’ti sambhogaṃ na dassa-
nti”ti tato palāyitvā majjharatṭhaṃ gantvā majjharājassa nagare aggāsanikā

brāhmaṇā nāma mayanti rājagehe bhuñjanti.

Tasmim̐ samaye bodhisatto pāpaniggahaṃ karonto mānajātike nimmadayanto vicarati. Atheko “jātimantatāpaso nāma mayā sadiso (3.0060) natthi”ti aññesu saññampi na karoti. Bodhisatto taṃ gaṅgātīre vasamānaṃ disvā “mānaniggahamassa karissāmī”ti tattha agamāsi. Taṃ jātimantatāpaso pucchi- “kiṃ jacco bhavan”ti? Caṇḍālo ahaṃ ācariyāti. Apehi caṇḍāla apehi caṇḍāla, heṭṭhāgaṅgāya vasa, mā uparigaṅgāya udakaṃ ucchiṭṭhamakāsīti.

Bodhisatto- “sādhu ācariya, tumhehi vuttaṭṭhāne vasissāmī”ti heṭṭhāgaṅgāya vasanto “gaṅgāya udakaṃ paṭisotaṃ sandatū”ti adhiṭṭhāsi. Jātimantatāpaso pātova gaṅgaṃ oruyha udakaṃ ācamati, jaṭā dhovati. Bodhisatto dantakaṭṭhaṃ khādanto piṇḍaṃ piṇḍaṃ kheḷaṃ udake pāteti. Dantakaṭṭhakucchiṭṭhakampi tattheva pavāheti. Yathā ce taṃ aññattha alaggitvā tāpasasseva jaṭāsu laggati, tathā adhiṭṭhāsi. Kheḷampi dantakaṭṭhampi tāpasassa jaṭāsuyeva patiṭṭhāti.

Tāpaso caṇḍālassidaṃ kammaṃ bhavissatīti vipaṭṭisārī hutvā gantvā pucchi- “idaṃ, bho caṇḍāla, gaṅgāya udakaṃ tayā paṭisotaḡāmikatan”ti? Āma ācariya. Tena hi tvaṃ heṭṭhāgaṅgāya mā vasa, uparigaṅgāya vasāti. Sādhu ācariya, tumhehi vuttaṭṭhāne vasissāmīti tattha vasanto iddhiṃ paṭippassambhesi, udakaṃ yathāgatikameva jātaṃ. Puna tāpaso tadeva byasanaṃ pāpuṇi. So puna gantvā bodhisattaṃ pucchi,- “bho caṇḍāla, tvamidaṃ gaṅgāya udakaṃ kālena paṭisotaḡāmiṃ kālena anusotaḡāmiṃ karosi”ti? Āma ācariya. Caṇḍāla, “tvaṃ sukhavihārīnaṃ pabbajitānaṃ sukhena vasituṃ na desi, sattame te divase sattadhā muddhā phalatū”ti. Sādhu acariya, ahaṃ pana sūriyassa uggantuṃ na dassāmīti.

Atha mahāsatto cintesi- “etassa abhisāpo etasseva upari patissati, rakkhāmi nan”ti sattānuddayatāya punadivase iddhiyā sūriyassa uggantuṃ na adāsi. Iddhimato iddhivisayo nāma acinteyyo, tato paṭṭhāya aruṇuggaṃ na paññāyati, rattindivaparicchedo natthi, kasivaṇijjādīni kammāni payojento nāma natthi.

Manussā- “yakkhāvaṭṭo nu kho ayaṃ bhūtadevaṭṭonāgasupaṇṇāvaṭṭo”ti upaddavappattā “kiṃ nu kho kātabban”ti cintetvā “rājakulaṃ nāma mahāpaññaṃ, lokassa hitaṃ cintetuṃ sakkoti, tattha gacchāmā”ti rājakulaṃ gantvā (3.0061) tamatthaṃ ārocesuṃ. Rājā sutvā bhītopi abhitākāraṃ katvā- “mā tātā bhāyatha, imaṃ kāraṇaṃ gaṅgātīravāsī jātimantatāpaso jānissati, taṃ pucchitvā nikkāṅkhā bhavissāmā”ti katipayeheva atthacarakehi manussehi saddhiṃ tāpasam̐ upasaṅkamtivā katapaṭṭisanthāro tamatthaṃ pucchi. Tāpaso āha- “āma mahārāja, eko caṇḍālo atthi, so imaṃ gaṅgāya udakaṃ kālena anusotaḡāmiṃ kālena patisotaḡāmiṃ karoti, mayā tadatthaṃ kiñci kathitaṃ atthi, taṃ pucchatha, so jānissati”ti.

Rājā mātaṅga-isissa santikaṃ gantvā- “tumhe, bhante, aruṇassa uggantuṃ na dethā”ti pucchi. Āma, mahārājāti. Kiṃ kāraṇā bhanteti? Jātimantatāpasakāraṇā, mahārāja, jātimantatāpasena āgantvā maṃ vanditvā khamāpitakāle dassāmi mahārājāti. Rājā gantvā “etha ācariya, tāpasam̐ khamāpethā”ti āha. Nāhaṃ, mahārāja, caṇḍālaṃ vandāmīti. Mā ācariya, evaṃ

karotha, janapadassa mukhaṃ passathāti. So puna paṭikkhipiyeva. Rājā bodhisattaṃ upasaṅkavitvā “ācariyo khamāpetuṃ na icchitī”ti āha. Akhamāpīte ahaṃ sūriyaṃ na muñcāmīti. Rājā “ayaṃ khamāpetuṃ na icchati, ayaṃ akhamāpīte sūriyaṃ na muñcati, kiṃ amhākaṃ tena tāpasena, lokaṃ olokessāmā”ti “gacchatha, bho, tāpasasantikaṃ, taṃ hatthesu ca pādesu ca gahetvā mātaṅga-isissa pādamūle netvā nipajjāpetvā khamāpetha etassa janapadānuddayatāṃ paṭiccā”ti āha. Te rājapurisā gantvā taṃ tathā katvā ānetvā mātaṅga-isissa pādamūle nipajjāpetvā khamāpesuṃ.

Ahaṃ nāma khamitabbaṃ khamāmi, apica kho pana etassa kathā etasseva upari patissati. Mayā sūriye vissajjite sūriyarasmi etassa matthake patissati, athassa sattadhā muddhā phalissati. Tañca kho panesa byasanaṃ mā pāpuṇātu, etha tumhe etaṃ galappamāṇe udake otāretvā mahantaṃ mattikāpiṇḍamassa sīse ṭhapetha. Athāhaṃ sūriyaṃ vissajjissāmi. Sūriyarasmi mattikāpiṇḍe patitvā taṃ sattadhā bhindissati. Athesa mattikāpiṇḍaṃ chaḍḍetvā nimujjivā añña titthena uttaratu, iti naṃ vadatha, evamassa sotthi bhavissatīti. Te manussā “evaṃ karissāmā”ti tathā kāresuṃ. Tassāpi tatheva sotthi jātā. So tato paṭṭhāya- “jāti (3.006) nāma akāraṇaṃ, pabbajitānaṃ abbhantare guṇova kāraṇaṃ”ti jātigottamānaṃ pahāya nimmado ahosi.

Iti jātimantatāpase damite mahājano bodhisattassa thāmaṃ aññāsi, mahākolāhalaṃ jātāṃ. Rājā attano nagaraṃ gamanathāya bodhisattaṃ yāci. Mahāsatto paṭiññaṃ datvā tāni ca asitibrāhmaṇasahassāni damessāmi, paṭiññañca mocessāmīti majjharājassa nagaraṃ agamāsi. Brāhmaṇā bodhisattaṃ disvāva- bho, “ayaṃ so, bho mahācoro, āgato, idāneva sabbe ete mayhaṃ ucchiṭṭhakaṃ khāditvā abrāhmaṇā jātāti amhe pākaṭe karissati, evaṃ no idhāpi āvāso na bhavissati, paṭikacceva māressāmā”ti rājānaṃ puna upasaṅkavitvā āhaṃsu- “tumhe, mahārāja, etaṃ caṇḍālapabbajitaṃ mā sādhurūpoti maññittha, esa garukamantaṃ jānāti, pathaviṃ gahetvā ākāsaṃ karoti, ākāsaṃ pathaviṃ, dūraṃ gahetvā santikaṃ karoti, santikaṃ dūraṃ, gaṅgaṃ nivattetvā uddhagāminiṃ karoti, icchanta pathaviṃ ukkhipitvā pātetuṃ maññe sakkoti. Parassa vā cittaṃ nāma sabbakālaṃ na sakkā gahetuṃ, ayaṃ idha paṭiṭṭhaṃ labhanta tumhākaṃ rajjampi nāseyya, jīvitantarāyampi vaṃsupacchedampi kareyya, amhākaṃ vacanaṃ karotha, mahārāja, ajjeva imaṃ māretuṃ vaṭṭatī”ti.

Rājāno nāma parapattiyā honti, iti so bahūnaṃ kathāvasena niṭṭhaṃ gato. Bodhisatto pana nagare piṇḍāya caritvā udakaphāsukaṭṭhāne missakodanaṃ bhuñjitvā rājuyyānaṃ gantvā nirāparādhatāya nirāsaṅko maṅgalasilāpaṭṭe nisīdi. Atīte cattālīsa, anāgate cattālīsāti asitikappe anussarituṃ samatthaññaṃ anāvajjanatāya muhuttamattake kāle sati nappahoti, rājā aññaṃ ajānāpetvā sayameva gantvā nirāvajjanatāya pamādena nisinnaṃ mahāpurisaṃ asinā paharivā dve bhāge akāsi. Imassa rañño vijite aṭṭhamaṃ lohakūṭavassaṃ, navamaṃ kalalavassaṃ vassi. Iti imassāpi raṭṭhe nava vuṭṭhiyo patitā. So ca rājā sapariso mahāniraye nibbatto. Tenāha saṃkiccapaṇḍito-

“Upahacca (3.0063) manaṃ majjho, mātaṅgasmim yasassine;

sapārisajjo ucchinno, majjhāraññaṃ tadā ahūti” (jā. 2.19.96)–

Evamaññassa araññabhūtabhāvo veditabbo. Mātaṅgassa pana isino vasena tadeva **mātaṅgāraññanti** vuttaṃ.

66. Pañhapaṭibhānāni pañhabyākaraṇāni. **Paccanīkaṃ katabbanti** paccanīkaṃ katabbaṃ. **Amaññissanti** vilomabhāgaṃ gaṇhanto viya ahosinti attho.

67. Anuviccekāraṇi anuvicāretvā cintetvā tulayitvā katabbaṃ karohīti vuttaṃ hoti. **Sādhu hoti**Ti sundaro hoti. Tumhādisasmiñhi maṃ disvā maṃ saraṇaṃ gacchante nigaṇṭhaṃ disvā nigaṇṭhaṃ saraṇaṃ gacchante– “kiṃ ayaṃ upāli ditṭhaditṭhameva saraṇaṃ gacchatī”ti? Garahā uppajjissati, tasmā anuviccekāro tumhādisānaṃ sādhuṃ dasseti. **Paṭākaṃ parihareyyunti** te kira evarūpaṃ sāvakaṃ labhitvā– “asuko nāma rājā vā rājamahāmatto vā seṭṭhi vā amhākaṃ saraṇaṃ gato sāvako jāto”ti paṭākaṃ ukkhipitvā nagare ghosentā āhiṇḍanti. Kasmā? Evamaññassa mahantabhāvo āvi bhavissatīti ca, sace tassa “kimahaṃ etesaṃ saraṇaṃ gato”ti vipaṭṭisāro uppajjeyya, tampi so “etesaṃ me saraṇagatabhāvaṃ bahū jānanti, dukkhaṃ idāni paṭinivattitun”ti vinodetvā na paṭikkamissatīti ca. “Tenāha paṭākaṃ parihareyyun”ti.

68. Opānabhūtaṇi paṭiyatta-udapāno viya ṭhitāṃ. **Kulanti** tava nivesanaṃ. **Dātabbaṃ maññeyyāsīti** pubbe dasapi vīsatipi saṭṭhipi jane āgate disvā natthīti avatvā deti. Idāni maṃ saraṇaṃ gatakāraṇamattenava mā imesaṃ deyya-dhammaṃ, upacchindittha, sampattānañhi dātabbamevāti ovadati. **Sutametaṃ, bhanteti** kuto sutamaññeyyā? Nigaṇṭhānaṃ santikā, te kira kulaghāresu evamaññeyyā– “mayamaññeyyā ‘yassa kassaci sampattassa dātabban’ti vadāma, samaṇo pana gotamo ‘mayameva dānaṃ dātabbaṃ ...pe... na aññesaṃ sāvakaṇaṃ dinnaṃ mahapphalan’ti vadatī”ti. Taṃ sandhāya ayaṃ gahapati “sutametaṃ”ti āha.

69. Anupubbim (3.0064) **kathanti** dānānantaraṃ sīlaṃ, sīlānantaraṃ saggamaṃ, saggānantaraṃ magganti evamaññeyyā anupaṭipāṭikathaṃ. Tattha **dānakathanti** idaṃ dānaṃ nāma sukhānaṃ nidānaṃ, sampattīnaṃ mūlaṃ, bhogānaṃ patiṭṭhā, visamaṃ magatassa tānaṃ leṇaṃ gatiparāyaṇaṃ, idhalokaparalokesu dānasadisso avassayo patiṭṭhā ārammaṇaṃ tānaṃ leṇaṃ gati parāyaṇaṃ natthi. Idañhi avassaya-ṭṭhena ratanamayasīhāsanasadisamaññeyyā, patiṭṭhānaṭṭhena mahāpathavisadisamaññeyyā, ālambanaṭṭhena ālambanarajjusadisamaññeyyā. Idañhi dukkhanittharaṇaṭṭhena nāvā, samaṃssānaṭṭhena saṅgāmasūro, bhayaparittāṇaṭṭhena susaṅkhatanagaraṃ, maccheramaṃ lādīhi anupalittaṭṭhena padumaṃ, tesamaññeyyā nidhanaṭṭhena aggi, durāsadaṭṭhena āsiviso. Asantaṃsanaṭṭhena sīho, balavantaṭṭhena hatthī, abhimaṅgalasamaññeyyā mātataṭṭhena setavasabho, khemantabhūmisampāpanaṭṭhena valāhako assarājā. Dānaṃ nāmebhaṃ mayamaññeyyā gatamaggo, mayheveso vaṃso, mayā dasa pāramiyo pūrentena velāmahāyaññaṃ, mahāgovindamahāyaññaṃ mahāsudassana-mahāyaññaṃ, vessantaramahāyaññaṃ anekamahāyaññaṃ pavattitā, sasabhūtena jalite aggikkhandhe attānaṃ niyyādentena sampattayācakānaṃ cittaṃ gahitaṃ. Dānañhi loke sakkasampattiṃ deti, mārasampattiṃ deti, brahmasampattiṃ deti, cakkavattisampattiṃ deti, sāvakaṃ pāramiññaṃ, paccekabodhiññaṃ, abhisambo-dhiññaṃ deti evamaññeyyā dānaguṇapaṭisaṃyuttaṃ kathaṃ.

Yasmā pana dānaṃ dadanto sīlaṃ samādātuṃ sakkoti, tasmā tadanataraṃ sīla-kathaṃ kathesi. **Sīlakathanti** sīlaṃ nāmetaṃ avassayo paṭiṭṭhā ārammaṇaṃ tāṇaṃ leṇaṃ gati parāyaṇaṃ, sīlaṃ nāmetaṃ mama vaṃso, ahaṃ saṅkhapālanāgarājākāle, bhūridattanāgarājākāle, campeyyanāgarājākāle, sīlavanāgarājākāle, mātuposakahatthirājākāle, chaddantahatthirājākāleti anantesu attabhāvesu sīlaṃ paripūresim. Idhalokaparalokasampattinañhi sīlasadiso avassayo, sīlasadisā paṭiṭṭhā, ārammaṇaṃ tāṇaṃ leṇaṃ gati parāyaṇaṃ natthi, sīlālaṅkārasadiso alaṅkāro natthi, sīlapupphasadisamaṃ pupphaṃ natthi, sīlagandhasadiso gandho natthi. Sīlālaṅkārena hi alaṅkataṃ sīlakuṣumapiḷandhanaṃ sīlagandhānulittaṃ (3.0065) sadevakopi loko olokento tittim na gacchatīti evamādiṃ sīlaguṇapaṭisaṃyuttaṃ kathaṃ.

Idaṃ pana sīlaṃ nissāya ayaṃ saggo labbhatīti dassetuṃ sīlānantaraṃ sagga-kathaṃ kathesi. **Saggakathanti** ayaṃ saggo nāma iṭṭho kanto manāpo, nicca-mettha kīḷā, niccaṃ sampattiyo labbhanti, cātumahārājikā devā navutivassasatasa-hassāni dibbasukhaṃ dibbasampattiṃ anubhavanti, tāvatimsā tisso ca vassakoṭṭiyo saṭṭhi ca vassasatasahassānīti evamādiṃ saggaguṇapaṭisaṃyuttaṃ kathaṃ. Saggasampattiṃ kathayantānañhi buddhānaṃ mukhaṃ nappahoti. Vuttampi cetam “anekapariyāyena kho ahaṃ, bhikkhave, saggakathaṃ katheyyan”ti-ādi (ma. ni. 3.255).

Evam saggakathāya palobhetvā puna hatthim alaṅkaritvā tassa soṇḍaṃ chindanto viya- “ayampi saggo anicco addhuvo, na ettha chandarāgo kātabbo”ti dassanattaṃ- “appaṣādā kāmā vuttā mayā bahudukkhā bahupāyāsā, ādīnava ettha bhiyyo”ti-ādīnā (pāci. 417; ma. ni. 1.235) nayena kāmānaṃ ādīnavaṃ okāraṃ saṃkilesaṃ kathesi. Tattha **ādīnavoti** doso. **Okāro**Ti avakāro lāmaka-bhāvo. **Samkilesoti** tehi sattānaṃ saṃsāre saṃkilissaṇaṃ. Yathāha “kilissanti vata, bho, sattā”ti (ma. ni. 2.351).

Evam kāmādīnavena tajjitvā nekkhamme ānisaṃsaṃ pakāsesi. **Kallacittanti** arogacittaṃ. **Sāmuksikkanti** sāmaṃ ukksikkā attanāyeva gahetvā uddharitvā gahitā, sayambhūñāṇena diṭṭhā, asādhāraṇā aññesanti attho. Kā panesāti, ariya-saccadesanā? Tenevāha- “dukkhaṃ samudayaṃ nirodhaṃ maggan”ti.

Virajaṃ vītamalanti rāgarajādīnaṃ abhāvā virajaṃ, rāgamalādīnaṃ vigatattā vītamalaṃ. **Dhammacakkhanti** upari brahmāyusutte tiṇṇaṃ maggānaṃ, cūḷarāhulovāde āsavakkhayaṃ patto nāmaṃ. Idha pana sotāpattimaggo adhippeto. Tassa uppatti-ākāradassanattaṃ “yaṃkiñci samudayadhammaṃ, sabbaṃ taṃ nirodhadhamman”ti āha. Tañhi nirodhaṃ ārammaṇaṃ katvā kiccavasena evaṃ sabbasaṅkhattaṃ paṭivijjhantaṃ uppajjati.

Diṭṭho (3.0066) ariyasaccadhammo etenāti **diṭṭhadhammo**. Esa nayo sesapadesupī. Tiṇṇā vicikicchā anenāti **tiṇṇavicikiccho**. Vigatā kathaṃkathā assāti **vigatataṃkatho**. **Vesārajappattoti** vesārajaṃ patto. Kattha? Satthu sāsane. Nāssa paro paccayo, na parassa saddhāya ettha vattatīti **aparappaccayo**.

70. Cittena sampaṭicchamaṇo **abhinanditvā**, vācāya pasamsamaṇo **anumoditvā**. **Āvarāmīti** thakemi pidahāmi. **Anāvaṭanti** na āvaritaṃ vivaṭaṃ ugghāṭitaṃ.

71. Assosi kho **dīghatappaṇīti** so kira tassa gatakālato paṭṭhāya- “paṇḍito gaha-

pati, samaṇo ca gotamo dassanasampanno niyyānikakatho, dassanepi tassa pasīdissati, dhammakathāyapi pasīdissati, pasīditvā saraṇaṃ gamissati, gato nu kho saraṇaṃ gahapati na tāva gato”ti ohitasotova hutvā vicarati. Tasmā paṭhamāyeva assosi.

72. Tena hi sammāti balavasokena abhibhūto “ettheva tiṭṭhā”ti vacanaṃ sutvāpi atthaṃ asallakkhento dovārikena saddhiṃ sallapatiyeva.

Majjhimāya dvārasālāyānti yassa gharassa satta dvārakoṭṭhakā, tassa sabba-a-bbhantarato vā sabbabāhirato vā paṭṭhāya catutthadvārakoṭṭhako, yassa pañca, tassa tatiyo, yassa tayo, tassa dutiyo dvārakoṭṭhako **majjhimadvārasālā** nāma. Ekadvārakoṭṭhakassa pana gharassa majjhaṭṭhāne maṅgalatthambhaṃ nissāya majjhimadvārasālā. Tassa pana gehassa satta dvārakoṭṭhakā, pañcātipi vuttaṃ.

73. Agganti-ādīni sabbāni aññamaññavevacanāni. Yaṃ sudanti ettha yanti yaṃ nāṭaputtaṃ. Sudanti nipātamattaṃ. Pariggahetvāti teneva uttarāsaṅgena udare parikkhipanto gahetvā. **Nisīdāpetīti** saṅikaṃ ācariya, saṅikaṃ ācariyāti mahantaṃ telaghaṭaṃ ṭhapento viya nisīdāpeti. **Dattosīti** kiṃ jaḷosi jātoti attho. **Paṭimukkoti** sīse parikkhipitvā (3.0067) gahito. **Aṇḍahārakoti-ādiṃ** duṭṭhullavacanampi samānaṃ upaṭṭhākassa aññathābhāvena uppannabalavasokatāya idaṃ nāma bhaṇāmīti asallakkhetvāva bhaṇati.

74. Bhaddikā, bhante, āvaṭṭanīti nigaṇṭho

māyameva sandhāya vadati, upāsako attanā paṭividdhaṃ sotāpattimaggaṃ. **Tena hīti** nipātamattamaṃ, bhante, upamaṃ te karissāmicceva attho. Kāraṇavacanaṃ vā, yena kāraṇena tumhākaṃ sāsanaṃ aniyyānikaṃ, mama satthu niyyānikaṃ, tena kāraṇena upamaṃ te karissāmīti vuttaṃ hoti.

75. Upavijaññāti vijāyanakālaṃ upagatā. **Makkaṭacchāpakanti** makkaṭapotakaṃ. **Kiṇitvā ānehīTi** mūlaṃ datvāva āhara. Āpaṇesu hi saviññāṇakampi aviññāṇakampi makkaṭādikiḷanabhaṇḍakaṃ vikkiṇanti. Taṃ sandhāyetaṃ āha. **Rajitanti** bahalabahalaṃ pītāvalepanaraṅgajātaṃ gahetvā rajitvā dinnaṃ imaṃ icchāmīti attho. **Ākoṭitapaccākoṭitanti** ākoṭitañceva parivattetvā punappunaṃ ākoṭitañca. **Ubhatobhāgavimaṭṭhanti** maṇipāsāṇena ubhosu passesu suṭṭhu vimaṭṭhaṃ ghaṭṭetvā uppāditacchaviṃ.

Raṅgakkhamo hi khoti saviññāṇakampi aviññāṇakampi raṅgaṃ pivati. Tasmā evamāha. **No ākoṭṭanakkhamoti** saviññāṇakassa tāva ākoṭṭanaphalake ṭhapetvā kucchiyaṃ ākoṭitassa kucchi bhijjati, karīsaṃ nikkhamati. Sesī ākoṭitassa sīsaṃ bhijjati, mattaluṅgaṃ nikkhamati. Aviññāṇako khaṇḍakhaṇḍitaṃ gacchati. Tasmā evamāha. **No vimajjanakkhamoti** saviññāṇako maṇipāsāṇena vimaddiyamāno nillomataṃ nicchavitañca āpajjati, aviññāṇakopi vacuṇṇakabhāvaṃ āpajjati. Tasmā evamāha. **Raṅgakkhamo hi kho bālānanti** bālānaṃ mandabuddhīnaṃ raṅgakkhamo, rāgamattaṃ janeti, piyo hoti. Paṇḍitānaṃ pana nigaṇṭhavādo vā añño vā bhāratarāmasītāharaṇādi niratthakakathāmaggo appiyova hoti. **No anuyogakkhamo, no vimajjanakkhamoti** anuyogaṃ vā vīmaṃsaṃ vā na khamati, thuse koṭṭetvā taṇḍulapariyesanaṃ viya kadaliyaṃ sāragavesanaṃ viya ca rittako tucchakova hoti. **Raṅgakkhamo ceva paṇḍitānanti** (3.0068) catusaccakathā hi paṇḍitānaṃ piyā hoti, vassasatampi suṇanto tittiṃ na gacchati. Tasmā evamāha. Buddhavacanaṃ pana yathā yathāpi ogāhissati mahāsamuddo viya gambhīrameva hotīti “anuyogakkhamo ca vimajjanakkhamo cā”ti āha. **Suṇohi yassāhaṃ sāvako**ti tassa guṇe suṇāhīti bhagavato vaṇṇe vattaṃ āraddho.

76. Dhīrassāti dhīraṃ vuccati paṇḍiccaṃ, yā paññā pajānanā ...pe... sammādiṭṭhi, tena samannāgatassa dhātu-āyatanapaṭiccasamuppādaṭṭhānāṭṭhānakusallaṃ paṇḍitassāhaṃ sāvako, so mayhaṃ satthāti evaṃ sabbapadesu sambandho veditabbo. **Pabhinnakhīlassāti** bhinnapañcacetokhīlassa. Sabbaputhujane vijiniṃsu vijinanti vijinissanti vāti vijayā. Ke te, maccumārakilesamāradevapputtamārāti? Te vijitā vijayā etenāti vijitavijayo. Bhagavā, tassa **vijitavijayassa**. **Anīghassāti** kilesadukkhenapi vipākadukkhenapi niddukkhassa. **Susamacitta-ssāti** devadattadhanapālaka-aṅgulimālarāhulatherādīsipi devamanussesu suṭṭhu samacittassa. **Vuddhasīlassāti** vaḍḍhitācārassa. **Sādhupaññassāti** sundarapaññassa. **Vesamantarassāti** rāgādivisamaṃ taritvā vitaritvā ṭhitassa. **Vimalassāti** vigatarāgādimalassa.

Tusitassāti tuṭṭhacittassa. **Vantalokāmisassāti** vantakāmaguṇassa. **Muditassāti** muditāvihāravasena muditassa, punaruttameva vā etaṃ. Pasādavasena hi ekampi guṇaṃ punappunaṃ vadatiyeva. **Katasamaṇassāti** katasāmaññaṃ, samaṇadhammassa matthakaṃ pattassāti attho. **Manujassāti** lokavohāravasena

ekassa sattassa. **Narassāti** punaruttaṃ. Aññathā vuccamāne ekekagāthāya dasa guṇā nappahonti.

Venayikassāti sattānaṃ vināyakassa. **Ruciradhammassāti** sucidhammassa. **Pabhāsakassāti** obhāsakassa. **Vīrassāti** vīriyasampannassa. **Nisabhassāti** usabhavasabhanisabhesu sabbattha appaṭisamaṭṭhena nisabhassa. **Gambhīrassāti** gambhīraguṇassa, guṇehi vā gambhīrassa. **Monapattassāti** ñāṇapattassa. **Veda-ssāti** vedo vuccati ñāṇaṃ, tena samannāgatassa. **Dhammaṭṭhassāti** dhamme ṭhitassa. **Samvutattassāti** pihitattassa.

Nāgassāti (3.0069) catūhi kāraṇehi nāgassa. **Pantassenassāti** pantasenāsanassa. **Paṭimantakassāti** paṭimantanapaññāya samannāgatassa. **Monassāti** monaṃ vuccati ñāṇaṃ, tena samannāgatassa, dhutakilesassa vā. **Dantassāti** nibbisevanassa.

Isisattamassāti vipassi-ādayo cha isayo upādāya sattamassa. **Brahmapatta-ssāti** seṭṭhapattassa. **Nhātakassāti** nhātakilesassa. **Padakassāti** akkharādīni samodhānetvā gāthāpadakaraṇakusalassa. **Viditavedassāti** viditañāṇassa. **Purindada-ssāti** sabbapaṭhamaṃ dhammadānadāyakassa. **Sakkassāti** samatthassa. **Pattipa-ttassāti** ye pattabbā guṇā, te pattassa. **Veyyākaraṇassāti** vitthāretvā atthadīpa-kassa. Bhagavatā hi abyākataṃ nāma tanti padaṃ natthi sabbesaṃyeva attho kathito.

Vipassissāti vipassanakassa. **Anabhinatassāti** anatassa. **No apanatassāti** adu-ṭṭhassa.

Ananugatantarassāti kilese ananugatacittassa. **Asitassāti** abaddhassa.

Bhūripaññassāti bhūri vuccati pathavī, tāya pathavīsamāya paññāya vipulāya mahantāya vitthatāya samannāgatassāti attho. **Mahāpaññassāti** mahāpaññāya samannāgatassa.

Anupalittassāti taṇhādiṭṭhikilesehi alittassa. **Āhuneyyassāti** āhutiṃ paṭiggahetuṃ yuttassa. **Yakkhassāti** ānubhāvadassanaṭṭhena ādissamānakaṭṭhena vā bhagavā yakkho nāma. Tenāha “yakkhassā”ti. **Mahatoti** mahantassa. **Tassa sāvako-hama-smīti** tassa evaṃvividhaguṇassa satthussa ahaṃ sāvakoti. Upāsakassa sobhāpa-ttimaggeneva paṭisambhidā āgatā. Iti paṭisambhidāvisaye ṭhatvā padasatena dasabalassa kilesappahānavaṇṇaṃ kathento “kassa taṃ gahapati sāvakaṃ dhāremā”ti pañhassa atthaṃ vissajjesi.

77. Kadā (3.0070) **saññūjhāti** kadā sampiṇḍitā. Evaṃ kirassa ahosi- “ayaṃ idā-neva samaṇassa gotamassa santikaṃ gantvā āgato, kadānena ete vaṇṇā sampi-ṇḍitā”ti. Tasmā evamāha. **Vicittam mālam gantheyyāti** sayampi dakkhatāya pupphānampi nānāvaṇṇatāya ekatovaṇṭikādibhedaṃ vicitramālam gantheyya. **Eva-meva kho, bhanteti** ettha nānāpupphānaṃ mahāpuppharāsi viya nānāvidhānaṃ vaṇṇānaṃ bhagavato sinerumatto vaṇṇarāsi daṭṭhabbo. Chekamālākāro viya upāli gahapati. Mālākārassa vicitramālāganthanaṃ viya gahapatino tathāgatassa vicitravaṇṇaganthanaṃ.

Uṇhaṃ lohitaṃ mukhato uggañchīti tassa hi bhagavato sakkāraṃ asahamā-nassa etadahosi- “anattiko dāni ayaṃ gahapati amhehi, sve paṭṭhāya paṇṇāsa

saṭṭhi jane gahetvā etassa gharaṃ pavisitvā bhunñjitum na labhissāmi, bhinnā me bhattakumbhī”ti. Athassa upaṭṭhākavipariṇāmena balavasoko uppajji. Ime hi sattā attano attanova cintayanti. Tassa tasmim̐ soke uppanne abbhantaraṃ uṇhaṃ ahosi, lohitaṃ vilīyittha, taṃ mahāvātena samuddharitaṃ kuṭe pakkhittarajanaṃ viya pattamattaṃ mukhato uggañchi. Nidhānagatalohitaṃ vāmitvā pana appakā sattā jīvitum sakkonti. Nigaṇṭho tattheva jāṇunā patito, atha naṃ pāṭaṅkiyā bahinagaraṃ nīharitvā mañcakasivikāya gahetvā pāvaṃ agamaṃsu, so na cirasseva pāvāyaṃ kālamakāsi. Imasmim̐ pana sutte ugghāṭitaññūpuggalassa vasena dhammadesanā pariniṭṭhitāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Upālisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Kukkuravatikasuttavaṇṇanā

78. Evaṃ me sutanti kukkuravatikasuttaṃ. Tattha **koliyesūti** evaṃnāmake janapade. So hi ekopi kolanagare patiṭṭhitānaṃ koliyānaṃ rājakumārānaṃ nivāsaṭṭhānattā evaṃ vuccati. Tasmim̐ koliyesu janapade. **Haliddavasananti** tassa kira nigamassa māpitakāle pītakavatthanivatthā (3.0071) manussā nakkhattaṃ kīḷiṃsu. Te nakkhattakīḷavasāne nigamassa nāmaṃ āropentā haliddavasananti nāmaṃ akaṃsu. Taṃ gocaraḡāmaṃ katvā viharatīti attho. Vihāro panettha kiñcāpi na niyāmito, tathāpi buddhānaṃ anucchavike senāsaneyeva vihāsīti veditabbo. **Govatikoti** samādinnavato, sīse siṅgāni ṭhapetvā naṅguṭṭhaṃ bandhitvā ḡāvīhi saddhiṃ tiṇāni khādanto viya carati. **Aceloti** naggo niccelo. **Seniyoti** tassa nāmaṃ. **Kukkuravatikoti** samādinnavato, sabbaṃ sunakhakiriyaṃ karoti. Ubhohete sahapamaṃsukīḷikā sahāyakā. **Kukkurova palikujjitvāti** sunakho nāma sāmi-kassa santike nisīdanto dvīhi pādehi bhūmiyaṃ vilekhitvā kukkurakūjitaṃ kūjanto nisīdati, ayampi “kukkurakiriyaṃ karissāmi”ti bhagavatā saddhiṃ sammoditvā dvīhi hatthehi bhūmiyaṃ vilekhitvā sīsaṃ vidhunanto ‘bhū bhū’ti katvā hatthapāde samiñjitvā sunakho viya nisīdi. **Chamānikkhittanti** bhūmiyaṃ ṭhapitaṃ. **Samattaṃ samādinnavanti** paripuṇṇaṃ katvā gahitaṃ. **Kā gatīti** kā nipphatti. **Ko abhisamparāyoti** abhisamparāyamhi kattha nibbatti. **Alanti** tassa appiyaṃ bhavissatīti yāvatiyaṃ paṭibāhati. **Kukkuravatanti** kukkuravatasamādanāṃ.

79. Bhāvetīti vaḍḍheti. **Paripuṇṇanti** anūnaṃ. **Abbokiṇṇanti** nirantaraṃ. **Kukkura-sīlanti** kukkurācāraṃ. **Kukkuracittanti** “ajja paṭṭhāya kukkurehi kātabbaṃ karissāmi”ti evaṃ uppannacittaṃ. **Kukkurākappanti** kukkurānaṃ gamanākāro atthi, tiṭṭhanākāro atthi, nisīdanākāro atthi, sayanākāro atthi, uccārapassāvakaṇāṅkāro atthi, añṇe kukkure disvā dante vivaritvā gamanākāro atthi, ayaṃ kukkurākappo nāma, taṃ bhāvetīti attho. **Imināhaṃ sīlenāti**-ādīsu ahaṃ iminā ācārena vā vatasamādā-

nena vā dukkaratapacaraṇena vā methunaviratibrahmacariyena vāti attho. **Devoti** sakkasuyāmādīsu aññataro. **Devaññataroti** tesam dutiyatatiyaṭṭhānādīsu aññataradevo. **Micchādiṭṭhīti** adeva lokagāmimaggameva deva lokagāmimaggoti gahetvā uppannatāya sā assa (3.0072) micchādiṭṭhi nāma hoti. **Aññataram gatiṃ vadāmīti** tassa hi nirayato vā tiracchānayanito vā aññā gati natthi, tasmā evamāha. **Sampajjamānanti** diṭṭhiyā asammissam hutvā nipajjamānaṃ.

Nāhaṃ, bhante, etaṃ rodāmi, yaṃ maṃ bhagavā evamāhāti yaṃ maṃ, bhante, bhagavā evamāha, ahametaṃ bhagavato byākaraṇaṃ na rodāmi na paridevāmi, na anutthunāmīti attho. Evaṃ sakammakavasenettha attho veditabbo, na assumuñcanamattena.

“Mataṃ vā amma rodanti, yo vā jīvaṃ na dissati;

jīvaṃtaṃ amma passantī, kasmā maṃ amma rodasī”ti. (saṃ. ni. 1.239)–

Ayañcettha payogo. **Apica me idaṃ, bhanteti** apica kho me idaṃ, bhante, kukkura-vataṃ dīgharattaṃ samādinnaṃ, tasmīṃ sampajjantepi vuddhi natthi, vipajjantepi. Iti “ettakaṃ kālaṃ mayā katakammaṃ moghaṃ jātan”ti attano vipattiṃ paccavekkhamāno rodāmi, bhanteti.

80. Govatanti–ādīni kukkuravatādīsu vuttanayeneva veditabbāni. **Gavākappanti** go-ākappaṃ. Sesam kukkurākappe vuttasadisameva. Yathā pana tattha aññe kukkure disvā dante vivarivā gamanākāro, evamidha aññe gāvo disvā kaṇṇe

ukkipitvā gamanākāro veditabbo. Sesam tādiseva.

81. Cattārimāni puṇṇa kammānīti kasmā imaṃ desanaṃ ārabhi? Ayañhi desanā ekaccakammakiriyavasena āgatā, imasmiñca kammacatukke kathite imesaṃ kiriyā pākaṭā bhavissatīti imaṃ desanaṃ ārabhi. Apica imaṃ kammacatukkameva desiyamānaṃ ime sañjānissanti, tato eko saraṇaṃ gamissati, eko pabbajitvā arahattaṃ pāpuṇissatīti ayameva etesaṃ sappāyāti ñatvāpi imaṃ desanaṃ ārabhi.

Tattha **kaṇhanti** kāḷakaṃ dasa-akusalakammamapathakammaṃ. **Kaṇhavipākanti** apāye nibbattanato kāḷakavipākaṃ. **Sukkanti** paṇḍaraṃ dasakusalakammamapathakammaṃ. **Sukkavipākanti** sagge nibbattanato paṇḍaravipākaṃ. **Kaṇhasukkanti** vomissakakammaṃ. **Kaṇhasukkavipākanti** sukhadukkhavipākaṃ. Missakakammañhi katvā (3.0073) akusalena tiracchānayanayaṃ maṅgalaḥṭṭhānādīsu uppanno kusalena pavatte sukhaṃ vediyati. Kusalena rājakulepi nibbato akusalena pavatte dukkhaṃ vediyati. **Akaṇhaṃ asukkanti** kammakkhayakaraṃ catumaggacetanākammaṃ adhippetam. Tañhi yadi kaṇhaṃ bhavye, kaṇhavipākaṃ dadeyya. Yadi sukkaṃ bhavye, sukkavipākaṃ dadeyya. Ubhayavipākassa pana adānato akaṇhāsukkavipākattā “akaṇhaṃ asukkan”ti vuttaṃ. Ayaṃ tava uddese attho.

Niddese pana **sabyābajjhanti** sadukkhaṃ. Kāyasaṅkhārādīsu kāyadvāre gahaṇādivasena copanappattā dvādasa akusalacetanā **sabyābajjhakāyasaṅkhāro** nāma. Vacīdvāre hanusañcopanavasena vacībhedapavattikā tāyeva dvādasa **vacīsaṅkhāro** nāma. Ubhayacopanaṃ appattā raho cintayantassa manodvāre pavattā **manosaṅkhāro** nāma. Iti tīsupi dvāresu kāyaduccaritādibhedā akusalacetanāva saṅkhārāti veditabbā. Imasmiñhi sutte cetanā dhuraṃ, upālisutte kammaṃ. **Abhisāṅkharitvāti** saṅkaḍḍhitvā, piṇḍaṃ katvāti attho. **Sabyābajjhaṃ lokanti** sadukkhaṃ lokaṃ upapajjanti. **Sabyābajjhā phassā phusantīti** sadukkhā vipākaphassā phusanti. **Ekantadukkhanti** nirantaradukkhā. **Bhūtāti** hetvatthe nissakkavacanaṃ, bhūtakammato bhūtassa sattassa uppatti hoti. Idaṃ vuttaṃ hoti- yathābhūtaṃ kammaṃ sattā karonti, tathābhūtena kammena kammaṃ abhāgavasena tesam upapatti hoti. Tenevāha “yaṃ karoti tena upapajjati”ti. Ettha ca **tenāti** kammena viya vuttā, upapatti ca nāma vipākena hoti. Yasmā pana vipākassa kammaṃ hetu, tasmā tena mūlahetubhūtena kammena nibbattatīti ayamettha attho. **Phassā phusantīti** yena kammavipākena nibbato, taṃkammavipākaphassā phusanti. **Kammadāyādā**ti kammadāyajjā kammameva nesaṃ dāyajjaṃ santakanti vadāmi.

Abyābajjhanti niddukkhaṃ. Imasmiṃ vāre kāyadvāre pavattā aṭṭha kāmāvacarakusalacetanā **kāyasaṅkhāro** nāma. Tāyeva vacīdvāre pavattā **vacīsaṅkhāro** nāma. Manodvāre pavattā tāyeva aṭṭha, tisso ca heṭṭhimajjhānacetanā **abyābajjhamanosaṅkhāro** nāma. Jhānacetanā tava hotu, kāmāvacarā kinti abyābajjhamanosaṅkhāro nāma jātāti. Kasiṇasajjanakāle (3.0074) ca kasiṇāsevanakāle ca labbhanti. Kāmāvacaracetanā paṭhamajjhānacetanāya ghaṭitā, catutthajjhānacetanā tatiyajjhānacetanāya ghaṭitā. Iti tīsupi dvāresu kāyasucaritādibhedā kusalacetanāva saṅkhā-

rāti veditabbo. Tatiyavāro ubhayamissakavasena veditabbā.

Seyyathāpi manussāti-ādīsu manussānaṃ tāva kālena sukhaṃ kālena dukkhaṃ pākaṭameva, devesu pana bhummadevatānaṃ, vinipātikesu vemānikapetānaṃ kālena sukhaṃ kālena dukkhaṃ hotīti veditabbaṃ. Hatthi-ādīsu tiracchānesupi labbhatiyeva.

Tatrāti tesu tīsu kammesu. Tassa pahānāya yā cetanāti tassa pahānatthāya maggacetanā. Kammaṃ patvāva maggacetanāya añño paṇḍarataro dhammo nāma natthi. Idaṃ pana kammacatukkaṃ patvā dvādasa akusalacetanā kaṇhā nāma, tebhūmakakusalacetanā sukkā nāma, maggacetanā akaṇhā asukkāti āgatā.

82. “Labheyāhaṃ, bhante”ti idaṃ so “ciraṃ vata me aniyyānikapakkhe yojtvā attā kilamito, ‘sukkhanaḍḍitire nhāyissāmī’ti samparivattentena viya thuse koṭṭentena viya ca na koci attho nipphādito, handāhaṃ attānaṃ yoge yojemī”ti cintetvā āha. Atha bhagavā yonena khandhake titthiyaparivāso paññatto, yaṃ aññatitthiyapubbo sāmaṇerabhūmiyaṃ ṭhito- “ahaṃ, bhante, itthannāmo aññatitthiyapubbo imasmiṃ dhammavinaye ākaṅkhāmi upasampadaṃ, svāhaṃ, bhante, saṅghaṃ cattāro māse parivāsaṃ yācāmi”ti-ādinā (mahāva. 86) nayena samādiyitvā parivasati, taṃ sandhāya “yo kho, seniya, aññatitthiyapubbo”ti-ādimāha.

Tattha **pabbajanti** vacanasiliṭṭhatāvaseneva vuttaṃ. Aparivasitvāyeva hi pabbajjaṃ labhati. Upasampadatthikena pana nātikālena gāmapavesanādīni aṭṭha vattāni pūrentena parivasitabbaṃ. **Āraddhacittāti** aṭṭhavattapūraṇena tuṭṭhacittā. Ayamettha saṅkhepo. Vitthārato panesa titthiyaparivāso **samantapāsādikāya vinayaṭṭhakathāya** pabbajjakhandhakavaṇṇanāyaṃ (mahāva. aṭṭha. 86) vuttanayeneva veditabbo (3.0075). **Apica metthāti** apica me ettha. **Puggalavemattatā vidiṭṭāti** puggalanānattaṃ viditaṃ. Ayaṃ puggalo parivāsāraho, ayaṃ na parivāsārahoti idaṃ mayhaṃ pākaṭanti dasseti.

Tato seniyo cintesi- “aho acchariyaṃ buddhasāsaṇaṃ, yattha evaṃ ghaṃsitvā koṭṭetvā yuttameva gaṇhanti, ayuttaṃ chaḍḍenti”ti. Tato suṭṭhutamaṃ pabbajjāya sañjātussāho **sace, bhante**ti-ādimāha. Atha bhagavā tassa tibbacchandataṃ viditvā na seniyo parivāsaṃ arahatīti aññataraṃ bhikkhuṃ āmantesi- “gaccha tvāṃ, bhikkhu, seniyaṃ nhāpetvā pabbājetvā ānehī”ti. So tathā katvā taṃ pabbājetvā bhagavato santikaṃ ānaya. Bhagavā gaṇe nisīditvā upasampādesi. Tena vuttaṃ- “alattha kho acelo seniyo bhagavato santike pabbajjaṃ alattha upasampadan”ti.

Acirūpasampannoti upasampanno hutvā nacirameva. **Vūpakaṭṭhoti** vatthukāmakilesakāmehi kāyena ca cittaṃ ca vūpakaṭṭho. **Appamattoti** kammaṭṭhāne satīṃ avijahanto. **Ātāpīti** kāyikacetāsikaṅkhātena vīriyātāpena ātāpī. **Pahitattoti** kāye ca jīvite ca anapekkhatāya pesitatto vissaṭṭha-attabhāvo. **Yassatthāyāti** yassa atthāya. **Kulaputtāti** ācārakulaputtā. **Sammadevāti** hetunāva kāraṇeneva. **Tadanuttaranti** taṃ anuttaraṃ. **Brahmacariyapariyosānanti** maggabrahmacariyapariyosānabhūtaṃ arahattaphalaṃ. Tassa hi atthāya kulaputtā pabbajanti. **Diṭṭheva dhammeti** imasmiṃyeva attabhāve. **Sayaṃ abhiññā sacchikatvāti** attanāyeva

paññāya paccakkhaṃ katvā, aparappaccayaṃ ñatvāti attho. **Upasampajja vihā-sīti** pāpuṇitvā sampādetvā vihāsi. Evaṃ viharantova **khīṇā jāti ...pe... abbhaññāsi**. Evamassa paccavekkhaṇabhūmiṃ dassetvā arahattanikūṭeneva desanaṃ niṭṭhāpetuṃ “aññataro kho panāyasmā seniyo arahataṃ ahosī”ti vuttaṃ. Tattha **aññataroti** eko. **Arahatanti** arahantānaṃ, bhagavato sāvakaṇaṃ arahantānaṃ abbhantaro ahosīti ayamevattha adhippāyo. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Kukkuravatikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Abhayarājakumārasuttavaṇṇanā

83. Evaṃ (3.0076) **me sutanti** abhayasuttaṃ. Tattha **abhayo**ti tassa nāmaṃ. **Rājakumāro**ti bimbisārassa orasaputto. **Vādaṃ āropehīti** dosaṃ āropehi. **Nerayi-****koti** niraye nibbattako. **Kappaṭṭhoti** kappaṭṭhitiko. **Atekicchoti** buddhasahassenāpi tikicchituṃ na sakkā. **Uggilitunti** dve ante mocetvā kathetuṃ asakkonto uggilituṃ bahi nīharituṃ na sakkhiti. **Ogilitunti** pucchāya dosaṃ datvā hāretuṃ asakkonto ogilituṃ anto pavesetuṃ na sakkhiti.

Evaṃ, bhanteti nigaṇṭho kira cintesi- “samaṇo gotamo mayhaṃ sāvake bhinditvā gaṇhāti, handāhaṃ ekaṃ pañhaṃ abhisañkharomi, yaṃ puṭṭho samaṇo gotamo ukkuṭiko hutvā nisinno uṭṭhātuṃ na sakkhissatī”ti. So abhayassa gehā nīhaṭabhatto siniddhabhojanaṃ bhuñjanto bahū pañhe abhisañkharitvā- “ettha samaṇo gotamo imaṃ nāma dosaṃ dassessati, ettha imaṃ nāmā”ti sabbe pahāya cātumāsamatthake imaṃ pañhaṃ addasa. Athassa etadahosi- “imassa pañhassa pucchāya vā vissajjane vā na sakkā doso dātuṃ, ovaṭṭikasāro ayaṃ, ko nu kho imaṃ gahetvā samaṇassa gotamassa vādaṃ āropessatī”ti. Tato “abhayo rājakumāro paṇḍito, so sakkhissatīti taṃ uggaṇhāpemi”ti niṭṭhaṃ gantvā uggaṇhāpesi. So vādajjhāsayatāya tassa vacanaṃ sampaṭicchanto “evaṃ, bhante,”ti āha.

84. Akālo kho ajjāti ayaṃ pañho catūhi māsehi abhisañkhato, tattha idaṃ gahetvā idaṃ vissajjiyamāne divasabhāgo nappahossatīti maññanto evaṃ cintesi. **So dānīti** sve dāni. **Attacatuṭṭhoti** kasmā bahūhi saddhiṃ na nimantesi? Evaṃ kirassa ahosi- “bahūsu nisennesu thokaṃ datvā vadantassa aññaṃ suttaṃ aññaṃ kāraṇaṃ aññaṃ tathārūpaṃ vatthuṃ āharitvā dassessati, evaṃ sante kalaho vā kolāhalameva vā bhavissati. Athāpi ekakaṃyeva nimantessāmi, evampi me garahā uppajjissati ‘yāvamaccharī vāyaṃ abhayo, bhagavantaṃ divase divase bhikkhūnaṃ satenapi sahassenapi saddhiṃ carantaṃ disvāpi ekakaṃyeva (3.0077) nimantesī”ti. “Evaṃ pana doso na bhavissati”ti aparehi tīhi saddhiṃ attacatuṭṭhaṃ nimantesi.

85. Na khvettha, rājakumāra, ekaṃsenāti na kho, rājakumāra, ettha pañhe ekaṃ-

sena vissajjanaṃ hoti. Evarūpañhi vācaṃ tathāgato bhāseyyāpi na bhāseyyāpi. Bhāsitaṃ passanto bhāseyya, aṃpassanto na bhāseyyāti attho. Iti bhagavā mahānigaṇṭhena catūhi māsehi abhisankhataṃ pañhaṃ asanipātena pabbatakūṭaṃ viya ekavacaneneva saṃcuṇṇesi. **Anassuṃ nigaṇṭhāti** natṭhā nigaṇṭhā.

86. Añke nisinno hotīti ūrūsu nisinno hoti. Lesavādino hi vādaṃ paṭṭhapentā kiñcīdeva phalaṃ vā pupphaṃ vā potthakaṃ vā gahetvā nisīdanti. Te attano jaye sati paraṃ ajjhottharanti, parassa jaye sati phalaṃ khādantā viya pupphaṃ ghāyantā viya potthakaṃ vācentā viya vikkhepaṃ dassenti. Ayaṃ pana cintesi-“sammāsambuddho esa oṣaṣaṅgāmo paravādamaddano. Sace me jayo bhavissati, iccetaṃ kusalaṃ. No ce bhavissati, dārakaṃ vijjhivā rodāpessāmi. Tato passatha, bho, ayaṃ dārako rodati, utṭhahatha tāva, pacchāpi jānissāmā”ti tasmā dārakaṃ gahetvā nisīdi. Bhagavā pana rājakumārato sahaṣṣaṅgaṇeṇa sataṣaṣṣaṅgaṇeṇa vādīvarataro, “imamevassa dārakaṃ upamaṃ katvā vādaṃ bhindissāmi”ti cintetvā “taṃ kiṃ maññasi rājakumārā”ti-ādimāha.

Tattha **mukhe āhareyyāti** mukhe ṭhapeyya. **Āhareyyassāhanti** apaneyyaṃ assa ahaṃ. **Ādikenevā**ti paṭṭhamapayogeneva. **Abhūtanti** abhūtattaṃ. **Atacchanti** na tacchaṃ. **Anatthasaṃhitanti** na atthasaṃhitaṃ na vaḍḍhinissitaṃ. **Appiyā amanāpāti** neva piyā na manāpā. Iminā nayeneva sabbattha attho daṭṭhabbo.

Tattha appiyapakke **paṭṭhamavācā** acoraṃyeva coroti, adāsaṃyeva dāsoti, aduppayuttaṃyeva duppayuttoti pavattā. Na taṃ tathāgato bhāsati. **Dutiyavācā** coraṃyeva coro ayanti-ādivasena pavattā. Tampi (3.0078) tathāgato na bhāsati. **Tatīyavācā** “idāni akatapuññatāya duggato dubbaṅgo appesakkho, idha ṭhatvāpi puna puññaṃ na karosi, dutiyacittavāre kathaṃ catūhi apāyehi na muccissasi”ti evaṃ mahājanassa atthapurekkhārena

dhammapurekkhārena anusāsanīpurekkhārena ca vattabbavācā. **Tatra kālaññū tathāgatoti** tasmim̐ tatiyabyākaraṇe tassā vācāya byākaraṇatthāya tathāgato kālaññū hoti, mahājanassa ādānakālaṃ gahaṇakālaṃ jānitvāva byākarotīti attho.

Piyapakkhe paṭhamavācā aṭṭhāniyakathā nāma. Sā evaṃ veditabbā- evaṃ kira gāmaṃvāsīmahallakaṃ nagaraṃ āgantvā pānāgāre pivantaṃ vañcetukāmā sambahulā dhuttā pītaṭṭhāne ṭhatvā tena saddhim̐ suraṃ pivantā “imassa nivāsanapāvuraṇampi hatthe bhaṇḍakampi sabbaṃ gaṇhissāmā”ti cintetvā katikaṃ akaṃsu- “eekaṃ attapaccakkhakaṃ kathaṃ kathema, yo ‘abhūtan’ti kathesi, kathitaṃ vā na saddahati, taṃ dāsaṃ katvā gaṇhissāmā”ti. Tampi mahallakaṃ pucchimsu “tumhākampī tāta rucati”ti. Evaṃ hotu tātāti.

Eko dhutto āha- mayhaṃ, bho mātu, mayi kucchigate kapiṭṭhaphaladohalo ahosi. Sā aññaṃ kapiṭṭhahāraṃ alabbhamānā maṃyeva pesesi. Ahaṃ gantvā rukkhāṃ abhiruhitum̐ asakkonto attanāva attānaṃ pāde gahetvā muggaraṃ viya rukkhassa upari khipim̐; atha sākhaṃ vicaranto phalāni gahetvā otaritum̐ asakkonto gharaṃ gantvā nisseṇim̐ āharitvā oruyha mātu santikaṃ gantvā phalāni mātuyā adāsim̐; tāni pana mahantāni honti cāṭippamaṇāni. Tato me mātārā ekāsane nisinnāya samasaṭṭhiphalāni khādītāni. Mayā ekucchaṅgena ānī-taphalesu sesakāni kulasantake gāme khuddakamahallakānaṃ ahesum̐. Amhākaṃ gharaṃ soḷasahatthaṃ, sesaparikkhārabhaṇḍakaṃ apanetvā kapiṭṭhaphaleheva yāva chadanaṃ pūritaṃ. Tato atirekāni gahetvā gehadvāre rāsim̐ akaṃsu. So asītihatthubbedho pabbato viya ahosi. Kim̐ īdisaṃ, bho sakkā, sadda-hitunti?

Gāmikamahallako (3.0079) tuṅhī nisīditvā sabbesaṃ kathāpariyosāne pucchito āha- “evaṃ bhavissati tātā, mahantaṃ raṭṭhaṃ, raṭṭhamahantatāya sakkā sadda-hitun”ti. Yathā ca tena, evaṃ sesehipi tathārūpāsu nikkāraṇakathāsu kathitāsu āha- mayhampi tātā suṇātha, na tumhākaṃyeva kulāni, amhākampī kulaṃ mahākulaṃ, amhākaṃ pana avasesakhetthehi kappāsakhettaṃ mahantataraṃ. Tassa anekakarīsasatassa kappāsakhettaṃ majjhe eko kappāsaruḅkho mahā asītihatthubbedho ahosi. Tassa pañca sākha, tāsu avasesasākha phalaṃ na gaṇhim̐su, pācīnasākhaṃ ekameva mahācāṭimattaṃ phalaṃ ahosi. Tassa cha aṃsiyo, chasu aṃsīsu cha kappāsapiṇḍiyo pupphitā. Ahaṃ massum̐ kāretvā nhātavilitto khettaṃ gantvā tā kappāsapiṇḍiyo pupphitā disvā ṭhitakova hatthaṃ pasāretvā gaṇhim̐. Tā kappāsapiṇḍiyo thāmasampannā cha dāsā ahesum̐. Te sabbe maṃ ekakaṃ ohāya palātā. Etake addhāne te na passāmi, ajja diṭṭhā, tumhe te cha janā. Tvaṃ nando nāma, tvaṃ puṇṇo nāma, tvaṃ vaḍḍhamāno nāma, tvaṃ citto nāma tvaṃ maṅgalo nāma, tvaṃ poṭṭhiyo nāmāti vatvā uṭṭhāya nisinnakeyeva cūḷāsu gahetvā aṭṭhāsi. Te “na mayam̐ dāsā”tipi vattum̐ nāsakkhim̐su. Atha ne kaḍḍhanto vinicchayaṃ netvā lakkhaṇaṃ āropetvā yāvajīvaṃ dāse katvā paribhuñji. Evarūpim̐ kathaṃ tathāgato na bhāsati.

Dutiyaṃvācā āmisahetucāṭukamyatādivasena nānappakārā paresaṃ thomana- vācā ceva, corakathaṃ rājakathanti ādinayappavattā tiracchānakathā ca. Tampi tathāgato na bhāsati. **Tatiyaṃvācā** ariyasaccasannissitakathā, yaṃ vassasatampi

suṇantā paṇḍitā neva tittim gacchanti. Iti tathāgato neva sabbampi appiyavācaṃ bhāsati na piyavācaṃ. Tatiyaṃ tatiyameva pana bhāsitabbakālaṃ anatikkamivā bhāsati. Tattha tatiyaṃ appiyavācaṃ sandhāya heṭṭhā daharakumāra-upamā āgatāti veditabbaṃ.

87. Udāhu ṭhānasovetanti udāhu ṭhānuppattikañāṇena taṅkhaṇaṃyeva taṃ tathāgatassa upaṭṭhātīti pucchati. **Saññātoti** ñāto paññāto pākaṭo. **Dhammadhātūti** dhammasabhāvo. Sabbaññutaññāṇassetamaṃ adhivacanaṃ (3.0080). Taṃ bhagavatā suppaṭividdhaṃ, hatthagataṃ bhagavato. Tasmā so yaṃ yaṃ icchati, taṃ taṃ sabbaṃ ṭhānasova paṭibhātīti. Sesamaṃ sabbattha uttānameva. Ayaṃ pana dhammadesanā neyyapuggalavasena pariniṭṭhitāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Abhayarājakumārasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Bahurvedaniyasuttavaṇṇanā

88. Evaṃ me sutanti bahuvedaniyasuttaṃ. Tattha **pañcakaṅgo thapatīti** pañca-kaṅgoti tassa nāmaṃ. Vāsipharasunikhādanadaṇḍamuggarakāḷasuttanāḷisaṅkhātehi vā aṅgehi samannāgatattā so pañcaṅgoti paññāto. **Thapatīti** vaḍḍhakījeṭṭhako. **Udāyīti** paṇḍita-udāyitthero.

89. Pariyāyanti kāraṇaṃ. **Dvepānandāti** dvepi, ānanda. **Pariyāyenāti** kāraṇena. Ettha ca kāyikacetāsikavasena **dve** veditabbā. Sukhādivasena **tisso**, indriyavasena sukhindriyādikā **pañca**, dvāravasena cakkhusamphassajādikā **cha**, Upavicāravasena “cakkhunā rūpaṃ disvā somanassaṭṭhāniyaṃ rūpaṃ upavicarati”ti-ādikā **aṭṭhārasa**, cha gehassitāni somanassāni, cha nekkhammasitāni somanassāni, cha gehassitāni domanassāni, cha nekkhammasitāni domanassāni, cha gehassitā upekkhā, cha nekkhammasitāti evaṃ **chattiṃsa**, Tā atīte chattiṃsa, anāgate chattiṃsa, paccuppanne chattiṃsāti evaṃ **aṭṭhavedanāsataṃ** veditabbaṃ.

90. Pañca kho ime, ānanda, kāmaguṇāti ayaṃ pāṭi-ekko anusandhi. Na kevalampi dve ādiṃ katvā vedanā bhagavatā paññattā, pariyāyena ekāpi vedanā kathitā. Taṃ dassento pañcakaṅgassa thapatino vādaṃ upatthambhetuṃ imaṃ desanaṃ ārabhi.

Abhikkantataranti sundarataraṃ. **Paṇītaranti** atappakataraṃ. Ettha ca catuttahajjhānato paṭṭhāya adukkhamasukhā vedanā, sāpi santatṭhena paṇītatṭhena ca sukhamti vuttā. Cha gehassitāni sukhamti vuttāni. Nirodho avedayitasukhavasena (3.0081) sukhaṃ nāma jāto. Pañcakāmaguṇavasena hi aṭṭhasamāpattivāsena ca uppannaṃ vedayitasukhaṃ nāma. Nirodho avedayitasukhaṃ nāma. Iti vedayitasukhaṃ vā hotu avedayitasukhaṃ vā, taṃ niddukkhabhāvasaṅkhātena sukhatṭhena ekantasukhameva jātaṃ.

91. Yattha yatthāti yasmim̄ yasmim̄ ṭhāne. **Sukhaṃ upalabbhatīti** vedayita-sukhaṃ vā avedayitasukhaṃ vā upalabbhati. **Taṃ taṃ tathāgato sukhasmim̄ paññāpetīti** taṃ sabbaṃ tathāgato niddukkhabhāvaṃ sukhasmim̄yeva paññāpetīti. Idha bhagavā nirodhasamāpattim̄ sīsaṃ katvā neyyapuggalavasena arahattanikūṭeneva desanaṃ niṭṭhāpesīti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Bahuvedaniyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Apaṇṇakasuttavaṇṇanā

92. Evaṃ me sutanti apaṇṇakasuttaṃ. Tattha **cārikanti** aturita-cārikaṃ.

93. Atthi pana vo gahapatayoti kasmā āha? So kira gāmo aṭavidvāre nivitt̄ho. Nānāvidhā samaṇabrāhmaṇā divasaṃ maggaṃ gantvā sāyaṃ taṃ gāmaṃ vāsatt̄hāya upenti, tesam̄ te manussā mañcapīṭhāni pattharivā pāde dhovivā pāde makkhetvā kappiyapānakāni datvā punadivase nimantetvā dānaṃ denti. Te pasannacittā tehi saddhim̄ sammantayamānā evaṃ vadanti “atthi pana vo gahapatayo kiñci dassanaṃ gaḥhitaṃ”ti? Natthi, bhanteti. “Gahapatayo vinā dassanena loko na niyyāti, ekaṃ dassanaṃ ruccivā khamāpetvā gaḥhetuṃ vaṭṭati, ‘sassato loko’ti dassanaṃ gaḥhathā”ti vatvā pakkantā. Aparadivase aññe āgatā. Tepi tatheva pucchimsu. Te tesam̄ “āma, bhante, purimesu divasesu tumhādisā samaṇabrāhmaṇā āgantvā ‘sassato loko’ti amhe idaṃ dassanaṃ gāhāpetvā gatā”ti ārocesuṃ. “Te bālā kiṃ jānanti? ‘Ucchijjati ayaṃ loko’ti ucchedadassanaṃ gaḥhathā”ti evaṃ tepi ucchedadassanaṃ gaḥhāpetvā pakkantā. Etenupāyena aññe ekaccassaṭaṃ, aññe antānantam̄ (3.0082), aññe amarāvikkhepanti evaṃ dvāsaṭṭhi diṭṭhiyo uggaṇhāpesuṃ. Te pana ekadiṭṭhiyampi patiṭṭhātum̄ nāsakkhimsu. Sabba-pacchā bhagavā agamāsi. So tesam̄ hitatt̄hāya pucchanto “atthi pana vo gahapatayo”ti-ādimāha. Tattha **ākāravatīti** kāraṇavatī sahetukā. **Apaṇṇakoti** aviraddho advejjhagāmī ekaṃsagāhiko.

94. Natthi dinnanti-ādi dasavatthukā micchādiṭṭhi heṭṭhā sāleyyakasutte vitthāritā. Tathā tabbipaccanīkabhūtā sammādiṭṭhi.

95. Nekkhamme ānisaṃsanti yo nesaṃ akusalato nikkhantabhāve ānisaṃso, yo ca vodānapakkho visuddhipakkho, taṃ na passantīti attho. **Asaddhammasañña-ttīti** abhūtadhammasaññāpanā. **Attānukkamsetīti** ṭhapetvā maṃ ko añño attano dassanaṃ pare gaḥhāpetuṃ sakkotīti attānaṃ ukkhipati. **Param vambhetīti** etta-kesu janesu ekopi attano dassanaṃ pare gaḥhāpetuṃ na sakkotīti evaṃ param heṭṭhā khipati. **Pubbeva kho panāti** pubbe micchādassanaṃ gaḥhantasseva susīlyam̄ pahīnaṃ hoti, dussīlabhāvo paccupaṭṭhito. **Evamassime** Ti evaṃ assa ime micchādiṭṭhi-ādayo satta. Aparāparam̄ uppajjanavasena pana teyeva micchā-

diṭṭhipaccayā aneke pāpakā akusalā dhammā uppajjanti nāma.

Tatrāti tāsū tesam samaṇabrāhmaṇānaṃ laddhīsu. **Kaliggahoti** parājayaggāho. **Dussamatto samādinno**Ti duggahito dupparāmaṭṭho. **Ekaṃsaṃ pharivā tiṭṭhatī**ti ekantaṃ ekakoṭṭhāsaṃ sakavādameva pharivā adhimuccitvā tiṭṭhati, “sace kho natthi paro loko”ti evaṃ santeyeva sotthibhāvāvaho hoti. **Riñcatī**ti vajjeti.

96. Saddhammasaññattīti bhūtadhammasaññāpanā.

Kaṭaggahoti jayaggāho. **Susamatto samādinnoti** suggahito suparāmaṭṭho. **Ubha-**
yaṃsaṃ pharivā tiṭṭhatīti ubhayantaṃ ubhayakoṭṭhāsaṃ sakavādaṃ paravā-
dañca pharivā adhimuccitvā tiṭṭhati “sace kho atthi paro loko”ti evaṃ santepi
“sace kho natthi paro loko”ti evaṃ santepi sotthibhāvāvaho hoti. Paratopi ekaṃ-
sa-ubhayaṃsesu imināva nayena attho veditabbo.

97. Karototi (3.0083) sahatthā karontassa. **Kārayatoti** āṇattiyā kārentassa. **Chindatoti** paresaṃ hatthādīni chindantassa. **Pacatotī** daṇḍena piḷentassa vā tajje-
ntassa vā. **Socayato**Ti parassa bhaṇḍaharaṇādīhi sokaṃ sayam karontassapi
parehi kārentassapi. **Kilamatoti** āhārūpaccheda-bandhanāgārappavesanādīhi
sayam kilamantassāpi parehi kilamāpentassāpi. **Phandato phandāpayatoti** paraṃ
phandantaṃ phandanakāle sayampi phandato parampi phandāpayato. **Pāṇamati-**
pātayatoti pāṇaṃ hanantassapi hanāpentassapi. Evaṃ sabbattha karaṇakārāpa-
navaseneva attho veditabbo.

Sandhinti gharasandhiṃ. **Nillopanti** mahāvilopaṃ. **Ekāgārikanti** ekameva
gharaṃ parivāretvā vilumpanaṃ. **Paripantheti tiṭṭhatoti** āgatāgatānaṃ acchinda-
natthaṃ magge tiṭṭhato. **Karoto na kariyati pāpanti** yaṃkiñci pāpaṃ karomīti
saññāya karotopi pāpaṃ na kariyati, natthi pāpaṃ. Sattā pana karomāti evaṃsa-
ññino hontīti attho. **Khurapariyantena**ti khuraneminā, khuradhārasadisapariya-
ntena vā. **Ekaṃ maṃsakhalanti** ekaṃ maṃsarāsīṃ. **Puñjanti** tasseva vevacanaṃ.
Tatonidānanti ekamaṃsakhalakaraṇanidānaṃ. Dakkhiṇatīre manussā kakkhaḷā
dāruṇā, te sandhāya **hanantoti**-ādi vuttaṃ. Uttaratīre saddhā hontī pasannā

buddhamāmakā dhammamāmakā saṅghamāmakā, te sandhāya **dadantoti**-ādi vuttaṃ.

Tattha **yajantoti** mahāyāgaṃ karonto. **Damenāti** indriyadadena uposathakamma. **Samyamena**ti silasamyamena. **Saccavajjena**ti saccavacanena. **Āgamoti** āgamaṃ, pavattīti attho. Sabbathāpi pāpapuññaṃ kiriyameva paṭikkhipanti. Sukkapakkhopi vuttanayeneva veditabbo. Sesamettha purimavāre vuttasadisameva.

100. Natthi hetu natthi paccayoti ettha paccayo hetuvevacanaṃ. Ubhayenāpi vijjamānakameva kāyaduccaritādisaṃkilesapaccayaṃ kāyasucaritādivisuddhipaccayaṃ paṭikkhipanti. **Natthi balaṃ, natthi vīriyaṃ, natthi purisathāmo, natthi purisaparakkamoti** sattānaṃ saṃkilesituṃ vā visujjhituṃ vā (3.0084) balaṃ vā vīriyaṃ vā purisena kātabbo nāma purisathāmo vā purisaparakkamo vā natthi.

Sabbe sattāti oṭṭhagoṇagadrabhādayo anavasese nidassenti. **Sabbe paṇāti** ekindriyo pāṇo dvindriyo pāṇoti ādivasena vadanti. **Sabbe bhūtāti** aṇḍakosavatthikosesu bhūte sandhāya vadanti. **Sabbe jīvāti** sāliyavagodhumādayo sandhāya vadanti. Tesu hete viruhanabhāvena jīvasaṅgino. **Avasā abalā avīriyāti** tesam attano vaso vā balaṃ vā vīriyaṃ vā natthi. **Niyatisaṅgatibhāvaparīnatāti** ettha **niyatīti** niyatatā. **Saṅgatīti** channaṃ abhijātinaṃ tattha tattha gamaṃ. **Bhāvoti** sabhāvoyeva. Evaṃ niyatiyā ca saṅgatiyā ca bhāvena ca parīnatā nānappakārataṃ pattā. Yena hi yathā bhavitabbaṃ, so tatheva bhavati. Yena no bhavitabbaṃ, so na bhavatīti dassenti. **Chasvevābhijātīsūti** chasu eva abhijātisu ṭhatvā sukhaṅca dukkhaṅca paṭisaṃvedenti, aṅgā sukhadukkhabhūmi natthīti dassenti.

Tattha cha abhijātiyo nāma kaṇhābhijāti nīlābhijāti lohītābhijāti haliddābhijāti sukkābhijāti paramasukkābhijātīti. Tattha sākuṇiko sūkariko luddo macchaghātako coro coraghātako, ye vā panaṅgēpi keci kurūrakammantā, ayaṃ kaṇhābhijāti nāma. Bhikkhū nīlābhijātīti vadanti. Te kira catūsu paccayesu kaṇṭake pakkhipitvā khādanti. “Bhikkhū ca kaṇṭakavuttino”ti ayaṅhi nesaṃ pāḷiyeva. Atha vā kaṇṭakavuttikā evaṃ nāma eke pabbajitāti vadanti. “Samaṇakaṇṭakavuttikā”tipi hi nesaṃ pāḷi. Lohītābhijāti nāma nigaṇṭhā ekasāṅgātīti vadanti. Ime kira purimehi dvīhi paṇḍaratarā. Gihī acelakasāvakā haliddābhijātīti vadanti. Iti attano paccaya-dāyake nigaṇṭhehipi jeṭṭhakatare karonti. Nando, vaccho, saṅkicco, ayaṃ sukkābhijātīti vadanti. Te kira purimehi catūhi paṇḍaratarā. Ājīvake pana paramasukkābhijātīti vadanti. Te kira sabbehi paṇḍaratarā.

Tattha (3.0085) sabbe sattā paṭhamamā sākuṇikādayova honti, tato visujjhamānā sakyasamaṇā honti, tato visujjhamānā nigaṇṭhā, tato ājīvakasāvakā, tato nandādayo, tato ājīvakāti ayametesam laddhi. Sukkapakkho vuttapaccanīkena veditabbo. Sesamidhāpi purimavāre vuttasadisameva.

Imāsu pana tīsu diṭṭhīsu natthikadiṭṭhi vipākaṃ paṭibāhati, akiriyadiṭṭhi kammaṃ paṭibāhati, ahētukadiṭṭhi ubhayampi paṭibāhati. Tattha kammaṃ paṭibāhantenāpi vipāko paṭibāhito hoti, vipākaṃ paṭibāhantenāpi kammaṃ paṭibāhitaṃ. Iti sabbe-pete atthato ubhayapaṭibāhakā natthikavādā ceva ahētukavādā akiriyavādā ca honti. Ye pana tesam laddhiṃ gahetvā rattitṭhāne divātṭhāne nisinnā sajjhāyanti

vīmaṃsanti, tesam- “natthi dinnam natthi yiṭṭham, karoto na kariyati pāpam, natthi hetu natthi paccayo”ti tasmim ārammaṇe micchāsati santiṭṭhati, cittaṃ ekaggaṃ hoti, javanāni javanti, paṭhamajavane satekicchā honti, tathā dutiyādisu. Sattame buddhānampi atekicchā anivattino aritṭhakaṇṭakasadisā.

Tattha koci ekaṃ dassanam okkamati, koci dve, koci tīṇipi, ekasmiṃ okkantepi dvīsu tīsu okkantesupi niyatamicchādiṭṭhikova hoti, patto saggamaggāvaraṇa-ñceva mokkhamaggāvaraṇaṇca, abhabbo tassa attabhāvassa anantaram saggampi gantum, pageva mokkham. Vaṭṭakhāṇu nāmesa satto pathaviḡopako. Kiṃ panesa ekasmiṃyeva attabhāve niyato hoti, udāhu aññasmimpīti? Ekasmiññeva niyato, āsevanavasena pana bhavantarepi taṃ taṃ diṭṭhim rocetiyeva. Evārūpassa hi yebhuyyena bhavato vuṭṭhānam nāma natthi.

Tasmā akalyāṇajanam, āsīvisamivoragam;

ārakā parivajjeya, bhūtikāmo vicakkhaṇoti.

103. Natthi sabbaso āruppāti arūpabrahmaloko nāma sabbākārena natthi. **Manomayāti** jhānacittamayā. **Saññāmayā** Ti arūpajjhānasaññāya saññāmayā. **Rūpānamyeva nibbidāya virāgāya nirodhāya paṭipanno hotīti** ayaṃ lābhī vā hoti takkī vā. Lābhī nāma rūpāvacarajjhānalābhī. Tassa rūpāvacare kaṅkhā natthi, arūpāvacaraloke atthi (3.0086). So- “ahaṃ āruppā atthīti vadantānampi natthīti vadantānampi suṇāmi, atthi natthīti pana na jānāmi. Catutthajjhānam padaṭṭhānam katvā arūpāvacarajjhānam nibbattessāmi. Sace āruppā atthi, tattha nibbattissāmi, sace natthi, rūpāvacarabrahmaloke nibbattissāmi. Evaṃ me apaṇṇako dhammo apaṇṇakova aviraddhova bhavissati”ti tathā paṭipajjati. Takkī pana appaṭiladdhajjhāno, tassāpi rūpajjhāne kaṅkhā natthi, arūpaloke pana atthi. So- “ahaṃ āruppā atthīti vadantānampi natthīti vadantānampi suṇāmi, atthi natthīti pana na jānāmi. Kasiṇaparikammaṃ katvā catutthajjhānam nibbattetvā taṃ padaṭṭhānam katvā arūpāvacarajjhānam nibbattessāmi. Sace āruppā atthi, tattha nibbattissāmi. Sace natthi, rūpāvacarabrahmaloke nibbattissāmi. Evaṃ me apaṇṇako dhammo apaṇṇakova aviraddhova bhavissati”ti tathā paṭipajjati.

104. Bhavanirodho Ti nibbānam. **Sārāgāya santiketī** rāgavasena vaṭṭe rajjanassa santike. **Samyogāyāti** taṇhāvasena samyojanatthāya. **Abhinandanāyāti** taṇhādiṭṭhivasena abhinandanāya. **Paṭipanno hotīti** ayampi lābhī vā hoti takkī vā. Lābhī nāma aṭṭhasamāpattilābhī. Tassa āruppe kaṅkhā natthi, nibbāne atthi. So- “ahaṃ nirodho atthītipi natthītipi suṇāmi, sayaṃ na jānāmi. Samāpattiṃ pādakaṃ katvā vipassanam vaḍḍhessāmi. Sace nirodho bhavissati, arahattaṃ patvā parinibbāyissāmi. No ce bhavissati, āruppe nibbattissāmi”ti evaṃ paṭipajjati. Takkī pana ekasamāpattiyāpi na lābhī, āruppe panassa kaṅkhā natthi, bhavanirodhe atthi. So- “ahaṃ nirodho atthītipi natthītipi suṇāmi, sayaṃ na jānāmi, kasiṇaparikammaṃ katvā aṭṭhasamāpattiyo nibbattetvā samāpattipadaṭṭhānam vipassanam vaḍḍhessāmi. Sace nirodho bhavissati, arahattaṃ patvā parinibbāyissāmi. No ce bhavissati, āruppe nibbattissāmi”ti evaṃ paṭipajjati. Etthāha- “atthi dinnanti-ādīni tāva apaṇṇakāni bhavantu, natthi dinnanti-ādīni pana katham apaṇṇakāni”ti. Gahaṇavasena. Tāni hi apaṇṇakaṃ apaṇṇakanti evaṃ gahitattā apaṇṇakāni nāma jātāni.

105. Cattārometi (3.0087) ayam pāṭi-ekko anusandhi. Natthikavādo, ahetukavādo akiriyavādo, āruppā natthi nirodho natthīti evaṃvādino ca dveti ime pañca puggalā heṭṭhā tayo puggalāva honti. Atthikavādādayo pañca eko catutthapuggalova hoti. Etamatthaṃ dassetuṃ bhagavā imaṃ desanaṃ ārabhi. Tattha sabbaṃ atthato uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Apaṇṇakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Paṭhamavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Bhikkhuvaggo

1. Ambalaṭṭhikarāhulovādasuttavaṇṇanā

107. Evaṃ (3.0088) **me sutanti** ambalaṭṭhikarāhulovādasuttaṃ. Tattha **ambalaṭṭhikāyaṃ viharatīti** veḷuvanavīhārassa paccante padhānagharasaṅkhepe viveka-kāmānaṃ vasanattāya kate ambalaṭṭhikāti evaṃnāmake pāsāde pavivekaṃ brūhayanto viharati. Kaṇṭako nāma jātakālato paṭṭhāya tikhiṇova hoti, evamevaṃ ayampi āyasmā sattavassikasāmaṇerakāleyeva pavivekaṃ brūhayamāno tattha vihāsi. **Paṭisallānā vuṭṭhitoti** phalasaṃpattito vuṭṭhāya. **Āsananti** pakatipaṇṇattamevettha āsanaṃ atthi, taṃ papphoṭetvā ṭhapesi. **Udakādhāneti** udakabhājane. “Udakaṭṭhāne” tipī pāṭho.

Āyasmantaṃ rāhulaṃ āmantesīti ovādadānattaṃ āmantesi. Bhagavatā hi rāhulatherassa sambahulā dhammadeśanā katā. Sāmaṇerapaṇṇhaṃ therasseva vuttaṃ. Tathā rāhulasamyuttaṃ mahārāhulovādasuttaṃ cūḷarāhulovādasuttamidaṃ ambalaṭṭhikarāhulovādasuttanti.

Ayañhi āyasmā sattavassikakāle bhagavantaṃ cīvarakaṇṇe gahetvā “dāyajjaṃ me samaṇa dehi” ti dāyajjaṃ yācamāno bhagavatā dhammasenāpatisāriputtattherassa niyyādetvā pabbājito. Atha bhagavā daharakumārā nāma yuttāyuttaṃ kathaṃ kathenti, ovādamassa demīti rāhulakumāraṃ āmantetvā “sāmaṇerena nāma, rāhula, tiracchānakathaṃ kathetuṃ na vaṭṭati, tvaṃ kathayamāno evarūpaṃ kathaṃ katheyyāsī” ti sabbabuddhehi avijahitaṃ dasapucchamaṃ pañcavaṇṇāsavissajjanaṃ- “eko paṇho eko uddeso ekaṃ veyyākaraṇaṃ dve paṇhā ...pe... dasa paṇhā dasa uddesā dasa veyyākaraṇāti. Ekaṃ nāma kiṃ? Sabbe sattā āhāraṭṭhītikā ...pe... dasa nāma kiṃ? Dasahaṅgehi samannāgato arahāti vuccatī” ti (khu. pā. 4.10) imaṃ sāmaṇerapaṇṇhaṃ kathesi. Puna cintesi “daharakumārā nāma

piyamusāvādā honti, adiṭṭhameva diṭṭhaṃ amhehi, diṭṭhameva na diṭṭhaṃ amhe-
hīti vadanti ovādamassa demī”ti akkhīhi oloketvāpi sukhasañjānanatthaṃ paṭha-
mameva catasso udakādhānūpamāyo (3.0089), tato dve hatthi-upamāyo ekaṃ
ādāsūpamañca dassetvā imaṃ suttaṃ kathesi. Catūsu pana paccayesu taṇhāvi-
vaṭṭanaṃ pañcasu kāmaguṇesu chandarāgappahānaṃ kalyāṇamittupanissa-
yassa mahantabhāvañca dassetvā **rāhulasuttaṃ** (su. ni. rāhulasutta) kathesi. Āga-
tāgataṭṭhāne bhavesu chandarāgo na kattabboti dassetuṃ **rāhulasamyuttaṃ** (saṃ.
ni. 2.188 ādayo) kathesi. “Ahaṃ sobhāmi, mama vaṇṇāyatanaṃ pasannaṃ”ti atta-
bhāvaṃ nissāya gehassitachandarāgo na kattabboti **mahārāhulovādasuttaṃ**
kathesi.

Tattha rāhulasuttaṃ imasmiṃ nāma kāle vuttanti na vattabbaṃ. Tañhi abhiṇho-
vādavasena vuttaṃ. Rāhulasamyuttaṃ sattavassikakālato paṭṭhāya yāva avassi-
kabhikkhukālā vuttaṃ. Mahārāhulovādasuttaṃ aṭṭhārasa vassasāmaṇerakāle
vuttaṃ. Cūḷarāhulovādasuttaṃ avassikabhikkhukāle vuttaṃ. Kumārakapañhañca
idañca ambalaṭṭhikarāhulovādasuttaṃ sattavassikasāmaṇerakāle vuttaṃ. Tesu
rāhulasuttaṃ abhiṇhovādatthaṃ, rāhulasamyuttaṃ, therassa vipassanāgabbhaga-
haṇatthaṃ, mahārāhulovādaṃ gehassitachandarāgavinodanattaṃ, cūḷarāhulo-
vādaṃ therassa pañcadasa-vimutti-paripācanīya-dhammaparipākakāle arahattagā-
hāpanatthaṃ vuttaṃ. Idañca pana sandhāya rāhulatthero bhikkhusaṅghamajjhe
tathāgatassa guṇaṃ kathento idamāha-

“Kikīva bijaṃ rakkheyya, cāmarī vālamuttamaṃ;

nipako sīlasampanno, mamaṃ rakkhi tathāgato”ti. (apa. 1.2.83);

Sāmaṇerapañhaṃ ayuttavacanapahānatthaṃ, idaṃ ambalaṭṭhikarāhulovāda-
suttaṃ sampajānamusāvādassa akaraṇatthaṃ vuttaṃ.

Tattha **passasi noti passasi nu. Parittanti thokaṃ. Sāmaññanti samaṇadhammo.**
Nikkujjitvāti adhomukhaṃ katvā. Ukkujjitvāti uttānaṃ katvā.

108. Seyyathāpi, rāhula, rañño nāgoti ayam upamā sampajānamusāvāde saṃvararahitassa opammadassanatthaṃ vuttā. Tattha **īsādentoti** rathīsāsadisa-danto (3.0090). **Uruḷhavāti** abhivaḍḍhito ārohasampanno. **Abhijātoti** sujāto jātisa-mpanno. **Saṅgāmāvacaroti** saṅgāmaṃ otiṇṇapubbo. **Kammaṃ karotīti** āgatāgate pavatṭento ghāteti. Puratthimakāyādīsu pana puratthimakāyena tāva paṭisenāya phalakakoṭṭhakamuṇḍapākārādayo pāteti, tathā pacchimakāyena. Sīsenā kammaṃ nāma niyamevā etaṃ padesaṃ maddissāmīti nivattitvā oloketi, etta-kena satampi sahasampi dvedhā bhijjati. Kaṇṇehi kammaṃ nāma āgatāgate sare kaṇṇehi paharivā pātanaṃ. Dantehi kammaṃ nāma paṭihatthi-assahatthāro-ha-assārohapadādīnaṃ vijjanaṃ. Naṅguṭṭhena kammaṃ nāma naṅguṭṭhe bandhāya dīghāsilaṭṭhiyā vā ayamusalena vā chedanabhedanaṃ. **Rakkhateva soṇḍanti** soṇḍaṃ pana mukhe pakkhipitvā rakkhati.

Tatthāti tasmim̐ tassa hatthino karaṇe. **Apariccattanti** anissaṭṭhaṃ, paresaṃ jayaṃ amhākañca parājayaṃ passīti maññati. **Soṇḍāyapi kammaṃ karotīti** ayamu-ggaram̐ vā khadiramusalam̐ vā gahetvā samantā aṭṭhārasahatthaṭṭhānaṃ maddati. **Pariccattanti** vissaṭṭhaṃ, idāni hatthiyodhādīsu na kutoci bhāyati, amhākaṃ jayaṃ paresaṃca parājayaṃ passīti maññati. **Nāhaṃ tassa kiñci pāpanti** tassa dukkaṭādi-āpattivītikame vā mātughātakādikammesu vā kiñci pāpaṃ akattabbaṃ nāma natthi. **Tasmā tiha teti** yasmā sampajānamusāvādino akattabbaṃ pāpaṃ nāma natthi, tasmā tayā hasāyapi davakamyatāyapi musā na bhaṇissāmīti sikkhitabbaṃ. **Paccavekkhaṇatthoti** olokanattho, yaṃ mukhe vajjaṃ hoti, tassa dassanatthoti vuttaṃ hoti. **Paccavekkhitvā paccavekkhitvāti** oloketvā oloketvā.

109. Sasakkaṃ na karaṇiyanti ekaṃseneva na kātabbaṃ. **Paṭisaṃhareyyāsīti** nivatteyyāsi mā kareyyāsi. **Anupadajjeyyāsīti** anupadeyyāsi upatthambheyyāsi punappunaṃ kareyyāsi. **Ahorattānusikkhīti** rattiñca divaṅca sikkhamāno.

111. Aṭṭiyitabbanti aṭṭena piḷitena bhavitabbaṃ. **Harāyitabbanti** lajjitabbaṃ. **Jiguc-cchitabbanti** gūthaṃ disvā viya jigucchā uppādetabbā. Manokammassa pana ade-sanāvattukattā idha desetabbanti na vuttaṃ. Kittake pana ṭhāne kāyakammava-cīkammāni (3.0091) sodhetabbāni, kittake manokammanti. Kāyakammavacīka-mmāni tāva ekasmim̐ purebhatteyeva sodhetabbāni. Bhattakiccaṃ katvā divā-ṭṭhāne nisinnena hi paccavekkhitabbaṃ “aruṇuggamanato paṭṭhāya yāva imasmim̐ ṭṭhāne nisajjā atthi nu kho me imasmim̐ antare paresaṃ appiyaṃ kāyakammaṃ vā vacīkammaṃ vā”ti. Sace atthīti jānāti, desanāyuttaṃ desetabbāṃ, āvikaraṇa-yuttaṃ āvikātabbaṃ. Sace natthi, teneva pītipāmojjena vihātabbaṃ. Mano-kammaṃ pana etasmim̐ piṇḍapātāpariyesanatṭhāne sodhetabbāṃ. Kathaṃ? “Atthi nu kho me ajja piṇḍapātāpariyesanatṭhāne rūpādīsu chando vā rāgo vā paṭighaṃ vā”ti? Sace atthi, “puna na evaṃ karissāmī”ti citteneva adhiṭṭhātabbaṃ. Sace natthi, teneva pītipāmojjena vihātabbaṃ.

112. Samaṇā vā brāhmaṇā vāti buddhā vā paccekabuddhā vā tathāgatasāvakā vā. **Tasmātihāti** yasmā atītepi evaṃ parisodhesuṃ, anāgatepi parisodhessanti, etarahipi parisodhenti, tasmā tumhehipi tesam̐ anusikkhantehi evaṃ sikkhita-

bbanti attho. Sesam sabbattha uttānameva. Imaṃ pana desanaṃ bhagavā yāva bhavaggā ussitassa ratanarāsino yojaniyamaṇikkhandhena kūṭaṃ gaṇhanto viya neyyapuggalavasena pariniṭṭhāpesīti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Ambalaṭṭhikarāhulovādasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Mahārāhulovādasuttavaṇṇanā

113. Evaṃ me sutanti mahārāhulovādasuttaṃ. Tattha piṭṭhito piṭṭhito anubandhīti dassanaṃ avijahitvā gamanaṃ abbochinnaṃ katvā pacchato pacchato iriyāpathānubandhanena anubandhi. Tadā hi bhagavā pade padaṃ nikkhipanto vilāsitagamanena purato purato gacchati, rāhulatthero dasabalassa padānupadiko hutvā pacchato pacchato.

Tattha bhagavā supupphitasālavanamajjhagato subhūmi-otaraṇatthāya nikkhantamattavaravāraṇo viya virocittha, rāhulabhaddo ca varavāraṇassa pacchato (3.009) nikkhantagajapotako viya. Bhagavā sāyanhasamaye maṇiguhato nikkhamitvā gocaraṃ paṭipanno kesarasīho viya, rāhulabhaddo ca sīhamigarājānaṃ anubandhanto nikkhantasīhapotako viya. Bhagavā maṇipabbatasassirikavanasaṇḍato dāṭhabalo mahābyaggho viya, rāhulabhaddo ca byaggharājānaṃ anubandhabya-gghapotako viya. Bhagavā simbalidāyato nikkhantasupaṇṇarājā viya, rāhulabhaddo ca supaṇṇarājassa pacchato nikkhantasupaṇṇapotako viya. Bhagavā cittakūṭapabbatato gaganatalaṃ pakkhandasuvaṇṇahaṃsarājā viya, rāhulabhaddo ca haṃsādhipatiṃ anupakkhandahaṃsapotako viya. Bhagavā mahāsaraṃ ajjhogaḥhā suvaṇṇamahānāvā viya, rāhulabhaddo ca suvaṇṇanāvaṃ pacchā anubandhanāvāpotako viya. Bhagavā cakkaratanānubhāvena gaganatale sampayātacakkavattirājā viya, rāhulabhaddo ca rājānaṃ anusampayātapariṇāyakaranaṃ viya. Bhagavā vigatavalāhakaṃ nabhaṃ paṭipannatārakarājā viya, rāhulabhaddo ca tārakādhipatino anumaggapaṭipannā parisuddha-osadhitārakā viya.

Bhagavāpi mahāsammatapeṇiyaṃ okkākarājavamse jāto, rāhulabhaddopi. Bhagavāpi saṅkhe pakkhittakhīrasadiso suparisuddhajātikhattiyakule jāto, rāhulabhaddopi. Bhagavāpi rajjaṃ pahāya pabbajito, rāhulabhaddopi. Bhagavatopi sarīraṃ dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇapaṭimaṇḍitaṃ devanagaresu samussitara-tanatoraṇaṃ viya sabbapāliphullo pāricchattako viya ca atimanoharaṇaṃ, rāhulabhaddassāpi. Iti dvepi abhinīhārasampannā, dvepi rājapabbajitā, dvepi khattiyasukhumālā, dvepi suvaṇṇavaṇṇā, dvepi lakkhaṇasampannā ekamaggaṃ paṭipannā paṭipāṭiyā gacchantānaṃ dvinnaṃ candamaṇḍalānaṃ dvinnaṃ sūriyamaṇḍalānaṃ dvinnaṃ sakkasuyāmasantusitasunimmitavasavattimahābrahmādīnaṃ

siriya siriṃ abhibhavamānā viya virocimṣu.

Tatrāyasmā rāhulo bhagavato piṭṭhito piṭṭhito gacchantova pādatalato yāva upari kesantā tathāgataṃ ālokesi. So bhagavato buddhavesavilāsaṃ disvā “sobhati bhagavā dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇavicittasarīro byāmapabhāparikkhattāya vipakiṇṇasuvaṇṇacuṇṇamajjhagato viya, vijjulatāparikkhitto kanakapabbato viya, yantasuttasamākaḍḍhitaratanavicittaṃ suvaṇṇa-agghikaṃ viya, rattapaṃsukūlacīvarapaṭicchannopi rattakambalaparikkhittakanakapabbato viya, pavāḷalatāpaṭimaṇḍitaṃ suvaṇṇa-agghikaṃ viya (3.0093), cīnapiṭṭhacuṇṇapūjitaṃ suvaṇṇacetiyaṃ viya, lākhārasānulitto kanakayūpo viya, rattavalāhakantarato taṅkhaṇabbhuggatapuṇṇacando viya, aho samatiṃsapāramitānubhāvasajjitassa attabhāvassa sirīsampatti”ti cintesi. Tato attānampi oloketvā- “ahampi sobhāmi. Sace bhagavā catūsu mahādīpesu cakkavattirajjaṃ akarissā, mayhaṃ pariṇāyakaṭṭhānantaraṃ adassā. Evaṃ sante ativiya jambudīpatalaṃ asobhissā”ti attabhāvaṃ nissāya gehassitaṃ chandarāgaṃ uppādesi.

Bhagavāpi purato gacchantova cintesi- “paripuṇṇacchavimaṃsalohito dāni rāhulassa attabhāvo. Rajaniyesu rūpārammaṇādīsu hi cittassa pakkhandanakālo jāto, kiṃ bahulatāya nu kho rāhulo vītināmeti”ti. Atha sahāvajjaneneva pasanna-udake macchaṃ viya, parisuddhe ādāsamaṇḍale mukhanimittaṃ viya ca tassa taṃ cittuppādaṃ addasa. Disvāva- “ayaṃ rāhulo mayhaṃ atrajo hutvā mama pacchato āgacchanto ‘ahaṃ sobhāmi, mayhaṃ vaṇṇāyatanaṃ pasanna’ti attabhāvaṃ nissāya gehassitachandarāgaṃ uppādeti, atitthe pakkhando uppathaṃ paṭipanno agocare carati, disāmūḷha-addhiko viya agantabbaṃ disaṃ gacchati. Ayaṃ kho panassa kilesa abbhantare vaḍḍhanto attathampi yathābhūtaṃ passituṃ na dassati, paratthampi, ubhayatthampi. Tato nirayepi paṭisandhiṃ gaṇhāpessati, tiracchānayaniyampi, pettivisayepi, asurakāyepi, sambādhepi mātukucchisminti anamatagge saṃsāravaṭṭe paripātesati. Ayañhi-

Anatthajanano lobho, lobho cittappakopano;

bhayamantarato jātaṃ, taṃ jano nāvabujjhati.

Luddho atthaṃ na jānāti, luddho dhammaṃ na passati;

andhatamaṃ tadā hoti, yaṃ lobho sahate naraṃ. (itivu. 88)-

Yathā kho pana anekaratanapūrā mahānāvā bhinnaphalakantarena udakaṃ ādiyamānā muhuttampi na ajjupekkhitabbā hoti, vegenassā vivaraṃ pidahituṃ vaṭṭati, evamevaṃ ayampi na ajjupekkhitabbo. Yāvassa ayaṃ kilesa abbhantare sīlaratanādīni na vināseti, tāvadeva naṃ niggaṇhissāmi”ti ajjhāsayaṃmakāsi. Evarūpesu pana ṭhānesu buddhānaṃ nāgavilokanaṃ (3.0094) nāma hoti. Tasmā yantena parivattitasuvaṇṇapaṭimā viya sakalakāyeneva parivattetvā ṭhito rāhulabhaddaṃ āmantesi. Taṃ sandhāya “atha kho bhagavā apaloketvā”ti-ādi vuttaṃ.

Tattha **yaṃkiñci rūpanti-ādīni sabbākārena visuddhimagge** khandhaniddese vitthāritāni. **Netam mamāti-ādīni mahāhatthipadopame vuttāni. Rūpameva nu kho bhagavāti** kasmā pucchati? Tassa kira- “sabbaṃ rūpaṃ netam mama, nesohamasmi na meso attā”ti sutvā- “bhagavā sabbaṃ rūpaṃ vipassanāpaññāya evaṃ daṭṭhabbanti vadati, vedanādīsu nu kho kathaṃ paṭipajjitabban”ti nayo udapādi.

Tasmā tasmim̃ naye t̃hito pucchati. Nayakusalo hesa āyasmā rāhulo, idaṃ na kattabbanti vutte idampi na kattabbaṃ idampi na kattabbamevāti nayasatenapi nayasahassenapi paṭivijjhati. Idaṃ kattabbanti vuttepi eseva nayo.

Sikkhākāmo hi ayaṃ āyasmā, pātova gandhakuṭipariveṇe patthamattaṃ vālikaṃ okirati- “ajja sammāsambuddhassa santikā mayhaṃ upajjhāyassa santikā ettakaṃ ovādaṃ ettakaṃ paribhāsaṃ labhāmī”ti. Sammāsambuddhopi naṃ etadagge t̃hapento- “etadaggaṃ, bhikkhave, mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ sikkhākāmānaṃ yadidaṃ rāhulo”ti (a. ni. 1.209) sikkhāyameva aggaṃ katvā t̃hapesi. Sopi āyasmā bhikkhusaṅghamajjhe tameva sīhanādaṃ nadi-

“Sabbametaṃ abhiññāya, dhammarājā pitā mama;
sammukhā bhikkhusaṅghassa, etadagge t̃hapesi maṃ.
Sikkhākāmānaṃ aggo, dhammarājena thomito;
saddhāpabbajitānañca, sahāyo pavaro mama.
Dhammarājā pitā mayhaṃ, dhammārakkho ca pettiyo;
sāriputto upajjhāyo, sabbaṃ me jinasāsanā”ti.

Athassa bhagavā yasmā na kevalaṃ rūpameva, vedanādayopi evaṃ daṭṭhabbā, tasmā **rūpampi rāhulāti**-ādimāha. **Ko najjāti** ko nu ajja. Therassa kira etadahosi “sammāsambuddho mayhaṃ attabhāvanissitaṃ chandarāgaṃ ñatvā ‘samaṇena nāma evarūpo vitakko na vitakkitabbo’ti neva pariyāyena kathaṃ kathesi, gaccha bhikkhu rāhulaṃ vadehi (3.0095) ‘mā puna evarūpaṃ vitakkaṃ vitakkesī’ti na dūtaṃ pesesi. Maṃ sammukkhe t̃hatvāyeva pana sabhaṇḍakaṃ coraṃ cūḷāya gaṇhanto viya sammukhā sugatovādaṃ adāsi. Sugatovādo ca nāma asaṅkheyyehipi kappehi dullabho. Evarūpassa buddhassa sammukhā

ovādaṃ labhitvā ko nu viññū paṇḍitajātiko ajja gāmaṃ piṇḍāya pavisissatī”ti. Athesa āyasmā āhārikiccaṃ pahāya yasmiṃ nisinnatṭhāne ṭhitena ovādo laddho, tatova paṭinivattetvā aññatarasmiṃ rukkhamaṇḍale nisīdi. Bhagavāpi taṃ āyasmantaṃ nivattamaṇaṃ disvā na evamaṃha- “mā nivatta tāva, rāhula, bhikkhācāra-kālo te”ti. Kasmā? Evaṃ kirassa ahosi- “ajja tāva kāyagatāsati-amatabhojanaṃ bhuñjatū”ti.

Addasā kho āyasmā sārīputtoti bhagavati gate pacchā gacchanto addasa. Etassa kirāyasmato ekakassa viharato aññaṃ vattaṃ, bhagavatā saddhiṃ viharato aññaṃ. Yadā hi dve aggasāvaka ekākinō vasanti, tadā pātova senāsanaṃ sammajjitvā sarīrapaṭijagganaṃ katvā samāpattiṃ appētvā sannisinnā attano citta-ruciyā bhikkhācāraṃ gacchanti. Bhagavatā saddhiṃ viharantā pana therā evaṃ na karonti. Tadā hi bhagavā bhikkhusaṅghaparivāro paṭhamaṃ bhikkhācāraṃ gacchati. Tasmīṃ gate therō attano senāsanaṃ nikkhamitvā- “bahūnaṃ vasana-ṭṭhāne nāma sabbeva pāsādikaṃ kātuṃ sakkonti vā, na vā sakkonti”ti tattha tattha gantvā asammaṭṭhaṃ ṭhānaṃ sammajjati. Sace kacavaro achaddito hoti, taṃ chaddeti. Pānīyatṭhapetabbatṭhānamhi pānīyakūṭe asati pānīyaghaṭaṃ ṭhapeti. Gilānānaṃ santikaṃ gantvā, “āvuso, tumhākaṃ kiṃ āharāmi, kiṃ vo icchitabban”-ti? Pucchati. Avassikadahaṇaṃ santikaṃ gantvā- “abhiramatha, āvuso, mā ukkaṇṭhittha, paṭipattisāraṃ buddhasāsanaṃ”ti ovadati. Evaṃ katvā sabba-pacchā bhikkhācāraṃ gacchati. Yathā hi cakkavatti kuhiñci gantukāmo senāya parivārito paṭhamaṃ nikkhamati, pariṇāyakarataṇaṃ senaṅgāni saṃvidhāya pacchā nikkhamati, evaṃ saddhammacakkavatti bhagavā bhikkhusaṅghaparivāro paṭhamaṃ nikkhamati, tassa bhagavato pariṇāyakaratanabhūto dhammasenāpati imaṃ kiccaṃ katvā sabbapacchā nikkhamati. So evaṃ nikkhanto tasmīṃ divase aññatarasmiṃ rukkhamaṇḍale nisinnaṃ rāhulabhaddaṃ addasa. Tena vuttaṃ “pacchā gacchanto addasā”ti.

Atha (3.0096) kasmā ānāpānassatiyaṃ niyojesi? Nisajjānucchavikkattā. Therō kira “etassa bhagavatā rūpakammaṭṭhānaṃ kathitaṃ”ti anāvajjitvāva yenākārena ayaṃ acalo anobaddho hutvā nisinna, idamassa etissā nisajjāya kammaṭṭhānaṃ anucchavikanti cintetvā evamaṃha. Tattha **ānāpānassatinti** assāsapassāse pariggahetvā tattha catukkapañcakajjhānaṃ nibbattetvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ gaṇhāhīti dasseti.

Mahapphalā hotīti kīvamahapphalā hoti? Idha bhikkhu ānāpānassatiṃ anuyutto ekāsane nisinnova sabbāsava khēpetvā arahattaṃ pāpuṇāti, tathā asakkonto maraṇakāle samasīsī hoti, tathā asakkonto devaloke nibbattitvā dhammakathika-devaputtassa dhammaṃ sutvā arahattaṃ pāpuṇāti, tato viraddho anuppanne buddhuppāde paccekabodhiṃ sacchikaroti, taṃ asacchikaronto buddhānaṃ sammukhībhave bāhiyattherādayo viya khippābhiñño hoti, evaṃ mahapphalā. **Mahānisamsāti** tasseva vevacanaṃ. Vuttampi cetam-

“Ānāpānassatī yassa, paripuṇṇā subhāvitā;
anupubbaṃ paricitā, yathā buddhena desitā;
somaṃ lokaṃ pabhāseti, abbhā muttova candimā”ti. (theragā. 548; paṭi. ma.

1.1.60)-

Imaṃ mahapphalataṃ sampassamāno thero saddhivihārikaṃ tattha niyojeti.

Iti bhagavā rūpakammaṭṭhānaṃ, thero ānāpānassatinti ubhopi kammaṭṭhānaṃ ācikkhitvā gatā, rāhulabhaddo vihāreyeva ohīno. Bhagavā tassa ohīnabhāvaṃ jānantopi neva attanā khādaniyaṃ bhojaniyaṃ gahetvā agamāsi, na ānandattherassa hatthe pesesi, na pasenadimahārāja-anāthapiṇḍikādīnaṃ saññaṃ adāsi. Saññāmatṭakāñhi labhitvā te kājabhattaṃ abhihareyyuṃ. Yathā ca bhagavā, evaṃ sārīputtattheropi na kiñci akāsi. Rāhulatthero nirāhāro chinnabhatta ahoṣi. Tassa panāyasmato- “bhagavā maṃ vihāre ohīnaṃ jānantopi attanā laddhapiṇḍapātaṃ nāpi sayaṃ gahetvā āgato, na aññaṃ hatthe paṇiṇi (3.0097), na manussānaṃ saññaṃ adāsi, upajjhāyopi me ohīnabhāvaṃ jānanto tattheva na kiñci akāsi”ti cittampi na uppannaṃ, kuto tappaccayā omānaṃ vā atimānaṃ vā janessati. Bhagavatā pana ācikkhitakammaṭṭhānameva purebhattampi pacchābhattampi- “itipi rūpaṃ aniccaṃ, itipi dukkhaṃ, itipi asubhaṃ, itipi anattā”ti aggiṃ abhimaṭṭhento viya nirantaraṃ manasikatvā sāyanhasamaye cintesi- “ahaṃ upajjhāyena ānāpānassatiṃ bhāvehīti vutto, tassa vacanaṃ na karissāmi. Ācariyupajjhāyānañhi vacanaṃ akaronto dubbaco nāma hoti. ‘Dubbaco rāhulo, upajjhāyassapi vacanaṃ na karotī’ti ca garahuppattito kakkhaḷatarā piḷā nāma natthi”ti bhāvanāvidhānaṃ pucchitukāmo bhagavato santikaṃ agamāsi. Taṃ dassetuṃ **atha kho āyasmā rāhuloti-ādi vuttaṃ.**

114. Tattha **paṭisallānā**ti ekībhāvato. **Yaṃkiñci rāhulā**ti kasmā? Bhagavā ānāpānassatiṃ puṭṭho rūpakammaṭṭhānaṃ kathetīti. Rūpe chandarāgappahānattaṃ. Evaṃ kirassa ahoṣi- “rāhulassa attabhāvaṃ nissāya chandarāgo uppanno, heṭṭhā cassa saṅkhepena rūpakammaṭṭhānaṃ kathitaṃ. Idānissāpi dvicattālīsāya ākārehi attabhāvaṃ virājetvā visaṅkharitvā taṃnissitaṃ chandarāgaṃ anuppattidhammataṃ āpādessāmi”ti. Atha ākāśadhātuṃ kasmā vitthāresīti? Upādārūpadassanattaṃ. Heṭṭhā hi cattāri mahābhūtāneva kathitāni, na upādārūpaṃ. Tasmā iminā mukhena taṃ dassetuṃ ākāśadhātuṃ vitthāresi. Apica ajjhattikena ākāśena paricchinnarūpampi pākaṭaṃ hoti.

Ākāśena paricchinnaṃ, rūpaṃ yāti vibhūtataṃ;

tassevaṃ āvibhāvattaṃ, taṃ pakāsesi nāyako.

Ettha pana purimāsu tāva catūsu dhātūsu yaṃ vattabbaṃ, taṃ mahāhatthipadopame vuttameva.

118. Ākāśadhātuyaṃ **ākāśagata**nti ākāśabhāvaṃ gataṃ. **Upādinnanti-ādinnaṃ** gahitaṃ parāmaṭṭhaṃ, sarīraṭṭhakanti attho. **Kaṇṇacchiddanti** maṃsalohitādīhi asamphuṭṭhakaṇṇavivaraṃ. Nāsacchiddādīsipi eseva nayo. **Yena** (3.0098) **cāti** yena chiddena. **Ajjhoharatī**ti anto paveseti, jivhābandhanato hi yāva udarapaṭalā manussānaṃ vidatthicaṅgulaṃ chiddaṭṭhānaṃ hoti. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Yattha cāti** yasmim okāse. **Santiṭṭhatī**ti patiṭṭhāti. Manussānañhi mahantaṃ paṭa-parissāvanamattañca udarapaṭalaṃ nāma hoti. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Adho-bhāgaṃ nikkhamatī**ti yena heṭṭhā nikkhamati. Dvattiṃsahatthamattaṃ ekavīsatiyā ṭhānesu vaṅkaṃ antaṃ nāma hoti. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Yaṃ vā panañña-**

mpīti iminā sukhumasukhumaṃ cammamaṃsādi-antaragatañceva lomakūpabhā-
vena ca ṭhitam ākāsaṃ dasseti. Sesametthāpi pathaviḍhātu-ādīsu vuttanayeneva
veditabbam.

119. Idānissa tādibhāvalakkhaṇam ācikkhanto **pathavīsamanti**-ādimāha. Itthāni-
tthesu hi arajjanto adussanto tādī nāma hoti. **Manāpāmanāpāti** ettha aṭṭha lobhasa-
hagatacittasampayuttā manāpā nāma, dve domanassacittasampayuttā amanāpā
nāma. **Cittam na pariyādāya ṭhassantīti** ete phassā uppajjitvā tava cittam antomu-
ṭṭhigataṃ karonto viya pariyādāya gahetvā ṭhātuṃ na sakkhissanti “ahaṃ
sobhāmi, mayham vaṇṇāyatanaṃ pasannaṃ”ti puna attabhāvaṃ nissāya chanda-
rāgo nuppajjissati. **Gūthagatanti**-ādīsu gūthameva gūthagataṃ. Evaṃ sabbattha.

Na katthaci patiṭṭhitoti pathavīpabbatarukkādīsu ekasmimpi na patiṭṭhito, yadi
hi pathaviyam patiṭṭhito bhavye, pathaviyā bhijjamānāya saheva bhijje, yadi
pabbate patamāne saheva pateyya, rukke chijjamāne saheva chijje.

120. Mettam rāhulāti kasmā ārabhi? Tādibhāvassa kāraṇadassanattam.
Heṭṭhā hi tādibhāvalakkhaṇam dassitam, na ca sakkā ahaṃ tādī homīti akāraṇā
bhavitum, napi “ahaṃ uccākulappasuto bahussuto lābhī, maṃ rājarājamahāmat-
tādayo bhajanti, ahaṃ tādī homī”ti imehi kāraṇehi koci tādī nāma hoti, mettādibhāva-
nāya pana hotīti tādibhāvassa kāraṇadassanattam imaṃ desanam ārabhi.

Tattha (3.0099) **bhāvayato** Ti upacāram vā appanam vā pāpentassa. **Yo byāpā-**
doti yo satte kopo, so pahiyissati. **Vihesāti** paṇi-ādīhi sattānam vihiṃsanam. **Ara-**
tīti pantasenāsanesu ceva adhikusaladhammesu ca ukkaṇṭhitatā. **Paṭighoti** yattha
katthaci sattesu saṅkhāresu ca paṭihaññanakilesu. **Asubhanti** uddhumātakādīsu
upacārappanam. Uddhumātakādīsu asubhabhāvanā ca nāmesā vitthārato **visu-**
ddhimagge kathitāva. **Rāgoti** pañcakāmaguṇikarāgo. **Aniccasaññanti** aniccānupa-
ssanāya sahaṃjātasāññam. Vipassanā eva vā esā asaññāpi saññāsīsena saññāti
vuttā. **Asmimānoti** rūpādīsu asmīti māno.

121. Idāni therena pucchitam pañham vitthārento **ānāpānassatinti**-ādimāha.
Tattha idaṃ kammaṭṭhānañca kammaṭṭhānabhāvanā ca pāli-attho ca saddhiṃ
ānisaṃsakathāya sabbo sabbākārena **visuddhimagge** anussatiniddese vitthārito-
yeva. Imaṃ desanam bhagavā neyyapuggalavaseneva pariniṭṭhāpesīti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Māhārāhulovādasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Cūḷamālukyasuttavaṇṇanā

122. Evaṃ me sutanti mālukyasuttaṃ. Tattha **mālukyaputtassāti** evaṃnāma-
kassa therassa. **Ṭhapitāni paṭikkhittānīti** diṭṭhigatāni nāma na byākātabbānīti evaṃ
ṭhapitāni ceva paṭikkhittāni ca. **Tathāgatoti** satto. **Tam me na rucati**ti tam abyāka-

raṇaṃ mayhaṃ na rucati. **Sikkhaṃ paccakkhāyāti** sikkhaṃ paṭikkhipitvā.

125. Ko santo kaṃ paccācikkhasīti yācako vā hi yācitakaṃ paccācikkheyya, yācitako vā yācakaṃ. Tvaṃ neva yācako na yācitako, so dāni tvaṃ ko santo kaṃ paccācikkhasīti attho.

126. Viddho (3.0100) **assāti** parasenāya ṭhitena viddho bhaveyya. **Gāḷhapalepanā** Ti bahalalepanena. **Bhisakkanti** vejjaṃ. **Sallakattanti** sallakantaṃ sallakantiyasuttavācakaṃ. **Akkassāti** akkavāke gahetvā jijaṃ karonti. Tena vuttaṃ “akkassā” ti. **Saṇhassāti** veṇuvilivassa. Maruvākhīrapaṇṇinampi vākehiyeva karonti. Tena vuttaṃ **yadi vā maruvāya yadi vā khīrapaṇṇinoti**. **Gacchanti** pabbatagacchanadīgacchādīsu jātaṃ. **Ropimanti** ropetvā vaḍḍhitaṃ saravanato saraṃ gahetvā kataṃ. **Sithilahanunoti** evaṃnāmakassa pakkhino. **Bheravassāti** kāḷasīhassa. **Semhārassāti** makkaṭassa. **Evaṃ noti** etāya diṭṭhiyā sati na hotīti attho.

127. Attheva jātīti etāya diṭṭhiyā sati brahmacariyavāsova natthi, jāti pana atthiyeva. Tathā jarāmaraṇādīnīti dasseti. **Yesāhanti** yesaṃ ahaṃ. **Nighātanti** upaḡhātaṃ vināsaṃ. Mama sāvakā hi etesu nibbinnā idheva nibbānaṃ pāpuṇantīti adhippāyo.

128. Tasmātihāti yasmā abyākatametāṃ, catusaccameva mayā byākataṃ, tasmāti attho. **Na hetāṃ mālukyaputta atthasamhitanti** etaṃ diṭṭhigataṃ vā etaṃ byākaraṇaṃ vā

kāraṇanissitaṃ na hoti. **Na ādibrahmacariyakanti** brahmacariyassa ādimattampi pubbhāgasīlamattampi na hoti. **Na nibbidāyāti**-ādīsu vaṭṭe nibbindanattāya vā virajjanattāya vā vaṭṭanirodhāya vā rāgādivūpasamanattāya vā abhiññeyye dhamme abhijānanattāya vā catumaggasaṅkhātasambodhattāya vā asaṅkhata-nibbānasacchikiriyattāya vā na hoti. **Etam hīti** etaṃ catusaccabyākaraṇaṃ. **Ādibrahmacariyakanti** brahmacariyassa ādibhūtaṃ pubbapadaṭṭhānaṃ. Sesam vuttapaṭivipakkhanayena veditabbaṃ. Imampi desanaṃ bhagavā neyyapuggalavasena niṭṭhāpesīti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Cūḷamālukyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Mahāmālukyasuttavaṇṇanā

129. Evaṃ (3.0101) **me sutanti** mahāmālukyasuttaṃ. Tattha **orambhāgiyānīti** heṭṭhā koṭṭhāsikāni kāmabhave nibbattisaṃvattanikāni. **Samyojanānīti** bandhanāni. **Kassa kho nāmāti** kassa devassa vā manussassa vā desitāni dhāresi, kiṃ tvameveko assosi, na añño kocīti? **Anusetīti** appahīnatāya anuseti. Anusayamāno saṃyojanaṃ nāma hoti.

Ettha ca bhagavatā saṃyojanaṃ pucchitaṃ, therenapi saṃyojanameva byākataṃ. Evaṃ santepi tassa vāde bhagavatā doso āropito. So kasmāti ce? Therassa tathāladdhikattā. Ayañhi tassa laddhi “samudācārakkhaṇeyeva kilesehi saṃyutto nāma hoti, itarasmīṃ khaṇe asaṃyutto”ti. Tenassa bhagavatā doso āropito. Athāyasmā ānando cintesi- “bhagavatā bhikkhusaṅghassa dhammaṃ desessāmīti attano dhammatāyeva ayaṃ dhammadesanā āraddhā, sā iminā apaṇḍītena bhikkhunā viṣaṃvādītā. Handāhaṃ bhagavantaṃ yācitvā bhikkhūnaṃ dhammaṃ desessāmī”ti. So evamakāsi. Taṃ dassetuṃ “evaṃ vutte āyasmā ānando”ti-ādi vuttaṃ.

Tattha **sakkāyadiṭṭhipariyuṭṭhitenāti** sakkāyadiṭṭhiyā gahitena abhibhūtena. **Sakkāyadiṭṭhiparetenāti** sakkāyadiṭṭhiyā anugatena. **Nissaraṇanti** diṭṭhinissaraṇaṃ nāma nibbānaṃ, taṃ yathābhūtaṃ nappajānāti. **Appaṭiviniṭāti** avinoditā anīhaṭā. **Orambhāgiyaṃ saṃyojananti** heṭṭhābhāgiyasamyojanaṃ nāma hoti. Sesapadesupi eseva nayo. Sukkapakkho uttānatthoyeva. “Sānusayā pahiyatī”ti vacanato panettha ekacce “aññaṃ saṃyojanaṃ añño anusayo”ti vadanti. “Yathā hi sabyañjanaṃ bhattan”ti vutte bhattato aññaṃ byañjanaṃ hoti, evaṃ “sānusayā”ti vacanato pariyuṭṭhānasakkāyadiṭṭhito aññaena anusayena bhavitabbanti tesam laddhi. Te “sasīsaṃ pārupitvā”ti-ādīhi paṭikkhipitabbā. Na hi sīsato añño puriso atthi. Athāpi siyā- “yadi tadeva saṃyojanaṃ so anusayo, evaṃ sante bhagavatā therassa (3.0102) taruṇūpamo upārambho du-āropito hotī”ti. Na du-āropito,

kasmā? Evaṃladdhikattāti vitthāritametaṃ. Tasmā soyeva kilesa bandhanaṭṭhena saṃyojanaṃ, appahīnaṭṭhena anusayoti imamatthaṃ sandhāya bhagavatā “sānu-sayā pahiyati” ti evaṃ vuttanti veditabbaṃ.

132. Tacamaṃ chetvāti-ādīsu idaṃ opammasaṃsandanaṃ- tacacchedo viya hi samāpatti daṭṭhabbā, pheggucchedo viya vipassanā, sāraccchedo viya maggo. Paṭipadā pana lokiyalokuttaramissakāva vaṭṭati. **Evamete daṭṭhabbā** Ti evarūpā puggalā evaṃ daṭṭhabbā.

133. Upadhivivekāti upadhivivekena. Iminā pañcakāmaguṇaviveko kathito. **Akusalānaṃ dhammānaṃ pahānā**ti iminā nīvaraṇappahānaṃ kathitaṃ. **Kāyaduṭṭhullānaṃ paṭippassaddhiyā**ti iminā kāyālasiyapaṭippassaddhi kathitā. **Vivicceva kāme-hī**ti upadhivivekena kāmehi vinā hutvā. **Vivicca akusalehī** Ti akusalānaṃ dhammānaṃ pahānena kāyaduṭṭhullānaṃ paṭippassaddhiyā ca akusalehi vinā hutvā. **Yadeva tattha hotī**ti yaṃ tattha antosamāpattikkhaṇeyeva samāpattisamu-ṭṭhitañca rūpādiddhammajātaṃ hoti. **Te dhammeti** te rūpagatanti-ādinā nayena vutte rūpādayo dhamme. **Aniccatoti** na niccato. **Dukkhatoti** na sukhato. **Rogatoti-ā**dīsu ābādhaṭṭhena rogato, antodosatṭhena **gaṇḍato**, anupavidhaṭṭhena dukkhajanaṭṭhena ca **sallato**, dukkhaṭṭhena **aghatō**, rogaṭṭhena **ābādhatō**, asakaṭṭhena **parato**, palujjanaṭṭhena **palokato**, nissattaṭṭhena **suññato**, na attaṭṭhena **anattato**. Tattha aniccato, palokatoti dvīhi padehi aniccalakkhaṇaṃ kathitaṃ, dukkhatoti-ā-dīhi chahi dukkhalakkhaṇaṃ, parato suññato anattatoti tīhi anattalakkhaṇaṃ.

So tehi dhammehīti so tehi evaṃ tilakkhaṇaṃ āropetvā diṭṭhehi antosamāpa-ttiyaṃ pañcakkhandhadhammehi. **Cittaṃ paṭivāpetī**ti cittaṃ paṭisaṃharati moceti apaneti. **Upasaṃharatī**ti vipassanācittaṃ tāva savanavasena (3.0103) thutiva-sena pariyattivasena paññattivasena ca etaṃ santaṃ nibbānanti evaṃ asaṅkha-tāya amatāya dhātuyā upasaṃharati. Maggacittaṃ nibbānaṃ ārammaṇakaraṇava-seneva etaṃ santametaṃ paṇītanti na evaṃ vadati, iminā pana ākārena taṃ paṭi-vijjhanto tattha cittaṃ upasaṃharatīti attho. **So tattha ṭhitoti** tāya tilakkhaṇāramma-ṇāya vipassanāya ṭhito. **Āsavānaṃ khayamaṃ pāpuṇātī**ti anukkamena cattāro magge bhāvetvā pāpuṇāti. **Teneva dhammarāgenā**ti samathavipassanādhamme chandarāgena. Samathavipassanāsu hi sabbaso chandarāgaṃ pariyādātuṃ sakkonto arahattaṃ pāpuṇāti, asakkonto anāgāmī hoti.

Yadeva tattha hoti vedanāgatanti idha pana rūpaṃ na gahitaṃ. Kasmā? Sama-tikkantattā. Ayañhi heṭṭhā rūpāvacarajjhānaṃ samāpajjitvā rūpaṃ atikkamitvā arū-pāvacarasaṃpattiṃ samāpannoti samathavasena pinena rūpaṃ atikkantaṃ, heṭṭhā rūpaṃ sammadeva sammāsītva taṃ atikkamma idāni arūpaṃ sammāsītīti vipassanāvasena pinena rūpaṃ atikkantaṃ. Arūpe pana sabbasopi rūpaṃ natthīti taṃ sandhāyapi idha rūpaṃ na gahitaṃ.

Atha kiñcarahīti kiṃ pucchāmīti pucchati? Samathavasena gacchato citteka-ggatā dhuraṃ hoti, so cetovimutto nāma. Vipassanāvasena gacchato paññā dhuraṃ hoti, so paññāvimutto nāmāti ettha therassa kaṅkhā natthi. Ayaṃ sabhā-vadhammoyeva, samathavaseneva pana gacchantesu eko cetovimutto nāma hoti, eko paññāvimutto. Vipassanāvasena gacchantesupi eko paññāvimutto nāma

hoti, eko cetovimuttoti ettha kiṃ kāraṇanti pucchati.

Indriyavemattataṃ vadāmīti indriyanānattataṃ vadāmi. Idaṃ vuttaṃ hoti, na tvaṃ, ānanda, dasa pāramiyo pūretvā sabbaññutaṃ paṭivijjhi, tena te etaṃ apākaṭaṃ. Ahaṃ pana paṭivijjhiṃ, tena me etaṃ pākaṭaṃ. Ettha hi indriyanānattatā kāraṇaṃ. Samathavaseneva hi gacchantesu ekassa bhikkhuno cittekaggatā dhuraṃ hoti, so cetovimutto nāma hoti. Ekassa paññā dhuraṃ hoti, so paññāvimutto nāma hoti. Vipassanāvaseneva ca gacchantesu ekassa paññā dhuraṃ hoti, so paññāvimutto (3.0104) nāma hoti. Ekassa cittekaggatā dhuraṃ hoti, so cetovimutto nāma hoti. Dve aggasāvaka samathavipassanādhurena arahattaṃ pattā. Tesu dhammasenāpati paññāvimutto jāto, mahāmogallānatthero cetovimutto. Iti indriyavemattamettha kāraṇanti veditabbaṃ. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Mahāmālukyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Bhaddālisuttavaṇṇanā

134. Evaṃ me sutanti bhaddālisuttaṃ. Tattha **ekāsanabhojananti** ekasmiṃ purebhatte asanabhojanaṃ, bhuñjitabbabhattanti attho. **Appābādhatanti** ādīni kakacopame vitthāritāni. **Na ussahāmīti** na sakkomi. **Siyā kukkuccaṃ siyā vippaṭisāroti** evaṃ bhuñjanto yāvajivaṃ brahmacariyaṃ carituṃ sakkhissāmi nu kho, na nu khoti iti me vippaṭisārakukkuccaṃ bhavyeyyāti attho. **Ekadesaṃ bhuñjivāti** porāṇakattherā kira patte bhattaṃ pakkhipitvā sappimhi dinne sappinā uṇhameva thokaṃ bhuñjivā hatthe dhovitvā avasesaṃ bahi nīharitvā chāyūdakaphāsuke ṭhāne nisīditvā bhuñjanti. Etaṃ sandhāya satthā āha. Bhaddāli, pana cintesi- “sace sakiṃ pattaṃ pūretvā dinnaṃ bhattaṃ bhuñjivā puna pattaṃ dhovitvā odanassa pūretvā laddhaṃ bahi nīharitvā chāyūdakaphāsuke ṭhāne bhuñjeyya, iti evaṃ vaṭṭeyya, itarathā ko sakkoti”ti. Tasmā **evampi kho ahaṃ, bhante, na ussahāmīti** āha. Ayaṃ kira atite anantarāya jātiyā kākayoniyaṃ nibbatti. Kākā ca nāma mahāchātakā honti. Tasmā chātakatthero nāma ahosi. Tassa pana viravantasseva bhagavā taṃ madditvā ajjhottharivā- “yo pana bhikkhu vikāle khādaniyaṃ vā bhojaniyaṃ vā khādeyya vā bhuñjeyya vā pācittiyaṃ”ti (pāci. 248) sikkhāpadaṃ paññapesi. Tena vuttaṃ **atha kho āyasmā, bhaddāli, ...pe... anussāhaṃ pavede-sīti.**

Yathā (3.0105) **tanti** yathā aññopi sikkhāya na paripūrakārī ekavihārepi vasanto satthu sammukhībhāvaṃ na dadeyya, tatheva na adāsīti attho. Neva bhagavato upaṭṭhānaṃ agamāsi, na dhammadesanaṭṭhānaṃ na vitakkamāḷakaṃ, na ekaṃ bhikkhācāramaggaṃ paṭipajji. Yasmiṃ kule bhagavā nisīdati, tassa dvārepi na aṭṭhāsi. Sacassa vasanaṭṭhānaṃ bhagavā gacchati, so puretameva ñatvā

aññattha gacchati. Saddhāpabbajito kiresa kulaputto parisuddhasīlo. Tenassa na añño vitakko ahosi,- “mayā nāma udarakāraṇā bhagavato sikkhāpadapaññāpanaṃ paṭibāhitaṃ, ananucchavikaṃ me katan”ti ayameva vitakko ahosi. Tasmā ekavihāre vasantopi lajjāya satthu sammukhībhāvaṃ nādāsi.

135. Cīvarakammaṃ karontīti manussā bhagavato cīvarasāṭakaṃ adamaṃsu, taṃ gahetvā cīvaraṃ karonti. **Etaṃ dosakanti** etaṃ okāsametaṃ aparādhaṃ, satthu sikkhāpadaṃ paññapentassa paṭibāhitakāraṇaṃ sādhukaṃ manasi karohīti attho. **Dukkarataranti** vassañhi vasitvā disāpakkante bhikkhū kuhiṃ vasitthāti pucchanti, tehi jetavane vasimhāti vutte, “āvuso, bhagavā imasmiṃ antovasse kataraṃ jātakaṃ kathesi, kataraṃ suttantaṃ, kataraṃ sikkhāpadaṃ paññapesī”ti pucchitāro honti. Tato “vikālabhojanasikkhāpadaṃ paññapesi, bhaddāli, nāma naṃ eko thero paṭibāhī”ti vakkhanti. Taṃ sutvā bhikkhū- “bhagavatopi nāma sikkhāpadaṃ paññapentassa paṭibāhitaṃ ayuttaṃ akāraṇaṃ”ti vadanti. Evaṃ te ayaṃ doso mahājanantare pākaṭo hutvā duppaṭikārataṃ āpajjissatīti maññamānā evamāhaṃsu. Apica aññepi bhikkhū pavāretvā satthu santikaṃ āgamissanti. Atha tvaṃ “ethāvuso, mama satthāraṃ khamāpentassa sahāyā hothā”ti saṅghaṃ sannipāte ssasi. Tattha āgantukā pucchissanti, “āvuso, kiṃ imināpi bhikkhunā katan”ti. Tato etamatthaṃ sutvā “bhāriyaṃ kataṃ bhikkhunā, dasabalaṃ nāma paṭibāhissatīti ayuttametān”ti vakkhanti. Evampi te ayaṃ aparādho mahājanantare pākaṭo hutvā duppaṭikārataṃ āpajjissatīti maññamānāpi evamāhaṃsu. Atha vā bhagavā pavāretvā cārikaṃ pakkamissati, atha tvaṃ gatagataṭṭhāne bhagavato khamāpanatthāya saṅghaṃ sannipāte ssasi. Tatra disāvāsino (3.0106) bhikkhū pucchissanti, “āvuso, kiṃ iminā bhikkhunā katan”ti ...pe... duppaṭikārataṃ āpajjissatīti maññamānāpi evamāhaṃsu.

Etadavocāti appatirūpaṃ mayā kataṃ, bhagavā pana mahantepi aguṇe ala ggitvā mayhaṃ accayaṃ paṭiggaṇhissatīti maññamāno etaṃ “accayo maṃ, bhante,”ti-ādivacanaṃ avoca. Tattha **accayoti** aparādho. **Maṃ accagamā**ti maṃ atikkamma abhibhavitvā pavatto. **Paṭiggaṇhātū**ti khamatu. **Āyatim saṃvarāyā**ti anāgate saṃvaraṇatthāya, puna evarūpassa aparādhassa dosassa khalitassa akaraṇatthāya. **Tagghā**ti ekaṃsena. **Samayopi kho te, bhaddālī**ti, bhaddāli, tayā paṭivijjhitaḥḥayuttakaṃ ekaṃ kāraṇaṃ atthi, tampi te na paṭividdhaṃ na sallakkhiantanti dasseti.

136. Ubhatobhāgavimuttoti-ādīsu dhammānusārī, saddhānusārīti dve ekacittakkhaṇikā maggasamaṅgipuggalā. Ete pana sattapi ariyapuggale bhagavatāpi evaṃ āṇāpetuṃ na yuttaṃ, bhagavatā

āṇatte tesampi evaṃ kātuṃ na yuttaṃ. Aṭṭhānāparikappavasena pana ariyapuggalānaṃ suvacabhāvadassanātthaṃ bhaddālittherassa ca dubbacabhāvadassanātthametam vuttaṃ.

Api nu tvaṃ tasmim samaye ubhatobhāgavimuttoti desanaṃ kasmā ārabhi? Bhaddālissa niggahaṇatthaṃ. Ayañhettha adhippāyo- bhaddāli, ime satta ariyapuggalā loke dakkhiṇeyyā mama sāsane sāmīno, mayi sikkhāpadaṃ paññapente paṭibāhitabbayutte kāraṇe sati etesaṃ paṭibāhituṃ yuttaṃ. Tvaṃ pana mama sāsanaṭo bāhirako, mayi sikkhāpadaṃ paññapente tuyhaṃ paṭibāhituṃ na yuttanti.

Ritto tucchoti anto ariyaguṇānaṃ abhāvena rittako tucchako, issaravacane kiñci na hoti. **Yathādhammaṃ paṭikarosīti** yathā dhammo ṭhito, tatheva karosī, khamāpesīti vuttaṃ hoti. **Taṃ te mayaṃ paṭiggaṇhāmāti** taṃ tava aparādhaṃ mayaṃ khamāma. **Vuḍḍhi hesā, bhaddāli, ariyassa vinayeti** esā, bhaddāli, ariyassa vinaye buddhassa bhagavato sāsane vuḍḍhi nāma. Katamā? Accayaṃ accayato disvā yathādhammaṃ paṭikarivā āyatim saṃvarāpajjanā. Desanaṃ pana puggalādhiṭṭhānaṃ karonto “yo accayaṃ accayato disvā yathādhammaṃ paṭikaroti, āyatim saṃvaram āpajjati”ti āha.

137. Satthāpi (3.0107) **upavadatīti** “asukavihāravāsī asukassa therassa saddhivihāriko asukassa antevāsiko itthannāmo nāma bhikkhu lokuttaradhammaṃ nibbattetuṃ araṇṇaṃ pavitṭho”ti sutvā- “kiṃ tassa araṇṇavāsena, yo mayhaṃ pana sāsane sikkhāya aparipūrakārī”ti evaṃ upavadati, sesapadesupi eseva nayo, apicettha devatā na kevalaṃ upavadanti, bheravārammaṇaṃ dassetvā palāyanākārampi karonti. **Attanāpi attānanti** silaṃ āvajjantassa saṃkiliṭṭhatṭhānaṃ pākaṭaṃ hoti, cittaṃ vidhāvati, na kammaṭṭhānaṃ alliyati. So “kiṃ mādisassa araṇṇavāsena”ti vipphaṇṣārī utṭhāya pakkamati. **Attāpi attānaṃ upavaditoti** attanāpi attā upavadito, ayameva vā pāṭho. Sukkapakkho vuttapaccanīkanayena vedītabbo. **So vivicceva kāmehi**ti-ādi evaṃ sacchikarotīti dassanātthaṃ vuttaṃ.

140. Pasayha pasayha kāraṇaṃ karontīti appamattakepi dose niggahetvā punappunaṃ kārenti. **No tathāti** mahantepi aparādhe yathā itaraṃ, evaṃ pasayha na kārenti. So kira, “āvuso, bhaddāli, mā cintayittha, evarūpaṃ nāma hoti, ehi satthāraṃ khamāpehi”ti bhikkhusaṅghatopi, kañci bhikkhuṃ pesetvā attano santikaṃ pakkosāpetvā, “bhaddāli, mā cintayittha, evarūpaṃ nāma hoti”ti evaṃ satthusantikāpi anuggahaṃ paccāsīsati. Tato “bhikkhusaṅghenāpi na samassāsīto, satthārāpi”ti cintetvā evamāha.

Atha bhagavā bhikkhusaṅghopi satthāpi ovaditabbayuttameva ovadati, na itaranti dassetuṃ **idha, bhaddāli, ekaccoti**-ādimāha. Tattha **aññenāññanti**-ādīni anumānasutte vitthāritāni. **Na sammā vattatīti** sammā vattampi na vattati. **Na lomam pātetīti** anulomavatte na vattati, vilomameva gaṇhāti. **Na nitthāraṃ vattatīti** nitthāraṇakavattamhi na vattati, āpattivutṭhānatthaṃ turitaturito chandajāto na hoti. **Tatrāti** tasmim tassa dubbacakarāṇe. **Abhiṇhāpattikoti** nirantarāpattiko. **Āpattibahuloti** sāpattikakālovassa bahu, suddho nirāpattikakālo appoti attho. **Na khippameva vūpasammatīti** khippaṃ na vūpasammati, dīghasuttaṃ hoti. Vinayadharā (3.0108)

pādadhovanakāle āgataṃ “gacchāvuso, vattavelā”ti vadanti. Puna kālaṃ maññitvā āgataṃ “gacchāvuso, tuyhaṃ vihāraṃ, gacchāvuso, sāmaṇerādīnaṃ uddesadānavelā, amhākaṃ nhānavelā, therūpaṭṭhānavelā, mukhadhovanavelā”-ti-ādīni vatvā divasabhāgepi rattibhāgepi āgataṃ uyyojentiyeva. “Kāya velāya, bhante, okāso bhavissati”ti vuttepi “gacchāvuso, tvaṃ imameva ṭhānaṃ jānāsi, asuko nāma vinayadharatthero sinehapānaṃ pivati, asuko virecanaṃ kāreti, kasmā turitosi”ti-ādīni vatvā dīghasuttameva karonti.

141. Khippameva vūpasammatīti lahuṃ vūpasammati, na dīghasuttaṃ hoti. Ussukkāpannā bhikkhū- “āvuso, ayaṃ subbaco bhikkhu, janapadavāsino nāma gāmantasenāsane vasanaṭṭhānanisajjanādīni na phāsukāni honti, bhikkhācāropi dukkho hoti, sīghamassa adhikaraṇaṃ vūpasamemā”ti sannipatitvā āpattito vuṭṭhāpetvā suddhante patiṭṭhāpentī.

142. Adhiccāpattikoti kadāci kadāci āpattiṃ āpajjati. So kiñcāpi lajjī hoti pakatatto, dubbacattā panassa bhikkhū tatheva paṭipajjanti.

144. Saddhāmattakena vahati pemamattakenāti ācariyupajjhāyesu appamattikāya gehassitasaddhāya appamattakena gehassitapemena yāpeti. Paṭisandhiggaḥaṇasadisā hi ayaṃ pabbajjā nāma, navapabbajito pabbajjāya guṇaṃ ajānanto ācariyupajjhāyesu pemamattena yāpeti, tasmā evarūpā saṅgaṇhitabbā. Appamattakampi hi saṅgaṇhaṃ labhitvā pabbajjāya ṭhitā abhiññāpattā mahāsamaṇā bhavissanti. Ettakena kathāmaggena “ovaditabbayuttakaṃ ovadanti, na itaran”ti imameva bhagavatā dassitaṃ.

145. Aññāya saṅghahimsūti arahatte patiṭṭhahimsu. **Sattesu hāyamānesūti** paṭipattiyā hāyamānāya sattā hāyanti nāma. **Saddhamme antaradhāyamāneti** paṭipattisaddhamme antaradhāyamāne. Paṭipattisaddhammopi hi paṭipattipūrakesu sattesu asati antaradhāyati nāma (3.0109). **Āsavaṭṭhānīyāti** āsavā tiṭṭhanti etesūti āsavaṭṭhānīyā. Yesu diṭṭhadhammikasamparāyikā parūpavādavippaṭisāravadha-bandhanādayo ceva apāyadukkhavisesabhūtā ca āsavā tiṭṭhantiyeva. Yasmā nesam te kāraṇaṃ hontīti attho. Te āsavaṭṭhānīyā vitikkamadhammā yāva na saṅghe pātubhavanti, na tāva satthā sāvakaṇaṃ sikkhāpadaṃ paññāpetīti aya-mettha yojanā.

Evam akālaṃ dassetvā puna kālaṃ dassetuṃ **yato ca kho, bhaddāli**-ti-ādīmāha. Tattha **yatoti** yadā, yasmim kāleti vuttaṃ hoti. Sesam vuttānusāreneva veditabbaṃ. Ayaṃ vā ettha saṅkhepattho- yasmim kāle āsavaṭṭhānīyā dhammāti saṅkhaṃ gatā vitikkamadosā saṅghe pātubhavanti, tadā satthā sāvakaṇaṃ sikkhāpadaṃ paññāpeti. Kasmā? Tesameva āsavaṭṭhānīyadhammasaṅkhātānaṃ vitikkamadosānaṃ paṭighātāya.

Evam āsavaṭṭhānīyānaṃ dhammānaṃ anuppattiṃ sikkhāpadapaññattiyā akālaṃ, uppattiñca kālanti vatvā idāni tesam dhammānaṃ anuppattikālañca uppattikālañca dassetuṃ **“na tāva, bhaddāli, idhekacce”**ti-ādīmāha. Tattha **mahattanti** mahantabhāvaṃ. Saṅgho hi yāva na theranavamajjhimānaṃ vasena mahattaṃ patto hoti, tāva senāsanāni pahonti, sāsane ekacce āsavaṭṭhānīyā dhammā na uppajjanti. Mahattaṃ patte pana te uppajjanti, atha satthā sikkhāpadaṃ pañña-

peti. Tattha mahattaṃ patte saṅghe paññattasikkhāpadāni-

“Yo pana bhikkhu anupasampannena uttaridvirattatirattaṃ sahaseyyaṃ kappeyya pācittiyaṃ (pāci. 51). Yā pana bhikkhunī anuvassaṃ vuṭṭhāpeyya pācittiyaṃ (pāci. 1171). Yā pana bhikkhunī ekavassaṃ dve vuṭṭhāpeyya pācittiyaṃ”ti (pāci. 1175).

Iminā nayena veditabbāni.

Lābhagganti lābhassa aggaṃ. Saṅgho hi yāva na lābhaggapatto hoti, na tāva lābhaṃ paṭicca āsavaṭṭhānīyā dhammā uppajjanti. Patte pana uppajjanti, atha satthā sikkhāpadaṃ paññapeti-

“Yo (3.0110) pana bhikkhu acelakassa vā paribbājakassa vā paribbājikāya vā sahatthā khādaniyaṃ vā bhojaniyaṃ vā dadeyya pācittiyaṃ”ti (pāci. 270).

Idaṅhi lābhaggapatte saṅghe sikkhāpadaṃ paññattaṃ.

Yasagganti yasassa aggaṃ. Saṅgho hi yāva na yasaggapatto hoti, na tāva yasaṃ paṭicca āsavaṭṭhānīyā dhammā uppajjanti. Patte pana uppajjanti, atha satthā sikkhāpadaṃ paññapeti “surāmerayapāne pācittiyaṃ”ti (pāci. 327). Idaṅhi yasaggapatte saṅghe sikkhāpadaṃ paññattaṃ.

Bāhusaccanti bahussutabhāvaṃ. Saṅgho hi yāva na bāhusaccapatto hoti, na tāva āsavaṭṭhānīyā dhammā uppajjanti. Bāhusaccapatte pana yasmā ekaṃ nikāyaṃ dve nikāye pañcapi nikāye uggahetvā ayoniso ummujjamānā puggalā rasena rasaṃ saṃsandetvā uddhammaṃ ubbinayaṃ satthu sāsanaṃ dīpenti, atha satthā- “yo pana bhikkhu evaṃ vadeyya tathāhaṃ bhagavatā dhammaṃ desitaṃ ājānāmi (pāci. 418) ...pe... samaṇuddesopi ce evaṃ vadeyyā”ti-ādinā (pāci. 429) nayena sikkhāpadaṃ paññapeti.

Rattaññutaṃ pattoti ettha rattiyo jānantīti rattaññū. Attano pabbajitadivasato paṭṭhāya bahū rattiyo jānanti, cirapabbajitāti vuttaṃ hoti. Rattaññūnaṃ bhāvaṃ rattaññutaṃ. Tatra rattaññutaṃ patte saṅghe upasenaṃ vaṅgantaputtaṃ ārabba sikkhāpadaṃ paññattanti veditabbaṃ. So hāyasmā ūnadasavasse bhikkhū upasampādente disvā ekavasso saddhivihārikaṃ upasampādesi. Atha bhagavā sikkhāpadaṃ paññapesi- “na, bhikkhave, ūnadasavassena upasampādetabbo, yo upasampādeyya āpatti dukkaṭassā”ti (mahāva. 75). Evaṃ paññatte sikkhāpade puna bhikkhū “dasavassamhā dasavassamhā”ti bālā abyattā upasampādenti. Atha bhagavā aparampi sikkhāpadaṃ paññapesi- “na, bhikkhave, bālena abyattena upasampādetabbo, yo upasampādeyya, āpatti dukkaṭassa. Anujānāmi, bhikkhave, byattena bhikkhunā paṭibalena dasavassena vā atirekadasavassena vā upasampādetun”ti. Iti rattaññutaṃ pattakāle dve sikkhāpadāni paññattāni.

146. Ājānīyasusūpamaṃ (3.0111) **dhammapariyāyaṃ desesinti** taruṇājānīya-upamaṃ katvā dhammaṃ desayiṃ. **Tatrāti** tasmīṃ asaraṇe. **Na kho, bhaddāli, eseva hetūti** ti esa sikkhāya aparipūrakāribhāvoyeva eko hetu.

147. Mukhādhāne kāraṇaṃ kāretīti khalīnabandhādīhi mukhaṭṭhapane sādhukaṃ gīvaṃ paggaṇhāpetuṃ kāraṇaṃ kāreti. **Visūkāyitānīti**-ādīhi visevanācāraṃ kathesi. Sabbāneva hetāni aññamaññavevacanāni. **Tasmīṃ ṭhāneti** tasmīṃ visevanācāre. **Parinibbāyatīti** nibbisevano hoti, taṃ visevanaṃ jahatīti attho. **Yugā-**

dhāneti yugaṭṭhapane yugassa sādhukaṃ gahaṇatthaṃ.

Anukkameti cattāropi pāde ekappahārenea ukkhipane ca nikkhipane ca. Parasenāya hi āvāṭe ṭhatvā asiṃ gahetvā āgacchantassa assassa pāde chindanti. Tasmīṃ samaye esa ekappahārenea cattāropi pāde ukkhipissatīti rajjubandhana-vidhānena etaṃ kāraṇaṃ karonti. **Maṇḍaleti** yathā asse nisinnoyeva bhūmiyaṃ patitaṃ āvudhaṃ gahetuṃ sakkoti, evaṃ karaṇatthaṃ maṇḍale kāraṇaṃ kāreti. **Khurakāseti** aggaggakhurehi pathavīkamane. Rattiṃ okkantakaraṇasmiñhi yathā padasaddo na suyyati, tadatthaṃ ekasmiṃ ṭhāne saññaṃ datvā aggaggakhurehiyeva gamanaṃ sikkhāpentī. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Javeti** sīghavāhane. “Dhāve”tipi pāṭho. Attano parājaye sati palāyanatthaṃ, paraṃ palāyantaṃ anubandhitvā gahaṇatthañca etaṃ kāraṇaṃ kāreti. **Davatteti** davattāya, yuddhakālasmiñhi hatthīsu vā koñcanādaṃ karontesu assesu vā hasantesu rathesu vā nighosantesu yodhesu vā ukkuṭṭhiṃ karontesu tassa ravassa abhāyitvā parasenapavesanatthaṃ ayaṃ kāraṇā kariyati.

Rājaguṇeti rañña jānitabbaguṇe. Kūṭakaṇṇarañño kira guḷavaṇṇo nāma asso ahosi. Rājā pācīnadvārena nikkhamitvā cetiyapabbataṃ gamissāmīti (3.0112) kalambanadītiraṃ sampatto. Asso tīre ṭhatvā udakaṃ otarituṃ na icchati, rājā assācariyaṃ āmantetvā-

“aho tayā asso sikkhāpito udakaṃ otarituṃ na icchatī”ti āha. Ācariyo- “susikkhāpito deva asso, evamassa hi cittaṃ ‘sacāhaṃ udakaṃ otarissāmi, vālaṃ temi-ssati, vāle tinte rañño aṅge udakaṃ pāteyyā”ti evaṃ tumhākaṃ sarīre udakapāta-nabhayena na otarati, vālaṃ gaṇhāpethā”ti āha. Rājā tathā kāresi. Asso vegena otarivā pāraṃ gato. Etadatthaṃ ayaṃ kāraṇā karīyati. **Rājavamseti** assarājavamse. Vamso ceso assarājānaṃ, tathārūpena pahārena chinnabhinnasarīrāpi assārohaṃ parasenāya apātetvā bahi nīharantiyeva. Etadatthaṃ kāraṇaṃ kāretīti attho.

Uttame javeti javasampattiyaṃ, yathā uttamajavo hoti, evaṃ kāraṇaṃ kāretīti attho. **Uttame hayeti** uttamahayabhāve, yathā uttamahayo hoti, evaṃ kāraṇaṃ kāretīti attho. Tattha pakatiyā uttamahayova uttamahayakāraṇaṃ arahati, na añño. Uttamahayakāraṇāya eva ca hayo uttamajavaṃ paṭipajjati, na aññoti.

Tatridaṃ vatthu- eko kira rājā ekaṃ sindhavapotakaṃ labhitvā sindhavabhāvaṃ ajānitvāva imaṃ sikkhāpehīti ācariyassa adāsi. Ācariyopi tassa sindhavabhāvaṃ ajānanto taṃ māsakhādakaghoṭakānaṃ kāraṇāsu upaneti. So attano ananucchavikattā kāraṇaṃ na paṭipajjati. So taṃ dametuṃ asakkonto “kūṭasso ayaṃ mahārājā”ti vissajjāpesi.

Athekadivasam eko assācariyapubbako daharo upajjhāyassa bhaṇḍakaṃ gahetvā gacchanto taṃ parikhāpiṭṭhe carantaṃ disvā- “anaggho, bhante, sindhavapotako”ti upajjhāyassa kathesi. Sace rājā jāneyya, maṅgalassaṃ naṃ kareyyāti. Thero āha- “micchādiṭṭhiko, tāta, rājā appeva nāma buddhasāsane pasīdeyya rañño kathehī”ti. So gantvā,- “mahārāja, anaggho sindhavapotako atthī”ti kathesi. Tayā diṭṭho (3.0113), tātāti? Āma, mahārājāti. Kiṃ laddhuṃ vaṭṭatīti? Tumhākaṃ bhuñjanakasuvaṇṇathāle tumhākaṃ bhuñjanakabhattaṃ tumhākaṃ pivanakaraso tumhākaṃ gandhā tumhākaṃ mālāti. Rājā sabbaṃ dāpesi. Daharo gāhāpetvā agamāsi.

Asso gandhaṃ ghāyitvāva “mayhaṃ guṇajānanaka-ācariyo atthi maññe”ti sīsaṃ ukkhipitvā olokeno aṭṭhāsi. Daharo gantvā “bhattaṃ bhuñjā”ti accharam pahari. Asso āgantvā suvaṇṇathāle bhattaṃ bhuñji, rasaṃ pivi. Atha naṃ gandhehi vilimpitvā rājapiḷandhanaṃ piḷandhitvā “purato purato gacchā”ti accharam pahari. So daharassa purato purato gantvā maṅgalassaṭṭhāne aṭṭhāsi. Daharo- “ayaṃ te, mahārāja, anaggho sindhavapotako, imināva naṃ niyāmena katipāhaṃ paṭijaggāpehī”ti vatvā nikkhami.

Atha katipāhassa accayena āgantvā assassa ānubhāvaṃ passissasi, mahārājāti. Sādhu ācariya kuhiṃ ṭhatvā passāmāti? Uyyānaṃ gaccha, mahārājāti. Rājā assaṃ gāhāpetvā agamāsi. Daharo accharam paharivā “etaṃ rukkaṃ anupariyāhī”ti assassa saññaṃ adāsi. Asso pakkhanditvā rukkaṃ anuparigantvā āgato. Rājā neva gacchantaṃ na āgacchantaṃ addasa. Diṭṭho te, mahārājāti? Na diṭṭho, tātāti. Valañjakadaṇḍaṃ etaṃ rukkaṃ nissāya ṭhapethāti vatvā accharam pahari “valañjakadaṇḍaṃ gahetvā ehī”ti. Asso pakkhanditvā mukhena gahetvā āgato. Diṭṭhaṃ, mahārājāti. Diṭṭhaṃ, tātāti.

Puna accharam pahari “uyyānassa pākāramatthakena caritvā ehī”ti. Asso tathā

akāsi. Diṭṭho, mahārājāti. Na diṭṭho, tātāti. Rattakambalam āharāpetvā assassa pāde bandhāpetvā tatheva saññaṃ adāsi. Asso ullaṅghitvā pākāramatthakena anupariyāyi. Balavatā purisena āviñchana-alātaggisikhā viya uyyānapākāramatthake paññāyittha. Asso gantvā samīpe ṭhito. Diṭṭhaṃ, mahārājāti. Diṭṭhaṃ, tātāti. Maṅgalapokkharāṇipākāramatthake anupariyāhīti saññaṃ adāsi.

Puna “pokkharāṇiṃ otarivā padumapattesu cārikaṃ carāhī”ti saññaṃ adāsi. Pokkharāṇiṃ otarivā sabbapadumapatte caritvā agamāsi, ekaṃ pattampi (3.0114) anakantaṃ vā phālitaṃ vā chinditaṃ vā khaṇḍitaṃ vā nāhosi. Diṭṭhaṃ, mahārājāti. Diṭṭhaṃ, tātāti. Accharaṃ paharivā taṃ hatthatalaṃ upanāmesi. Dhātūpatthaddho laṅghitvā hatthatale aṭṭhāsi. Diṭṭhaṃ, mahārājāti? Diṭṭhaṃ, tātāti. Evaṃ uttamahayo eva uttamakāraṇāya uttamajavaṃ paṭipajjati.

Uttame sākhalyeti muduvācāya. Muduvācāya hi, “tāta, tvaṃ mā cintayi, rañño maṅgalasso bhavissasi, rājabhojanādīni labhissasi”ti uttamahayakāraṇaṃ kāretabbo. Tena vuttaṃ “uttame sākhalye”ti. **Rājabhoggoti** rañño upabhogo. **Rañño aṅganteva saṅkhaṃ gacchatīti** yattha katthaci gacchantena hatthaṃ viya pādaṃ viya anohāyeva gantabbaṃ hoti. Tasmā aṅganti saṅkhaṃ gacchati, catūsu vā senaṅgesu ekaṃ aṅgaṃ hoti.

Asekhāya sammādiṭṭhiyāti arahattaphalasammādiṭṭhiyā. Sammāsaṅkappādayopi taṃsampayuttāva. **Sammāñāṇaṃ** pubbe vuttasammādiṭṭhiyeva. Ṭhapetvā pana aṭṭha phalaṅgāni sesā dhammā **vimuttīti** veditabbā. Sesā sabbattha uttānāmeva. Ayaṃ pana desanā ugghaṭitaññūpuggalassa vasena arahattanikūṭaṃ gahetvā niṭṭhāpitāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Bhaddālisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Laṭukikopamasuttavaṇṇanā

148. Evaṃ me sutanti laṭukikopamasuttaṃ. Tattha **yena so vanasaṅḍoti** ayampi mahā-udāyitthero bhagavatā saddhiṃyeva piṇḍāya pavisitvā saddhiṃ paṭikkami. Tasmā yena so bhagavatā upasaṅkamanto vanasaṅḍo tenupasaṅkamīti veditabbo. **Apahattāti** apahārako. **Upahattāti** upahārako. **Paṭisallānā vuṭṭhitoti** phalasaṃpattito vuṭṭhito.

149. Yaṃ (3.0115) **bhagavāti** yasmiṃ samaye bhagavā. **lṅghāti** āṇattiyāṃ nipāto. **Aññathattanti** cittassa aññathattaṃ. Tañca kho na bhagavantaṃ paṭicca, evarūpaṃ pana paṇitabhojanaṃ alabhantā kathaṃ yāpessāmāti evaṃ paṇitabhojanaṃ paṭicca ahoṣīti veditabbaṃ. **Bhūtapubbanti** iminā rattibhojanassa paṇitabhāvaṃ dasseti. **Sūpeyyanti** sūpena upanetabbaṃ macchamaṃsakaḷirādi. **Samaggā bhuñjissāmāti** ekato bhuñjissāma. **Saṅkhatiyoti** abhisāṅkhārikakhādānī-

yāni. **Sabbā tā rattinti** sabbā tā saṅkhatiyo rattimyeva honti, divā pana appā parittā thokikā hontiti. Manussā hi divā yāgukaññiyādīhi yāpetvāpi rattim yathāsatti yathāpaṇītameva bhuñjanti.

Puna **bhūtapubbanti** iminā ratti vikālabhojane ādīnavam dasseti. Tattha **andhakā-ratimisāyanti** bahalandhakāre. **Māṇavehīti** corehi. **Katakammehīti** katacorakammehi. Corā kira katakammā yaṃ nesam devataṃ āyācitvā kammaṃ nipphannaṃ, tassa upahāratthāya manusse māretvā galalohitādīni gaṇhanti. Te aññesu manussesu māriyamānesu kolāhalā uppajjissanti, pabbajitaṃ pariyesanto nāma natthiti maññamānā bhikkhū gahetvā mārenti. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Akatakammehīti** aṭavito gāmaṃ āgamanakāle kammanipphannatthaṃ puretaraṃ balikammaṃ kātukāmehi. **Asaddhammena nimantetīti** “ehi bhikkhu ajjekarattim idheva bhuñjitvā idha vasitvā sampattim anubhavitvā sve gamissasi”ti methuna-dhammena nimanteti.

Puna **bhūtapubbanti** iminā attanā diṭṭhakāraṇaṃ katheti. **Vijjantarikāyāti** vijjuvijjotanakkhaṇe. **Vissaramakāsīti** mahāsaddamakāsi. **Abhummeti** bhū’ti vaḍḍhi, abhū’ti avaḍḍhi, vināso mayhanti attho. **Pisāco vata manti** pisāco maṃ khādituṃ āgato vata. **Ātumārī mātumārīti** ettha **ātūti** pitā, **mātūti** mātā. Idaṃ vuttaṃ hoti- yassa pitā vā mātā vā atthi, taṃ mātāpitāro amhākaṃ puttakoti yathā tathā vā uppādetvā yaṃkiñci khādaniyabhojaniyaṃ datvā ekasmiṃ thāne sayāpentī. So evaṃ rattim piṇḍāya na carati. Tuyhaṃ pana mātāpitāro matā maññe, tena evaṃ carasīti.

150. Evamevāti (3.0116) evameva kiñci ānisaṃsaṃ apassantā nikkāraṇeneva. Evamāhaṃsūti garahanto āha. Tattha **āhaṃsūti** vadanti. **Kim panimassāti** imassa appamattakassa hetu kiṃ vattabbaṃ nāma, nanu apassantena viya asuṇantena viya bhavitabbanti. **Oramattakassāti** parittamattakassa. **Adhisallikhatevāyanti** ayaṃ samaṇo navanītaṃ pisanto viya padumanāḷasuttaṃ kakacena okkantanto viya atisallekhati, ativāyamaṃ karoti. **Sikkhākāmāti** sārīputtamoggallānādayo viya sikkhākāmā, tesu ca appaccayaṃ upaṭṭhapenti. Tesañhi evaṃ hoti “sace ete ‘appamattakametaṃ, haratha bhagavā’ti vadeyyuṃ, kiṃ satthā na hareyya. Evaṃ pana avatvā bhagavantaṃ parivāretvā nisinnā ‘evaṃ bhagavā, sādhu bhagavā, paññapetha bhagavā’ti atirekataraṃ ussāhaṃ paṭilabhanti”ti. Tasmā tesu appaccayaṃ upaṭṭhapenti.

Tesanti tesam ekaccānaṃ moghapurisānaṃ. **Tanti** taṃ appamattakaṃ pahātabbaṃ. **Thūlo kaliṅgaroti** gale baddhaṃ mahākāṭṭhaṃ viya hoti. **Laṭukikā sakuṇīkāti** cātakasakuṇīkā. Sā kira ravasataṃ ravitvā naccasataṃ naccitvā sakiṃ gocaraṃ gaṇhāti. Ākāśato bhūmiyaṃ patitṭhitaṃ pana naṃ disvā vacchapālākādayo kīlanatthaṃ pūtilatāya bandhanti. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Āgametīti** upeti. **Tañhi tassāti** taṃ pūtilatābandhanaṃ tassā appasarīratāya ceva appathāmatāya ca balavabandhanaṃ nāma, mahantaṃ nāḷikerarajju viya ducchijjaṃ hoti. **Tesanti** tesam moghapurisānaṃ saddhāmandatāya ca paññāmandatāya ca balavaṃ bandhanaṃ nāma, dukkaṭavattumattakampi mahantaṃ pārājīkavatthu viya duppajahaṃ hoti.

151. Sukkapakkhe **pahātabbassāti** kiṃ imassa appamattakassa pahātabbassa

hetu bhagavatā vattabbaṃ atthi, yassa no bhagavā pahānamāha. Nanu evaṃ bhagavato adhippāyaṃ ñatvāpi pahātabbamevāti attho. **Appossukkāti** anussukkā. **Pannalomāti** patitalomā, na tassa pahātabbabhayena uddhaggalomā. **Paradattavuttāti** parehi dinnavuttino, parato laddhena yāpentāti attho. **Migabhūtena cetasā viharantīti** apaccāsīsanapakkhe (3.0117) ÷hitā hutvā viharanti. Migo hi pahāraṃ labhitvā manussāvāsaṃ gantvā bhesajjaṃ vā vaṇatelaṃ vā labhissāmīti ajjhāsayāṃ akatvā pahāraṃ labhitvāva agāmakāṃ araññaṃ pavisitvā pahaṭaṭṭhānaṃ heṭṭhā katvā nipatitvā phāsubhūtakāle uṭṭhāya gacchati. Evaṃ migā apaccāsīsanapakkhe ÷hitā. Idaṃ sandhāya vuttaṃ “migabhūtena cetasā viharantī”ti. **Tañhi tassāti** taṃ varattabandhanaṃ tassa hatthināgassa mahāsarīratāya ceva mahāthāmatāya ca dubbalabandhanaṃ nāma. Pūtilatā viya suchijjaṃ hoti. **Tesaṃ tanti** tesaṃ taṃ kulaputtānaṃ saddhāmahantatāya ca paññāmahantatāya ca mahantaṃ pārājikavatthupi dukkaṭavattumattakaṃ viya suppajahaṃ hoti.

152. Daliddoti dāliddiyena samannāgato. **Assakoti** nissako. **Anāḷhiyoti** anaḷḷho. **Agārakanti** khuddakagehaṃ. **Oluggavilugganti** yassa gehayaṭṭhiyo piṭṭhivaṃsato muccitvā maṇḍale laggā, maṇḍalato muccitvā bhūmiyaṃ laggā. **Kākātidāyinti** yattha kiñciveva bhuñjissāmāti anto nisinnakāle visuṃ dvāraḷkiccaṃ nāma natthi, tato tato kākā pavisitvā parivārenti. Sūrakākā hi palāyanakāle ca yathāsammukhaṭṭhāneneva nikkhamitvā palāyanti. **Naparamarūpanti** na puññavantānaṃ gehaṃ viya uttamarūpaṃ. **Khaṭopikāti** vilivamañcako. **Oluggaviluggāti** oḷatuṇṇatā. **Dhaññasamavāpakanti** dhaññañca samavāpakañca. Tattha **dhaññaṃ** nāma kudrūsako. **Samavāpakanti** lābubijakumbhaṇḍabijakādi bijajātaṃ. **Naparamarūpanti** yathā puññavantānaṃ gandhasālibijādi parisuddhaṃ bijjaṃ, na evarūpaṃ. **Jāyikāti** kapaṇajāyā. **Naparamarūpāti** pacchisīsā

lambatthanī mahodarā pisācā viya bībhacchā. **Sāmaññanti** samaṇabhāvo. **So vatassam, yohanti** so vatāham puriso nāma assam, yo kesamassum ohāretvā pabbajeyyanti.

So na sakkuṇeyyāti so evaṃ cintetvāpi gehaṃ gantvā- “pabbajjā nāma lābhagarukā dukkarā durāsadā, sattapi aṭṭhapi gāme piṇḍāya caritvā yathāhoteneva pattena āgantabbampi hoti, evaṃ yāpetum asakkontassa (3.0118) me puna āgata tassa vasanaṭṭhānaṃ icchitabbaṃ, tiṇavallidabbasambhārā nāma dussamodhāniyā, kinti karomī”ti vīmaṃsati. Athassa taṃ agāraṃ vejayantapāsādo viya upaṭṭhāti. Athassa khaṭopikaṃ oloketvā- “mayi gate imaṃ visaṅkharitvā uddhanālātaṃ karissanti, puna aṭṭhanipādavilivādīni laddhabbāni honti, kinti karissāmī”ti cinteti. Athassa sā sirisayanaṃ viya upaṭṭhāti. Tato dhaññakumbhiṃ oloketvā- “mayi gate ayaṃ gharaṇī imaṃ dhaññaṃ tena tena saddhiṃ bhuñjissati. Puna āgatena jīvita-vutti nāma laddhabbā hoti, kinti karissāmī”ti cinteti. Athassa sā aḍḍhateḷasāni koṭṭhāgārasatāni viya upaṭṭhāti. Tato mātugāmaṃ oloketvā- “mayi gate imaṃ hatthigopako vā assagopako vā yo koci palobhessati, puna āgatena bhattapācikā nāma laddhabbā hoti, kinti karissāmī”ti cinteti. Athassa sā rūpinī devī viya upaṭṭhāti. Idaṃ sandhāya “so na sakkuṇeyyā”ti-ādi vuttaṃ.

153. Nikkhagaṇānanti suvaṇṇanikkhasatānaṃ. **Cayoti** santānato katasannicayo. **Dhaññagaṇānanti** dhaññasakaṭasatānaṃ.

154. Cattārome, udāyi, puggalāti idha kiṃ dasseti? Heṭṭhā “te tañceva pajahanti, te tañceva nappajahanti”ti pajahanakā ca appajahanakā ca rāsivasena dassitā, na pāṭiyekkaṃ vibhattā. Idāni yathā nāma dabbasambhāratthaṃ gato puriso paṭipāṭiyā rukkhe chinditvā puna nivattitvā vaṅkañca pahāya kamme upane-tabbayuttakameva gaṇhāti, evameva appajahanake chaḍḍetvā abbohārike katvā pajahanakapuggalā cattāro hontīti dassetuṃ imaṃ desanaṃ ārabhi.

Upadhipahānāyāti khandhupadhikilesupadhi-abhisāṅkhārupadhikāmaguṇūpa-dhīti imesaṃ upadhīnaṃ pahānāya. **Upadhipaṭisaṃyuttāti** upadhi-anudhāvanakā. **Sarasaṅkappāti** ettha saranti dhāvanti sarā. Saṅkappenti saṅkappā. Padadvayenapi vitakkāyeva vuttā. **Samudācaranti** abhibhavanti ajjhottharivā vattanti. **Samyuttoti** kilesehi saṃyutto. **Indriyavemattatāti** indriyanānattatā (3.0119). **Kadāci karahacīti** bahukālaṃ vītivattetvā. **Satisammosāti** satisammosena. **Nipātoti** ayoka-ṭāhamhi patanaṃ. Ettāvata “nappajahati, pajahati, khippaṃ pajahati”ti tayo rāsayo dassitā. Tesu cattāro janā nappajahanti nāma, cattāro pajahanti nāma, cattāro khippaṃ pajahanti nāma.

Tattha puthujjano sotāpanno sakadāgāmī anāgāmīti ime cattāro janā nappajahanti nāma. Puthujjanādayo tāva mā pajahantu, anāgāmī kathaṃ na pajahatīti? Sopi hi yāvadevassa bhavalobho atthi, tāva ahosukhaṃ ahosukhanti abhinandati. Tasmā nappajahati nāma. Eteyeva pana cattāro janā pajahanti nāma. Sotāpannādayo tāva pajahantu, puthujjano kathaṃ pajahatīti? Āraddhavipassako hi satisammosena sahasā kilese uppane “mādisassa nāma bhikkhuno kilesa uppanno”ti saṃvegaṃ katvā vīriyaṃ paggayha vipassanaṃ vaḍḍhetvā maggena kilese samuggahateti. Iti so pajahati nāma. Teyeva cattāro khippaṃ pajahanti nāma. Tattha

imasmim sutte, mahāhatthipadopame (ma. ni. 1.288 ādayo), indriyabhāvaneti (ma. ni. 3.453 ādayo) imesu suttesu kiñcāpi tatiyavāro gahito, pañho pana dutiyavāre-
neva kathitoti veditabbo.

Upadhi dukkhassa mūlanti ettha pañca khandhā upadhi nāma. Taṃ dukkhassa mūlanti iti viditvā kilesupadhinā nirupadhi hoti, niggahaṇo nitaṇhoti attho. **Upadhisa-
ñkhaye vimuttoti** taṇhakkhaye nibbāne ārammaṇato vimutto.

155. Evaṃ cattāro puggale vitthāretvā idāni ye pajahanti, te “ime nāma ettake kilese pajahanti”. Ye nappajahanti, tepi “ime nāma ettake kilese nappajahanti” ti dassetuṃ **pañca kho ime udāyi kāmaguṇā**ti-ādimāha. Tattha **miḷhasukhanti** asuci-
sukhaṃ. **Anariyasukhanti** anariyehi sevitāsukhaṃ. **Bhāyitabbanti** etassa sukkhassa paṭilābhatopi vipākatopi bhāyitabbaṃ. **Nekhammasukhanti** kāmato nikkhantasukhaṃ. **Pavivekasukhanti** gaṇatopi kilesatopi pavivittāsukhaṃ. **Upasa-
masukhanti** rāgādivūpasamatthāya sukhaṃ. **Sambodhasukhanti** maggasañkhā-
tassa sambodhassa nibbattanatthāya (3.0120) sukhaṃ. **Na bhāyitabbanti** etassa sukkhassa paṭilābhatopi vipākatopi na bhāyitabbaṃ, bhāvetabbamevetaṃ.

156. **Iñjitasim vadāmīti** iñjanaṃ calanaṃ phandananti vadāmi. **Kiñca tattha iñji-
tasminti** kiñca tattha iñjitaṃ. **Idaṃ tattha iñjitasiminti** ye ete aniruddhā vitakkavi-
cārā, idaṃ tattha iñjitaṃ. Dutiyatatiyajjhānesupi eseva nayo. **Aniñjitasim vadā-
mīti** idaṃ catutthajjhānaṃ aniñjanaṃ acalanaṃ nipphandananti vadāmi.

Analanti vadāmīti akattabba-ālayanti vadāmi, taṇhālayo ettha na uppādetabboti dasseti. Atha vā analaṃ apariyattaṃ, na ettāvataṃ alametanti sannitthānaṃ kāta-
bbanti vadāmi. **Nevasaññānāsaññāyatanassāpīti** evarūpāyapi santāya samāpa-
ttiyā pahānameva vadāmi. **Aṇuṃ vā thūlaṃ vā**ti khuddakaṃ vā mahantaṃ vā
appasāvajjaṃ vā mahāsāvajjaṃ vā. Sesama sabbattha uttānameva. Desanā pana
neyyapuggalassa vasena arahattanikūṭeneva niṭṭhāpitāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Laṭukikopamasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Cātumasuttavaṇṇanā

157. **Evaṃ me sutanti** cātumasuttaṃ. Tattha **cātumāyanti** evaṃnāmake gāme. **Pañcamattāni bhikkhusatānīti** adhunā pabbajitānaṃ bhikkhūnaṃ pañca satāni. Therā kira cintesuṃ- “ime kulaputtā dasabalaṃ adisvāva pabbajitā, etesaṃ bhaga-
vantaṃ dassessāma, bhagavato santike dhammaṃ sutvā attano attano yathā-upa-
nissayena patiṭṭhahissantī”ti. Tasmā te bhikkhū gahetvā āgatā. **Paṭisammadamā-
nāti** “kaccāvuso, khamaniyan”ti-ādiṃ paṭisanthārakathaṃ kurumānā. **Senāsanāni
paññāpayamānāti** attano attano ācariyupajjhāyānaṃ vasanaṭṭhānāni pucchitvā
dvāravātapānāni vivaritvā mañcapīṭhakaṭasārakādīni nīharitvā papphoṭetvā yathā-

ṭṭhāne saṅṭhāpayamānā. **Pattacīvarāni paṭisāmayamānā**ti, bhante, idaṃ (3.0121) me pattaṃ ṭṭhāpetha, idaṃ cīvaraṃ, idaṃ thālakaṃ, idaṃ udakatumbaṃ, imaṃ kattarayaṭṭhinti evaṃ samaṇaparikkhāre saṅgopayamānā.

Uccāsaddā mahāsaddāti uddhaṃ uggatattā uccaṃ, patthaṭattā mahantaṃ avinibbhogasaddaṃ karontā. **Kevaṭṭā maññe macchavilopeti** kevaṭṭānaṃ macchapa-cchiṭṭhapitaṭṭhāne mahājano sannipatitvā- “idha aññaṃ ekaṃ macchaṃ dehi, ekaṃ macchaphālaṃ dehi, etassa te mahā dinno, mayhaṃ khuddako”ti evaṃ uccāsaddaṃ mahāsaddaṃ karonti. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. Macchagahaṇatthaṃ jāle pakkhittepi tasmim̄ ṭṭhāne kevaṭṭā ceva añña ca “paviṭṭho na paviṭṭho, gahito na gahito”ti mahāsaddaṃ karonti. Tampi sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Paṇāmemīti** nīharāmi. **Na vo mama santike vatthabbanti** tumhe mādisassa buddhassa vasanaṭṭhānaṃ āgantvā evaṃ mahāsaddaṃ karoṭha, attano dhammatāya vasantā kiṃ nāma sārappaṃ karissatha, tumhādisānaṃ mama santike vasanakiccaṃ natthīti dīpeti. Tesu ekabhikkhupi “bhagavā tumhe mahāsaddamattakena amhe paṇāmethā”ti vā aññaṃ vā kiñci vattuṃ nāsakkhi, sabbe bhagavato vacanaṃ sampaṭicchanta “evaṃ, bhante,”ti vatvā nikkhamiṃsu. Evaṃ pana tesaṃ ahosi “mayaṃ satthāraṃ passissāma, dhammakathaṃ sossāma, satthu santike vasissāmāti āgatā. Evarūpassa pana garuno satthu santikaṃ āgantvā mahāsaddaṃ karimhā, amhākameva dosoyaṃ, paṇāmitamhā, na no laddhaṃ bhagavato santike vatthuṃ, na suvaṇṇavaṇṇasarīraṃ oloketuṃ, na madhurassarena dhammaṃ sotun”ti. Te balavadomanassajātā hutvā pakkamiṃsu.

158. Tenupasaṅkamim̄sūti te kira sakyā āgamanasamayepi te bhikkhū tattheva nisinnā passiṃsu. Atha nesaṃ etadahosi- “kiṃ nu kho ete bhikkhū pavisitvāva paṭinivattā, jānissāma taṃ kāraṇaṃ”ti cintetvā yena te bhikkhū tenupasaṅkamim̄su. **Handāti** vavassaggatthe nipāto. **Kahaṃ pana tumheti** tumhe idāneva āgantvā kahaṃ gacchatha, kiṃ tumhākaṃ koci upaddavo, udāhu dasabalassāti? Tesaṃ pana bhikkhūnaṃ,- “āvuso, mayaṃ bhagavantaṃ dassanāya āgatā, diṭṭho no bhagavā, idāni attano vasanaṭṭhānaṃ gacchāmā”ti kiñcāpi evaṃ vacanaparihāro atthi, evarūpaṃ pana lesakappaṃ (3.0122) akatvā yathābhūtameva ārocetvā **bhagavatā kho,āvuso, bhikkhusaṅgho paṇāmitoti** āhaṃsu. Te pana rājāno sāsane dhuravahā, tasmā cintesuṃ- “dvīhi aggasāvakehi saddhim̄ pañcasu bhikkhusatesu gacchantesu bhagavato pādamūlaṃ vigacchissati, imesaṃ nivattanākāraṃ karissāmā”ti. Evaṃ cintetvā **tena hāyasmantoti**-ādimāhaṃsu. Tesupi bhikkhūsu “mayaṃ mahāsaddamattakena paṇāmitā, na mayaṃ jīvitum̄ asakkontā pabbajitā”ti ekabhikkhupi paṭippharito nāma nāhosi, sabbe pana samakaṃyeva, “evamāvuso,”ti sampaṭicchim̄su.

159. Abhinandatūti bhikkhusaṅghassa āgamaṃ icchanto abhinandatu. **Abhivadatū**ti etu bhikkhusaṅghoti evaṃ cittaṃ uppādentō abhivadatu. **Anuggahitoti** āmisānuggahena ca dhammānuggahena ca anuggahito. **Aññathattanti** dasabalassa dassanaṃ na labhāmāti pasādaññathattaṃ bhavēyya. **Vipariṇāmoti** pasādaññathattena vibbhamantānaṃ vipariṇāmaññathattaṃ bhavēyya. **Bijānaṃ taruṇā-**nanti taruṇasassānaṃ. **Siyā aññathattanti** udakavārakāle udakaṃ alabhantānaṃ

milātabhāvena aññathattaṃ bhaveyya, sussitvā milātabhāvaṃ āpajjanena vipari-
ṇāmo bhaveyya. Vacchakassa pana khīrapipāsāya sussanaṃ aññathattaṃ nāma,
sussitvā kālakiriyā vipariṇāmo nāma.

160. Pasādito bhagavāti thero kira tattha nisinnova dibbacakkhunā brahmānaṃ
āgataṃ addasa, dibbāya sotadhātuyā ca āyācanasaddaṃ suṇi, cetopariyañāṇena
bhagavato pasannabhāvaṃ aññāsi. Tasmā- “kañci bhikkhuṃ pesetvā pakkosiya-
mānānaṃ gamanaṃ nāma na phāsukaṃ, yāva sathā na peseti, tāvadeva gami-
ssāmā”ti maññamāno evamāha. **Appossukkoti** aññesu kiccesu anussukko hutvā.
Diṭṭhadhammasukhavihāranti phalasaṃpattivihāraṃ anuyutto maññe bhagavā
vihāritukāmo, so idāni yathāruciyā viharissatīti evaṃ me ahoṣīti vadati. **Mayampi**
dānīti mayaṃ paraṃ ovadamānā vihārato nikkadḍhitā, kiṃ amhākaṃ parovādena.
Idāni mayampi diṭṭhadhammasukhavihāreneva viharissāmāti dīpeti. Thero
imasmim̐ ṭhāne viraddho attano bhārabhāvaṃ na aññāsi. Ayañhi bhikkhusaṅgho
dvinnampi mahātherānaṃ bhāro, tena (3.0123) naṃ paṭisedhento bhagavā **āgame-**
hīti-ādimāha. Mahāmoggallānatthero pana attano bhārabhāvaṃ aññāsi. Tenassa
bhagavā sādhu-kāraṃ adāsi.

161. Cattārimāni, bhikkhveti kasmā ārabhi? Imasmim̐ sāsane cattāri bhayāni.
Yo tāni abhīto hoti, so imasmim̐ sāsane patitṭhātumaṃ sakkoti. Itaro pana na sakko-
tīti dassetaṃ imaṃ desanaṃ ārabhi. Tattha **udakorohanteti** udakaṃ orohante
puggale. **Kumbhīlabhayanti** suṃsumārabhayaṃ. **Susukābhayanti** caṇḍamaccha-
bhayaṃ.

162. Kodhupāyāsassetam̐ adhvācananti yathā hi bāhiraṃ udakaṃ otiṇṇo
ūmīsu osīditvā marati, evaṃ imasmim̐ sāsane kodhupāyāse osīditvā vibbhamati.
Tasmā kodhupāyāso “ūmibhayan”ti vutto.

163. Odarikattassetam̐ adhvācananti yathā hi

bāhiraṃ udakaṃ otiṇṇo kumbhīlena khādito marati, evaṃ imasmiṃ sāsane odarikattena khādito vibbhamati. Tasmā odarikattaṃ “kumbhīlabhayan”ti vuttaṃ.

164. Arakkhiteneva kāyenāti sisappacālakādikaraṇena arakkhitakāyo hutvā. **Arakkhitāya vācāyāti** duṭṭhullabhāsanādivasena arakkhitavāco hutvā. **Anupaṭṭhitāya satiyāti** kāyagatāsatiṃ anupaṭṭhāpetvā. **Asaṃvutehīti** apihitehi. **Pañcannetaṃ kāmaguṇānaṃ adhivacananti** yathā hi bāhiraṃ udakaṃ otiṇṇo āvaṭṭe nimujjivā marati, evaṃ imasmiṃ sāsane pabbajito pañcakāmaguṇāvaṭṭe nimujjivā vibbhamati. Tasmā pañca kāmaguṇā “āvaṭṭabhayan”ti vuttā.

165. Anuddhaṃsetīti kilameti milāpeti. **Rāgānuddhaṃsenāti** rāgānuddhaṃsītena. **Mātugāmassetaṃ adhivacananti** yathā hi bāhiraṃ udakaṃ otiṇṇo caṇḍamacchaṃ āgamma laddhappahāro marati, evaṃ imasmiṃ sāsane mātugāmaṃ āgamma uppannakāmarāgo vibbhamati. Tasmā mātugāmo “susukābhayan”ti vutto.

Imāni (3.0124) pana cattāri bhayāni bhāyivā yathā udakaṃ anorohantassa udakaṃ nissāya ānisaṃso natthi, udakapipāsāya pipāsito ca hoti rajojallena kiliṭṭhasarīro ca, evamevaṃ imāni cattāri bhayāni bhāyivā sāsane apabbajantassāpi imaṃ sāsanaṃ nissāya ānisaṃso natthi, taṇhāpipāsāya pipāsito ca hoti kilesarajena saṃkiliṭṭhacitto ca. Yathā pana imāni cattāri bhayāni abhāyivā udakaṃ orohantassa vuttappakāro ānisaṃso hoti, evaṃ imāni abhāyivā sāsane pabbajitassāpi vuttappakāro ānisaṃso hoti. Thero panāha- “cattāri bhayāni bhāyivā udakaṃ anotaranto sotaṃ chindivā paratīraṃ pāpuṇituṃ na sakkoti, abhāyivā otaranto sakkoti, evamevaṃ bhāyivā sāsane apabbajantopi taṇhāsotaṃ chindivā nibbānapāraṃ daṭṭhuṃ na sakkoti, abhāyivā pabbajanto pana sakkoti”ti. Sesam sabbattha uttānameva. Ayaṃ pana desanā neyyapuggalassa vasena niṭṭhāpitāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Cātumasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Naḷakapānasuttavaṇṇanā

166. Evaṃ me sutanti naḷakapānasuttaṃ. Tattha **naḷakapāneti** evaṃnāmake gāme. Pubbe kira amhākaṃ bodhisatto vānarayoniyaṃ nibbatto, mahākāyo kapi-rājā anekavānarasahassaparivuto pabbatapāde vicarati. Paññavā kho pana hoti mahāpuñño. So parisam evaṃ ovadati- “imasmiṃ pabbatapāde tātā, visaphalāni nāma honti, amanussapariggahitā pokkharāṇiyo nāma honti, tumhe pubbe khāditaṃ phalāni khādatha, pītapubbāneva pānīyāni ca pivatha, ettha vo maṃ paṭipucchitabbakiccaṃ natthi, akhāditaṃ phalāni pana phalāni apītapubbāni ca pānīyāni maṃ apucchivā mā khāditha mā pivithā”ti.

Te (3.0125) ekadivasam caramānā aññaṃ pabbatapādaṃ gantvā gocaraṃ

gahetvā pāṇiyaṃ oloketā ekaṃ amanussapariggahitaṃ pokkharāṇiṃ disvā sahasā apivivā samantā parivāretvā mahāsattassa āgamaṃ olokayamānā nisīdiṃsu. Mahāsatto āgantvā “kiṃ tātā pāṇiyaṃ na pivathā”ti āha. Tumhākaṃ āgamaṃ oloketāti. Sādhu tātāti samantā padaṃ pariyesamāno otiṇṇapadaṃ yeva addasa, na uttiṇṇapadaṃ, disvā sapaṇissayāti aññāsī. Tāvadeva ca tattha abhinibbatta-amanusso udakaṃ dvedhā katvā uṭṭhāsī setamukho nīlakucchi ratta-hatthapādo mahādāṭṭhiko vaṅkadāṭṭho virūpo bībhaccho udakarakkhaso. So evamāha- “kasmā pāṇiyaṃ na pivatha, madhuraṃ udakaṃ pivatha, kiṃ tumhe etassa vacanaṃ suṇāthā”ti? Mahāsatto āha- “tvaṃ idha adhivattho amanusso”ti? Āmāhanti. Tvaṃ idha otiṇṇe labhasīti? Āma labhāmi, tumhe pana sabbe khādissā-mīti. Na sakkhissasi, yakkhāti. Pāṇiyaṃ pana pivissathāti? Āma pivissāmāti. Evaṃ sante ekopi vo na muccissatīti. Pāṇiyaṃca pivissāma, na ca te vasaṃ gamissā-māti ekaṇaṃ āharāpetvā koṭiyaṃ gahetvā dhami, sabbo ekacchiddo ahosi, tīre nisīditvāva pāṇiyaṃ pivi, sesavānarānaṃ pāṭiyekke naḷe āharāpetvā dhamitvā adāsī. Sabbe yakkhassa passantasseva pāṇiyaṃ pivīṃsu. Vuttampi cetaṃ-

“Disvā padamanuttiṇṇaṃ, disvāno’ taritaṃ padaṃ;

naḷena vāriṃ pissāma, neva maṃ tvaṃ vadhissasi”ti. (jā. 1.1.20);

Tato paṭṭhāya yāva ajjādivasā tasmīṃ ṭhāne naḷā ekacchiddāva honti. Iminā hi saddhiṃ imasmīṃ kappe **cattāri kappatṭhiyapāṭihāriyāni** nāma- cande sasa-bimbaṃ, vaṭṭakajātakamhi saccakiriyaṭṭhāne aggissa gamanupacchedo, ghaṭikāra-kumbhakārassa mātāpitūnaṃ vasanaṭṭhāne devassa avassanaṃ, tassā pokkharā-ṇiyā tīre naḷānaṃ ekacchiddabhāvoti. Iti sā pokkharāṇi naḷena pāṇiyassa pītattā **naḷakapānāti** nāmaṃ labhi. Aparabhāge taṃ pokkharāṇiṃ nissāya gāmo pati-ṭṭhāsī, tassāpi **naḷakapānanteva** nāmaṃ jātaṃ. Taṃ sandhāya vuttaṃ “naḷakapā-ne”ti. **Palāsavaneti** kiṃsukavane.

167. Taggha (3.0126) **mayam, bhanteti** ekaṃseneva mayaṃ, bhante, abhiratā. Aññepi ye tumhākaṃ sāsane abhiraṃanti, te amhehi sadisāva hutvā abhiraṃanti dīpenti.

Neva rājābhiniṭāti-ādīsu eko rañño aparādhaṃ katvā palāyati. Rājā kuhiṃ, bho, asukoti? Palāto devāti. Palātaṭṭhānepi me na muccissati, sace pana pabbajeyya, mucceyyāti vadati. Tassa kocideva suhaddo gantvā taṃ pavattiṃ ārocetvā tvaṃ sace jīvitumicchasi, pabbajāhīti. So pabbajitvā jīvitaṃ rakkhamāno carati. Ayaṃ **rājābhiniṭo** nāma.

Eko pana corānaṃ mūlaṃ chindanto carati. Corā sutvā “purisānaṃ atthika-bhāvaṃ na jānāti, jānāpessāma nan”ti vadanti. So taṃ pavattiṃ sutvā palāyati. Corā palātoti sutvā “palātaṭṭhānepi no na muccissati, sace pana pabbajeyya, mucceyyā”ti vadanti. So taṃ pavattiṃ sutvā pabbajati. Ayaṃ **corābhiniṭo** nāma.

Eko pana bahumṃ iṇaṃ khādītva tena iṇena aṭṭo piḷito tamhā gāmā palāyati. Iṇa-sāmikā sutvā “palātaṭṭhānepi no na muccissati, sace pana pabbajeyya, mucceyyā”-ti vadanti. So taṃ pavattiṃ sutvā pabbajati. Ayaṃ **iṇaṭṭo** nāma.

Rājābhayādīnaṃ pana aññatarena bhayena bhīto aṭṭo āturo hutvā nikkhamma pabbajito **bhayaṭṭo** nāma. Dubbhikkhādīsu jīvitaṃ asakkonto pabbajito **ājīvikāpa-**

kato nāma, ājīvikāya pakato abhibhūtoti attho. Imesu pana ekopi imehi kāraṇehi pabbajito nāma natthi, tasmā “neva rājābhinīto” ti-ādimāha.

Vivekanti vivicca vivitto hutvā. Idaṃ vuttaṃ hoti- yaṃ kāmehi ca akusaladhammehi ca vivittena paṭhamadutiyajjhānasaṅkhātāṃ pītisukhaṃ adhigantabbāṃ, sace taṃ vivicca kāmehi vivicca akusalehi dhammehi pītisukhaṃ nādhigacchati, aññaṃ vā upari dvinnāṃ jhānānaṃ catunnaṅca maggānaṃ vasena santataraṃ sukhaṃ nādhigacchati, tassa ime abhijjhādayo cittaṃ pariyādāya tiṭṭhantīti. Tattha **aratīti** adhikusalesu dhammesu ukkaṅṭhitatā. **Tandīti** ālasiyabhāvo. Evaṃ yo pabbajitvā pabbajitakiccaṃ kātuṃ na sakkoti, tassa ime satta pāpadhammā uppa-jjitvā (3.0127) cittaṃ pariyādiyantīti dassetvā idāni yassa te dhammā cittaṃ pariyā-dāya tiṭṭhanti, soyeva samaṇakiccampi kātuṃ na sakkotīti puna **vivekaṃ anu-ruddhā ...pe... aññaṃ vā tato santataranti** āha.

Evaṃ kaṇhapakkhaṃ dassetvā idāni teneva nayena sukkapakkhaṃ dassetuṃ puna **vivekanti**-ādimāha. Tassattho vuttanayeneva veditabbo.

168. Saṅkhāyāti jānitvā. **Ekanti** ekaccaṃ. **Paṭisevatīti** sevittabbayuttakaṃ sevati. Sesapadesupi eseva nayo. **Upapattīsu byākarotīti** sappaṭisandhike tāva byākarotu, appaṭisandhike kathaṃ byākarotīti. Appaṭisandhikassa puna bhava paṭisandhi natthīti vadanto upapattīsu byākaroti nāma.

Janakuhanatthanti janavimhāpanatthaṃ. **Janalapanatthanti** mahājanassa upalā-panatthaṃ. **Na iti maṃ jano jānātūti** evaṃ maṃ mahājano jānissati, evaṃ me mahājanassa antare kittisaddo uggacchissatīti imināpi kāraṇena na byākarotīti attho. **Uḷāavedāti** mahantatuṭṭhino.

169. So kho panassa āyasmāti so parinibbuto āyasmā imassa ṭhitassa āya-smato. **Evaṃsīloti**-ādīsu lokiyalokuttaramissakāva sīlādayo veditabbo. **Evaṃdhammo** Ti ettha pana samādhipakkhikā dhammā dhammāti adhippetā. **Phāsuvihāro hotīti** tena bhikkhunā pūritapaṭipattiṃ pūrentassa arahattaphalaṃ sacchikatvā phalasaṃpattivihārena phāsuvihāro hoti, arahattaṃ pattumasakkontassa paṭi-pattiṃ pūrayamānassa caratopi phāsuvihāroyeva nāma hoti. Iminā nayena sabba-vāresu attho veditabboti.

Papañcasūdanīyā majjhimanīkāyaṭṭhakathāya

Naḷakapānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Goliyānisuttavaṇṇanā

173. Evaṃ me sutanti goliyānisuttaṃ. Tattha **padasamācāroti** dubbalasamā-cāro oḷārikācāro, paccayesu sāpekkho mahārakkhitatthero (3.0128) viya. Taṃ kira upaṭṭhākakule nisinnaṃ upaṭṭhāko āha “asukattherassa me, bhante, cīvaraṃ dinnan” ti. Sādhu te kataṃ taṃyeva takketvā viharantassa cīvaraṃ dentenāti.

Tumhākampi, bhante, dassāmīti. Sādhu karissasi taṃyeva takkentassāti āha. Ayampi evarūpo oḷārikācāro ahosi. **Sappatissenāti** sajeṭṭhakena, na attānaṃ jeṭṭhakaṃ katvā viharitabbaṃ. **Serivihārenāti** sacchandavihārena niraṅkusavihārena.

Nānūpakhajjāti na anupakhajja na anupavisitvā. Tattha yo dvīsu mahātheresu ubhato nisinnesu te anāpucchitvāva cīvarena vā jāṇunā vā ghaṭṭento nisīdati, ayaṃ anupakhajja nisīdati nāma. Evaṃ akatvā pana attano patta-āsanasantike ṭhatvā nisīdāvusoti vutte nisīditabbaṃ. Sace na vadanti, nisīdāmi, bhanteti āpucchitvā nisīditabbaṃ āpucchitakālato paṭṭhāya nisīdāti vuttepi avuttepi nisīdituṃ vaṭṭatiyeva. **Na paṭibāhissāmīti** ettha yo attano pattāsaṃ atikkamitvā navakānaṃ pāpuṇanaṭṭhāne nisīdati, ayaṃ nave bhikkhū āsanena paṭibāhati nāma. Tasmiṃhi tathā nisinne navā bhikkhū “amhākaṃ nisīdituṃ na deti”ti ujjhāyantā tiṭṭhanti vā āsaṃ vā pariyesantā āhiṇḍanti. Tasmā attano pattāsaneyeva nisīditabbaṃ. Evaṃ na paṭibāhati nāma.

Ābhisamācārikampi dhammanti abhisamācārikaṃ vattapaṭipattimattampi. **Nātikālenāti** na atipāto pavisitabbaṃ, na atidivā paṭikkamitabbaṃ, bhikkhusaṅghena saddhiṃyeva pavisitabbaṃca nikkhamitabbaṃca. Atipāto pavisitvā atidivā nikkhamantassa hi cetiyaṅgaṇabodhiyaṅgaṇavattādīni parihāyanti. Kālasseva mukhaṃ dhovitvā makkaṭakasuttāni chindantena ussāvabindū nipātentena gāmaṃ pavisitvā yāguṃ pariyesitvā yāva bhikkhākālā antogāmeyeva nānappakāraṃ tiracchānakathaṃ kathentena nisīditvā bhattakiccaṃ katvā

divā nikkhamma bhikkhūnaṃ pādadhovanavelāya vihāraṃ paccāgantabbaṃ hoti. **Na purebhattaṃ pacchābhattaṃ kulesu cārittaṃ āpajjitabbanti** “yo pana bhikkhu nimantito sabhatto samāno santaṃ bhikkhuṃ anāpucchā purebhattaṃ vā pacchābhattaṃ vā kulesu cārittaṃ āpajjeyya, aññatra samayā pācittiyaṃ”ti (pāci. 299) imaṃ sikkhāpadaṃ rakkhantena tassa (3.0129) vibhaṅge vuttaṃ purebhattaṃca pacchābhattaṃca cārittaṃ na āpajjitabbam. **Uddhato hoti capaloti** uddhaccapakatako ceva hoti cīvaramaṇḍana-pattamaṇḍana-senāsanamaṇḍanā imassa vā pūtikāyassa kelāyanā maṇḍanāti evaṃ vuttena ca taruṇadārakāvācāpalyena samannāgato.

Paññavatā bhavitabbanti cīvarakammādisu itikattabbesu upāyapaññāya samannāgatena bhavitabbam. **Abhidhamme abhivinayeti** abhidhammapīṭake ceva vinayapīṭake ca pāḷivasena ceva aṭṭhakathāvasena ca yogo karaṇīyo. Sabbantimena hi paricchena abhidhamme dukatikamātikāhi saddhiṃ dhammahadayavibhaṅgaṃ vinā na vaṭṭati. Vinaye pana kammākammavinicchayena saddhiṃ suvinicchitāni dve pātimokkhāni vinā na vaṭṭati.

Āruppāti ettāvatā aṭṭhapi samāpattiyo vuttā honti. Tā pana sabbena sabbaṃ asakkontena sattasupi yogo karaṇīyo, chasupi ...pe... pañcasupi. Sabbantimena paricchena ekaṃ kasiṅge parikkammakammaṭṭhānaṃ paguṇaṃ katvā ādāya vicaritabbam, ettakaṃ vinā na vaṭṭati. **Uttarimanussadhammeti** iminā sabbepi lokuttaradhamme dasseti. Tasmā arahantena hutvā vihātabbam, arahattaṃ anabhisaṃbhuṇantena anāgāṃiphale sakadāgāṃiphale sotāpattiphale vā patiṭṭhātabbam. Sabbantimena pariyāyena ekaṃ vipassanāṃmukhaṃ yāva arahattā paguṇaṃ katvā ādāya vicaritabbam. Sesam sabbattha uttānameva. Imaṃ pana desanaṃ āyasmā sārīputto neyyapuggalassa vasena ābhisamācārikavattato paṭṭhāya anupubbena arahattaṃ pāpetvā niṭṭhāpesīti.

Papañcasūdanīyā majjhimanīkāyaṭṭhakathāya

Goliyānisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Kīṭāgirisuttavaṇṇanā

174. Evaṃ me sutanti kīṭāgirisuttaṃ. Tattha **kāsīsūti** evaṃnāmake janapade. **Etha tumhepi, bhikkhave** etha tumhepi, bhikkhave, ime pañca ānisaṃse (3.0130) sampassamānā aññatreva rattibhojanā bhujjatha. Iti bhagavā rattiṃ vikālabhojanaṃ, divā vikālabhojananti imāni dve bhojanāni ekappahārena ajahāpetvā ekasmiṃ samaye divā vikālabhojanaṃ eva jahāpesi, puna kālaṃ atināmetvā rattiṃ vikālabhojanaṃ jahāpento evamāha. Kasmā? Imāni hi dve bhojanāni vattamānāni vaṭṭe āciṇṇāni samāciṇṇāni nadiṃ otiṇṇa-udakaṃ viya anupakkhandāni, nivātesu ca ghāresu subhojanāni bhujjivā vaḍḍhitā sukhumāla kulaputtā dve bhoja-

nāni ekappahārena pajahantā kilamanti. Tasmā ekappahārena ajahāpetvā bhaddālisutte divā vikālabhojanaṃ jahāpesi, idha rattiṃ vikālabhojanaṃ. Jahāpento pana na tajjivā vā niggaṇhitvā vā, tesam pahānapaccayā pana appābādha-taṅca sañjānissathāti evaṃ ānisaṃsaṃ dassetvāva jahāpesi. **Kiṭāgirīti** tassa nigamassa nāmaṃ.

175. Assajipunabbasukāti assaji ca punabbasuko ca chasu chabbaggiyesu dve gaṇācariyā. Paṇḍuko lohitako mettiyo bhummajako assaji punabbasukoti ime cha janā **chabbaggiyā** nāma. Tesu paṇḍukalohitakā attano parisam gahetvā sāva-tthiyaṃ vasanti, mettiyabhummajakā rājagahe, ime dve janā kiṭāgirismiṃ āvāsikā honti. **Āvāsikāti** nibaddhavāsino, taṃnibandhā akataṃ senāsaṃsaṃ karonti, jiṇṇaṃ paṭisaṅkharonti, kate issarā honti. **Kālikanti** anāgate kāle pattabbaṃ ānisaṃsaṃ.

178. Mayā cetam, bhikkhaveti idha kiṃ dasseti? Bhikkhave, divasassa tayo vāre bhuñjivā sukhavedanaṃyeva uppādentō na imasmiṃ sāsane kiccakārī nāma hoti, ettakā pana vedanā sevitabbā, ettakā na sevitabbāti etamatthaṃ dassetuṃ imaṃ desanaṃ ārabhi. **Evarūpaṃ sukhavedanaṃ pajahathāti** idaṅca gehassitasomanassavasena vuttaṃ, **upasampajja viharathāti** idaṅca nekkhammasitasomanassavasena. Ito paresupi dvīsu vāresu gehassitanekkhamasitānaṃyeva domanassānaṅca upekkhānaṅca vasena attho veditabbo.

181. Evaṃ sevitabbāsevitabbavedanaṃ dassetvā idāni yesaṃ appamādena kiccaṃ kattabbaṃ, yesaṅca na kattabbaṃ, te dassetuṃ **nāhaṃ, bhikkhave** (3.0131), **sabbesaṃyevāti**-ādimāha. Tattha **kataṃ tesam appamādenāti** tesam yaṃ appamādena kattabbaṃ, taṃ kataṃ. **Anulomikānīti** paṭipatti-anulomāni kammaṭṭhāna-sappāyāni, yattha vasantena sakkā honti maggaphalāni pāpuṇituṃ. **Indriyāni samannāyamaṇāti** saddhādāni indriyāni samānaṃ kurumānā.

182. Sattime, bhikkhave, puggalāti idha kiṃ dasseti? Yesaṃ appamādena karaṇīyaṃ natthi, te dve honti. Yesaṃ atthi, te pañcāti evaṃ sabbepi ime satta puggalā hontīti imamatthaṃ dasseti.

Tattha **ubhatobhāgavimutto** Ti dvīhi bhāgehi vimutto. Arūpasamāpattiyā rūpakāyato vimutto, maggena nāmakāyato. So catunnaṃ arūpasamāpattinaṃ ekekato vuṭṭhāya saṅkhāre sammāsivā arahattaṃ pattānaṃ catunnaṃ, nirodhā vuṭṭhāya arahattaṃ patta-anāgāmino ca vasena pañcavidho hoti. Pāḷi panettha- “katamo ca puggalo ubhatobhāgavimutto, idhekacco puggalo aṭṭha vimokkhe kāyena phusivā viharati, paññāya cassa disvā āsavā parikkhīṇā hontī”ti (pu. pa. 208) evaṃ abhidhamme aṭṭhavimokkhalābhino vasena āgatā.

Paññāvimuttoti paññāya vimutto. So sukkhavipassako, catūhi jhānehi vuṭṭhāya arahattaṃ pattā cattāro cāti imesaṃ vasena pañcavidhova hoti. Pāḷi panettha aṭṭhavimokkhapaṭikkhepavaseneva āgatā. Yathāha- “na heva kho aṭṭha vimokkhe kāyena phusivā viharati, paññāya cassa disvā āsavā parikkhīṇā honti. Ayaṃ vuccati puggalo paññāvimutto”ti.

Phuṭṭhantaṃ sacchikarotīti **kāyasakkhī**. Yo jhānaphassaṃ paṭhamaṃ phusati, pacchā nirodhaṃ nibbānaṃ sacchikaroti, so sotāpattiphalaṭṭhaṃ ādiṃ katvā yāva arahattamaggaṭṭhā chabbidho hontīti veditabbo. Tenevāha- “idhekacco puggalo

aṭṭha vimokkhe kāyena phusitvā viharati, paññāya cassa disvā ekacce āsavā parikkhīṇā honti. Ayaṃ vuccati puggalo kāyasakkhī” ti.

Diṭṭhantaṃ (3.0132) pattoti **diṭṭhippatto**. Tatridaṃ saṅkhepalakkhaṇaṃ- dukkhā saṅkhārā, sukho nirodhoti ñātaṃ hoti diṭṭhaṃ veditaṃ sacchikataṃ phusitaṃ paññāyāti diṭṭhippatto. Vitthārato panesopi kāyasakkhi viya chabbidho hoti. Tenevāha- “idhekacco puggalo idaṃ dukkhanti yathābhūtaṃ pajānāti ...pe... ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadāti yathābhūtaṃ pajānāti, tathāgatappaveditā cassa dhammā paññāya vodiṭṭhā honti vocaritā ...pe... ayaṃ vuccati puggalo diṭṭhippatto” ti (pu. pa. 208).

Saddhāvimuttoti saddhāya vimutto. Sopi vuttanayeneva chabbidho hoti. Tenevāha- “idhekacco puggalo idaṃ dukkhanti- yathābhūtaṃ pajānāti ...pe... ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadāti yathābhūtaṃ pajānāti. Tathāgatappaveditā cassa dhammā paññāya vodiṭṭhā honti vocaritā ...pe... no ca kho yathā diṭṭhippattassa. Ayaṃ vuccati puggalo saddhāvimutto” ti (pu. pa. 208). Etesu hi saddhāvimuttassa pubbhāgamaggakkaṇe saddahantassa viya okappentassa viya adhimuccantassa viya ca kilesakkhaya hoti, diṭṭhippattassa pubbhāgamaggakkaṇe kilesacchedakaññaṃ adandhaṃ tikhiṇaṃ sūraṃ hutvā vahati. Tasmā yathā nāma nātītikhiṇena asinā kadaliṃ chindantassa chinnaṭṭhānaṃ na maṭṭhaṃ hoti, asi na sīghaṃ vahati, saddo suyyati, balavataro vāyāmo kātabbo hoti, evarūpā saddhāvimuttassa pubbhāgamaggabhāvanā. Yathā pana nisita-asinā kadaliṃ chindantassa chinnaṭṭhānaṃ maṭṭhaṃ hoti, asi sīghaṃ vahati, saddo na suyyati, balava-vāyāmakiccaṃ na hoti, evarūpā paññāvimuttassa pubbhāgamaggabhāvanā veditabbā.

Dhammaṃ anussaratīti **dhammānusārī**. Dhammoti paññā, paññāpubbaṅgamaṃ maggaṃ bhāvetīti attho. **Saddhānusārī** ca eseva nayo. Ubho panete sotāpattimaggatṭhāyeva. Vuttampi cetā- “yassa puggalassa sotāpattiphala-sacchikiriyāya paṭipannassa paññindriyaṃ adhimattaṃ hoti, paññāvāhiṃ paññāpubbaṅgamaṃ ariyamaggaṃ bhāveti. Ayaṃ vuccati puggalo dhammānusārī” ti (pu. pa. 208). Tathā- “yassa puggalassa sotāpattiphala-sacchikiriyāya paṭipannassa saddhindriyaṃ adhimattaṃ hoti, saddhāvāhiṃ saddhāpubbaṅgamaṃ ariyamaggaṃ bhāveti. Ayaṃ vuccati puggalo saddhānusārī” ti. Ayamettha saṅkhepo. Vitthārato (3.0) panesā ubhatobhāgavimuttādīkathā **visuddhimagge** paññābhāvanādhikāre vuttā. Tasmā tattha vuttanayeneva veditabbā. Yā panesā etesaṃ vibhāgadassanattaṃ idha pāḷi āgatā, tattha yasmā rūpasamāpattiyā vinā arūpasamāpattiyā nāma natthi, tasmā āruppāti vuttepi aṭṭha vimokkhā vuttāva hontīti veditabbā.

Kāyena phusitvāti saha-jātanāmakāyena phusitvā. **Paññāya cassa disvāti** paññāya ca etassa ariyasaccadhamme disvā. **Ekacce āsavāti** paṭhamamaggādīhi pahātābbā ekadesa-āsavā. **Tathāgatappaveditāti** tathāgatena paveditā catu-saccadhammā. **Paññāya vodiṭṭhā hontīti** imasmiṃ ṭhāne sīlaṃ kathitaṃ, imasmiṃ samādhi, imasmiṃ vipassanā, imasmiṃ maggo, imasmiṃ phalanti evaṃ atthena atthe kāraṇena kāraṇe ciṇṇacaritattā maggapaññāya sudiṭṭhā honti. **Vocaritāti** vicaritā. **Saddhā nivīṭṭhā hotīti** okappanasaddhā patīṭṭhitā hoti. **Mattaso nijjhānaṃ**

khamantīti mattāya olokanaṃ khamanti. **Saddhāmattanti** saddhāyeva, itaraṃ tasseva vevacanaṃ

Iti imesu appamādena karaṇīyesu puggalesu tayo paṭividdhamaggaphalā sekhā. Tesu anulomasenāsanam sevanānā kalyāṇamitte bhajamānā indriyāni samannā-nayamānā anupubbena arahattam gaṇhanti. Tasmā tesam yathāṭhitova pāḷi-attho. Avasāne pana dve sotāpattimaggasamaṅgino. Tehi tassa maggassa anulomase-nāsanam sevitaṃ, kalyāṇamittā bhajitā, indriyāni samannānītāni. Upari pana tiṇṇam maggānam atthāya sevanānā bhajamānā samannānāyamaṇā anupub-bena arahattam pāpuṇissantīti ayamettha pāḷi-attho.

Vitaṇḍavādī pana imameva pāḷiṃ gahetvā- “lokuttaramaggo na ekacittakkha-ṇiko, bahucittakkhaṇiko”ti vadati. So vattabbo- “yadi aññena cittena senāsanam paṭisevati, aññena kalyāṇamitte bhajati, aññena indriyāni samannāneti, aññam maggacittanti sandhāya tvaṃ ‘na ekacittakkhaṇiko maggo, bahucittakkhaṇiko’ti vadasi, evaṃ sante senāsanam sevanāno nīlobhāsam pabbatam passati, vanaṃ passati, migapakkhīnam (3.0134) saddam suṇāti, pupphaphalānam gandham ghāyati, pāṇiyam pivanto rasaṃ sāyati, nisīdanto nipajjanto phassaṃ phusati. Evaṃ te pañcaviññāṇasamaṅgīpi lokuttaradhammasamaṅgiyeva bhavissati. Sace panetaṃ sampaṭicchasi, satthārā saddhiṃ paṭivirujjhasi. Satthārā hi pañcaviññā-ṇakāyā ekantaṃ abyākatāva vuttā, taṃsamaṅgissa kusalākusalaṃ paṭikkhittaṃ, lokuttaramaggo ca ekantakusalo. Tasmā pajahetaṃ vādan”ti paññapetabbo. Sace paññattim na upagacchati, “gaccha pātova vihāram pavisitvā yāgum pivāhi”-ti uyyojetabbo.

183. Nāham, bhikkhave, ādikenevāti aham, bhikkhave, paṭhamameva maṇḍū-kassa uppativā gamanaṃ viya aññārādhanam arahatte paṭiṭṭhānam na vadāmi. **Anupubbasikkhāti** karaṇatthe paccattavacanaṃ. Parato padadvayepi eseva nayo. **Saddhājātoti** okappaniyasaddhāya jātasaddho. **Upasaṅkamatīti** garūnam samīpaṃ gacchati. **Payirupāsātīti** santike nisīdati. **Dhāretīti** sādhuṃ katvā dhāreti. **Chando jāyatīti** kattukamyatākusalacchando jāyati. **Ussahatīti** vīriyam karoti. **Tuletīti** aniccaṃ dukkhaṃ anattāti tulayati. **Tulayitvā padahatīti** evaṃ

tīraṇavipassanāya tulayanto maggapadhānaṃ padahati. **Pahitattoti** pesitacitto. **Kāyena ceva paramasaccanti** nāmakāyena nibbānasaccaṃ sacchikaroti. **Paññāya cāti** nāmakāyasampayuttāya maggapaññāya paṭivijjhati passati.

Idāni yasmā te satthu āgamaṇaṃ sutvā paccuggamanamattampi na akaṃsu, tasmā tesam cariyaṃ garahanto **sāpi nāma, bhikkhave, saddhā nāhosīti-ādimāha**. Tattha **kīvadūrevimeti** kittakaṃ dūre ṭhāne. Yojanasatampi yojanasahassampi apa-kkantāti vattuṃ vaṭṭati, na pana kiñci āha. **Catuppadaṃ veyyākaraṇanti** catusacca-byākaraṇaṃ sandhāya vuttaṃ.

184. YassuddiṭṭhassāTi yassa uddiṭṭhassa. **Yopi so, bhikkhave, satthāti** bāhira-kasatthāraṃ dasseti. **Evarūpīti** evaṃjātikā. **Paṇopaṇaviyāti** paṇaviyā ca opaṇa-viyā ca. **Na upetīti** na hoti. Kayavikkayakāle viya agghavaḍḍhanahāpanaṃ na hotīti attho. Ayaṃ goṇo (3.0135) kiṃ agghati, vīsati agghatīti bhaṇanto paṇati nāma. Na vīsati agghati, dasa agghatīti bhaṇanto opaṇati nāma. Idaṃ paṭise-dhento āha “paṇopaṇaviyā na upetī”ti. Idāni taṃ paṇopaṇaviyaṃ dassetuṃ evañca no assa, atha naṃ kareyyāma, na ca no evamassa, na naṃ kareyyāmāti āha.

Kiṃ pana, bhikkhaveli, bhikkhave, yaṃ tathāgato sabbaso āmisehi viṣaṃsaṭṭho viharati, evaṃ viṣaṃsaṭṭhassa satthuno evarūpā paṇopaṇaviyā kiṃ yujjissati? **Pari-yogāhiya vattatoti** pariyogāhitvā ukkhipitvā gahetvā vattantassa. **Ayamanudha-mmoti** ayaṃ sabhāvo. **Jānāti bhagavā, nāhaṃ jānāmīti** bhagavā ekāsanabhojane ānisamsaṃ jānāti, ahaṃ na jānāmīti mayi saddhāya divasassa tayo vāre bhojanaṃ pahāya ekāsanabhojanaṃ bhuñjati. **Ruḷahaniyanti** rohaniyaṃ. **Ojava-ntanti** sinehavantaṃ. **Kāmaṃ taco cāti** iminā caturaṅgavīriyaṃ dasseti. Ettha hi taco ekaṃ aṅgaṃ, nhāru ekaṃ, aṭṭhi ekaṃ, maṃsalohitaṃ ekanti evaṃ caturaṅga-samannāgataṃ vīriyaṃ adhiṭṭhahitvā arahattaṃ appatvā na vuṭṭhahissāmīti evaṃ paṭipajjatīti dasseti. Sesam sabbattha uttānameva. Desanaṃ pana bhagavā neyyapuggalassa vasena arahattanikūṭena niṭṭhāpesīti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Kīṭāgirisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Dutiyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Paribbājakavaggo

1. Tevijjavacchasuttavaṇṇanā

185. Evaṃ (3.0136) **me sutanti** tevijjavacchasuttaṃ. Tattha **ekapuṇḍarīketi** puṇḍarīko vuccati setambarukkho, so tasmim̐ ārāme eko puṇḍarīko atthīti ekapuṇḍarīko. **Etadahosī**ti tattha pavisitukāmatāya ahosi. **Cirassaṃ kho, bhanteti** pakatiyā āgatapubbataṃ upādāya. **Dhammassa cānudhammanti** idha sabbaññutaññāṇaṃ dhammo nāma, mahājanassa byākaraṇaṃ anudhammo nāma. Sesam̐ jīvakasutte (ma. ni. 2.51 ādayo) vuttanayameva. **Na me teti** ananuññāya ṭhatvā anuññampi paṭikkhipati. “Sabbaññū sabbadassāvī aparisesam̐ ñāṇadassanaṃ paṭijānāti”ti hi idaṃ anujānitabbaṃ siyā,- “carato ca me ...pe... paccupaṭṭhitan”ti idaṃ pana nānujānitabbaṃ. Sabbaññutaññāṇena hi āvajjitvā pajānāti. Tasmā ananuññāya ṭhatvā anuññampi paṭikkhipanto evamāha.

186. Āsavānaṃ khayāti ettha sakiṃ khīṇānaṃ āsavānaṃ puna khepetabbābhāvā yāvadevāti na vuttaṃ. Pubbenivāsaññāṇena cettha bhagavā atītajānanaṃ guṇaṃ dasseti, dibbacakkhuññāṇena paccuppannajānanaguṇaṃ, āsavakkhayaññāṇena lokuttaraguṇanti. Iti imāhi tīhi vijjāhi sakalabuddhaguṇe saṃkhipitvā kathesi.

Gihisaṃyojananti ghibandhanaṃ ghiparikkhāresu nikantiṃ. **Natthi kho vacchāti** gihisaṃyojanaṃ appahāya dukkhassantakaro nāma natthi. Yepi hi santatimahāmatto uggaseno seṭṭhiputto vītasokadārakoti gihiliṅge ṭhitāva arahattaṃ pattā, tepi maggena sabbasaṅkhāresu nikantiṃ sukkhāpetvā pattā. Taṃ patvā pana na tena liṅgena aṭṭhaṃsu, gihiliṅgaṃ nāmetaṃ hīnaṃ, uttamaguṇaṃ dhāretuṃ na sakkoti. Tasmā tattha ṭhito arahattaṃ patvā taṃdivasameva pabbajati vā parinibbāti vā. Bhūmadevatā pana tiṭṭhanti. Kasmā? Niliyanokāsassa atthitāya. Sesakāmabhava manussesu sotāpannādayo tayo tiṭṭhanti, kāmāvacaradevesu (3.0137) sotāpannā sakadāgāmino ca, anāgāmikhīṇāsavā panettha na tiṭṭhanti. Kasmā? Tañhi ṭhānaṃ laṭitajanassa āvāso, natthi tattha tesam̐ pavivekārahaṃ paṭicchannaṭṭhānañca. Iti tattha khīṇāsavo parinibbāti, anāgāmī cavitvā suddhāvāse nibbattati. Kāmāvacaradevato upari pana cattāropi ariyā tiṭṭhanti.

Sopāsi kammavādīti sopi kammavādī ahosi, kiriyampi na paṭibāhittha. Tañhi ekanavutikappamatthake attānaṃyeva gahetvā katheti. Tadā kira mahāsatto pāsaṇḍapariggaṇhanatthaṃ pabbajito tassapi pāsaṇḍassa nipphalabhāvaṃ jānitvā vīriyaṃ na hāpesi, kiriyavādī hutvā sagge nibbattati. Tasmā evamāha. Sesam̐ sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Tevijjavacchasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Aggivacchasuttavaṇṇanā

187. Evaṃ me sutanti aggivacchasuttaṃ. Tattha **na kho ahanti** paṭhamavāre nāhaṃ sassatadiṭṭhikoti vadati, dutiye nāhaṃ ucchedadiṭṭhikoti. Evaṃ antānantikā-

divasena sabbavāresu paṭikkhepo veditabbo. **Hoti ca na ca hotīti** ayaṃ panettha ekaccasassatavādo. **Neva hoti na na hotīti** ayaṃ amarāvikkhepoti veditabbo.

189. Sadukkhanti kilesadukkhena ceva vipākadukkhena ca sadukkhaṃ. **Savighāntanti** tesamyeva dvinnam vasena sa-upaghātakaṃ. **Sa-upāyāsanti** tesamyeva vasena sa-upāyāsaṃ. **Sapariḷāhanti** tesamyeva vasena sapariḷāhaṃ.

Kiñci diṭṭhigatanti kāci ekā diṭṭhipi ruccitvā khamāpetvā gahitā atthīti pucchati. **Apanītanti** nīhaṃ apaviddhaṃ. **Diṭṭhanti** paññāya diṭṭhaṃ. **Tasmāti** yasmā pañcannaṃ khandhānaṃ udayavayaṃ addasa, tasmā. **Sabbamaññitānanti** sabbesaṃ tiṇṇampi taṇhādiṭṭhimānamaññitānaṃ. **Mathitānanti** tesamyeva vevacanaṃ. Idāni tāni vibhajitvā dassento **sabba-ahaṃkāra-mamaṃkāra-mānānusayānanti** āha. Ettha (3.0138) hi ahaṃkāro diṭṭhi, mamaṃkāro taṇhā, mānānusayo māno. **Anupādā vimuttoti** catūhi upādānehi kañci dhammaṃ anupādiyitvā vimutto.

190. Na upetīti na yujjati. Ettha ca “na upapajjati”ti idaṃ anujānitabbaṃ siyā. Yasmā pana evaṃ vutte so paribbājako ucchedaṃ gaṇheyya, upapajjatīti pana sassatameva, upapajjati ca na ca upapajjatīti ekaccasassataṃ, neva upapajjati na na upapajjatīti amarāvikkhepaṃ, tasmā bhagavā- “ayaṃ appatiṭṭho anālambo hotu, sukhapavesanaṭṭhānaṃ mā labhatū”ti ananuññāya ṭhatvā anuññampi paṭikkhipi. **Alanti** samatthaṃ pariyattaṃ. **Dhammoti** paccayākāradhammo. **Aññatrayogenāti** aññattha payogena. **Aññatrācariyakenāti** paccayākāraṃ ajānantānaṃ aññesaṃ ācariyānaṃ santike vasantena.

191. Tena hi vacchāti yasmā tvaṃ sammohamāpādinti vadasi, tasmā taṃyevettha paṭipucchissāmi. **Anāhāro nibbuto** Ti appaccayo nibbuto.

192. Yena rūpenāti yena rūpena sattasaṅkhātaṃ tathāgataṃ rūpīti paññāpeyya. **Gambhīro**ti guṇagambhīro. **Appameyyoti** pamāṇaṃ gaṇhituṃ na sakuṇeyyo. **Duppariyogā**hoti du-ogāho dujjāno. **Seyyathāpi mahāsamuddoti** yathā mahāsamuddo gambhīro appameyyo dujjāno, evameva khīṇāsavopi. Taṃ ārabba upapajjatīti-ādi sabbam na yujjati. Kathaṃ? Yathā parinibbutaṃ aggim ārabba purattimaṃ disaṃ gatoti-ādi sabbam na yujjati, evaṃ.

Aniccatāti aniccatāya. **Sāre patiṭṭhitanti** lokuttaradhammasāre patiṭṭhitaṃ. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyatṭhakathāya

Aggivasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Mahāvacchasuttavaṇṇanā

193. Evaṃ (3.0139) **me sutanti** mahāvacchasuttaṃ. Tattha **sahakathīti** saddhiṃvādo, bahuṃ mayā tumhehi saddhiṃ kathitapubbanti kathaṃ sāreti mettīṃ ghaṭeti. Purimāni hi dve suttāni etasseva kathitāni, saṃyuttake abyākatasam-

yuttaṃ (saṃ. ni. 4.416 ādayo) nāma etasseva kathitaṃ- “kiṃ nu kho, bho gotama, sassato loko idameva saccaṃ moghamaññanti abyākatametā”ti evaṃ ekuttara-nikāyepi iminā saddhiṃ kathitaṃ atthiyeva. Tasmā evamāha. Sammāsambuddhopi tassa āgatāgatassa saṅgahaṃ katvā okāsamakāsiyeva. Kasmā? Ayañhi sassatadiṭṭhiko, sassatadiṭṭhikā ca sīghaṃ laddhiṃ na vissajjenti, vasātelamakkhita-pilotikā viya cirena sujjhanti. Passati ca bhagavā- “ayaṃ paribbājako kāle gacchante gacchante laddhiṃ vissajjetvā mama santike pabbajitvā cha abhiññāyo sacchikatvā abhiññātasāvako bhavissati”ti. Tasmā tassa āgatāgatassa saṅgahaṃ katvā okāsamakāsiyeva. Idaṃ panassa pacchimagamaṃ. So hi imasmiṃ sutte taraṇaṃ vā hotu ataraṇaṃ vā, yaṭṭhiṃ otarivā uduke patamāno viya samaṇassa gotamassa santikaṃ gantvā pabbajissāmīti sannitṭhānaṃ katvā āgato. Tasmā dhammadesanaṃ yācanto **sādhū me bhavaṃ gotamoti**-ādimāha. Tassa bhagavā mūlavasena saṃkhittadesanaṃ, kamma-pathavasena vitthāradesanaṃ desesi. Mūlavasena cettha atisaṃkhittā desanā, kamma-pathavasena saṃkhittā vitthārasa-disā. Buddhānaṃ pana nippariyāyena vitthāradesanā nāma natthi. Catuvīsatisa-mantapaṭṭhānampi hi sattapakaraṇe abhidhammapiṭake ca sabbaṃ saṃkhittameva. Tasmā mūlavasenāpi kamma-pathavasenāpi saṃkhittameva desesīti veditabbo.

194. Tattha **pāṇātipātā veramaṇī kusalanti**-ādīsu paṭipāṭiyā sattadhammā kāmāvacarā, anabhijjhādayo tayo catubhūmikāpi vaṭṭanti.

Yato kho, vaccha, bhikkhunoti kiñcāpi aniyamtvā vuttaṃ, yathā pana jīvaka-sutte ca caṅkīsutte ca, evaṃ imasmiṃ sutte ca attānameva sandhāyetaṃ bhagavatā vuttanti veditabbaṃ.

195. Atthi (3.0140) panāti kiṃ pucchāmīti pucchati? Ayaṃ kirassa laddhi-“tasmiṃ tasmiṃ sāsane satthāva arahā hoti, sāvako pana arahattaṃ pattuṃ samattho natthi. Samaṇo ca gotamo ‘yato kho, vaccha, bhikkhuno’ti ekaṃ bhikkhuṃ kathento viya katheti, atthi nu kho samaṇassa gotamassa sāvako arahattappatto”ti. Etamatthaṃ pucchissāmīti pucchati. Tattha **tiṭṭhatūti** bhavaṃ tāva gotamo tiṭṭhatu, bhavañhi loke pākaṭo arahāti attho. Tasmiṃ byākate uttari bhikkhunī-ādīnaṃ vasena pañhaṃ pucchi, bhagavāpissa byākāsi.

196. Ārādhakoti sampādako paripūrako.

197. Sekhāya vijjāya pattabbanti heṭṭhimaphalattayaṃ pattabbaṃ. Taṃ sabbaṃ mayā anuppattanti vadati. Vitaṇḍavādī panāha- “katame dhammā sekkhā? Cattāro maggā aparīyāpannā heṭṭhimāni ca tīṇi sāmāññaphalāni”ti (dha. sa. 1023) vacanato arahattamaggopi anena pattoyeva. Phalaṃ pana apattaṃ, tassa pattiyaṃ uttari yogaṃ kathāpetīti. So evaṃ saññāpetabbo-

“Yo ve kilesāni pahāya pañca,
paripuṇṇasekho aparihānadhammo;
cetovasipatto samāhitindriyo,
sa ve ṭhitattoti naro pavuccatī”ti. (a. ni. 4.5);

Anāgānipuggalo hi ekantaparipuṇṇasekho. Taṃ sandhāya “sekhāya vijjāya pattabban”ti āha. Maggassa pana ekacittakkhaṇikattā tattha ṭhitassa pucchā nāma natthi. Iminā suttena maggopi bahucittakkhaṇiko hotūti ce. Etaṃ na buddhava-
vacanaṃ, vuttagāthāya ca attho virujjhati. Tasmā anāgānipphale ṭhatvā arahatta-
maggassa vipassanaṃ kathāpetīti veditabbo. Yasmā panassa na kevalaṃ
suddha-arahattasseva upanissayo, channampi abhiññānaṃ upanissayo atthi,
tasmā bhagavā- “evamayaṃ samathe kammaṃ katvā pañca abhiññā nibbatte-
ssati, vipassanāya kammaṃ katvā arahattaṃ pāpuṇissati. Evaṃ chaḷabhiñño
mahāsāvako bhavissati”ti vipassanāmatthaṃ akathetvā samathavipassanā
ācikkhi.

198. Sati (3.0141) **sati-āyatane**ti sati satikāraṇe. Kiñcetha kāraṇaṃ? Abhiññā
vā abhiññāpādakajjhānaṃ vā avasāne pana arahattaṃ vā kāraṇaṃ arahattassa
vipassanā vāti veditabbaṃ.

200. Pariciṇṇo me bhagavāti satta hi sekhā bhagavantaṃ paricaranti nāma,
khīṇāsavena bhagavā pariciṇṇo hoti. Iti saṅkhepena arahattaṃ byākaronto thero
evamāha. Te pana bhikkhū tamatthaṃ na jāniṃsu, ajānantāva tassa vacanaṃ
sampaṭicchitvā. Bhagavato ārocesuṃ. **Devatā**ti tesuṃ guṇānaṃ lābhī devatā.
Sesaṃ sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Mahāvaccasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Dīghanakhasuttavaṇṇanā

201. Evaṃ me sutanti dīghanakhasuttaṃ. Tattha **sūkarakhatāyanti** sūkarakha-
tāti evaṃnāmake leṇe. Kassapabuddhakāle kira taṃ leṇaṃ ekasmiṃ buddha-
ntare pathaviyā vaḍḍhamānāya antobhūmigataṃ jātaṃ. Athekadivasā eko
sūkaro tassa chadanapariyantasaṃpe paṃsuṃ khaṇi. Deve vuṭṭe paṃsudhoto
chadanapariyanto pākaṭo ahosi. Eko vanacarako disvā- “pubbe sīlavantehi pari-
bhuttaleṇena bhavitabbaṃ, paṭijaggissāmi na”ti samantato paṃsuṃ apanetvā

leṇaṃ sodhetvā kuṭṭaparikkhepaṃ katvā dvāravātapānaṃ yojetvā supariniṭṭhita-sudhākammacittakammarajatapaṭṭasadisāya vālukāya santhatapariveṇaṃ leṇaṃ katvā mañcapīṭhaṃ paññāpetvā bhagavato vasanathāya adāsi. Leṇaṃ gambhīraṃ ahosi otarivā abhiruhitabbaṃ. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ.

Dīghanakhoti tassa paribbājakassa nāmaṃ. **Upasaṅkamīti** kasmā upasaṅkami? So kira there aḍḍhamāsapabbajite cintesi- “mayhaṃ mātulo aññaṃ pāsaṇḍaṃ gantvā na ciraṃ tiṭṭhati, idāni panassa samaṇassa gotamassa santikaṃ gatassa aḍḍhamāso jāto. Pavattimpissa na suṇāmi, ojavantaṃ (3.0142) nu kho sāsanaṃ, jānissāmi nan”ti gantukāmo jāto. Tasmā upasaṅkami. **Ekamantaṃ ṭhitoti** tasmim̐ kira samaye therō bhagavantaṃ bijayamāno ṭhito hoti, paribbājako mātule hirottappaena ṭhitakova pañhaṃ pucchi. Tena vuttaṃ “ekamantaṃ ṭhito”ti.

Sabbaṃ me nakkhamatīti sabbā me upapattiyo nakkhamanti, paṭisandhiyo nakkhamantīti adhippāyena vadati. Ettāvātānena “ucchedavādohamasmi”ti dīpitaṃ hoti. Bhagavā panassa adhippāyaṃ muñcitvā akkhare tāva dosaṃ dassento **yāpi kho teti-ādimāha**. Tattha **esāpi te diṭṭhi nakkhamatīti** esāpi te paṭhamāṃ ruccitvā khamāpetvā gahitadiṭṭhi nakkhamatīti. **Esā ce me, bho gotama, diṭṭhi khameyyāti** mayhañhi sabbaṃ nakkhamatīti diṭṭhi, tassa mayhaṃ yā esā sabbaṃ me nakkhamatīti diṭṭhi, esā me khameyya. Yaṃ taṃ “sabbaṃ me nakkhamatī”ti vuttaṃ, tampissa tādisameva. Yathā sabbagahaṇena gahitāpi ayaṃ diṭṭhi khamati, evamevaṃ tampi khameyya. Evaṃ attano vāde āropitaṃ dosaṃ ṇatvā taṃ pariharāmīti saññāya vadati, atthato panassa “esā diṭṭhi na me khamatī”ti āpajjati. Yassa panesā na khamati na rucati, tassāyaṃ tāya diṭṭhiyā sabbaṃ me na khamatīti diṭṭhi rucitaṃ. Tena hi diṭṭhi-akkhamena arucitena bhavitabbanti sabbaṃ khamatīti rucatīti āpajjati. Na panesa taṃ sampaṭicchati, kevalaṃ tassāpi ucchedadiṭṭhiyā ucchedameva gaṇhāti. Tenāha bhagavā **ato kho te, aggivessana, ...pe... aññañca diṭṭhiṃ upādiyantīti**. Tattha **atoti** pajahanakesu nissakkaṃ, ye pajahanti, tehi ye nappajahantīti vucciyanti, teva bahutarāti attho. **Bahū hi bahutarāti** ettha hikāro nipātamattaṃ, bahū bahutarāti attho. Parato **tanū hi tanutarāti** padepi eseva nayo. **Ye evamāhaṃsūti** ye evaṃ vadanti. **Tañceva diṭṭhiṃ nappajahanti, aññañca diṭṭhiṃ upādiyantīti** mūladassanaṃ nappajahanti, aparadassanaṃ upādiyantīti.

Ettha ca sassataṃ gahetvā tampi appahāya ucchedaṃ vā ekaccasassataṃ vā gahetuṃ na sakkā, ucchedampi gahetvā taṃ appahāya sassataṃ vā ekaccasassataṃ vā na sakkā gahetuṃ, ekaccasassatampi gahetvā taṃ appahāya sassataṃ vā ucchedaṃ vā na sakkā gahetuṃ. Mūlasassataṃ pana appahāya (3.014) aññaṃ sassatameva sakkā gahetuṃ. Kathaṃ? Ekasmiñhi samaye “rūpaṃ sassatan”ti gahetvā aparasmiṃ samaye “na suddharūpameva sassataṃ, vedanāpi sassatā, viññāṇampi sassatan”ti gaṇhāti. Ucchedepi ekaccasassatepi eseva nayo. Yathā ca khandhesu, evaṃ āyatanesupi yojetabbaṃ. Idaṃ sandhāya vuttaṃ- “tañceva diṭṭhiṃ nappajahanti, aññañca diṭṭhiṃ upādiyantī”ti.

Dutiyavāre **atoti** appajahanakesu nissakkaṃ, ye nappajahanti, tehi, ye pajahantīti vucciyanti, teva tanutarā appatarāti attho. **Tañceva diṭṭhiṃ pajahanti, aññañca**

diṭṭhiṃ na upādiyantīti tañca mūladassanaṃ pajahanti, aññañca dassanaṃ na gaṇhanti. Kathaṃ? Ekasmiñhi samaye “rūpaṃ sassatan”ti gahetvā aparasmimṃ samaye tattha ādīnavaṃ disvā “oḷārikameṭaṃ mayhaṃ dassanan”ti pajahati “na kevalañca rūpaṃ sassatanti dassanameva oḷārikaṃ, vedanāpi sassatā ...pe... viññāṇampi sassatanti dassanaṃ oḷārikamevā”ti vissajjeti. Ucchedepi ekaccassaṭepi eseva nayo. Yathā ca khandhesu, evaṃ āyatanesupi yojetabbaṃ. Evaṃ tañca mūladassanaṃ pajahanti, aññañca dassanaṃ na gaṇhanti.

Santaggivessanāti kasmā ārabhi? Ayaṃ ucchedaladdhiko attano laddhiṃ nigūhāti, tassā pana laddhiyā vaṇṇe vuccamāne attano laddhiṃ pātukarissatīti tisso laddhiyo ekato dassetvā vibhajituṃ imaṃ desanaṃ ārabhi.

Sārāgāya santiketī-ādīsu rāgavasena vaṭṭe rajjanassa āsannā taṇhādiṭṭhisamyojanena vaṭṭasamyojanassa santike. **Abhinandanāyā**ti taṇhādiṭṭhivaseneva gilitvā pariyādiyanassa gahaṇassa ca āsannāti attho. **Asārāgāya santiketī**-ādīsu vaṭṭe arajjanassa āsannāti-ādīnā nayena attho veditabbo.

Ettha ca sassatadassanaṃ appasāvajjaṃ dandhavirāgaṃ, ucchedadassanaṃ mahāsāvajjaṃ khippavirāgaṃ. Kathaṃ? Sassatavādī hi idhalokaṃ paralokañca atthīti jānāti, sukatadukkaṭānaṃ phalaṃ atthīti jānāti, kusalaṃ karoti, akusalaṃ karonto bhāyati, vaṭṭaṃ assādeti, abhinandati. Buddhānaṃ (3.0144) vā buddhasāvakaṇaṃ vā sammukhībhūto sīghaṃ laddhiṃ jahituṃ na sakkoti. Tasmā taṃ sassatadassanaṃ appasāvajjaṃ dandhavirāganti vuccati. Ucchedavādī pana idhalokaparalokaṃ atthīti jānāti, sukatadukkaṭānaṃ phalaṃ atthīti jānāti, kusalaṃ na karoti, akusalaṃ karonto na bhāyati, vaṭṭaṃ na assādeti, nābhinandati, buddhānaṃ vā buddhasāvakaṇaṃ vā sammukhībhave sīghaṃ dassanaṃ pajahati. Pāramiyo pūretuṃ sakkonto buddho hutvā, asakkonto abhinīhāraṃ katvā sāvako hutvā parinibbāyati. Tasmā ucchedadassanaṃ mahāsāvajjaṃ khippavirāganti vuccati.

202. So pana paribbājako etamatthaṃ asallakkhetvā- “mayhaṃ dassanaṃ saṃvaṇṇeti pasaṃsati, addhā me sundaraṃ dassanan”ti sallakkhetvā **ukkaṃseti me bhavanti**-ādīmāha.

Idāni yasmā ayaṃ paribbājako kañjiyeneva tittakālābu, ucchedadassaneneva pūrito, so yathā kañjiyaṃ appahāya na sakkā lābumhi telaphāṇitādīni pakkhipituṃ, pakkhittānīpi na gaṇhāti, evamevaṃ taṃ laddhiṃ appahāya abhabbo maggaphalānaṃ lābhāya, tasmā laddhiṃ jahāpanatthaṃ **tatraggivessanā**ti-ādī āradhaṃ. **Viggahoti** kalaho. **Evametāsaṃ diṭṭhīnaṃ pahānaṃ hotīti** evaṃ viggahādi-ādīnavaṃ disvā tāsāṃ diṭṭhīnaṃ pahānaṃ hoti. So hi paribbājako “kiṃ me iminā viggahādīnā”ti taṃ ucchedadassanaṃ pajahati.

205. Athassa bhagavā vamtakāñjiye lābumhi sappiphāṇitādīni pakkhipanto viya hadaye amatosadhaṃ pūressāmīti vipassanaṃ ācikkhanto **ayaṃ kho pana, aggivessana, kāyoti**-ādīmāha. Tassattho vammikasutte vutto. **Aniccatoti**-ādīnīpi heṭṭhā vitthāritāneva. **Yo kāyasmimṃ kāyachandoti** yā kāyasmimṃ taṇhā. **Snehoti** taṇhāsnehova. **Kāyanvayatā**ti kāyānugamanabhāvo, kāyaṃ anugacchanakakilesoti attho.

Evaṃ rūpakammaṭṭhānaṃ dassetvā idāni arūpakammaṭṭhānaṃ dassento **tisso khoti-ādimāha**. Puna tāsamyeva vedanānaṃ asammissabhāvaṃ dassento **yasmiṃ, aggivessana, samayeti-ādimāha**. Tatrāyaṃ saṅkhepattho (3.0145)- yasmiṃ samaye sukhādīsu ekaṃ vedanaṃ vedayati, tasmīṃ samaye aññā vedanā attano vāraṃ vā okāsaṃ vā olokayamānā nisinnā nāma natthi, atha kho anuppannāva honti bhinna-udakapupphulā viya ca antarahitā vā. **Sukhāpi khoti-ādi tāsāṃ vedanānaṃ cuṇṇavicuṇṇabhāvadassanattamaṃ vuttaṃ.**

Na kenaci saṃvadatīti tassataṃ gahetvā “sassatavādī ahan”ti ucchedavādīnāpi saddhiṃ na saṃvadati, tameva gahetvā “sassatavādī ahan”ti ekaccasassatavādinā saddhiṃ na vivadati. Evaṃ tayopi vādā parivattetvā yojetabbā. **Yañca loke vuttanti** yaṃ loke kathitaṃ voharitaṃ, tena voharati aparāmasanto kiñci dhammaṃ parāmāsaggāhena aggaṇhanto. Vuttampi cetaṃ-

“Yo hoti bhikkhu arahaṃ katāvī,
khīṇāsavo antimadehadhārī;
ahaṃ vadāmītipi so vadeyya,
mamaṃ vadantītipi so vadeyya;
loke samaññaṃ kusalo veditvā,
vohāramattena so vohareyyā”ti. (saṃ. ni. 1.25);

Aparampi vuttaṃ- “imā kho citta lokasamaññā lokaniruttiyo lokavohārā lokapañña-ttiyo, yāhi tathāgato voharati

aparāmasan”ti (dī. ni. 1.440).

206. Abhiññāpahānamāhāti sassatādīsu tesam tesam dhammānam sassatam abhiññāya jānitvā sassatassa pahānamāha, ucchedam, ekaccasassatam abhiññāya ekaccasassatassa pahānam vadati. Rūpam abhiññāya rūpassa pahānam vadatīti-ādinā nayanettha attho veditabbo.

Paṭisañcikkhatoti paccavekkhantassa. **Anupādāya āsavehi cittaṃ vimuccīti** anupādanirodhena niruddhehi āsavehi aggahetvāva cittaṃ vimucci. Ettāvatā cesa parassa vaḍḍhitam bhattam bhuñjitvā khudam vinodento viya parassa (3.0146) āraddhāya dhammadesanāya ñāṇam pesetvā vipassanam vaḍḍhetvā arahattañceva patto, sāvakaṃpāramiññāssa ca matthakam, soḷasa ca paññā paṭivijjhitvā tthito. Dīghanakho pana sotāpattiphalaṃ patvā saraṇesu paṭiṭṭhito.

Bhagavā pana imaṃ desanam sūriye dharamāneyeva niṭṭhāpetvā gijjhakūṭā oruyha veḷuvanam gantvā sāvakasannipātamakāsi, caturaṅgasamannāgato sannipāto ahosi. Tatrimāni aṅgāni- māghanakkhattena yutto puṇṇama-uposathadivaso, kenaci anāmantitāni hutvā attanoyeva dhammatāya sannipatitāni aḍḍhate-lasāni bhikkhusatāni, tesu ekopi puthujjano vā sotāpanna-sakadāgāmi-anāgāmi-sukkhavipassaka-arahantesu vā aññataro natthi, sabbe chaḷabhiññāva, ekopi cettha satthakena kese chinditvā pabbajito nāma natthi, sabbe ehibhikkhunoyevāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Dīghanakhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Māgaṇḍiyasuttavaṇṇanā

207. Evaṃ me sutanti māgaṇḍiyasuttaṃ. Tattha **agyāgāreti** aggihomasālayam. **Tiṇasanthāra**keti dve māgaṇḍiyā mātulo ca bhāgineyyo ca. Tesu mātulo pabbajitvā arahattaṃ patto, bhāgineyyopi sa-upanissayo nacirasseva pabbajitvā arahattaṃ pāpuṇissati. Athassa bhagavā upanissayam disvā ramaṇīyam devagabbhasadisam gandhakuṭim pahāya tattha chārikatiṇakacavarādīhi uklāpe agyāgāre tiṇasanthārakam paññāpetvā parasaṅgahakaraṇattham katipāham vasiṭṭha. Tam sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Tenupasaṅkamīti** na kevalam taṃdivasameva, yasmā pana tam agyāgāram gāmūpacāre dāradakārikāhi okiṇṇam avivittaṃ, tasmā bhagavā niccakālampi divasabhāgam tasmim vanasaṇḍe vītināmetvā sāyam vāsattāya tattha upagacchati.

Addasā (3.0147) **kho ...pe... tiṇasanthārakam paññattanti** bhagavā aññesu divasasu tiṇasanthārakam saṅgharivā saññāṇam katvā gacchati, taṃdivasaṃ pana paññāpetvāva agamāsi. Kasmā? Tadā hi paccūsasamaye lokam oloketvāva addasa- “ajja māgaṇḍiyo idhāgantvā imaṃ tiṇasanthārakam disvā bhāradvājena

saddhiṃ tiṇṣanthāraḱaṃ ārabba kathāsallāpaṃ karissati, athāhaṃ āgantvā dhammaṃ desessāmi, so dhammaṃ sutvā mama santike pabbajitvā arahattaṃ pāpuṇissati. Paresaṃ saṅgahakaraṇatthameva hi mayā pāramiyo pūritā”ti tiṇṣanthāraḱaṃ pañṇapetvāva agamāsi.

Samaṇaseyyānurūpaṃ mañṇeti imaṃ tiṇṣanthāraḱaṃ “samaṇassa anucchavikā seyyā”ti mañṇāmi. Na ca asaṇṇatasamaṇassa nivutthaṭṭhānametaṃ. Tathāhettha hatthena ākaḍḍhitaṭṭhānaṃ vā pādena ākaḍḍhitaṭṭhānaṃ vā sīsena pahaṭaṭṭhānaṃ vā na pañṇāyati, anākulo anākiṇṇo abhinno chekena cittakārena tūlikāya paricchinditvā pañṇatto viya. Saṇṇatasamaṇassa vasitaṭṭhānaṃ, kassa bho vasitaṭṭhānanti pucchati. **Bhūnahunoti** hatavaḍḍhino mariyādakāraḱassa. Kasmā evamāha? Chasu dvāresu vaḍḍhipañṇāpanaladdhikattā. Ayaṇhi tassa laddhi- cakkhu brūhetabbaṃ vaḍḍhetabbaṃ, adiṭṭhaṃ dakkhitabbaṃ, diṭṭhaṃ samatikkamitabbaṃ. Sotaṃ brūhetabbaṃ vaḍḍhetabbaṃ, asutaṃ sotabbaṃ, suttaṃ samatikkamitabbaṃ. Ghānaṃ brūhetabbaṃ vaḍḍhetabbaṃ, aghāyitaṃ ghāyitabbaṃ, ghāyitaṃ samatikkamitabbaṃ. Jivhā brūhetabbā vaḍḍhetabbā, assāyitaṃ sāyitabbaṃ, sāyitaṃ samatikkamitabbaṃ. Kāyo brūhetabbo vaḍḍhetabbo, aphuṭṭhaṃ phusitabbaṃ, phuṭṭhaṃ samatikkamitabbaṃ. Mano brūhetabbo vaḍḍhetabbo, aviñṇātaṃ vijānitabbaṃ, viñṇātaṃ samatikkamitabbaṃ. Evaṃ so chasu dvāresu vaḍḍhiṃ pañṇapeti. Bhagavā pana-

“Cakkhunā saṃvaro sādhu, sādhu sotena saṃvaro;

ghānena saṃvaro sādhu, sādhu jivhāya saṃvaro.

Kāyena saṃvaro sādhu, sādhu vācāya saṃvaro;

manasā saṃvaro sādhu, sādhu sabbattha saṃvaro;

sabbattha saṃvuto bhikkhu, sabbadukkhā pamuccati”ti. (dha. pa. 360-361)-

Chasu (3.0148) dvāresu saṃvaram pañṇapeti. Tasmā so “vaḍḍhihato samaṇo gotamo mariyādakāraḱo”ti mañṇamāno “bhūnahuno”ti āha.

Ariye ñāye dhamme kusaleti parisuddhe kāraṇadhamme anavajje. Iminā kiṃ dasseti? Evarūpassa nāma uggatassa pañṇātassa yasassino upari vācaṃ bhāsamānena vīmaṃsitvā upadhāretvā mukhe ārakkhaṃ ṭhapetvā bhāsitabbo hoti. Tasmā mā sahasā abhāsi, mukhe ārakkhaṃ ṭhapehiti dasseti. **Evaṇhi no sutte ocaratīti** yasmā amhākaṃ sutte evaṃ āgacchati, na mayaṃ mukhāruḥhicchā-mattaṃ vadāma, sutte ca nāma āgataṃ vadamānā kassa bhāyeyyāma, tasmā sammukhāpi naṃ vadeyyāmāti attho. **Appossukoti** mama rakkhanatthāya anussukko avāvaṭo hutvāti attho. **Vuttova naṃ vadeyyāti** mayā vuttova hutvā apucchitova kathaṃ samuṭṭhāpetvā ambajambū-ādīni gahetvā viya apūrayamāno mayā kathitaniyāmena bhavaṃ bhāradvājo vadeyya, vadassūti attho.

208. Assosi khoti satthā ālokaṃ vaḍḍhetvā dibbacakkhunā māgaṇḍiyaṃ tattha āgataṃ addasa, dvinnaṃ janānaṃ bhāsamānānaṃ dibbasotena saddampi assosi. **Paṭisallānā vutṭhitoti** phalasaṃpattiyā vutṭhito. **Samviggoti** pītisaṃvegena saṃviggo calito kampito. Tassa kira etadahosi- “neva māgaṇḍiyena samaṇassa gotamassa ārocitaṃ, na mayā. Amhe muñcitvā añño ettha tatiyopi natthi, suto bhavissati amhākaṃ saddo tikhiṇasotena purisenā”ti. Athassa abbhantare pīti

uppajjitvā navanavutilomakūpasahassāni uddhaggāni akāsi. Tena vuttaṃ “saṃviggo lomahaṭṭhajāto”ti. **Atha kho māgaṇḍiyo paribbājakoti** paribbājakassa pabhinnamukhaṃ viya bījaṃ paripākagataṃ ṇāṇaṃ, tasmā sannisīdituṃ asa-
kkonto āhiṇḍamāno puna satthu santikaṃ āgantvā ekamantaṃ nisīdi. Taṃ
dassetuṃ “atha kho māgaṇḍiyo”ti-ādi vuttaṃ.

209. Satthā- “evaṃ kira tvaṃ, māgaṇḍiya, maṃ avacā”ti avatvāva **cakkhuṃ kho, māgaṇḍiyāti** paribbājakassa dhammadesanaṃ ārabhi. Tattha vasanaṭṭhānaṭṭhena
(3.0149) rūpaṃ cakkhussa ārāmoti cakkhu **rūpārāmaṃ**. Rūpe ratanti **rūparataṃ**.
Rūpena cakkhu āmoditaṃ pamoditanti **rūpasamuditaṃ**. **Dantanti** nibbisevanaṃ.
Guttanti gopitaṃ. **Rakkhitanti** ṭhapitarakkhaṃ. **Saṃvutanti** pihitaṃ. **Saṃvarāyāti**
pidhānatthāya.

210. **Paricāritapubboti** abhiraṃitaṃ pubbo. **Rūpapariḷāhanti** rūpaṃ ārabha uppa-
jjanapariḷāhaṃ. **Imassa pana te, māgaṇḍiya, kimassa vacanīyanti** imassa rūpaṃ
pariggaṇhitvā arahattappattassa khīṇāsavassa tayā kiṃ vacanaṃ vattabbaṃ assa,
vuḍḍhihato mariyādakāraṃ idam vattabbaṃ, na vattabbanti pucchati. **Na kiñci, bho gotamāti,**
bho gotama, kiñci vattabbaṃ natthi. Sesadvāresupi eseva nayo.

211. Idāni yasmā tayā pañcakkhandhe pariggahetvā arahattappattassa khīṇāsa-
vassa kiñci vattabbaṃ natthi, ahañca pañcakkhandhe pariggahetvā sabbaññutaṃ
patto, tasmā ahampi te na kiñci vattabboti dassetuṃ **ahaṃ kho panāti**-ādimāha.
Tassa mayhaṃ māgaṇḍiyāti gihikāle attano sampattiṃ dassento āha. Tattha **vassikoti**-
ādīsu yattha sukhaṃ hoti vassakāle vasituṃ, ayaṃ vassiko. Itaresupi eseva
nayo. Ayaṃ panettha vacanatto- vassaṃ vāso vassaṃ, vassaṃ arahatīti **vassiko**.
Itaresupi eseva nayo.

Tattha vassiko pāsādo nāti-ucco hoti nātinīco, dvāravātapānānipissa nātitanūni
nātibahūni, bhūmattharaṇapaccattharaṇakhajjabhojjānipettha missakāneva
vaṭṭanti. Hemantike thambhāpi bhittiyopi nīcā honti, dvāravātapānāni tanukāni
sukhumacchiddāni. Uṇhapavesanattāya bhittiniyūhāni nīhariyanti. Bhūmatthara-
ṇapaccattharaṇanivāsanapārūpanāni panettha uṇhavīriyāni kambalādīni vaṭṭanti.
Khajjabhojjaṃ siniddhaṃ kaṭukasannissitañca. Gimhike thambhāpi bhittiyopi uccā
honti. Dvāravātapānāni panettha bahūni vipulajālāni bhavanti. Bhūmattharaṇā-
dīni dukūlamayāni vaṭṭanti, khajjabhojjāni madhurarasasītavīriyāni. Vātapānasamī-
pesu cettha nava cāṭiyo ṭhapetvā udakassa pūretvā niluppalādīhi sañchādentī.
Tesu tesu padesesu udakayantāni (3.0150) karonti, yehi deve vassante viya uda-
kadhārā nikkhamanti.

Bodhisattassa pana aṭṭhasatasuvaṇṇaghaṭe ca rajataghaṭe ca gandhodakassa
pūretvā niluppalagacchake katvā sayanaṃ parivāretvā ṭhapayiṃsu. Mahantesu
lohakaṭāhesu gandhakalalaṃ pūretvā niluppalapadumapuṇḍarīkāni ropetvā utu-
ggahaṇattāya tattha tattha ṭhapesuṃ. Sūriyasmīhi pupphāni pupphanti. Nānā-
vidhā bhamaragaṇā pāsādaṃ pavisitvā pupphesu rasaṃ gaṇhantā vicaranti.
Pāsādo atisugandho hoti. Yamakabhittiyā antare lohanāḷiṃ ṭhapetvā navabhūmi-
kapāsādassa upari ākāsaṅgaṇe ratanamaṇḍapamatthake sukhumacchiddakaṃ
jālaṃ baddhaṃ ahosi. Ekasmīṃ ṭhāne sukkhamahiṃsacammaṃ pasāreti. Bodhi-

sattassa udakakīlanavelāya mahiṃsacamme pāsāṇaguḷe khipanti, meghathanita-saddo viya hoti. Heṭṭhā yantaṃ parivattenti, udakaṃ abhiruhitvā jālamatthake patati, vassapatanasalilaṃ viya hoti. Tadā bodhisatto nīlapaṭaṃ nivāseti, nīlapaṭaṃ pārupati, nīlapasādhanam pasādheti. Parivārāpissa cattālīsanāṭakasahassāni nīlavatthābharaṇāneva nīlavilepanāni hutvā mahāpurisaṃ parivāretvā ratanamaṇḍapaṃ gacchanti. Divasabhāgaṃ udakakīlaṃ kīlanto sītalaṃ utusukhaṃ anubhoti.

Pāsādassa catūsu disāsu cattāro sarā honti. Divākāle nānāvaṇṇasakuṇagaṇā pācīnasarato vuṭṭhāya viravamānā pāsādamatthakena pacchimasaraṃ gacchanti. Pacchimasarato vuṭṭhāya pācīnasaraṃ, uttarasarato dakkhiṇasaraṃ, dakkhiṇasarato uttarasaraṃ gacchanti, antaravassasamayo viya hoti. Hemantikapāsādo pana pañcabhūmiko ahosi, vassikapāsādo sattabhūmiko.

Nippurisehīti purisavirahitehi. Na kevalañcetta tūriyāneva nippurisāni, sabbaṭṭhānānīpi nippurisāneva. Dovārikāpi itthiyova, nhāpanādīparikammakarāpi itthiyova. Rājā kira- “tathārūpaṃ issariyasukhasampattiṃ anubhavamānassa purisaṃ disvā parisañkā uppajjati, sā me puttassa (3.0151) mā ahosī”ti sabbakiccesu itthiyova ṭhapesi. **Tāya ratiyā ramamānoti** idaṃ catutthajjhānikaphalasaṃpattiraṭṭhiṃ sandhāya vuttaṃ.

212. Gahapati vā gahapatiputto vāti ettha yasmā khattiyānaṃ setacchattasmiṃyeva patthanā hoti, mahā ca nesam papañco, brāhmaṇā mantehi atittā mante gavesantā vicaranti, gahapatino pana muddāgaṇanamattaṃ uggahitakālato paṭṭhāya sampattiṃyeva anubhavanti, tasmā khattiyabrāhmaṇe aggahetvā “gahapati vā gahapatiputto vā”ti āha. **Āvaṭṭeyyāti** mānusakakāmahetu āvaṭṭo bhavyeyyāti attho. **Abhikkantatarāti** visiṭṭhatarā. **Paṇītatatarāti** atappakatarā. Vuttampi cetam-

“Kusaggenudakamādāya, samudde udakaṃ mine;
evaṃ mānusakā kāmā, dibbakāmāna santike” ti. (jā. 2.21.389)–

Samadhigayha tiṭṭhatīti dibbasukhaṃ gaṇhitvā tato visiṭṭhatarā hutvā tiṭṭhati.

Opammasaṃsandanaṃ panettha evaṃ veditabbaṃ– gahapatissa pañcahi kāmaguṇehi samaṅgībhūtakālo viya bodhisattassa tīsu pāsādesu cattālīsasaha-ssa-itthimajjhe modanakālo, tassa sucariṭṭhaṃ pūretvā sagge nibbattakālo viya bodhisattassa abhinikkhamaṇaṃ katvā bodhipallaṅke sabbaññutaṃ paṭividdha-kālo, tassa nandanavane sampattiṃ anubhavanakālo viya tathāgatassa catutthajjhānikaphalasaṃpattiratiyā vītivattanakālo, tassa mānusakānaṃ pañcannaṃ kāmaguṇānaṃ apatthanakālo viya tathāgatassa catutthajjhānikaphalasaṃpattiratiyā vītināmentassa hīnajanasukhassa apatthanakāloti.

213. Sukhīti paṭhamaṃ dukkhito pacchā sukhito assa. **Serīti** paṭhamaṃ vejjaduti-yako pacchā serī ekako bhavye. **Sayaṃvasīti** paṭhamaṃ vejjassa vase vattamāno vejjena nisīdāti vutte nisīdi, nipajjāti vutte nipajji, bhuñjāti vutte bhuñji, pivāti vutte pivi, pacchā sayaṃvasī jāto. **Yena kāmam** (3.0152) **gamoti** paṭhamaṃ icchitichchitaṭṭhānaṃ gantaṃ nālattha, pacchā roge vūpasante vanadassana-giridassana-pabbatadassanādīsipi yena kāmam gamo jāto, yatha yattheva gantaṃ icchati, tattha tattheva gaccheyya.

Etthāpi idaṃ opammasaṃsandanaṃ– purisassa kuṭṭhikālo viya hi bodhisattassa agāramajjhe vasanakālo, aṅgārapallaṃ viya ekaṃ kāmavattu, dve kapallāni viya dve vatthūni, sakkassa pana devarañño aḍḍhateyyakoṭiyāni aṅgārapallāni viya aḍḍhatiyanāṭakakoṭiyo, nakhehi vaṇamukhāni tacchetvā aṅgārapalle paritāpanaṃ viya vatthupaṭisevanaṃ, bhesajjaṃ āgamma arogakālo viya kāmesu ādīnavaṃ nekkhamme ca ānisaṃsaṃ disvā nikkhamma buddhabhūtakāle catutthajjhānikaphalasaṃpattiratiyā vītivattanakālo, aññaṃ kuṭṭhipurisaṃ disvā apatthanakālo viya tāya ratiyā vītināmentassa hīnajanaratiyā apatthanakāloti.

214. Upahatindriyoti kimirakuṭṭhena nāma upahatakāyappasādo. **Upahatindriyāti** upahatapaññindriyā. Te yathā so upahatakāyindriyo kuṭṭhī dukkhasamphassa-smiṃyeva aggismiṃ sukhamiti viparītasāññaṃ paccalattha, evaṃ paññindriyassa upahatattā dukkhasamphassesveva kāmesu sukhamiti viparītasāññaṃ paccalattham.

215. Asucitarāni cevāti–ādīsū pakatiyāva tāni asucīni ca duggandhāni ca pūtīni ca, idāni pana asucitarāni ceva duggandhatarāni ca pūtitarāni ca honti. **Kācīti** tassa hi paritāpentassa ca kaṇḍūvantassa ca pāṇakā anto pavisanti, duṭṭhalohita-duṭṭhapubbā paggharanti. Evamassa kāci assādamattā hoti.

Ārogyaparamāti gāthāya ye keci dhanalābhā vā yasalābhā vā puttalābhā vā atthi, ārogyaṃ tesam paramaṃ uttamaṃ, natthi tato uttaritaro lābhoti, ārogyaparamā lābhā. Yaṃkiñci jhānasukhaṃ vā maggasukhaṃ vā phalasukhaṃ vā atthi, nibbānaṃ tattha paramaṃ, natthi tato uttaritaraṃ sukhanti nibbānaṃ paramaṃ sukhaṃ. **Aṭṭhaṅgiko maggānanti** pubbabhāgamaggānaṃ pubbabhāgagamaneva amatagāmināṃ aṭṭhaṅgiko khemo, natthi tato khemataro (3.0153) añño maggo. Atha vā **khemam amatagāminanti** ettha khemantipi amatantipi nibbāna-

sseva nāmaṃ. Yāvatā puthusamaṇabrāhmaṇā parappavādā khemagāmino ca amatagāmino cāti laddhivasena gahitā, sabbesaṃ tesāṃ khema-amatagāmīnaṃ maggānaṃ aṭṭhaṅgiko paramo uttamoti ayamettha attho.

216. Ācariyapācariyānanti ācariyānañceva ācariyācariyānañca. **Sametīti** ekanā-
liyyā mitaṃ viya ekatulāya tulitaṃ viya sadisaṃ hoti ninnānākaraṇaṃ. **Anomajjatīti**
pāṇiṃ heṭṭhā otārento majjati- “idaṃ taṃ, bho gotama, ārogyaṃ, idaṃ taṃ nibbā-
nan”ti kālena sīsaṃ kālena uraṃ parimajjanto evamāha.

217. Chekanti sampannaṃ. **Sāhujicīrenāti** kāḷakehi eḷakalomehi katathūlacīrena.
Saṅkāracoḷakenātipi vadanti. **Vācaṃ nicchāreyyāti** kālena dasāya kālena ante
kālena majjhe parimajjanto nicchāreyya, vadeyyāti attho. **Pubbakehesāti** pubba-
kehi esā. Vipassīpi hi bhagavā ...pe... kassapopi bhagavā catuparisamajjhe
nisinno imaṃ gāthaṃ abhāsi, “atthanissitagāthā”ti mahājano uggaṇhi. Sattari
parinibbute aparabhāge paribbājakānaṃ antaraṃ pavitṭhā. Te potthakagataṃ
katvā padadvayameva rakkhitaṃ sakkhiṃsu. Tenāha- **sā etarahi anupubbena**
puthujjanagāthāti.

218. Rogova bhūtoti rogabhūto. Sesapadesupi eseva nayo. **Ariyaṃ cakkhanti**
parisuddhaṃ vipassanāñāṇaṃceva maggañāṇaṃca. **Pahotīti** samattho. **Bhesajjaṃ**
kareyyāti uddhamvirecanaṃ adhovirecanaṃ añjanañcāti bhesajjaṃ kareyya.

219. Na cakkhūni uppādeyyāti yassa hi antarā pittaśemhādipaliveṭṭhena cakkhu-
pasādo upahato hoti, so chekaṃ vejjāṃ āgamma sappāyabhesajjaṃ sevanto
cakkhūni uppādeti nāma. Jaccandhassa pana (3.0154) mātukucchiyaṃyeva vina-
ṭṭhāni, tasmā so na labhati. Tena vuttaṃ “na cakkhūni uppādeyyā”ti.

220. Dutiyavāre jaccandhoti jātakālato paṭṭhāya pittaḍipaliveṭṭhena andho. **Amu-
sminti** tasmīṃ pubbe vutte. **Amittatopi daheyyāti** amitto me ayanti evaṃ amittato
ṭṭhapeyya. Dutiyapadepe eseva nayo. **Iminā cittenāti** vaṭṭe anugatacittena. **Tassa me**
upādānapaccayāti ekasandhi dvisāṅkhepo paccayākāro kathito, vaṭṭaṃ vibhā-
vitaṃ.

221. Dhammānudhammanti dhammassa anudhammaṃ anucchavikaṃ paṭi-
padaṃ. **Ime rogā gaṇḍā sallāti** pañcakkhandhe dasseti. **Upādānanirodhāti**
vivaṭṭaṃ dassento āha. Sesāṃ sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Māgaṇḍiyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Sandakasuttavaṇṇanā

223. Evaṃ me sutanti sandakasuttaṃ. Tattha **pilakkhaguhāyanti** tassā guhāya
dvāre pilakkharukkho ahosi, tasmā pilakkhaguhātveva saṅkhaṃ gatā. **Paṭisallānā**
vuṭṭhitoti vivekato vuṭṭhito. **Devakatasobbhoti** vassodakeneva tinnatṭhāne jāto

mahā-udakarahado. **Guhādassanāyāti** ettha **guhā**Ti paṃsuguhā. Sā unname udakamuttaṭṭhāne ahosi, ekato umaṅgaṃ katvā khāṇuke ca paṃsuñca niharitvā anto thambhe ussāpetvā matthake padaracchannagehasaṅkhepena katā, tattha te paribbājakā vasanti. Sā vassāne udakapuṇṇā tiṭṭhati, nidāghe tattha vasanti. Taṃ sandhāya “guhādassanāyā”ti āha. Vihāradassanatthañhi anamataggiyaṃ pacca-vekkhitvā samuddapabbatadassanatthaṃ vāpi gantuṃ vaṭṭatīti.

Unnādinīyāti (3.0155) uccaṃ nadamānāya. Evaṃ nadamānāya cassā uddha-ṅgamanavasena ucco, disāsu patthaṭavasena mahāsaddoti uccāsaddamahā-saddo, tāya **uccāsaddamahāsaddāya**. Tesam paribbājakānaṃ pātova uṭṭhāya kattabbaṃ nāma cetiyavattaṃ vā bodhivattaṃ vā ācariyupajjhāyavattaṃ vā yoni-somanasikāro vā natthi. Tena te pātova uṭṭhāya bālātape nisinnā, sāyaṃ vā kathāya phāsukatthāya sannipatitā “imassa hattho sobhaṇo imassa pādo”ti evaṃ aññamaññassa hatthapādādīni vā ārabba itthipurisadārakadārikāvaṇṇe vā aññaṃ vā kāmassādabhavassādādivatthum ārabba kathaṃ paṭṭhapetvā anupubbena rājakathādi-anekavidhaṃ tiracchānakathaṃ kathenti. Sā hi aniyyānikattā saggamokkhamaggānaṃ tiracchānabhūtā kathāti **tiracchānakathā**. Tattha rājānaṃ ārabba “mahāsammato mandhātā dhammāsoko evaṃmahānubhāvo”ti-ādinā nayena pavattā kathā **rājakathā**. Esa nayo **corakathādīsu**.

Tesu “asuko rājā abhirūpo dassanīyo”ti-ādinā nayena gehassitakathāva tiracchānakathā hoti. “Sopi nāma evaṃ mahānubhāvo khayam gato”ti evaṃ pavattā pana kammaṭṭhānabhāve tiṭṭhati. Coresupi “mūladevo evaṃmahānubhāvo, meghamālo evaṃmahānubhāvo”ti tesam kammaṃ paṭicca aho sūrāti gehassitakathāva tiracchānakathā. Yuddhepi bhāratayuddhādīsu “asukena asuko evaṃ mārito evaṃ viddho”ti kāmassādavaseneva kathā tiracchānakathā. “Tepi nāma khayam gatā”ti evaṃ pavattā pana sabbattha kathā kammaṭṭhānameva hoti. Apica annādīsu “evaṃ vaṇṇavantaṃ gandhavantaṃ rasavantaṃ phassasampannaṃ khādimha bhuñjima pivimha paribhuñjimhā”ti kāmassādavasena kathetuṃ na vaṭṭati, sātthakaṃ pana katvā- “pubbe evaṃ vaṇṇādisampannaṃ annaṃ pānaṃ vatthaṃ sayanaṃ mālaṃ gandhaṃ silavantānaṃ adamha, cetiye pūjaṃ akarimhā”ti kathetuṃ vaṭṭati.

Ñātikathādīsupi “amhākaṃ ñātakā sūrā samatthā”ti vā “pubbe mayaṃ evaṃ vicitrehi yānehi carimhā”ti vā assādavasena vattuṃ na vaṭṭati, sātthakaṃ pana katvā “tepi no ñātakā khayam gatā”ti vā “pubbe mayaṃ evarūpā upāhanā saṅghassa adamhā”ti vā kathetabbā. **Gāmakathāpi** suniviṭṭhadunniviṭṭhasubhikkhadubbhikkhādivasena vā “asukagāmavāsino sūrā samatthā”ti vā evaṃ assādavasena na vaṭṭati, sātthakaṃ pana katvā saddhā pasannāti (3.0156) vā khaya-vayaṃ gatāti vā vattuṃ vaṭṭati. **Nigamanagarajanapadakathāsupi** eseva nayo. **Itthikathāpi** vaṇṇasaṅghānādīni paṭicca assādavasena na vaṭṭati, saddhā pasannā khayam gatāti evameva vaṭṭati. **Sūrakathāpi** nandimitto nāma yodho sūro ahosīti assādavaseneva na vaṭṭati, saddho pasanno ahosi khayam gatoti evameva vaṭṭati. **Visikhākathāpi** asukā visikhā suniviṭṭhā dunniviṭṭhā sūrā samatthāti assādavaseneva na vaṭṭati, saddhā pasannā khayam gatā iccevaṃ vaṭṭati.

Kumbhaṭṭhānakathāti kumbhaṭṭhāna-udakatitthakathā vā vuccati kumbhadāsi-kathā vā. Sāpi “pāsādikā naccituṃ gāyituṃ chekā”ti assādasena na vaṭṭati, saddhā pasannāti-ādinā nayeneva vaṭṭati. **Pubbapetakathā**ti atītañātikathā. Tattha vattamānañātikathāsadisova vinicchayo.

Nānattakathāti purimapacchimakathāvimuttā avasesā nānāsabhāvā niratthakakathā. **Lokakkhāyikā**ti ayaṃ loko kena nimmito, asukena nāma nimmito, kākā setā aṭṭhīnaṃ setattā, bakā rattā lohitassa rattattāti evamādikā lokāyatavitaṇḍasallāpakathā.

Samuddakkhāyikā nāma kasmā samuddo sāgaro, sāgaradevena khaṇitattā sāgaro, khato meti hatthamuddāya niveditattā samuddoti evamādikā niratthakā samuddakkhāyikakathā. Iti bhavo, iti abhavoti yaṃ vā taṃ vā niratthakakāraṇaṃ vatvā pavattitakathā **itibhavābhavakathā**. Ettha ca bhavoti sassataṃ, abhavoti ucchedaṃ. Bhavoti vaḍḍhi, abhavoti hāni. Bhavoti kāmasukhaṃ, abhavoti attakilamatho. Iti imāya chabbidhāya itibhavābhavakathāya saddhiṃ bāttiṃsatiracchānakathā nāma hoti. Evarūpiṃ tiracchānakathaṃ kathentiyaṃ nisinno hoti.

Tato sandako paribbājako te paribbājake oloketvā- “ime paribbājakā ativiya aññamaññaṃ agāravā appatissā, mayaṅca samaṇassa (3.0157) gotamassa pātu-bhāvato paṭṭhāya sūriyuggamane khajjopanakūpamā jātā, lābhasakkāropi no pari-hīno. Sace pana imaṃ ṭhānaṃ samaṇo gotamo gotamasāvako vā gihi-upaṭṭhā-kopi vāssa āgaccheyya, ativiya lajjanīyaṃ bhavissati. Parisadoso kho pana

parisajeṭṭhakasseva upari ārohati”ti ito cito ca vilokento theram addasa. Tena vuttam **addasā kho sandako paribbājako ...pe... tuṅhī ahesunti.**

Tattha **saṅṭhapesī**ti sikkhāpesi, vajjamassā paṭicchādesi. Yathā suṭṭhapitā hoti, tathā naṃ ṭhapesi. Yathā nāma parisamajjham pavisanto puriso vajjapaṭicchādanattham nivāsanam saṅṭhapeti, pārupanam saṅṭhapeti, rajokiṇṇaṭṭhānam puñchati, evamassā vajjapaṭicchādanattham “appasaddā bhonto”ti sikkhāpento yathā suṭṭhapitā hoti, tathā naṃ ṭhapesīti attho. **Appasaddakāmā**ti appasaddam icchanti, ekakā nisīdanti, ekakā tiṭṭhanti, na gaṇasaṅgaṇikāya yāpenti. **Appasaddavinī**tāti appasaddena niravena buddhena vinīta. **Appasaddassa vaṇṇavādinoti** yaṃ ṭhānam appasaddam nissaddam. Tassa vaṇṇavādino. **Upasaṅkamitabbaṃ maññeyyā**ti idhāgantabbaṃ maññeyya.

Kasmā panesa therassa upasaṅkamanam paccāsīsatīti. Attano vuddhiṃ patthamāno. Paribbājakā kira buddhesu vā buddhasāvakesu vā attano santikam āgatesu- “ajja amhākam santikam samaṇo gotamo āgato, sārīputto āgato, na kho panete yassa vā tassa vā santikam gacchanti, passatha amhākam uttamabhāvan”-ti attano upaṭṭhākānam santike attānam ukkhipanti ucce ṭhāne ṭhapenti. Bhagavato upaṭṭhāke gaṇhitum vāyamanti. Te kira bhagavato upaṭṭhāke disvā evam vadanti- “tumhākam satthā bhavam gotamopi gotamassa sāvakāpi amhākam santikam āgacchanti, mayaṃ aññamaññaṃ samaggā. Tumhe pana amhe akkhīhi passitum na icchatha, sāmīcikkammaṃ na karotha, kiṃ vo amhehi aparaddhan”ti. Appekacce manussā- “buddhāpi etesaṃ santikam gacchanti, kiṃ amhākan”ti tato paṭṭhāya te disvā nappamajjanti. **Tuṅhī ahesunti** sandakam parivāretvā nissaddā nisīdimṃsu.

224. Svāgataṃ bhoto ānandassāti su-āgamanam bhoto ānandassa. Bhavante hi no āgate ānando hoti, gate sokoti (3.0158) dīpeti. **Cirassaṃ khoti** piyasamudācāravacanametam. Thero pana kālena kālam paribbājakārāmaṃ cārikatthāya gacchatīti purimagamanam gahetvā evamāha. Evañca pana vatvā na mānattaddho hutvā nisīdi, attano pana āsanā vuṭṭhāya tam āsanam papphoṭetvā theram āsanena nimantento **nisīdatu bhavam ānando, idamāsanam paññattanti** āha.

Antarākathā vipakatāti nisinnānam vo ārambhato paṭṭhāya yāva mamāgamanam etasmiṃ antare kā nāma kathā vipakatā, mamāgamanapaccayā katamā kathā pariyantaṃ na gatāti pucchati.

Atha paribbājako “niratthakakathāva esā nissārā vaṭṭasannissitā, na tumhākam purato vattabbataṃ arahati”ti dīpento **tiṭṭhatesā, bhoti-ādimāha.** **Nesā bhototi** sace bhavam sotukāmo bhavissati, pacchāpesā kathā na dullabhā bhavissati, amhākam panimāya attho natthi. Bhoto pana āgamanam labhitvā aññadeva sukāraṇam katham sotukāmamhāti dīpeti. Tato dhammadesanam yācanto **sādhu vata bhavantaṃ ye vāti-ādimāha.** Tattha **ācariyaketi** ācariyasamaye. **Anassāsikānī**ti assāsavirahitāni. **Sasakkanti** ekaṃsatthe nipāto, viññū puriso ekaṃseneva na vaseyyāti attho. **Vasanto ca nārādheyā**ti na sampādeyya, na paripūreyyāti vuttam hoti. **Nāyam dhammam kusalanti** kāraṇabhūtam anavajjaṭṭhena kusalam

dhammaṃ.

225. **Idhā**ti imasmim̃ loke. **Natthi dinnanti-**ādīni sāleyyakasutte (ma. ni. 1.440) vuttāni. **Cātumahābhūtikoti** catumahābhūtamayo. **Pathavī pathavīkāyanti** ajjhakkā pathavīdhātu bāhirapathavīdhātuṃ. **Anupetīti** anuyāti. **Anupagacchatīti** tasseva vevacanaṃ, anugacchatītipi attho, ubhayenāpi upeti upagacchatīti dasseti. Āpādīsupi eseva nayo. **Indriyānīti** manacchatṭhāni indriyāni ākāsaṃ pakkhandanti. **Āsāndipañcamāti** nipannamañcena pañcamā, mañco ceva, cattāro mañcapāde gahetvā ṭhitā cattāro purisā cāti attho. **Yāvāḷāhanāti** yāva susānā. **Padānīti** ayaṃ evaṃ silavā ahosi, evaṃ dussiloti-ādīnā nayena pavattāni (3.0159) guṇapadāni. Sarīrameva vā ettha padānīti adhippetam̃. **Kāpotakānīti** kapotakavaṇṇāni, pārāvata-pakkhavaṇṇānīti attho.

Bhassantāti bhasmantā, ayameva vā pāḷi. **Āhutyoti** yaṃ paheṇakasakkārādi-bhedam̃ dinnadānaṃ, sabbam̃ taṃ chārikāvasānameva hoti, na tato param̃ phala-dāyakaṃ hutvā gacchatīti attho. **Dattupaññattanti** dattūhi bālamanussehi paññattam̃. Idaṃ vuttam̃ hoti- bālehi abuddhīhi paññattamidaṃ dānaṃ, na paṇḍitehi. Bālā denti, paṇḍitā gaṇhantīti dasseti. **Atthikavādanti** atthi dinnam̃ dinnaphalanti imaṃ atthikavādamaṃyeva vadanti tesam̃ tuccham̃ vacanaṃ musāvīlāpo. **Bāle ca paṇḍite cāti** bālā ca paṇḍitā ca.

Akatena me ettha katanti mayham̃ akateneva samaṇakammena ettha etassa samaye kammaṃ kataṃ nāma hoti, avusiteneva brahmacariyena vusitam̃ nāma hoti. **Etthāti** etasmim̃ samaṇadhamme. **Samasamāti** ativiya samā, samena vā guṇena samā. **Sāmaññaṃ pattāti** samānabhāvaṃ pattā.

226. **Karatoti-**ādīni apaṇṇakasutte vuttāni. **Tathā natthi hetūti-**ādīni.

228. Catutthabrahmacariyavāse **akaṭāti** akatā. **Akaṭavidhāti** akatavidhānā, evaṃ karohīti kenaci kārāpitā na hontīti attho. **Animmitāti** iddhiyāpi na nimmitā. **Animmātāti** animmāpitā. Keci animmitabbāti padaṃ vadanti, taṃ neva pāḷiyam̃, na aṭṭhaka-thāyaṃ sandissati. **Vañjhāti** vañjhapasuvañjhātālādayo viya aphaḷā, kassaci ajana-kāti attho. Etena pathavīkāyādīnaṃ rūpādījanakabhāvaṃ paṭikkhipati. Pabbata-kūṭā viya ṭhitāti **kūṭatṭhā**. **Īsikatṭhāyitṭhitāti** muñje īsikā viya ṭhitā. Tatrāyamadhippāyo- yamidaṃ jāyatīti vuccati, taṃ muñjato īsikā viya vijjamānameva nikkhamatīti. “Esikatṭhāyitṭhitā”tipi pāṭho, sunikhāto esikatthambho niccalo tiṭṭhati, evaṃ ṭhitāti attho. Ubhayenapi tesam̃ vināsābhāvaṃ dīpeti. **Na iñjantīti** esikatthambho viya ṭhitattā na calanti. **Na vipariṇāmentīti** pakatiṃ na jahanti. **Na aññamaññaṃ byābādhentīti** aññamaññaṃ na upahananti. **Nālanti** na samatthā.

Pathavīkāyoti-ādīsu (3.0160) pathavīyeva pathavīkāyo, pathavīsamūho vā. **Tatthāti** tesu jīvasattamesu kāyesu. **Natthi hantā vāti** hantum̃ vā ghātetum̃ vā sotum̃ vā sāvetum̃ vā jānitum̃ vā jānāpetum̃ vā samattho nāma natthīti dīpeti. **Sattannaṃtveva kāyānanti** yathā muggarāsi-ādīsu pahaṭam̃ sattham̃ muggarāsi-ādīnaṃ antarena pavisati, evaṃ sattannaṃ kāyānaṃ antarena chiddena vivarena sattham̃ pavisati. Tattha “aham̃ imaṃ jīvitā voropemī”ti kevalam̃ saññāmatameva hotīti dasseti. **Yonipamukhasatasahassānīti** pamukhayonīnaṃ uttamayonīnaṃ cuddasasatasahassāni aññāni ca satṭhisatāni aññāni ca chasatāni. **Pañca ca kammuno**

satānīti pañca kammāsātāni ca, kevalaṃ takkamattakena niratthakaṃ diṭṭhiṃ dīpeti. **Pañca ca kammāni tiṇi ca kammānīti**-ādīsipi eseva nayo. Keci panāhu **pañca kammānīti** pañcīndriyavasena bhaṇāti. **Tiṇīti** kāyakammādivasenāti. **Kamme ca aḍḍhakamme cāti** ettha panassa kāyakammañca vacīkammañca kammanti laddhi, manokammaṃ upaḍḍhakammanti. **Dvaṭṭhipaṭipadāti** dvāsaṭṭhi paṭipadāti vadati. **Dvaṭṭhantarakappāti** ekasmiṃ kappe catusaṭṭhi antarakappā nāma honti, ayaṃ pana aññe dve ajānanto evamāha. **Chaḷābhijātiyo** apaṇṇakasutte vitthāritā.

Aṭṭha purisabhūmiyoti mandabhūmi khiḍḍābhūmi vīmaṃsakabhūmi ujugatabhūmi sekkhabhūmi samaṇabhūmi jinabhūmi pannabhūmiti imā aṭṭha purisabhūmiyoti vadati. Tattha jātadivasato paṭṭhāya sattadivase sambādhaṭṭhānato nikkhantattā sattā mandā honti momūhā. Ayaṃ mandabhūmiti vadati. Ye pana duggatito āgatā honti, te abhiṇhaṃ rodanti ceva viravanti ca. Sugatito āgatā taṃ anussarivā anussarivā hasanti. Ayaṃ khiḍḍābhūmi nāma. Mātāpitūnaṃ hatthaṃ vā pādaṃ vā mañcaṃ vā piṭhaṃ vā gahetvā bhūmiyaṃ padanikkhipanaṃ vīmaṃsakabhūmi nāma. Padasāva gantuṃ samatthakālo ujugatabhūmi nāma. Sippānaṃ sikkhanakālo sekkhabhūmi nāma. Gharā nikkhamma pabbajanakālo samaṇabhūmi nāma. Ācariyaṃ sevitvā jānanakālo jinabhūmi nāma. Bhikkhu ca pannako jino na kiñci āhāti evaṃ alābhiṃ samaṇaṃ pannabhūmiti vadati.

Ekūnapaññāsa (3.0161) **ājīvasateti** ekūnapaññāsa ājīvavuttisātāni. **Paribbājaka-sateti** paribbājaka-pabbajjasātāni. **Nāgāvāsasateti** nāgamaṇḍalāsātāni. **Vīse indriya-sateti** vīsa indriyasātāni. **Timse nirayasateti** timsa nirayasātāni. **Rajodhātuyoti** raja-okiraṇaṭṭhānāni. Hatthapiṭṭhipādapiṭṭhādīni sandhāya vadati. **Satta saññiga-bbhāti** oṭṭhagoṇagadrabha-ajapasumigamahimse sandhāya vadati. **Asaññiga-bbhāti** sāliyavagodhumamuggakaṅguvarakakudrūsake sandhāya vadati. **Nigaṇṭhi-gabbhāti** nigaṇṭhimhi jātagabbhā, ucchuveḷunaḷādayo sandhāya vadati. **Satta devāti** bahū devā, so pana sattāti vadati. Mānusāpi anantā, so sattāti vadati. **Satta pisācāti** pisācā mahantā, sattāti vadati.

Sarāti mahāsarā. Kaṇṇamuṇḍa-rathakāra-anotatta-sīhapapātakuḷira-mucalinda-kuṇāladahe gahetvā vadati. **Pavuṭāti** gaṇṭhikā. **Papātāti** mahāpapātā. **Papātasātānī**Ti khuddakapapātasātāni. **Supināti** mahāsupinā. **Supinasātānī**ti khuddakasupinasātāni. **Mahākappinoti** mahākappānaṃ. Ettha ekamhā sarā vassasate vassasate kusaggena ekaṃ udakabinduṃ nīharitvā nīharitvā sattakkhattuṃ tamhi sare nirudake kate eko mahākappoti vadati. Evarūpānaṃ mahākappānaṃ caturāsītisatasahassāni khepetvā bālā ca paṇḍitā ca dukkhassantaṃ karontīti ayamassa laddhi. Paṇḍitopi kira antarā sujjhitaṃ na sakkoti, bālopi tato uddhaṃ na gacchati.

Silenāti acelakasīlena vā aññena vā yena kenaci. **Vatenāti** tādisena vatena. **Tapenāti** tapokamma. Aparipakkaṃ paripāceti nāma yo “ahaṃ paṇḍito”ti antarā visujjhati. Paripakkaṃ phussa phussa byantiṃ karoti nāma yo “ahaṃ bālo”ti vuttaparimāṇaṃ kālaṃ atikkamitvā yāti. **Hevaṃ natthīti** evaṃ natthi. Tañhi ubhayaṃ na sakkā kātunti dīpeti. **Doṇamite**Ti doṇena mitaṃ viya. **Sukhadukkheti** sukhadukkhaṃ. **Pariyantakateti** vuttaparimāṇena kālena katapariyanto. **Natthi hāyanavaḍḍhaneti** natthi hāyanavaḍḍhanāni. Na saṃsāro paṇḍitassa hāyati, na

bālassa vaḍḍhatīti attho. **Ukkaṃsāvakaṃseti** ukkaṃsāvakaṃsā, hāpanavaḍḍhanā-namevetam vevacanam. Idāni tamattham upamāya sādento (3.0162) **seyyathāpi nāmāti-ādimāha**. Tattha **suttaḡuḷeti** veṭhetvā katasuttaḡulam. **Nibbeṭhiyamānameva paletīti** pabbate vā rukkhagge vā ṭhatvā khittam suttapamāṇena nibbeṭhiyamānam gacchati, sutte khīṇe tattha tiṭṭhati na gacchati. Evamevam vuttakālato uddham na gacchatīti dasseti.

229. Kimidanti kimidaṃ tava aññāṇam, kiṃ sabbaññu nāma tvanti evam puṭṭho samāno niyativāde pakkhipanto **suññam me agāranti-ādimāha**.

230. Anussaviko hotīti anussavanissito hoti. **Anussavasaccoti** savanam saccato gahetvā ṭhito. **Piṭakasampadāyāti** vaggapaṇṇāsakāya piṭakaganthasampattiyā.

232. Mandoti mandapañño. **Momūhoti** atimūḷho. **Vācāvikkhepaṃ āpajjatīti** vācāya vikkhepaṃ āpajjati. Kīdisaṃ? Amarāvikkhepaṃ, apariyantavikkhepanti attho.

Atha vā amarā nāma macchajāti. Sā ummujjananimmujjanādivasena udake sandhāvamānā gahetuṃ na sakkāti evameva ayampi vādo ito cito ca sandhāvati, gāhaṃ na upagacchatīti amarāvikkhepoti vuccati. Taṃ amarāvikkhepaṃ.

Evantipi me noti-ādīsu idaṃ kusalanti puṭṭho “evantipi me no”ti vadati, tato kiṃ akusalanti vutte “tathātipi me no”ti vadati, kiṃ ubhayato aññathāti vutte “aññathātipi me no”ti vadati, tato tividhenāpi na hotīti te laddhīti vutte “notipi me no”ti vadati, tato kiṃ no noti te laddhīti vutte “no notipi me no”ti vikkhepamāpajjati, ekasmimpi pakkhe na tiṭṭhati. **Nibbijja pakkamatīti** attanopi esa satthā avassayo bhavituṃ na sakkoti, mayhaṃ kiṃ sakkhissatīti nibbinditvā pakkamati. Purimesupi anassāsikesu eseva nayo.

234. Sannidhikāraṃ kāme paribhuñjanti yathā pubbe gihibhūto sannidhiṃ katvā vatthukāme paribhuñjati, evaṃ tilataṇḍulasappinavanītādīni sannidhiṃ katvā idāni paribhuñjituṃ abhabboti attho. Nanu ca khīṇāsavassa vasanaṭṭhāne (3.0 tilataṇḍulādayo paññāyantīti. No na paññāyanti, na panesa te attano atthāya ṭhapeti, aphāsukapabbajitādīnaṃ atthāya ṭhapeti. Anāgāmissa kathanti. Tassāpi pañca kāmagaṇā sabbasova pahīnā, dhammena pana laddhaṃ vicāretvā paribhuñjati.

236. Puttamātāya puttāti so kira imaṃ dhammaṃ sutvā ājivakā matā nāmāti saññī hutvā evamāha. Ayañhettha attho- ājivakā matā nāma, tesam matā puttamātā hoti, iti ājivakā puttamātāya puttā nāma honti. **Samaṇe gotameti** samaṇe gotame brahmacariyavāso atthi, aññattha natthīti dīpeti. Sesam sabbattha uttānāmevāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Sandakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Mahāsakuludāyisuttavaṇṇanā

237. Evaṃ me sutanti mahāsakuludāyisuttaṃ. Tattha **morānivāpeti** tasmim ṭhāne morānaṃ abhayaṃ ghoṣetvā bhojanaṃ adaṃsu. Tasmā taṃ ṭhānaṃ **morānivāpoti** saṅkhaṃ gataṃ. **Annabhāroti** ekassa paribbājakassa nāmaṃ. Tathā **vara-dharoti**. **Aññe cāti** na kevalaṃ ime tayo, aññepi abhiññātā bahū paribbājakā. **Appasaddassa vaṇṇavādīti** idha appasaddavinītoti avatvāva idaṃ vuttaṃ. Kasmā? Na hi bhagavā aññena vinītoti.

238. Purimānīti hiyyodivasam upādāya purimāni nāma honti, tato paraṃ purimatarāni. **Kutūhalasālāyanti** kutūhalasālā nāma paccekasālā natthi, yattha pana nānātitthiyā samaṇabrāhmaṇā nānāvidhaṃ kathaṃ pavattenti, sā bahūnaṃ- “ayaṃ kiṃ vadati, ayaṃ kiṃ vadati”ti kutūhaluppattiṭṭhānato “kutūhalasālā”ti vuccati. “Kutūhalasālā”tipi pāṭho. **Lābhāti** ye evarūpe samaṇabrāhmaṇe daṭṭhuṃ

pañhaṃ pucchitaṃ (3.0164) dhammakathaṃ vā nesam sotuṃ labhanti, tesam aṅgamagadhānaṃ ime lābhāti attho.

Saṅghinoti-ādīsu pabbajitasamūhasaṅkhāto saṅgho etesaṃ atthīti **saṅghino**. Sveva gaṇo etesaṃ atthīti **gaṇino**. Ācārasikkhāpanavasena tassa gaṇassa ācariyāti **gaṇācariyā**. **Ñātāti** paññātā pākaṭā. Yathābhuccaguṇehi ceva ayathābhūtaguṇehi ca samuggato yaso etesaṃ atthīti **yasassino**. Pūraṇādīnañhi “appiccho santuṭṭho, appicchatāya vatthampi na nivāseti”ti-ādinā nayena yaso samuggato, tathāgatassa “itipi so bhagavā”ti-ādīhi yathābhūtaguṇehi. **Titthakarāti** laddhikarā. **Sādhusammattāti** ime sādhuṃ sundarā sappurisāti evaṃ sammattā. **Bahujanassāti** assutavato ceva andhabālaputhujanassa vibhāvino ca paṇḍitajanassa. Tattha titthiyā bālayanassa evaṃ sammattā, tathāgato paṇḍitajanassa. Iminā nayena **pūraṇo kassapo saṅghīti-ādīsu** attho veditabbo. Bhagavā pana yasmā aṭṭhatimsa ārammaṇāni vibhajanto bahūni nibbāna-otaraṇatitthāni akāsi, tasmā “titthakaro”ti vattuṃ vaṭṭati.

Kasmā panete sabbepi tattha osaṭṭāti? Upaṭṭhākarakkhaṇatthañceva lābhasakkārattañca. Tesañhi evaṃ hoti- “amhākaṃ upaṭṭhākā samaṇaṃ gotamaṃ saraṇaṃ gaccheyyūṃ, te ca rakkhissāma. Samaṇassa ca gotamassa upaṭṭhāke sakkāraṃ karonte disvā amhākampi upaṭṭhākā amhākaṃ sakkāraṃ karissanti”ti. Tasmā yattha yattha bhagavā osarati, tattha tattha sabbe osaranti.

239. Vādaṃ āropetvā Ti vāde dosaṃ āropetvā. **Apakkantāti**, apagatā, keci disaṃ pakkantā, keci gihibhāvaṃ pattā, keci imaṃ sāsanaṃ āgatā. **Sahitaṃ meti** mayhaṃ vacanaṃ sahitaṃ siliṭṭhaṃ, atthayuttaṃ kāraṇayuttanti attho. **Asahitaṃ teti** tuyhaṃ vacanaṃ asahitaṃ. **Adhiciṇṇaṃ te viparāvattanti** yaṃ tuyhaṃ dīgharattāciṇṇavasena suppaguṇaṃ, taṃ mayhaṃ ekavacaneneva viparāvattaṃ viparivattitvā ṭhitāṃ, na kiñci jātanti attho. **Āropito te vādoti** mayā tava vāde doso (3.0165) āropito. **Cara vādappamokkhāyāti** dosamocanattaṃ cara vicara, tattha tattha gantvā sikkhāti attho. **Nibbeṭhehi vā sace pahosīti** atha sayaṃ pahosi, idāneva nibbeṭhehi. **Dhammakosenāti** sabhāvakkosena.

240. Taṃ no sossāmā Ti taṃ amhākaṃ desitaṃ dhammaṃ suṇissāma. **Khuddamadhunti** khuddakamakkhikāhi kataṃ daṇḍakamadhuṃ. **Anelakanti** niddosaṃ apagatamacchikaṇḍakaṃ. **Piḷeyyāti** dadeyya. **Paccāsīsamānarūpoti** pūretvā nu kho no bhojanaṃ dassatīti bhājanahattho paccāsīsamāno paccupaṭṭhito assa. **Sampayojetvāti** appamattakaṃ vivādaṃ katvā.

241. Itarītarenāti lāmakalāmakena. **Pavivittoti** idaṃ paribbājako kāyavivekamattaṃ sandhāya vadati, bhagavā pana tīhi vivekehi vivittova.

242. Kosakāhārāpīti dānapatīnaṃ ghare aggabhikkhāṭhapanattaṃ khuddakasarāvā honti, dānapatino aggabhattaṃ vā tattha ṭhapetvā bhuñjanti, pabbajite sampatte taṃ bhattaṃ tassa denti. Taṃ sarāvakaṃ kosakoti vuccati. Tasmā ye ca ekeneva bhattakosakena yāpenti, te kosakāhārāti. **Beluvāhārāti** beluvamattabhattāhārā. **Samatittikanti** oṭṭhavaṭṭiyā heṭṭhimalekhāsamaṃ. **Iminā dhammenāti** iminā appāhāratādhammena. Ettha pana sabbākāreneva bhagavā anappāhāroti na vattabbo. Padhānabhūmiyaṃ chabbassāni appāhārova ahosi, verañjāyaṃ

tayo māse patthodaneneva yāpesi pālileyakavanasaṅḍe tayo māse bhisamuḷāle-
heva yāpesi. Idha pana etamatthaṃ dasseti- “ahaṃ ekasmiṃ kāle appāhāro
ahosiṃ, mayhaṃ pana sāvakaḥ dhutaṅgasamādānato paṭṭhāya yāvajīvaṃ
dhutaṅgaṃ na bhindanti”ti. Tasmā yadi te iminā dhammena sakkareyyuṃ, mayā
hi te visesatarā. Añño ceva pana dhammo atthi, yena maṃ te sakkarontīti dasseti.
Iminā nayena sabbavāresu yojanā veditabbā.

Paṃsukūlikāti (3.0166) samādinna-paṃsukūlikaṅgā. **Lūkhacīvaradharāti** sattha-
suttalūkhāni cīvarāni dhārayamānā. **Nantakānīti** antavirahitāni vatthakhaṇḍāni,
yadi hi nesamānto bhavēyya, pilotikāti saṅkhaṃ gaccheyyuṃ. **Uccinivāti**
phāletvā dubbalaṭṭhānaṃ pahāya thiraṭṭhānameva gahetvā. **Alābulomasānīti** alā-
bulomasadisuttāni sukhumānīti dīpeti. Ettāvata ca satthā cīvarasantosena asa-
ntuṭṭhoti na vattabbo. Atimuttakāsūsānato hissa puṇṇadāsiyā pārupitvā pātitasāṇa-
paṃsukūlaṃ gahaṇadivase udakapariyantaṃ katvā mahāpathavī akampi. Idha
pana etamatthaṃ dasseti- “ahaṃ ekasmiṃyeva kāle paṃsukūlaṃ gaṇhiṃ,
mayhaṃ pana sāvakaḥ dhutaṅgasamādānato paṭṭhāya yāvajīvaṃ dhutaṅgaṃ na
bhindanti”ti.

Piṇḍapātikāti atirekalābhaṃ paṭikkhipitvā samādinna-piṇḍapātikaṅgā. **Sapadāna-
cārinoti** loluppacāraṃ paṭikkhipitvā samādinna-sapadānacārā. **Uñchāsake vate
ratāti** uñchācariyasaṅkhāte bhikkhūnaṃ pakativate ratā, uccanīcagharadvāraṭṭhā-
yino hutvā kabaramissakaṃ bhattaṃ saṃharitvā paribhuñjantīti attho. **Antaragha-
ranti** brahmāyusutte ummārato paṭṭhāya antaraghamaṃ, idha indakhīlato paṭṭhāya
adhippetam. Ettāvata ca satthā piṇḍapātasantosa asantuṭṭhoti na vattabbo,
appāhāratāya vuttaniyāmeneva pana sabbam vitthāretabbam. Idha pana eta-
matthaṃ dasseti- “ahaṃ ekasmiṃyeva kāle nimantaṃ na sādāyīṃ, mayhaṃ
pana sāvakaḥ dhutaṅgasamādānato paṭṭhāya yāvajīvaṃ dhutaṅgaṃ na bhindanti”-
ti.

Rukkhamūlikāti channaṃ paṭikkhipitvā samādinna-rukkhamūlikaṅgā. **Abbhokāsi-
kāti** channañca rukkhamūlañca paṭikkhipitvā samādinna-abbhokāsikaṅgā. **Aṭṭhamā-
seti** hemantaḡimhike māse. Antovasse pana cīvarānuggahattaṃ channaṃ pavī-
santi. Ettāvata ca satthā senāsanasantosa asantuṭṭhoti na vattabbo, senāsana-
santosa panassa chabbassikamahāpadhānena ca pālileyakavanasaṅḍena ca
dīpetabbo. Idha pana etamatthaṃ dasseti- “ahaṃ ekasmiṃyeva kāle channaṃ na
pāvisiṃ, mayhaṃ pana sāvakaḥ dhutaṅgasamādānato paṭṭhāya yāvajīvaṃ
dhutaṅgaṃ na bhindanti”ti.

Āraññikāti (3.0167) gāmantasenāsaṃ paṭikkhipitvā samādinna-āraññikaṅgā.
Saṅghamajjhe osarantīti abaddhasīmāya kathitaṃ, baddhasīmāyaṃ pana vasantā
attano vasanaṭṭhāneyeva uposathaṃ karonti. Ettāvata ca satthā no pavivittoti na
vattabbo, “icchāmaṃ, bhikkhave, aḍḍhamāsaṃ paṭisalliyitun”ti (pārā. 162; 565)
evañhissa paviveko paññāyati. Idha pana etamatthaṃ dasseti “ahaṃ ekasmiṃ-
yeva tathārūpe kāle paṭisalliyiṃ, mayhaṃ pana sāvakaḥ dhutaṅgasamādānato
paṭṭhāya yāvajīvaṃ dhutaṅgaṃ na bhindanti”ti. **Mamaṃ sāvakāti** maṃ sāvakaḥ.

244. Sanidānanti sappaccayaṃ. Kiṃ pana appaccayaṃ nibbānaṃ na desetīti.

No na deseti, sahetukaṃ pana taṃ desanaṃ katvā deseti, no ahetukanti. **Sappāṭi-hāriyanti** purimassevetam vevacanaṃ, sakāraṇanti attho. **Taṃ vatāti** ettha **vatāti** nipātamattaṃ.

245. Anāgataṃ vādapathanti ajja ṭhapetvā sve vā punadivase vā aḍḍhamāse vā māse vā saṃvacchare vā tassa tassa pañhassa upari āgamanavādapathaṃ. **Na dakkhatīti** yathā saccako nigaṇṭho attano niggahaṇatthaṃ āgatakāraṇaṃ vise-setvā vadanto na addasa, evaṃ na dakkhatīti netam ṭhānaṃ vijjati. **Sahadhamme-nāti** sakāraṇena. **Antarantarā kathaṃ opāteyyunti** mama kathāvāraṃ pacchinditvā antarantare attano kathaṃ paveseyyunti attho. **Na kho panāhaṃ, udāyīti**, udāyi, ahaṃ ambaṭṭhasoṇadaṇḍakūṭadantasaccakanigaṇṭhādīhi saddhiṃ mahāvāde vattamānepi- “aho vata me ekasāvakopi upamaṃ vā kāraṇaṃ vā āharitvā dadeyyā”ti evaṃ sāvakesu anusāsaniṃ na paccāsīsāmi. **Mamayevāti** evarūpesu ṭhānesu sāvakā mamayeva anusāsaniṃ ovādaṃ paccāsīsanti.

246. Tesāhaṃ cittaṃ ārādhemīti tesam ahaṃ tassa pañhassa veyyākaraṇena cittaṃ gaṇhāmi sampādemī paripūremī, aññaṃ puṭṭho aññaṃ na byākaromi, ambaṃ puṭṭho labujaṃ viya labujaṃ vā puṭṭho ambaṃ viya. Ettha ca “adhisīle sambhāventī”ti vuttaṭṭhāne buddhasīlaṃ nāma kathitaṃ, “abhikkante ñāṇada-ssane (3.0168) sambhāventī”ti vuttaṭṭhāne sabbaññutaññāṇaṃ, “adhipaññāya sambhāventī”ti vuttaṭṭhāne ṭhānuppattikapaññā, “yena dukkhenā”ti vuttaṭṭhāne saccabyākaraṇapaññā. Tattha sabbaññutaññāṇaṃca saccabyākaraṇapaññāṇca ṭhapetvā avasesā paññā adhipaññaṃ bhajati.

247. Idāni tesam tesam visesādhigamānaṃ paṭipadaṃ ācikkhanto **puna caparaṃ udāyīti**-ādimāha. Tattha **abhiññāvosaṇapāramippattāti** abhiññāvosaṇasaṅkhātā-ñceva abhiññāpāramisaṅkhātāṇca arahattaṃ pattā.

cchandaṃ janeti. Vāyamatīti vāyāmaṃ karoti. Vīriyaṃ ārabhatīti vīriyaṃ pavatteti. **Sammappadhāneti** upāyapadhāne. **Chandaṃ janētīti** kattukamyatākusala-cchandaṃ janeti. **Vāyamatīti** vāyāmaṃ karoti. **Vīriyaṃ ārabhatīti** vīriyaṃ pavatteti. **Cittaṃ paggaṇhātīti** cittaṃ ukkhipati. **Padahatīti** upāyapadhānaṃ karoti. **Bhāvanāya pāripūriyāti** vadḍhiyā paripūraṇatthaṃ. Apicettha- “yā ṭhiti, so asammo...pe... yaṃ vepullaṃ, sā bhāvanāpāripūri”ti (vibha. 406) evaṃ purimaṃ purimassa pacchimaṃ pacchimassa atthotipi veditabbaṃ.

Imehi pana sammappadhānehi kiṃ kathitaṃ? Kassapasamaṃyuttapariyāyena sāvakassa pubbabhāgapaṭipadā kathitā. Vuttañhettaṃ tattha-

“Cattārome, āvuso, sammappadhānā. Katame cattāro? Idhāvuso, bhikkhu, anuppannā me pāpakā akusalā dhammā uppajjamānā anathāya saṃvatteyyunti ātappaṃ karoti. Uppannā me pāpakā akusalā dhammā appahiyamānā anathāya saṃvatteyyunti ātappaṃ karoti. Anuppannā me kusalā dhammā anuppajjamānā anathāya saṃvatteyyunti ātappaṃ karoti. Uppannā me kusalā dhammā nirujjhamānā anathāya saṃvatteyyunti ātappaṃ karoti”ti (saṃ. ni. 2.145).

Ettha ca pāpakā akusalāti lobhādayo veditabbā. Anuppannā kusalā dhammāti samathavipassanā ceva maggo ca, uppannā kusalā nāma samathavipassanāva. Maggo pana sakiṃ uppajjitvā nirujjhamāno anathāya saṃvattanako (3.0169) nāma natthi. So hi phalassa paccayaṃ datvāva nirujjhati. Purimasmimpi vā samathavipassanāva gahetabbāti vuttaṃ, taṃ pana na yuttaṃ.

Tattha “uppannā samathavipassanā nirujjhamānā anathāya saṃvattanti”ti atthassa āvibhāvattamidaṃ vatthu- eko kira khīṇāsavattothero “mahācetiyañca mahābodhiñca vandissāmi”ti samāpattilābhina bhaṇḍagāhakaśamaṇerena saddhiṃ janapadato mahāvihāraṃ āgantvā vihārapariveṇaṃ pāvisi. Sāyanhasamaye mahābhikkhusaṅghe cetiyaṃ vandamāne cetiyaṃ vandanatthāya na nikkhami. Kasmā? Khīṇāsavānañhi tīsu ratanesu mahantaṃ gāravaṃ hoti. Tasmā bhikkhusaṅghe vanditvā paṭikkamante manussānaṃ sāyamāsabhuttavelāyaṃ sāmaṇerampi ajānāpetvā “cetiyaṃ vandissāmi”ti ekakova nikkhami. Sāmaṇero- “kiṃ nu kho thero avelāya ekakova gacchati, jānissāmi”ti upajjhāyassa padānupa-diko nikkhami. Thero anāvajjanena tassa āgamaṃ ajānanto dakkhiṇadvārena cetiyaṅgaṇaṃ āruhi. Sāmaṇeropi anupadaṃyeva āruḷho.

Mahāthero mahācetiyaṃ ulloketvā buddhārammaṇaṃ pītiṃ gahetvā sabbaṃ cetaso samannāharitvā haṭṭhapahaṭṭho cetiyaṃ vandati. Sāmaṇero therassa vandanākāraṃ disvā “upajjhāyo me ativiya pasannacitto vandati, kiṃ nu kho pupphāni labhitvā pūjaṃ kareyyā”ti cintesi. Thero vanditvā uṭṭhāya sirasi añjaliṃ ṭhapetvā mahācetiyaṃ ulloketvā ṭhito. Sāmaṇero ukkāsitvā attano āgatabhāvaṃ jānāpesi. Thero parivattetvā olokento “kadā āgatosi”ti pucchi. Tumhākaṃ cetiyaṃ vandanakāle, bhante. Ativiya pasannā cetiyaṃ vandittha kiṃ nu kho pupphāni labhitvā pūjeyyāthāti? Āma sāmaṇera imasmiṃ cetiye viya aññatra ettakaṃ dhātūnaṃ nidhānaṃ nāma natthi, evarūpaṃ asadisamaṃ mahāthūpaṃ pupphāni labhitvā ko na pūjeyyāti. Tena hi, bhante, adhivāsetha, āharissāmi ti tāvadeva

jhānaṃ samāpajjitvā iddhiyā himavantaṃ gantvā vaṇṇagandhasampannapu-
pphāni parissāvanaṃ pūretvā mahāthere dakkhiṇamukhato pacchimaṃ mukhaṃ
asampattheyeva āgantvā pupphaparissāvanaṃ hatthe ṭhapetvā “pūjetha, bhante,”
ti āha. Thero “atimandāni no sāmaṇera pupphāni”ti āha. Gacchatha, bhante,
bhagavato guṇe āvajjitvā pūjethāti.

Thero (3.0170) pacchimamukhanissitena sopāṇena āruyha kucchivedikābhū-
miyaṃ pupphapūjaṃ kātuṃ āraddho. Vedikābhūmiyaṃ paripuṇṇāni pupphāni
patitvā dutiyabhūmiyaṃ jaṇṇupamāṇena odhinā pūrayiṃsu. Tato otarivā pādapi-
ṭṭhikapantiṃ pūjesi. Sāpi paripūri. Paripuṇṇabhāvaṃ ṇatvā heṭṭhimatale vikiranto
agamāsi. Sabbaṃ cetiyaṅgaṇaṃ paripūri. Tasmīṃ paripuṇṇe “sāmaṇera
pupphāni na khīyanti”ti āha. Parissāvanaṃ, bhante, adhomukhaṃ karoṭhāti. Adho-
mukhaṃ katvā cālesi, tadā pupphāni khīṇāni. Parissāvanaṃ sāmaṇerassa datvā
saddhiṃ hatthipākārena cetiyaṃ tikkhattuṃ padakkhiṇaṃ katvā catūsu ṭhānesu
vanditvā pariveṇaṃ gacchanto cintesi- “yāva mahiddhiko vatāyaṃ sāmaṇero,
sakkhissati nu kho imaṃ iddhānubhāvaṃ rakkhitaṃ”ti. Tato “na sakkhissati”ti
disvā sāmaṇeramāha- “sāmaṇera tvaṃ idāni mahiddhiko, evarūpaṃ pana iddhiṃ
nāsetvā pacchimakāle kāṇapesakāriyā hatthena madditakañjiyaṃ pivissasi”ti.
Daharakabhāvassa nāmesa dosoyaṃ, so upajjhāyassa kathāyaṃ saṃvijjivā-
“kammaṭṭhānaṃ me, bhante, ācikkhathā”ti na yāci, amhākaṃ upajjhāyo kiṃ vada-
tīti taṃ pana asuṇanto viya agamāsi.

Thero mahācetiyañca mahābodhiñca vanditvā sāmaṇeraṃ pattacīvaraṃ gāhā-
petvā anupubbena kuṭeḷitissamahāvihāraṃ agamāsi. Sāmaṇero upajjhāyassa
padānupadiko hutvā bhikkhācāraṃ na gacchati, “kataraṃ gāmaṃ pavisatha,
bhante,”ti pucchitvā pana “idāni me upajjhāyo gāmadvāraṃ patto bhavissati”ti
ṇatvā attano ca upajjhāyassa ca pattacīvaraṃ gahetvā ākāseṇa gantvā therassa
pattacīvaraṃ datvā piṇḍāya pavisati. Thero sabbakālaṃ ovadati- “sāmaṇera mā
evamakāsi, puthujjaniddhi nāma calā anibaddhā, asappāyaṃ rūpādi-āramaṇaṃ
labhitvā appamattakeneva bhijjati, santāya samāpattiyā parihīnāya brahmacariya-
vāso santhambhituṃ na sakkoti”ti. Sāmaṇero “kiṃ katheti mayhaṃ upajjhāyo”ti
sotuṃ na icchati, tatheva karoti. Thero anupubbena cetiyavandanaṃ karonto
kammubinduvihāraṃ nāma gato. Tattha vasantepi there sāmaṇero tatheva karoti.

Athekadivasaṃ (3.0171) ekā pesakāradhītā abhirūpā paṭhamavaye ṭhitā
kammabindugāmato nikkhamitvā padumassaraṃ oruyha gāyamānā pupphāni
bhañjati. Tasmīṃ samaye sāmaṇero padumassaramatthakena gacchati,
gacchanto pana silesikāya kāṇamacchikā viya tassā gītasadde bajjhi. Tāvade-
vassa iddhi antarahitā, chinnapakkhakāko viya ahosi. Santasamāpattibalena pana
tattheva udakapiṭṭhe apatitvā simbalitūlaṃ viya patamānaṃ anupubbena paduma-
saratīre aṭṭhāsi. So vegena gantvā upajjhāyassa pattacīvaraṃ datvā nivatti. Mahā-
thero “pagevetam mayā diṭṭhaṃ, nivāriyamānopi na nivattissati”ti kiñci avatvā
piṇḍāya pāvīsi.

Sāmaṇero gantvā padumasaratīre aṭṭhāsi tassā paccuttaraṇaṃ āgamayamāno.
Sāpi sāmaṇeraṃ ākāseṇa gacchantañca puna āgantvā ṭhitañca disvā “addhā esa

maṃ nissāya ukkaṅṭhito”ti ñatvā “paṭikkama sāmaṇerā”ti āha. So paṭikkami. Itarā paccuttaritvā sāṭakaṃ nivāsetvā taṃ upasaṅkamtivā “kiṃ, bhante,”ti pucchi. So tamatthaṃ ārocesi. Sā bahūhi kāraṇehi gharāvāse ādīnavaṃ brahmacariyavāse ānisaṃsaṅca dassetvā ovaḍamānāpi tassa ukkaṅṭhaṃ vinodetuṃ asakkonti- “ayaṃ mama kāraṇā evarūpāya iddhiyā parihīno, na dāni yuttaṃ pariccajitun”ti idheva tiṭṭhāti vatvā gharaṃ gantvā mātāpitūnaṃ taṃ pavattiṃ ārocesi. Tepi āgantvā nānappakāraṃ ovaḍamānā vacanaṃ aggaṇhantaṃ āhaṃsu- “tvaṃ amhe uccakulāti sallakkhesi, mayaṃ pesakārā. Sakkhissasi pesakāraḍakammaṃ kātun”ti sāmaṇero āha- “upāsaka gihibhūto nāma pesakāraḍakammaṃ vā kareyya naḷakāraḍakammaṃ vā, kiṃ iminā sāṭakamattena lobhaṃ karothā”ti. Pesakāro udare baddhasāṭakaṃ datvā gharaṃ netvā dhītaraṃ adāsi.

So pesakāraḍakammaṃ uggaṇhitvā pesakārehi saddhiṃ sālāya kammaṃ karoti. Añṅesaṃ itthiyo pātova bhattaṃ sampādetvā āhariṃsu, tassa bhariyā na tāva āga- cchati. So itaresu kammaṃ vissajjetvā bhunṅjamānesu tasaraṃ vaṭṭento nisīdi. Sā pacchā agamāsi. Atha naṃ so “aticirena (3.0172) āgatāsi”ti tajjesi. Mātugāmo ca nāma api cakkavattirājānaṃ attani paṭibaddhacittaṃ ñatvā dāsaṃ viya salla- kkheti. Tasmā sā evamāha- “añṅesaṃ ghare dārupaṇṇaloṇādīni sannihitāni, bāhi- rato āharitvā dāyakā pesanatakāraḍakāpi atthi, ahaṃ pana ekikāva, tvampi mayhaṃ ghare idaṃ atthi idaṃ natthīti na jānāsi. Sace icchasi, bhunṅja, no ce icchasi, mā bhunṅjā”ti. So “na kevalaṅca ussūre bhattaṃ āharasi, vācāyapi maṃ ghaṭṭesi”ti kujjhivā añṅaṃ paharaṇaṃ apassanto tameva tasaradaṇḍakaṃ tasarato luṅcivā khipi. Sā taṃ āgacchantaṃ disvā īsakaṃ parivatti. Tasaradaṇḍakassa ca koṭi nāma tikhiṇā hoti, sā tassā parivattamānāya akkhikoṭiyaṃ pavisitvā aṭṭhāsi. Sā ubhohi hatthehi vegena akkhiṃ aggahehi, bhinnaṭṭhānato lohitaṃ paggharati. So tasmimṃ kāle upajjhāyassa vacanaṃ anussari- “idaṃ sandhāya maṃ upajjhāyo ‘anāgate kāle kāṇapesakāriyā hatthehi madditakaṅṅiyaṃ pivissasi”ti āha, idaṃ therena diṭṭhaṃ bhavissati, aho dīghadassī ayyo”ti mahāsaddena rodituṃ ārabhi. Tameṃañṅe- “alaṃ, āvuso, mā rodi, akkhi nāma bhinnaṃ na sakkā rodanena paṭipākatikaṃ kātun”ti āhaṃsu. So “nāhametamatthaṃ rodāmi, apica kho imaṃ sandhāya rodāmi”ti sabbhaṃ paṭipāṭiyā kathesi. Evaṃ uppannā samathavipa- ssanā nirujjhamānā anathāya saṃvattanti.

Aparampi vatthu- tiṃsamattā bhikkhū kalyāṇimahācetiyaṃ vanditvā aṭavima- ggena mahāmaggaṃ otaramānā antarāmagge jhāmakhette kammaṃ katvā āga- cchantaṃ ekaṃ manussaṃ addasaṃsu. Tassa sarīraṃ masimakkhitaṃ viya ahosi. Masimakkhitaṃyeva ekaṃ kāsāvaṃ kacchaṃ piḷetvā nivatthaṃ, olokiya- māno jhāmakhāṇuko viya khāyati. So divasabhāge kammaṃ katvā upaḍḍhajjhāya- mānānaṃ dārūnaṃ kalāpaṃ ukkhipitvā piṭṭhiyaṃ vippakiṇṇehi kesehi kumma- ggena āgantvā bhikkhūnaṃ sammukhe aṭṭhāsi. Sāmaṇerā disvā añṅamañṅaṃ olokayamānā,- “āvuso, tuyhaṃ pitā tuyhaṃ mahāpitā tuyhaṃ mātulo”ti hasamānā gantvā “konāmo tvaṃ upāsakā”ti nāmaṃ pucchiṃsu. So nāmaṃ pucchito vipaṭi- sārī hutvā dārūkalāpaṃ chaḍḍetvā (3.0173) vatthaṃ saṃvidhāya nivāsetvā mahā- there vanditvā “tiṭṭhatha tāva, bhante,”ti āha. Mahātherā aṭṭhaṃsu.

Daharasāmaṇerā āgantvā mahātherānaṃ sammukhāpi parihāsaṃ karonti. Upāsako āha- “bhante, tumhe maṃ passitvā parihāsatha, ettakeneva matthakaṃ pattamhāti mā sallakkhetha. Ahampi pubbe tumhādisova samaṇo ahoṣiṃ. Tumhākaṃ pana cittekaggatāmattakampi natthi, ahaṃ imasmiṃ sāsane mahiddhiko mahānubhāvo ahoṣiṃ, ākāsaṃ gahetvā pathaviṃ karomi, pathaviṃ ākāsaṃ. Dūraṃ gaṇhitvā santikaṃ karomi, santikaṃ dūraṃ. Cakkavālasatasa-hassaṃ khaṇena vinivijjhāmi. Hatthe me passatha, idāni makkaṭahatthasadisā, ahaṃ imeheva hatthehi idha nisinnova candimasūriye parāmasiṃ. Imesaṃyeva pādānaṃ candimasūriye pādakathalikaṃ katvā nisidiṃ. Evarūpā me iddhi pamādena antarahitā, tumhe mā pamajjittha. Pamādena hi evarūpaṃ byasanaṃ pāpuṇanti. Appamattā viharantā jātijarāmarāṇassa antaṃ karonti. Tasmā tumhe maññeva ārammaṇaṃ karitvā appamattā hotha, bhante,”ti tajjetvā ovādamadāsi. Te tassa kathentasseva saṃvegaṃ āpajjitvā vipassamānā tiṃsajanā tattheva arahattaṃ pāpuṇiṃsūti. Evampi uppannā samathavipassanā nirujjhamānā anathāya saṃvattantīti veditabbā.

Anuppannānaṃ pāpakānanti cettha “anuppanno vā kāmāsavo na uppajjati”ti-ādīsu vuttanayena attho veditabbo. **Uppannānaṃ pāpakānanti** ettha pana catubbidhaṃ uppannaṃ vattamānuppannaṃ bhutvāvigatuppannaṃ, okāsakatu-ppannaṃ, bhūmiladdhuppannanti. Tattha ye kilesā vijjamānā uppādādisamaṅgino, idaṃ **vattamānuppannaṃ** nāma. Kamme pana javite ārammaṇarasamānubhavitvā niruddhavipāko bhutvā vigataṃ nāma. Kammaṃ uppajjitvā niruddhaṃ bhavitvā vigataṃ nāma. Tadubhayampi **bhutvāvigatuppannanti** saṅkhaṃ gacchati. Kusalākusalaṃ kammaṃ aññassa kammaṃ vipākaṃ paṭibāhitvā attano vipākassa okāsaṃ karoti, evaṃ kate okāse vipāko uppajjamāno okāsakarāṇato paṭṭhāya uppannoti saṅkhaṃ gacchati. Idaṃ **okāsakatuppannaṃ** nāma. Pañcakkhandhā pana vipassanāya bhūmi nāma. Te atītādibhedā honti. Tesu anusayitakilesā pana atītā vā anāgatā vā paccuppannā vāti na vattabbā. Atītakhandhesu anusayitāpi hi appahīnāva honti, anāgatakhandhesu, paccuppannakhandhesu (3.0174) anusayitāpi appahīnāva honti. Idaṃ **bhūmiladdhuppannaṃ** nāma. Tenāhu porāṇā- “tāsu tāsu bhūmiṃsu asamuggātitakilesā bhūmiladdhuppannāti saṅkhaṃ gacchantī”ti.

ppannaṃ, avikkhambhituppannaṃ asamuggahātituppannanti. Tattha sampati vattamānaṃyeva **samudācāruppannaṃ** nāma. Sakiṃ cakkhūni ummīletvā ārammaṇe nimitte gahite anussaritānussaritakkhaṇe kilesā nuppajjissantīti na vattabbā. Kasmā? Ārammaṇassa adhigahitattā. Yathā kiṃ? Yathā khīrarukkhaṣṣa kuṭṭhāriyā āhatāhataṭṭhāne khīraṃ na nikkhamissatīti na vattabbāṃ, evaṃ. Idaṃ **ārammaṇādhigahituppannaṃ** Nāma. Samāpattiyā avikkhambhitā kilesā pana imasmiṃ nāma ṭhāne nuppajjissantīti na vattabbā. Kasmā? Avikkhambhitattā. Yathā kiṃ? Yathā sace khīrarukkhe kuṭṭhāriyā āhaneyyuṃ, imasmiṃ nāma ṭhāne khīraṃ na nikkhameyyāti na vattabbāṃ, evaṃ. Idaṃ **avikkhambhituppannaṃ** nāma. Maggena asamuggahātikilesā pana bhavagge nibbattassāpi uppajjantīti purimanayeneva vitthāretabbāṃ. Idaṃ **asamuggahātituppannaṃ** nāma.

Imesu uppannesu vattamānuppannaṃ bhutvāvigatuppannaṃ okāsakatu-ppannaṃ samudācāruppannanti catubbidhaṃ uppannaṃ na maggavajjhaṃ, bhūmiladdhuppannaṃ ārammaṇādhigahituppannaṃ avikkhambhituppannaṃ asamuggahātituppannanti catubbidhaṃ maggavajjhaṃ. Maggo hi uppajjamāno ete kilese pajahati. So ye kilese pajahati, te atītā vā anāgatā vā paccuppannā vāti na vattabbā. Vuttampi cetā-

“Hañci atīte kilese pajahati, tena hi khīṇaṃ khepeti, niruddhaṃ nirodheti, vigataṃ vigameti atthaṅgataṃ atthaṅgameti. Atītaṃ yaṃ natthi, taṃ pajahati. Hañci anāgate kilese pajahati, tena hi ajātaṃ pajahati, anibbattaṃ, anuppannaṃ, apātu-bhūtaṃ pajahati. Anāgataṃ yaṃ natthi, taṃ pajahati, hañci paccuppanne kilese pajahati, tena hi ratto rāgaṃ pajahati, duṭṭho dosaṃ, mūḷho mohāṃ, vinibaddho mānaṃ, parāmaṭṭho diṭṭhiṃ, vikkhepagato uddhaccaṃ, anīṭṭhaṅgato vicikicchaṃ, thāmagato anusayaṃ pajahati. Kaṇhasukkadhammā yuganaddhā samameva vattanti. Saṃkilesikā maggabhāvanā hoti ...pe... tena hi natthi maggabhāvanā, natthi phalāsacchikiriyā, natthi kilesappahānaṃ, natthi dhammābhisamayoti. Atthi (3.0175) maggabhāvanā ...pe... atthi dhammābhisamayoti. Yathā kathaṃ viya, seyyathāpi taruṇo rukkho ajātaphalo ...pe... apātubhūtāyeva na pātubhavanti”ti.

Iti pāḷiyaṃ ajātaphalarukkho āgato, jātaphalarukkheṇa pana dīpetabbāṃ. Yathā hi saphalo taruṇambarukkho, tassa phalāni manussā paribhuñjeyyūṃ, sesāni pātetvā pacchiyo pūreyyūṃ. Athañño puriso taṃ pharasunā chindeyya, tenassa neva atītāni phalāni nāsītāni honti, na anāgatapaccuppannāni nāsītāni. Atītāni hi manussehi paribhuttāni, anāgatāni anibbattāni, na sakkā nāsetuṃ. Yasmiṃ pana samaye so chinno, tadā phalāniyeva natthīti paccuppannāni anāsītāni. Sace pana rukkho acchinno, athassa pathavīrasañca āporasañca āgamma yāni phalāni nibbatteyyuṃ, tāni nāsītāni honti. Tāni hi ajātāneva na jāyanti, anibbattāneva na nibbattanti, apātubhūtāneva na pātubhavanti, evameva maggo nāpi atītā-dibhede kilese pajahati, nāpi na pajahati. Yesañhi kilesānaṃ maggena khandhesu apariññātesu uppatti siyā, maggena uppajjitvā khandhānaṃ pariññātattā te kilesā ajātāva na jāyanti, anibbattāva na nibbattanti, apātubhūtāva na pātubhavanti, taruṇaputtāya itthiyā puna avijāyanatthaṃ, byādhitānaṃ rogavūpasamanatthaṃ pīta-

bhesajjehi cāpi ayamatto vibhāvetabbo. Evaṃ maggo ye kilese pajahati, te atitā vā anāgatā vā paccuppannā vāti na vattabbā, na ca maggo kilese na pajahati. Ye pana maggo kilese pajahati, te sandhāya “uppannānaṃ pāpakānaṃ”ti-ādi vuttaṃ.

Na kevalaṅca maggo kileseyeva pajahati, kilesānaṃ pana appahīnattā ye ca uppajjeyyūṃ upādinna-kakkhandhā, tepi pajahatiyeva. Vuttampi cetaṃ- “sotāpatti-maggañāṇena abhisāṅkhāraviññāṇassa nirodhena satta bhava ṭhapetvā anama-tagge saṃsāre ye uppajjeyyūṃ nāmaṅca rūpaṅca, etthete nirujjhanti”ti (cūḷani. 6) vitthāro. Iti maggo upādinna-anupādinna vuttaṃ. Bhavavasena pana sotāpatti-maggo apāyabhavato vuttaṃ, sakadāgāmi-maggo sugatibhavekadesato, anāgāmi-maggo sugatikāmahavato, arahattamaggo (3.0176) rūpārūpabhavato vuttaṃ. Sabbabhavehi vuttaṃtiyevātipi vadanti.

Atha maggakkhaṇe kathaṃ anuppannānaṃ uppādāya bhāvanā hoti, kathaṃ vā uppannānaṃ ṭhitiyāti. Maggappavattiyāyeva. Maggo hi pavattamāno pubbe anuppannapubbattā anuppanno nāma vuccati. Anāgatapubbañhi ṭhānaṃ āgantvā ananubhūtapubbaṃ vā ārammaṇaṃ anubhavitvā vattāro bhavanti “anāgata-ṭhānaṃ āgatamhā, ananubhūtaṃ ārammaṇaṃ anubhavāmā”ti. Yā cassa pavatti, ayameva ṭhiti nāmāti ṭhitiyā bhāvetītipi vattaṃ vattaṃti.

Iddhipādesu saṅkhepakathā cetokhila-sutte (ma. ni. 1.185 ādayo) vuttā. Upasamamānaṃ gacchati, kilesūpasamatthaṃ vā gacchatīti **upasamagāmī**. Sambujjhamānā gacchati, maggasambodhatthāya vā gacchatīti **sambodhagāmī**.

Vivekanissitādīni sabbāsava-saṃvare vuttāni. Ayamettha saṅkhepo, vitthārato panāyaṃ bodhipakkhiyakathā **visuddhimagge** vuttā.

248. Vimokkhakathāyaṃ **vimokkheti** kenatthena vimokkhā, adhimuccanaṭṭhena. Ko panāyaṃ adhimuccanaṭṭho nāma? Paccanīkadhammehi ca suṭṭhu muccanaṭṭho, ārammaṇe ca abhirativasena suṭṭhu muccanaṭṭho, pitu-aṅke vissatthaṅga-paccaṅgassa dārakassa sayanaṃ viya aniggahitabhāvena nirāsaṅkatāya ārammaṇe pavattīti vuttaṃ hoti. Ayaṃ panattho pacchimavimokkhe natthi, purimesu sabbesu atthi. **Rūpī rūpāni passatīti** ettha ajjhatakesādīsu nīlakasiṅgādivasena uppāditaṃ rūpajjhānaṃ rūpaṃ, tadassa atthīti **rūpī**. **Bahiddhā rūpāni passatīti** bahiddhāpi nīlakasiṅgādīni rūpāni jhānacakkhunā passati. Iminā ajjhata bahiddhā-vatthukesu kasiṅgesu uppādita-jjhānassa puggalassa cattāripi rūpāvaca-rajjhānāni dassitāni.

Ajjhattaṃ arūpasaññīti ajjhattaṃ na rūpasaññī, attano kesādīsu anuppāditarūpāvaca-rajjhānoti attho. Iminā bahiddhā parikammaṃ katvā bahiddhāva uppādita-jjhānassa rūpāvaca-rajjhānāni dassitāni. **Subhanteva adhimutto hotīti** iminā suvisuddhesu nīlādīsu vaṇṇakasiṅgesu jhānāni dassitāni. Tattha kiñcāpi anto-appanāyaṃ subhanti (3.0177) ābhogo natthi, yo pana suvisuddhaṃ subhakasiṅgaṃ ārammaṇaṃ katvā viharati, so yasmā subhanti adhimutto hotīti vattabbaṃ āpajjati, tasmā evaṃ desanā katā. Paṭisambhidāmagge pana “kathaṃ subhanteva adhimutto hotīti vimokkho. Idha bhikkhu mettāsahagatena cetasaṃ ekaṃ disaṃ pharivā viharati ...pe... mettāya bhāvitattā sattā appaṭikūlā honti. Karuṇāsahagatena, muditāsahagatena, upekkhāsahagatena cetasaṃ ekaṃ disaṃ pharivā viharati

...pe... upekkhāya bhāvitattā sattā appaṭikūlā honti. Evaṃ subhanteva adhimutto hotīti vimokkho”ti (paṭi. ma. 1.212) vuttaṃ.

Sabbaso rūpasaññānanti-ādīsu yaṃ vattabbaṃ, taṃ sabbaṃ visuddhimagge vuttameva. Ayaṃ aṭṭhāmo vimokkhoti ayaṃ catunnaṃ khandhānaṃ sabbaso vissaṭṭhattā vimuttattā aṭṭhāmo uttamo vimokkho nāma.

249. Abhibhāyatanakathāyaṃ **abhibhāyatanānīti** abhibhavanakāraṇāni. Kiṃ abhibhavanti? Paccanīkadhammepi ārammaṇānipi. Tāni hi paṭipakkhabhāvena paccanīkadhamme abhibhavanti, puggalassa ñāṇuttaritāya ārammaṇāni. **Ajjhattaṃ rūpasaññīti-ādīsu** pana ajjhatarūpe parikammavasena ajjhattaṃ rūpasaññī nāma hoti. Ajjhattañca nīlaparikammaṃ karonto kese vā pitte vā akkhitarākāya vā karoti, pītaparikammaṃ karonto mede vā chaviyā vā hatthatalapādātalesu vā akkhīnaṃ pītaṭṭhāne vā karoti, lohītaparikammaṃ karonto maṃse vā lohite vā jivhāya vā akkhīnaṃ rattaṭṭhāne vā karoti, odātaparikammaṃ karonto aṭṭhimhi vā dante vā nakhe vā akkhīnaṃ setaṭṭhāne vā karoti. Taṃ pana sunīlaṃ supītaṃ sulohītaṃ su-odātaṃ na hoti, asuvisuddhameva hoti.

Eko bahiddhā rūpāni passatī Ti yassettaṃ parikammaṃ ajjhattaṃ uppannaṃ hoti, nimittaṃ pana bahiddhā, so evaṃ ajjhattaṃ parikammassa bahiddhā ca appanāya vasena- “ajjhattaṃ rūpasaññī eko bahiddhā rūpāni passatī”ti vuccati. **Parittānīti** avaḍḍhitāni. **Suvaṇṇadubbaṇṇānīti** suvaṇṇāni vā hontu dubbaṇṇāni vā, parittavaseneva idamabhibhāyatanāṃ vuttanti veditabbaṃ. **Tāni** (3.0178) **abhibhuyyāti** yathā nāma sampannagahaṇiko kaṭacchumattaṃ bhattaṃ labhitvā “kimettha bhujjītabbaṃ atthī”ti saṅkaḍḍhitvā ekakabaḷameva karoti, evamevaṃ ñāṇuttariko puggalo visadañāṇo- “kimettha parittake ārammaṇe samāpajjitabbaṃ atthi, nāyaṃ mama bhāro”ti tāni rūpāni abhibhavitvā samāpajjati, saha nimittuppādenevettha appanaṃ pāpetīti attho. **Jānāmi passāmīti** iminā panassa ābhogo kathito, so ca kho samāpattito vuṭṭhitassa, na antosamāpattiyaṃ. **Evaṃsaññī hotīti** ābhogasaññāyapi jhānasaññāyapi evaṃsaññī hoti. Abhibhavasāññā hissa antosamāpattiyaṃ atthi, ābhogasaññā pana samāpattito vuṭṭhitasseva.

Appamāṇānīti vaḍḍhitappamāṇāni, mahantānīti attho. **Abhibhuyyāti** ettha pana yathā mahagghaso puriso ekaṃ bhattavaḍḍhitakaṃ labhitvā “aññāpi hotu, aññāpi hotu, kimesā mayhaṃ karissatī”ti taṃ na mahantato passati, evameva ñāṇuttaro puggalo visadañāṇo “kimettha samāpajjitabbaṃ, nayidaṃ appamāṇaṃ, na mayhaṃ cittekaggatākaraṇe bhāro atthī”ti tāni abhibhavitvā samāpajjati, saha nimittuppādenevettha appanaṃ pāpetīti attho.

Ajjhattaṃ arūpasaññīti alābhitāya vā anathikatāya vā ajjhatarūpe parikamma-saññāviraḥito. **Eko bahiddhā rūpāni passatī** Ti yassa parikammampi nimittampi bahiddhāva uppannaṃ, so evaṃ bahiddhā parikammassa ceva appanāya ca vasena- “ajjhattaṃ arūpasaññī eko bahiddhā rūpāni passatī”ti vuccati. Sesa-mettha catutthābhibhāyatane vuttanayameva. Imesu pana catūsu parittaṃ vitakka-caritavasena āgataṃ, appamāṇaṃ mohacaritavasena, suvaṇṇaṃ dosacaritavasena, dubbaṇṇaṃ rāgacaritavasena. Etesaṃhi etāni sappāyāni. Sā ca nesaṃ sappāyatā vitthārato **visuddhimagge** cariyaniddese vuttā.

Pañcama-abhibhāyatanādīsu **nīlānī**ti sabbasaṅgāhikavasena vuttaṃ. **Nīlavaṇṇā-**nīti vaṇṇavasena. **Nīlanidassanānī**ti nidassanavasena. Apaññāyamānavivarāni asambhinnavaṇṇāni ekanīlāneva hutvā dissantīti vuttaṃ (3.0179) hoti. **Nīlanibhāsā-**nīti idaṃ pana obhāsavasena vuttaṃ, nīlobhāsāni nīlapabhāyuttānīti attho. Etena nesaṃ suvisuddhataṃ dasseti. Visuddhavaṇṇavaseneva hi imāni cattāri abhibhāyatanāni vuttāni. **Umāpupphanti** etañhi pupphaṃ siniddhaṃ muduṃ dissamānampi nīlameva hoti. Girikaṇṇikapupphādīni pana dissamānāni setadhātukāni honti. Tasmā idameva gahitaṃ, na tāni. **Bārāṇaseyyakanti** bārāṇasiyaṃ bhavaṃ. Tattha kira kappāsopi mudu, suttakantikāyopi tantavāyāpi chekā, udakampi suci siniddhaṃ, tasmā vatthaṃ ubhatobhāgavimaṭṭhaṃ hoti, dvīsu passesu maṭṭhaṃ mudu siniddhaṃ khāyati. **Pitānī**ti-ādīsu imināva nayena attho veditabbo. “Nīlaka-ṣiṇaṃ uggaṇhanto nīlasmīṃ nimittaṃ gaṇhāti pupphasmīṃ vā vatthasmīṃ vā vaṇṇadhātuyā vā”ti-ādikaṃ panettha kaṣiṇakaraṇaṅceva parikammañca appanāvidhānañca sabbaṃ **visuddhimagge** vitthārato vuttameva.

Abhiññāvosānapāramippattāti ito pubbesu satipaṭṭhānādīsu te dhamme bhāvetvā arahattappattāva abhiññāvosānapāramippattā nāma honti, imesu pana aṭṭhasu abhibhāyatanesu ciṇṇavasībhāvāyeva abhiññāvosānapāramippattā nāma. **250.** Kaṣiṇakathāyaṃ sakalaṭṭhena **kaṣiṇāni**, tadārammaṇānaṃ dhammānaṃ khettaṭṭhena adhiṭṭhānaṭṭhena vā **āyatanāni**. **Uddhanti** upari gaganatalābhimukhaṃ. **Adhoti** heṭṭhā bhūmitalābhimukhaṃ. **Tiriyanti** khettaṃaṇḍalamiva samantā paricchinditvā. Ekacco hi uddhameva kaṣiṇaṃ vaḍḍheti, ekacco adho, ekacco samantato. Tena tena kāraṇena evaṃ pasāreti

ālokamiva rūpadassanakāmo. Tena vuttaṃ- “pathavīkasiṇameko sañjānāti uddhaṃ-adhotiriyā”ti. **Advayanti** disā-anudisāsu advayaṃ. Idaṃ pana ekassa aññabhāvānupagamanatthaṃ vuttaṃ. Yathā hi udakaṃ pavittḥassa sabbadisāsu udakameva hoti anaññaṃ, evamevaṃ pathavīkasiṇaṃ pathavīkasiṇameva hoti, natthi tassa añño kasiṇasambhedoti. Esa nayo sabbattha. **Appamāṇanti** idaṃ tassa tassa pharaṇa-appamāṇavasena vuttaṃ. Tañhi cetasā pharanto sakalameva pharati, ayamassa ādi, idaṃ majjhanti pamāṇaṃ gaṇhātīti. **Viññānakasiṇanti** cettha (3.0180) kasiṇugghāṭimākāse pavattaṃ viññāṇaṃ. Tattha kasiṇavasena kasiṇugghāṭimākāse, kasiṇugghāṭimākāsavasena tattha pavattaviññāṇe uddhaṃ-adhotiriyatā veditabbā. Ayamettha saṅkhepo. Kammatṭhānabhāvanānāyena panetāni pathavīkasiṇādīni vitthārato **visuddhimagge** vuttāneva. Idhāpi ciṇṇavasibhāveneva abhiññāvōsānapāramippattā hontīti veditabbā. Tathā ito ananta-resu catūsu jhānesu. Yaṃ panettha vattabbaṃ, taṃ mahā-assapurāsutte vutta-meva.

252. Vipassanāñāṇe pana rūpīti-ādīnamattho vuttoyeva. **Ettha sitamettha paṭibaddhanti** ettha cātumahābhūṭike kāye nissitañca paṭibaddhañca. **Subhoti** sundaro. **Jātimāti** suparisuddha-ākarasamuṭṭhito. **Suparikammakatoti** suṭṭhu kataparikammo apanītapāsāṇasakkharo. **Acchoti** tanucchavi. **Vippasannoti** suṭṭhu vippasanno. **Sabbākārasampannoti** dhovana vedhanādīhi sabbehi ākārehi sampanno. **Nilanti**-ādīhi vaṇṇasampattiṃ dasseti. Tādisañhi āvutaṃ pākaṭaṃ hoti.

Evameva khoti ettha evaṃ upamāsaṃsandanaṃ veditabbaṃ- maṇi viya hi karajakāyo. Āvutasuttaṃ viya vipassanāñāṇaṃ. Cakkhumā puriso viya vipassanā-lābhī bhikkhu. Hatthe karitvā paccavekkhato “ayaṃ kho maṇi”ti maṇino āvibhūtakālo viya vipassanāñāṇaṃ abhinīharitvā nisinnassa bhikkhuno cātumahābhūṭikakāyassa āvibhūtakālo. “Tatridaṃ suttaṃ āvutaṃ”ti suttassa āvibhūtakālo viya vipassanāñāṇaṃ abhinīharitvā nisinnassa bhikkhuno tadārammaṇānaṃ phassapañcamakānaṃ vā sabbacittacetāsikānaṃ vā vipassanāñāṇasseva vā āvibhūtakāloti.

Kim panetaṃ ñāṇassa āvibhūtaṃ, puggalassāti. Ñāṇassa, tassa pana āvibhāvattā puggalassa āvibhūtāva honti. Idañca vipassanāñāṇaṃ maggassa anantaraṃ, evaṃ santepi yasmā abhiññāvāre āradde etassa antarāvāro natthi, tasmā idheva dassitaṃ. Yasmā ca aniccādivasena akatasammasanassa dibbāya sota-dhātuyā bheravasaddaṃ suṇanto pubbenivāsānussatiyā bherave khandhe anussarato dibbena cakkhunā bheravarūpaṃ (3.0181) passato bhayasantāso uppa-jjati, na aniccādivasena katasammasanassa, tasmā abhiññāpattassa bhayavinodakahetusampādanatthampi idaṃ idheva dassitaṃ. Idhāpi arahattavaseneva abhiññāvōsānapāramippattatā veditabbā.

253. Manomayiddhiyaṃ ciṇṇavasitāya. Tattha **manomayanti** manena nibbattaṃ. **Sabbaṅgapaccaṅginti** sabbehi aṅgehi ca paccāṅgehi ca samannāgataṃ. **Ahīnindriyanti** saṅghānavasena avikalindriyaṃ. Iddhimatā nimmitarūpañhi sace iddhimā odāto, tampi odātaṃ. Sace aviddhakaṇṇo, tampi aviddhakaṇṇanti evaṃ sabbākārehi tena sadisameva hoti. **Muñjamhā īsikanti**-ādi upamattayampi taṃ sadisabhāvadassanatthameva vuttaṃ. Muñjasadisā eva hi tassa anto īsikā hoti. Kosasadisō-

yeva asi, vaṭṭāya kosiyā vaṭṭaṃ asimeva pakkhipanti, patthaṭāya patthaṭaṃ.

Karaṇḍāti idampi ahikañcukassa nāmaṃ, na vilivakaraṇḍakassa. Ahikañcuko hi ahinā sadiso va hoti. Tattha kiñcāpi “puriso ahiṃ karaṇḍā uddhareyyā”ti hatthena uddharamāno viya dassito, atha kho cittenevassa uddharaṇaṃ veditabbaṃ. Ayañhi ahi nāma sajātiyaṃ ṭhito, kaṭṭhantaraṃ vā rukkhantaraṃ vā nissāya, tacato sarīranikkadḍhanapayogasañkhātena thāmena, sarīraṃ khādamānaṃ viya purāṇatacaṃ jigucchantoti imehi catūhi kāraṇehi sayameva kañcukaṃ jahāti, na sakkā tato aññena uddharitumaṃ. Tasmā cittaena uddharaṇaṃ sandhāya idaṃ vuttanti veditabbaṃ. Iti muñjādisadisamaṃ imassa bhikkhuno sarīraṃ, isikādisadisamaṃ nimmitarūpanti idamettha opamasaṃsandanaṃ. Nimmānavidhānaṃ panettha parato ca iddhividhādipañca-abhiññākathā sabbākārena **visuddhimagge** Vitthāritāti tattha vuttanayeneva veditabbā. Upamāmatameva hi idha adhikaṃ.

Tattha chekakumbhakārādayo viya iddhividhaññāṇalābhī bhikkhu daṭṭhabbo. Suparikammakataṃmattikādayo viya iddhividhaññāṇaṃ daṭṭhabbaṃ. Icchiticchita-bhājanavikati-ādikaraṇaṃ viya tassa bhikkhuno vikubbaṃ daṭṭhabbaṃ. Idhāpi ciñṇavasitāvaseneva abhiññāvosaṇapāramippattatā veditabbā. Tathā ito parāsu catūsu abhiññāsu.

255. Tattha (3.0182) dibbasotadhātu-upamāyaṃ **saṅkhadhamoti** saṅkhadhamako. **Appakasirenevāti** niddukkheneva. **Viññāpeyyāti** jānāpeyya. Tattha evaṃ cātuddisā viññāpente saṅkhadhamake “saṅkhasaddo ayan”ti vavatthāpentānaṃ sattānaṃ tassa saṅkhasaddassa āvibhūtakālo viya yogino dūrasantikabhedaṇaṃ dibbānañceva mānusakānañca saddānaṃ āvibhūtakālo daṭṭhabbo.

256. Cetopariyañña-upamāyaṃ **daharoti** taruṇo. **Yuvāti** yobbanena samannāgato. **Maṇḍanakajātikoti** yuvāpi samāno na alasiyo kiliṭṭhavatthasarīro, atha kho maṇḍanakapakatiko, divasassa dve tayo vāre nhāyitvā suddhavattha-paridahana-alāṅkāra karaṇasīloti attho. **Sakaṇikanti** kāḷatīlakavaṅka-mukhadūsipīlakādīnaṃ aññatarena sadosaṃ. Tattha yathā tassa mukhanimittaṃ paccavekkhato mukhadoso pākaṭo hoti, evaṃ cetopariyaññāya cittaṃ abhinīharitvā nisinnassa bhikkhuno paresaṃ soḷasavidhaṃ cittaṃ pākaṭaṃ hoti veditabbaṃ. Pubbenivāsa-upamādisu yaṃ vattabbaṃ, taṃ sabbaṃ mahā-assapure vuttameva.

259. **Ayaṃ kho udāyi pañcama dhammoti** ekūnavīsati pabbāni paṭipadāvasena ekaṃ dhammaṃ katvā pañcama dhammoti vutto. Yathā hi aṭṭhakanāgarasutte (ma. ni. 2.17 ādayo) ekādasa pabbāni pucchāvasena ekadhammo kato, evamidha ekūnavīsati pabbāni paṭipadāvasena eko dhammo katoti veditabbāni. Imesu ca pana ekūnavīsatiyā pabbesu paṭipāṭiyā aṭṭhasu koṭṭhāsesu vipassanāññaṇe ca āsavakkhayaññaṇe ca arahattavasena abhiññāvosaṇapāramippattatā veditabbā, sesesu ciñṇavasibhāvavasena. Sesamaṃ sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

8. Samaṇamuṇḍikasuttavaṅṅanā

260. Evaṃ (3.0183) **me sutanti** samaṇamuṇḍikasuttaṃ. Tattha **uggāhamānoti** tassa paribbājakassa nāmaṃ. **Sumanoti** pakatināmaṃ. Kiñci kiñci pana uggahituṃ uggāhetuṃ samatthātāya uggāhamānoti naṃ sañjānanti. Samayaṃ pavadanti etthāti **samayappavādakaṃ**. Tasmim̐ kira ṭhāne caṅkītārukkhapokkharasātippa-bhutayo brāhmaṇā nigaṇṭhācelakaparibbājakādayo ca pabbajitā sannipatitvā attano attano samayaṃ pavadanti kathenti dīpenti, tasmā so ārāmo samayappavādakoti vuccati. Sveva tindukācīrasaṅkhātāya timbarūsakarukkhapantiyā parikkhitattā **tindukācīraṃ**. Yasmā panettha paṭhamaṃ ekā sālā ahosi, pacchā mahāpuññaṃ poṭṭhapādaparibbājakaṃ nissāya bahū sālā katā, tasmā tameva ekaṃ sālāṃ upādāya laddhanāmasena **ekasālakoti** vuccati. Mallikāya pana pasena-diraṅṅo deviyā uyyānabhūto so pupphaphalasaṅchanno ārāmoti katvā **mallikāya ārāmoti** saṅkhaṃ gato. Tasmim̐ samayappavādake tindukācīre ekasālake mallikāya ārāme. **Paṭivasatīti** vāsaphāsutāya vasati. **Divā divassāti** divasassa divā nāma majjhanhātikkamo, tasmim̐ divasassapi divābhūte atikkantamatte majjhanhike nikkhamīti attho. **Paṭisallīnoti** tato tato rūpādigocarato cittaṃ paṭisaṃharitvā līno, jhānaratisevanavasena ekībhāvaṃ gato. **Manobhāvanīyānanti** manavaḍḍhanakānaṃ, ye āvajjato manasikaroto cittaṃ vinīvaraṇaṃ hoti unnamati vaḍḍhati. **Yāvatāti** yattakā. **Ayaṃ tesam̐ aññataroti** ayaṃ tesam̐ abbhantaro eko sāvako. **Appeva nāmāti** tassa upasaṅkamaṃ pathayamāno āha. Patthanākāraṇaṃ pana sandakasutte vuttameva.

261. Etadavocāti dandapaṅṅo ayaṃ gahapati, dhammakathāya naṃ saṅga-ṇhitvā attano sāvakaṃ karissāmīti maññaṃāno etaṃ “catūhi kho”ti-ādivacanaṃ avoca. Tattha **paññepemīti** dassemi ṭhapemi. **Sampannakusalanti** paripuṇṇakusalaṃ. **Paramakusalanti** uttamakusalaṃ. **Ayojjhanti** vādayuddhena yujjhitvā cāletuṃ asakkuṇeyyaṃ acalaṃ nikkampaṃ thiraṃ. **Na (3.0184) karotīti** akaraṇa-mattameva vadati, ettha pana saṃvarappahānaṃ vā paṭisevanappahānaṃ vā na vadati. Sesapadesupi eseva nayo.

Neva abhinandīti titthiyā nāma jānitvāpi ajānitvāpi yaṃ vā taṃ vā vadantīti maññaṃāno nābhinandi. **Na paṭikkosīti** sāsanassa anulomaṃ viya pasannākāraṃ viya vadatīti maññaṃāno na paṭisedheti.

262. Yathā uggāhamānassāti yathā tassa vacanaṃ, evaṃ sante uttānaseyyako kumāro ayojjhasamaṇo thirasamaṇo bhavissati, mayaṃ pana evaṃ na vadāmāti dīpeti. **Kāyotipi na hotīti** sakakāyo parakāyotipi visesaṅṅaṃ na hoti. **Aññatra phanditamattāti** paccattharaṇe valisamphassa vā maṅguladaṭṭhena vā kāyaphandanamattaṃ nāma hoti. Taṃ ṭhapetvā aññaṃ kāyena karaṇakammaṃ nāma natthi. Tampi ca kilesasahagatacitteneva hoti. **Vācātīpi na hotīti** micchāvācā sammāvācātīpi nānattaṃ na hoti. **Roditamattāti** jighacchāpipāsāporetassa pana

roditamattaṃ hoti. Tampi kilesasahagatacitteneva. **Saṅkappoti** micchāsaṅkappo sammāsaṅkappotipi nānattaṃ na hoti. **Vikūjitamattā**ti vikūjitamattaṃ rodanahasitamattaṃ hoti. Daharakumārakānañhi cittaṃ atitārammaṇaṃ pavattati, nirayato āgatā nirayadukkhaṃ saritvā rodanti, devalokato āgatā hasanti, tampi kilesasahagatacitteneva hoti. **Ājīvoti** micchājīvo sammājīvotipi nānattaṃ na hoti. **Añña**tra mātu-**thañña**ti thaññaacoradārakā nāma honti, mātari khīraṃ pāyantiyā apivitvā aññavihitakāle piṭṭhipassena āgantvā thaññaṃ pivanti. Ettakaṃ muñcitvā añño micchājīvo natthi. Ayampi kilesasahagatacitteneva hotīti dasseti.

263. Evaṃ paribbājakavādaṃ paṭikkhipitvā idāni sayaṃ sekkhabhūmiyaṃ mātikaṃ ṭhapento **catūhi kho ahanti**-ādīmāha. Tattha **samadhigayha tiṭṭhatīti** vise-
setvā tiṭṭhati. **Na kāyena pāpa kammanti**-ādīsu na kevalaṃ akaraṇamattameva, bhagavā pana ettha saṃvarappahānapaṭisaṅkhā paññapeti. Taṃ (3.0185) sandhāyevamāha. **Na ceva sampannakusalanti**-ādi pana khīṇāsavaṃ sandhāya vuttaṃ.

Idāni asekkhabhūmiyaṃ mātikaṃ ṭhapento **dasahi kho ahanti**-ādīmāha. Tattha tīṇi padāni nissāya dve paṭhamacatukkā ṭhapitā, ekaṃ padaṃ nissāya dve pacchimacatukkā. Ayaṃ sekkhabhūmiyaṃ mātikā.

264. Idāni taṃ vibhajanto **katame ca thapati akusalasīlā**ti-ādīmāha. Tattha **sarā-**
ganti aṭṭhavidhaṃ lobhasahagatacittaṃ. Sadosanti paṭighasampayuttacittadvayaṃ. **Samohanti** vicikicchuddhaccasahagatacittadvayampi vaṭṭati, sabbākusalacittānipi. Moho sabbākusale uppajjatīti hi vuttaṃ. **Itosamuṭṭhānā**ti ito sarāgādicittato samu-
ṭṭhānaṃ uppatti etesanti itosamuṭṭhānā.

Kuhinti kataraṃ ṭhānaṃ pāpuṇitvā aparisesā nirujjhanti. **Ettheteti** sotāpatti-phale bhummaṃ. Pātimokkhasaṃvarasīlañhi

sotāpattiphale paripuṇṇaṃ hoti, taṃ ṭhānaṃ patvā akusalasīlaṃ asesam nirujjhati. Akusalasīlanti ca dussīlassetaṃ adhivacanaṃ veditabbaṃ.

Akusalānaṃ sīlānaṃ nirodhāya paṭipannoti ettha yāva sotāpattimaggā nirodhāya paṭipanno nāma hoti, phalapatte pana te nirodhitā nāma honti.

265. Vitarāganti-ādīhi aṭṭhavidhaṃ kāmāvacarakusalacittameva vuttaṃ. Etena hi kusalasīlaṃ samuṭṭhāti.

Sīlavā hotīti sīlasampanno hoti guṇasampanno ca. **No ca sīlamayoti** alamettāvatā, natthi ito kiñci uttari karaṇīyanti evaṃ sīlamayo na hoti. **Yatthassa teti** arahattaphale bhuttaṃ. Arahattaphalañhi patvā akusalasīlaṃ asesam nirujjhati.

Nirodhāya paṭipannoti ettha yāva arahattamaggā nirodhāya paṭipanno nāma hoti, phalapatte pana te nirodhitā nāma honti.

266. Kāmasaññādīsu kāmasaññā aṭṭhalobhasahagatacittasahajātā, itarā dve domanassasahagatacittadvayena sahajātā.

Paṭhamam (3.0186) **jhānanti** anāgāmiphalaṃ paṭhamajjhānaṃ. **Ettheteti** anāgāmiphale bhuttaṃ. Anāgāmiphalañhi patvā akusalasaṅkappā aparisesā nirujjhati.

Nirodhāya paṭipannoti ettha yāva anāgāmimaggā nirodhāya paṭipanno nāma hoti, phalapatte pana te nirodhitā nāma honti. Nekkhammasaññādayo hi tissopi aṭṭhakāmāvacarakusalasahajātasaññāva.

267. Ettheteti arahattaphale bhuttaṃ. Dutiyajjhānikaṃ arahattaphalañhi pāpuṇitvā kusalasaṅkappā aparisesā nirujjhati. **Nirodhāya paṭipannoti** ettha yāva arahattamaggā nirodhāya paṭipanno nāma hoti, phalapatte pana te nirodhitā nāma honti. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Samaṇamuṇḍikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Cūlasakuludāyisuttavaṇṇanā

270. Evaṃ me sutanti cūlasakuludāyisuttaṃ. Tattha **yadā pana, bhante, bhagavāti** idaṃ paribbājako dhammakathaṃ sotukāmo bhagavato dhammadesanāya sālayabhāvaṃ dassento āha.

271. Taṃyevettha paṭibhātūti sace dhammaṃ sotukāmo, tuyhevettha eko pañho ekaṃ kāraṇaṃ upaṭṭhātu. **Yathā maṃ paṭibhāseyyāti** yena kāraṇena mama dhammadesanā upaṭṭhaheyya, etena hi kāraṇena kathāya samuṭṭhitāya sukhaṃ dhammaṃ desetunti dīpeti. **Tassa mayhaṃ, bhanteti** so kira taṃ disvā-“sace bhagavā idha abhavissā, ayametassa bhāsītassa atthoti dīpasahassaṃ viya ujjalāpetvā ajja me pākaṭaṃ akarissā”ti dasabalaṃyeva anussari. Tasmā **tassa mayhaṃ, bhante**Ti-ādīmāha. Tattha **aho nūnāti** anussaraṇatthe nipātadvayaṃ. Tena tassa bhagavantaṃ anussarantassa etadahosi “aho nūna bhagavā aho

nūna sugato”ti. **Yo imesanti** yo imesaṃ dhammānaṃ. **Sukusaloti** suṭṭhu (3.0187) kusalo nipuṇo cheko. So bhagavā aho nūna katheyya, so sugato aho nūna katheyya, tassa hi bhagavato pubbenivāsaññāssa anekāni kappakoṭisahasāni ekaṅgaṇāni pākaṭānīti, ayamettha adhippāyo.

Tassa vāhaṃ pubbantaṃ ārabbhāti yo hi lābhī hoti, so “pubbe tvaṃ khattiyo ahosi, brāhmaṇo ahosi”ti vutte jānanto sakkaccaṃ sussūsati. Alābhī pana- “evaṃ bhavissati evaṃ bhavissati”ti sīsakampamettameva dasseti. Tasmā evamāha- “tassa vāhaṃ pubbantaṃ ārabbhā pañhassa veyyākaraṇena cittaṃ ārādheyyan”-ti.

So vā maṃ aparantanti dibbacakkhulābhino hi anāgataṃsaññānaṃ ijjhati, tasmā evamāha. Itaraṃ pubbe vuttanayameva.

Dhammaṃ te desessāmīti ayaṃ kira atīte desiyamānepi na bujjhissati, anāgate desiyamānepi na bujjhissati. Athassa bhagavā saṅhasukhumaṃ paccayākāraṃ desetukāmo evamāha. Kiṃ pana taṃ bujjhissatīti? Etaṃ pageva na bujjhissati, anāgate panassa vāsanāya paccayo bhavissatīti disvā bhagavā evamāha.

Paṃsupisācakanti asuciṭṭhāne nibbattapisācaṃ. So hi ekaṃ mūlaṃ gahetvā adissamānakāyo hoti. Tatridaṃ vatthu- ekā kira yakkhinī dve dārake thūpārāma- dvāre nisīdāpetvā āhārapariyesanattaṃ nagaraṃ gatā. Dārakā ekaṃ piṇḍapāti- kattheraṃ disvā āhaṃsu,- “bhante, amhākaṃ mātā anto nagaraṃ pavīṭṭhā, tassā vadeyyātha ‘yaṃ vā taṃ vā laddhakaṃ, gahetvā sīghaṃ gaccha, dārakā te jigha- cchitaṃ sandhāretuṃ na sakkonti”ti. Tamahaṃ kathaṃ passissāmīti? Idaṃ, bhante, gaṇhathāti ekaṃ mūlakhaṇḍaṃ adaṃsu. Therassa anekāni yakkhasaha- ssāni paññāyīṃsu, so dārakehi dinnasaññāṇena taṃ yakkhiniṃ addasa virūpaṃ bībhaccaṃ kevalaṃ vīthiyaṃ gabbhamalaṃ paccāsīsamānaṃ. Disvā tamattaṃ kathesi. Kathaṃ maṃ tvaṃ passasīti vutte mūlakhaṇḍaṃ dassesi, sā acchinditvā gaṇhi. Evaṃ paṃsupisācakā ekaṃ mūlaṃ gahetvā adissamānakāyā honti. Taṃ sandhāyesa “paṃsupisācakampi (3.0188) na passāmī”ti āha. **Na pakkhāyatīti** na dissati na upaṭṭhāti.

272. Dīghāpi kho te esāti udāyi esā tava vācā dīghāpi bhavēyya, evaṃ vada- ntassa vassasatampi vassasahasampi pavatteyya, na ca atthaṃ dīpeyyāti adhi- ppāyo. **Appāṭihīrakatanti** aniyyānikaṃ amūlakaṃ niraṭṭhakaṃ sampajjatīti attho.

Idāni taṃ vaṇṇaṃ dassento **seyyathāpi, bhanteti-ādimāha**. Tattha **paṇḍuka- mbale nikkhattoti** visabhāgavaṇṇe rattakambale ṭhapito. **Evaṃvaṇṇo attā hotīti** idaṃ so subhakiṇhadēvaloke nibbattakkhandhe sandhāya- “amhākaṃ matakāle attā subhakiṇhadēvaloke khandhā viya jotetī”ti vadati.

273. Ayaṃ imesaṃ ubhinnanti so kira yasmā maṇissa bahi ābhā na niccharati, khajjopanakassa aṅguladvāṅgulacaturaṅgulamattaṃ niccharati, mahākhajjopana- kassa pana khaḷamaṇḍalamattampi niccharatiyeva, tasmā evamāha.

Viddheti ubbidde, meghavigamena dūrībhūteti attho. **Vigatavalāhaket** apagata- meghe. **Deveti** ākāse. **Osadhītārakāti** sukkatārakā. Sā hi yasmā tassā udayato paṭṭhāya tena saññāṇena osadhāni gaṇhantipi pivantipi, tasmā “osadhītārakā”ti vuccati. **Abhido aḍḍharattasamayanti** abhinne aḍḍharattasamaye. Iminā gagana-

majjhe t̥hitacandaṃ dasseti. Abhido majjhanhikepi eseva nayo.

Ato khoti ye anubhonti, tehi bahutarā, bahū ceva bahutarā cāti attho. **Ābhā nānu-bhontīti** obhāsaṃ na vaḷañjanti, attano sarīrobhāseneva ālokaṃ pharivā viharanti.

274. Idāni yasmā so “ekantasukhaṃ lokaṃ pucchissāmi”ti nisinno, pucchā-mūḷho pana jāto, tasmā naṃ bhagavā taṃ pucchaṃ sarāpento **kiṃ pana, udāyi, atthi ekantasukho lokoti-**ādīmāha. Tattha (3.0189) **ākāravatīti** kāraṇavatī. **Añña-taraṃ vā pana tapoguṇanti** acelakapāḷiṃ sandhāyāha, surāpānaviratīti attho.

275. Katamā pana sā, bhante, ākāravatī paṭipadā ekantasukhassāti kasmā pucchati? Evaṃ kirassa ahosi- “mayaṃ sattānaṃ ekantasukhaṃ vadāma, paṭi-padaṃ pana kālena sukhaṃ kālena dukkhaṃ vadāma. Ekantasukhassa kho pana attano paṭipadāyapi ekantasukhāya bhavitabbaṃ. Amhākaṃ kathā aniyyānikā, satthu kathāva niyyānikā”ti. Idāni satthāraṃyeva pucchitvā jānissāmīti tasmā pucchati.

Ettha mayaṃ anassāmāti etasmim̐ kāraṇe mayaṃ anassāma. Kasmā pana eva-māhaṃsu? Te kira pubbe pañcasu dhammesu patiṭṭhāya kasiṇaparikkammaṃ katvā tatiyajjhānaṃ nibbattetvā aparihīnajjhānā kālaṃ katvā subhakiṇhesu nibba-ttantīti jānanti, gacchante gacchante pana kāle kasiṇaparikkammampi na jāniṃsu, tatiyajjhānampi nibbattetuṃ nāsakkhiṃsu. Pañca pubbabhāgadhamme pana “ākā-ravatī paṭipadā”ti uggahetvā tatiyajjhānaṃ “ekantasukho loko”ti uggāṇhiṃsu. Tasmā evamāhaṃsu. **Uttaritaranti** ito pañcahi dhammehi uttaritaraṃ paṭipadaṃ vā tatiyajjhānato uttaritaraṃ ekantasukhaṃ lokaṃ vā na jānāmāti vuttaṃ hoti. **Appa-sadde katvāti** ekappahāreneva mahāsaddaṃ kātuṃ āradde nissadde katvā.

276. Sacchikiriyāhetūti ettha dve sacchikiriyā paṭilābhasacchikiriyā ca paccak-khasacchikiriyā ca. Tattha tatiyajjhānaṃ nibbattetvā aparihīnajjhāno kālaṃ katvā subhakiṇhaloke tesam̐ devānaṃ samānāyuvaṇṇo hutvā nibbattati, ayaṃ paṭilābha-sacchikiriyā nāma. Catutthajjhānaṃ nibbattetvā iddhivikubbanena subhakiṇha-lokaṃ gantvā tehi devehi saddhiṃ santiṭṭhati sallapati sākacchaṃ āpajjati, ayaṃ paccakkhasacchikiriyā nāma. Tāsaṃ dvinnampi tatiyajjhānaṃ ākāravatī paṭipadā nāma. Tañhi anuppādetvā neva sakkā subhakiṇhaloke nibbattituṃ, na catuttha-jjhānaṃ uppādetuṃ. Iti duvidhampetaṃ sacchikiriyāṃ sandhāya- “etassa nūna, bhante, ekantasukhassa lokassa sacchikiriyāhetū”ti āha.

277. Udañcaniko Ti (3.0190) udakavārako. **Antarāyamakāsīti** yathā pabbajjaṃ na labhati, evaṃ upaddutamakāsi yathā taṃ upanissayavipannaṃ. Ayaṃ kira kassapabuddhakāle pabbajitvā samaṇadhammakāsi. Athassa eko sahāyako bhikkhu sāsane anabhirato, “āvuso, vibbhamissāmi”ti ārocesi. So tassa pattacī-vare lobhaṃ uppādetvā gihibhāvāya vaṇṇaṃ abhāsi. Itaro tassa pattacīvaraṃ datvā vibbhami. Tenassa kammunā idāni bhagavato sammukhā pabbajjāya anta-rāyo jāto. Bhagavatā panassa purimasuttaṃ atirekabhāṇavāramattaṃ, idaṃ bhāṇavāramattanti ettakāya tantiyā dhammo kathito, ekadesanāyapi maggaphala-paṭivedho na jāto, anāgate panassa paccayo bhavissatīti bhagavā dhammaṃ deseti. Anāgate paccayabhāvañcassa disvā bhagavā dharamāno ekaṃ bhikkhumpi mettāvihārimhi etadagge na t̥hapesi. Passati hi bhagavā- “anāgate

ayaṃ mama sāsane pabbajitvā mettāvihārīnaṃ aggo bhavissatī”ti.

So bhagavati parinibbute dhammāsokarājakāle pāṭaliputte nibbattitvā pabbajitvā arahattappatto **assaguttatthero** nāma hutvā mettāvihārīnaṃ aggo ahosi. Therassa mettānubhāvena tiracchānagatāpi mettacittaṃ paṭilabhiṃsu, therō sakalajambudīpe bhikkhusaṅghassa ovādācariyo hutvā vattanisenāsane āvasi, tiṃsayojanamattā aṭavī ekaṃ padhānagharaṃ ahosi. Thero ākāse cammakhaṇḍaṃ pattharivā tattha nisinno kammaṭṭhānaṃ kathesi. Gacchante gacchante kāle bhikkhācārampi agantvā vihāre nisinno kammaṭṭhānaṃ kathesi, manussā vihārameva gantvā dānamadaṃsu. Dhammāsokarājā therassa guṇaṃ sutvā daṭṭhukāmo tikkhattuṃ paṇiṇi. Thero bhikkhusaṅghassa ovādaṃ dammīti ekavārampi na gatoti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Cūḷasakuludāyisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Vekhanasasuttavaṇṇanā

278. Evaṃ (3.0191) **me sutanti** vekhanasasuttaṃ. Tattha **vekhanasoti** ayaṃ kira sakuludāyissa ācariyo, so “sakuludāyī paribbājako paramavaṇṇapañhe parājito” ti sutvā “mayā so sādhukaṃ uggahāpito, tenāpi sādhukaṃ uggahitaṃ, kathaṃ nu kho parājito, handāhaṃ sayaṃ gantvā samaṇaṃ gotamaṃ paramavaṇṇapañhaṃ pucchitvā jānissāmi” ti rājagahato pañcacattālīsayojanaṃ sāvattiṃ gantvā yena bhagavā, tenupasaṅkami, upasaṅkamtivā pana t̥hitakova bhagavato santike udānaṃ udānesi. Tattha purimasadisamaṃ vuttanayeneva veditabbaṃ.

280. Pañca kho imeti kasmā ārabhi? Agāriyopi ekacco kāmagaruko kāmādhimutto hoti, ekacco nekkhammagaruko nekkhammādhimutto hoti. Pabbajitopi ca ekacco kāmagaruko kāmādhimutto hoti, ekacco nekkhammagaruko nekkhammādhimutto hoti. Ayaṃ pana kāmagaruko kāmādhimutto hoti. So imāya kathāya kathiyamānāya attano kāmādhimuttattaṃ sallakkhessati, evamassāyaṃ desanā sappāyā bhavissatīti imaṃ desanaṃ ārabhi. **Kāmaggasukhanti** nibbānaṃ adhippettaṃ.

281. Pāpito bhavissatīti ajānanabhāvaṃ pāpito bhavissati. **Nāmakamyeva sampajjatīti** niratthakavacanamatameva sampajjati. **Tiṭṭhatu pubbanto tiṭṭhatu aparantoti** yasmā tuyhaṃ atītakathāya anucchavikaṃ pubbenivāsaññaṃ natthi, anāgatakathāya anucchavikaṃ dibbacakkhuññaṃ natthi, tasmā ubhayampetaṃ tiṭṭhatūti āha. **Suttabandhanehīti** suttamayabandhanehi. Tassa hi ārakkhatthāya hatthapādesu ceva gīvāya ca suttakāni bandhanti. Tāni sandhāyetaṃ vuttaṃ. Mahallakakāle panassa tāni sayaṃ vā pūtīni hutvā muñcanti, chinditvā vā haranti.

Evameva khoti iminā idaṃ dasseti- daharassa kumārassa suttabandhanānaṃ ajānanakālo viya avijjāya purimāya koṭiyā ajānanaṃ, na hi sakkā avijjāya purima-koṭi ñātum, mocanakāle jānanasadisamaṃ pana (3.0192) arahattamaggena avijjābandhanassa pamokkho jātoti jānanaṃ. Sesamaṃ sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Vekhanasasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Tatiyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Rājavaggo

1. Ghaṭikārasuttavaṇṇanā

282. Evaṃ (3.0193) **me sutanti** ghaṭikārasuttaṃ. Tattha **sitaṃ pātvākāsīti** mahā-maggena gacchanto aññataraṃ bhūmippadesaṃ oloketvā- “atthi nu kho mayā cariyaṃ caramānena imasmiṃ ṭhāne nivutthapubban”ti āvajjanto addasa- “kassa-pabuddhakāle imasmiṃ ṭhāne vegaliṅgaṃ nāma gāmanigamo ahosi, ahaṃ tadā **jotipālo** nāma māṇavo ahosiṃ, mayhaṃ sahāyo ghaṭikāro nāma kumbhakāro ahosi, tena saddhiṃ mayā idha ekaṃ sukāraṇaṃ kataṃ, taṃ bhikkhusaṅghassa apākaṭaṃ paṭicchannaṃ, handa naṃ bhikkhusaṅghassa pākaṭaṃ karomī”ti maggā okkamma aññatarasmiṃ padese ṭhitakova sitapātukammamakāsi, agga-ggadante dassetvā mandahasitaṃ hasi. Yathā hi lokiyamanussā uraṃ paharantā- “kuhaṃ kuhan”ti hasanti, na evaṃ buddhā, buddhānaṃ pana hasitaṃ haṭṭhapaha-ṭṭhākāramattameva hoti.

Hasitañca nāmetaṃ terasahi somanassasahagatacittēhi hoti. Tattha lokiyama-hājano akusalato catūhi, kāmāvacarakusalato catūhīti aṭṭhahi cittēhi hasati, sekkhā akusalato diṭṭhisampayuttāni dve apanetvā chahi cittēhi hasanti, khīṇā-savā catūhi sahetukakiriyacittēhi ekena ahetukakiriyacittēhi pañcahi cittēhi hasanti. Tesupi balavārammaṇe āpāthagate dvīhi ṇāṇasampayuttacittēhi hasanti, dubbalārammaṇe duhetukacittadvayena ca ahetukacittēna cāti tīhi cittēhi hasanti. Imasmiṃ pana ṭhāne kiriyāhetukamanoviññādhātusomanassasahagatacittaṃ bhagavato haṭṭhapahaṭṭhākāramattaṃ hasitaṃ uppādesi.

Taṃ panetaṃ hasitaṃ evaṃ appamattakampi therassa pākaṭaṃ ahosi. Kathaṃ? Tathārūpe hi kāle tathāgatassa catūhi dāṭṭhāhi catuddīpikamahāmeghamukhato sateratāvijjulatā viya virocāmānā mahātālakkhandhapamāṇā rasmivaṭṭiyo uṭṭha-hitvā tikkhattuṃ sīsavaraṃ padakkhiṇaṃ katvā (3.0194) dāṭṭhaggesuyeva antara-dhāyanti. Tena saññāṇena āyasmā ānando bhagavato pacchato gacchamānopi sitapātubhāvaṃ jānāti.

Bhagavantaṃ etadavocāti- “ettha kira kassapo bhagavā bhikkhusaṅghaṃ ovadi, catusaccappakāsaṇaṃ akāsi, bhagavatopi ettha nisīdituṃ ruciṃ uppāde-ssāmi, evamayaṃ bhūmibhāgo dvīhi buddhehi paribhutto bhavissati, mahājano gandhamālādīhi pūjetvā cetiyatṭhānaṃ katvā paricaranto saggamaggaparāyaṇo bhavissati”ti cintetvā etaṃ “tena hi, bhante,”ti-ādivacanaṃ avoca.

283. Muṇḍakena samaṇakenāti muṇḍaṃ muṇḍoti, samaṇaṃ vā samaṇoti vattuṃ vaṭṭati, ayaṃ pana aparipakkaññattā brāhmaṇakule uggahitavohāravase-nea hīlento evamāha. **Sottisināninti** sinānatthāya katasottiṃ. Sotti nāma kuruvindapāsāṇacuṇṇāni lākhāya bandhitvā kataguḷikakalāpakā vuccati, yaṃ sandhāya-“tena kho pana samayena chabbaggiyā bhikkhū kuruvindakasuttiyā nahāyanti”ti (cūḷava. 243) vuttaṃ. Taṃ ubhosu antesu gahetvā sarīraṃ ghaṃsanti. **Evaṃ sammāti** yathā etarahipi manussā “cetiavandanāya gacchāma, dhammassavana-tthāya gacchāmā”ti vuttā ussāhaṃ na karonti, “naṭasamajjādidassanatthāya gacchāmā”ti vuttā pana ekavacaneneva sampaṭicchanti, tatheva sinhāyitunti vutte ekavacanena sampaṭicchanto evamāha.

284. Jotipālaṃ māṇavaṃ āmantesīti ekapasse ariyaparihārena paṭhamataraṃ

nhāyitvā paccuttaritvā ṭhito tassa mahantena issariyaparihārena nhāyantassa nhānapariyosānaṃ āgametvā taṃ nivatthanivāsanaṃ kese vodake kurumānaṃ āmantesi. **Ayanti** āsannattā dassento āha. **Ovaṭṭikaṃ vinivaṭṭhetvāti** nāgabalo bodhisatto “apehi sammā”ti īsakaṃ parivattamānova tena gahitagahaṇaṃ vissajjāpetvāti attho. **Kesesu parāmasitvā etadavocāti** so kira cintesi- “ayaṃ jotipālo paññavā, sakiṃ dassanaṃ labhamāno tathāgatassa dassanepi pasīdissati, dhammakathāyapi pasīdissati, pasanno ca pasannākāraṃ kātuṃ sakkhissati, mittā nāma etadatthaṃ honti, yaṃkiñci katvā mama sahāyaṃ gahetvā dasabablassa santikaṃ gamissāmī”ti. Tasmā naṃ kesesu parāmasitvā etadavoca.

Ittarajaccoti (3.0195) aññajātiko, mayā saddhiṃ asamānajātiko, lāmakajātikoti attho. **Na vatidanti** idaṃ amhākaṃ gamanaṃ na vata orakaṃ bhavissati na khuddakaṃ, mahantaṃ bhavissati. Ayañhi na attano thāmena gaṇhi, satthu thāmena gaṇhīti gahaṇasmimyeva niṭṭhaṃ agamāsi. **Yāvatādohipīti** ettha dokārahikārapikārā nipātā, yāvatuparimanti attho. Idaṃ vuttaṃ hoti- “vācāya ālapanāṃ ovaṭṭikāya gahaṇāṅca atikkamitvā yāva kesaggahaṇampi tattha gamanattaṃ payogo kattabbo”ti.

285. Dhammiyā kathāyāti idha satipaṭilābhatthāya pubbenivāsapaṭisaṃyuttā dhammī kathā veditabbā. Tassa hi bhagavā,- “jotipāla, tvaṃ na lāmakatṭhānaṃ otiṇṇasatto, mahābodhipallaṅke pana sabbaññutaññāṇaṃ patthetvā otiṇṇosi, tādisassa nāma pamādavihāro na yutto”ti-ādinā nayena satipaṭilābhāya dhammaṃ kathesi. Parasamuddavāsītherā pana vadanti- “jotipāla, yathā ahaṃ dasapāramiyo pūretvā sabbaññutaññāṇaṃ paṭivijjhivā vīsatisahassabhikkhuparivāro loke vicarāmi, evamevaṃ tvampi dasapāramiyo pūretvā sabbaññutaññāṇaṃ paṭivijjhivā samaṇagaṇaparivāro loke vicarissasi. Evarūpena nāma tayā pamādaṃ āpajjitum na yuttan”ti yathāssa pabbajjāya cittaṃ namati, evaṃ kāmesu ādinavaṃ nekkhamme ca ānisaṃsaṃ kathesīti.

286. Alatta kho, ānanda, ...pe... pabbajjaṃ alatta upasampadanti pabbajitvā kimakāsi? Yaṃ bodhisattehi kattabbaṃ. Bodhisattā hi buddhānaṃ sammukhe pabbajanti. Pabbajitvā ca pana ittarasattā viya patitasīṅgā na honti, catupārisuddhisīle pana supatiṭṭhāya tepīṭakaṃ buddhavacanaṃ uggaṇhitvā terasa dhutaṅgāni samādāya araññaṃ pavisitvā gatapaccāgatavattaṃ pūrayamānā samaṇadhammaṃ karontā vipassanaṃ vaḍḍhetvā yāva anulomaññaṃ āhacca tiṭṭhanti, maggaphalattaṃ vāyāmaṃ na karonti. Jotipālopi tatheva akāsi.

287. Aḍḍhamāsupasampanneti kuladārakañhi pabbājetvā aḍḍhamāsaṃpi avasitvā gate mātāpitūnaṃ soko na vūpasammati, sopi pattacīvaraggahaṇaṃ (3.0196) na jānāti, daharabhikkhusāmaṇerehi saddhiṃ vissāso na uppajjati, therehi saddhiṃ sineho na patiṭṭhāti, gatagataṭṭhāne anabhirati uppajjati. Ettakaṃ pana kālaṃ nivāse sati mātāpitāro passitum labhanti. Tena tesāṃ soko tanubhāvaṃ gacchati, pattacīvaraggahaṇaṃ jānāti, sāmaṇeradaharabhikkhūhi saddhiṃ vissāso jāyati, therehi saddhiṃ sineho patiṭṭhāti, gatagataṭṭhāne abhiramati, na ukkaṇṭhati. Tasmā ettakaṃ vasitum vaṭṭatīti aḍḍhamāsaṃ vasitvā pakkāmi.

Paṇḍupuṭakassa sālinoti puṭake katvā sukkhāpitassa rattasālino. Tassa kira

sālino vappakālato paṭṭhāya ayaṃ parihāro- kedārā suparikammakatā honti, tattha bījāni paṭiṭṭhāpetvā gandhodakena siñciṃsu, vappakāle vitānaṃ viya upari vatthakilañjaṃ bandhitvā paripakkakāle vīhisīsāni chinditvā muṭṭhimatte puṭake katvā yottabaddhe vehāsamyeva sukkhāpetvā gandhacuṇṇāni attharivā koṭṭha-kesu pūretvā tatiye vasse vivariṃsu. Evaṃ tivassaṃ parivutthassa sugandharattasālino apagatakāḷake suparisuddhe taṇḍule gahetvā khajjakavikatimpi bhattampi paṭiyādiyīṃsu. Taṃ sandhāya vuttaṃ **paṇītaṃ khādanīyaṃ bhojanīyaṃ ...pe... kālaṃ ārocāpesī**ti.

288. Adhivutṭho meti kiṃ sandhāya vadati? Vegaḷiṅgato nikkhamanakāle ghaṭikāro attano santike vassāvāsaṃ vasanatthāya paṭiññaṃ aggahesi, taṃ sandhāya vadati. **Ahudeva aññathattaṃ ahu domanassanti** temāsaṃ dānaṃ dātuṃ, dhammañca sotuṃ, iminā ca niyāmena vīsati bhikkhusahassāni paṭijaggituṃ nālatthanti alābhaṃ ārabba cittaññathattaṃ cittadomanassaṃ ahosi, na tathāgataṃ ārabba. Kasmā? Sotāpannattā. So kira pubbe brāhmaṇabhatto ahosi. Athekasmiṃ samaye paccante kupite vūpasamanatthaṃ gacchanto uracchadaṃ nāma dhītaramāha- “amma amhākaṃ deve mā pamajji”ti. Brāhmaṇā taṃ rājadhītaraṃ disvā visaññino ahesuṃ. Ke ime cāti vutte tumhākaṃ bhūmidevāti. Bhūmidevā nāma evarūpā hontīti niṭṭhubhitvā pāsādaṃ abhiruhi. Sā ekadivasaṃ vīthiṃ oloketi ṭhitā kassapassa bhagavato aggasāvakaṃ disvā pakkosāpetvā (3.0197) piṇḍapātaṃ datvā anumodanaṃ suṇamānāyeva sotāpannā hutvā “aññepi bhikkhū atthī”ti pucchitvā “satthā vīsatiyā bhikkhusahassehi saddhiṃ isipatane vasati”ti ca sutvā nimantetvā dānaṃ adāsi.

Rājā paccantaṃ vūpasametvā āgato. Atha naṃ paṭhamatarameva brāhmaṇā āgantvā dhītu avaṇṇaṃ vatvā paribhindiṃsu. Rājā pana dhītu jātakāleyeva varaṃ adāsi. Tassā “satta divasāni rajjaṃ dātabban”ti varaṃ gaṇhiṃsu. Athassā rājā satta divasāni rajjaṃ niyyātesī. Sā satthāraṃ bhojayamānā rājānaṃ pakkosāpetvā bahisāṇiyaṃ nisīdāpesī. Rājā satthu anumodanaṃ sutvāva sotāpanno jāto. Sotāpannassa ca nāma tathāgataṃ ārabba āghāto natthi. Tena vuttaṃ- “na tathāgataṃ ārabbhā”ti.

Yaṃ icchati taṃ haratūti so kira bhājanāni pacitvā kayavikkayaṃ na karoti, evaṃ pana vatvā dārutthāya vā mattikatthāya vā palālatthāya vā araññaṃ gacchati. Mahājanā “ghaṭikārena bhājanāni pakkānī”ti sutvā

parisuddhataṇḍulaloṇadadhitelaphāṇitādīni gahetvā āgacchanti. Sace bhājanam mahaggham hoti, mūlam appam, yam vā tam vā datvā gaṇhāmāti tam na gaṇhanti. Dhammiko vāṇijo mātāpitaro paṭijaggati, sammāsambuddham upaṭṭhahati, bahu no akusalam bhavissatīti puna gantvā mūlam āharanti. Sace pana bhājanam appaggham hoti, ābhataṃ mūlam bahu, dhammiko vāṇijo, amhākaṃ puñnam bhavissatīti yathābhataṃ gharasāmikā viya sādhuṃ paṭisāmetvā gacchanti. Evamguṇo pana kasmā na pabbajati. Rañño vacanapatham pacchindanto andhe jiṇṇe mātāpitaro posetīti āha.

289. Ko nu khoti kuhiṃ nu kho. **Kumbhiyāti** ukkhalito. **Pariyogāti** sūpabhājanato. **Paribhuñjāti** bhuñja. Kasmā panete evam vadanti? Ghaṭikāro kira bhattam pacitvā sūpam sampādetvā mātāpitaro bhojetvā sayampi bhuñjitvā bhagavato vaḍḍhamānakaṃ bhattasūpam paṭṭhapetvā āsanam paññapetvā ādhāraṃ upaṭṭhapetvā udakaṃ paccupaṭṭhapetvā mātāpitūnam saññam datvā araññam gacchati. Tasmā evam vadanti. **Abhivissatthoti** (3.0198) ativissattho. **Pītisukham na vijahatīti** na nirantaram vijahati, atha kho rattibhāge vā divasabhāge vā gāme vā arañṇe vā yasmim yasmim khaṇe- “sadevake nāma loke aggapuggalo mayham geham pavisitvā sahatthena āmisam gahetvā paribhuñjati, lābhā vata me”ti anussarati, tasmim tasmim khaṇe pañcavaṇṇā pīti uppajjati. Tam sandhāya evam vuttam.

290. Kaḷopiyāti pacchito. Kiṃ pana bhagavā evamakāsīti. Paccayo dhammiko, bhikkhūnam patte bhattasadiṣo, tasmā evamakāsi. Sikkhāpadapaññattipi ca sāvākānamyeva hoti, buddhānam sikkhāpadavelā nāma natthi. Yathā hi rañño uyyāne pupphaphalāni honti, aññesaṃ tāni gaṇhantānam niggahaṃ karonti, rājā yathārucciyā paribhuñjati, evamsampadametaṃ. Parasamuddavāsitherā pana “devatā kira paṭiggahetvā adamsū”ti vadanti.

291. Haratha, bhante, haratha bhadrāmukhāti amhākaṃ putto “kuhiṃ gatosī”ti vutte- “dasabalassa santikan”ti vadati, kuhiṃ nu kho gacchati, satthu vasanaṭṭhānassa ovassakabhāvampi na jānātīti putte aparādhasaññino gahaṇe tuṭṭhacittā evamāhaṃsu.

Temāsam ākāsacchadanam atthāsīti bhagavā kira catunnam vassikānam māsānam ekaṃ māsam atikkamitvā tiṇam āharāpesi, tasmā evamāha. Ayaṃ panettha padattho- ākāsam chadanamassāti **ākāsacchadanam. Na devotivassīti** kevalam nātivassi, yathā panettha pakatiyā ca nibbakosassa udakapātaṭṭhānabbhantare ekampi udakabindu nātivassi, evam ghanachadanagehabbhantare viya na vātātapāpi ābādham akaṃsu, pakatiyā utupharaṇameva ahosi. Aparabhāge tasmim nigame chaḍḍitepi tam ṭhānam anovassakameva ahosi. Manussā kammaṃ karontā deve vassante tattha sātake ṭhapetvā kammaṃ karonti. Yāva kappuṭṭhānā tam ṭhānam tādisameva bhavissati. Tañca kho pana na tathāgatassa iddhānubhāvena, tesamyeva pana guṇasampattiyā. Tesañhi- “sammāsambuddho kattha na labheyya, amhākaṃ nāma dvinnam andhakānam nivesanam uttiṇam kāresī”ti na tappaccayā domanassam udapādi- “sadevake loke aggapuggalo amhākaṃ (3.0199) nivesanā tiṇam āharāpetvā gandhakuṭim chādāpesī”ti pana tesam anappakaṃ balavasomanassam udapādi. Iti tesamyeva guṇasampattiyā

idaṃ pāṭihāriyaṃ jātanti veditabbaṃ.

292. Taṇḍulavāhasatānīti ettha dve sakaṭāni eko vāhoti veditabbo. **Tadupiyañca sūpeyyanti** sūpatthāya tadanurūpaṃ telaphāṇitādiṃ. Viśatibhikkhusahassassa temāsathāya bhattaṃ bhavissatīti kira saññāya rājā ettakaṃ pesesi. **Alaṃ me rañña hotūti** kasmā paṭikkhipi? Adhigata-appicchatāya. Evaṃ kirassa ahosi- “nāhaṃ rañña diṭṭhapubbo, kathaṃ nu kho pesesī”ti. Tato cintesi- “sathā bārā- ṇasiṃ gato, addhā so rañño vassāvāsaṃ yāciyamāno mayhaṃ paṭiññātabhāvaṃ ārocetvā mama guṇakathaṃ kathesi, guṇakathāya laddhalābho pana naṭena naccivā laddhaṃ viya gāyakena gāyivā laddhaṃ viya ca hoti. Kiṃ mayhaṃ iminā, kammaṃ katvā uppanna mātāpitūnampi sammāsambuddhassapi upaṭṭhānaṃ sakkā kātun”ti. Sesā sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Ghaṭikārasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Raṭṭhapālasuttavaṇṇanā

293. Evaṃ me sutanti raṭṭhapālasuttaṃ. Tattha **thullakoṭṭhikanti** thullakoṭṭhaṃ paripuṇṇakoṭṭhāgāraṃ. So kira janapado niccasasso sadā bījabhaṇḍaṃ nikkhamati, khalabhaṇḍaṃ pavisati. Tena tasmīṃ nigame koṭṭhā niccapūrāva honti. Tasmā so thullakoṭṭhikanteva saṅkhaṃ gato.

294. Raṭṭhapāloti kasmā raṭṭhapālo? Bhinnaṃ raṭṭhaṃ sandhāretuṃ pāletuṃ samatthoti raṭṭhapālo. Kadā panassetāṃ nāmaṃ uppannanti. Padumuttarasa- mmāsambuddhakāle. Ito hi pubbe satasahassakappamatthake vassasatasaha- ssāyukesu manussesu padumuttaro nāma sathā uppajjitvā bhikkhusatasahassa- parivāro (3.0200) lokahitāya cārikaṃ cari, yaṃ sandhāya vuttaṃ-

“Nagaraṃ haṃsavatī nāma, ānando nāma khattiyo;

sujātā nāma janikā, padumuttarassa sathuno”ti. (bu. vaṃ. 12.19);

Padumuttare pana anuppanne eva haṃsavatīyā dve kuṭumbikā saddhā pasannā kapaṇaddhikayācakādīnaṃ dānaṃ paṭṭhapayimṃsu. Tadā pabbatavāsino pañcasatā tāpasā haṃsavatīṃ anuppattā. Te dvepi janā tāpasagaṇaṃ majjhe bhinditvā upaṭṭhahimṃsu. Tāpasā kiñcikālaṃ vasitvā pabbatapādameva gatā. Dve saṅghattherā ohīyimṃsu. Tadā tesāṃ te yāvajīvaṃ upaṭṭhānaṃ akaṃsu. Tāpasesu bhuñjitvā anumodanaṃ karontesu eko sakkabhavanassa vaṇṇaṃ kathesi, eko bhūmindharanāgarājabhavanassa.

Kuṭumbikesu eko sakkabhavanaṃ patthanaṃ katvā sakko hutvā nibbatto, eko nāgabhavane pālitanāgarājā nāma. Taṃ sakko attano upaṭṭhānaṃ āgataṃ disvā nāgayoniyā abhiraṃasīti pucchi. So nābhiraṃamīti āha. Tena hi padumuttarassa bhagavato dānaṃ datvā imasmīṃ ṭhāne patthanaṃ karohi, ubho sukhaṃ

vasissāmāti. Nāgarājā satthāraṃ nimantetvā bhikkhusatasahassaparivārassa bhagavato sattāhaṃ mahādānaṃ dadamāno padumuttarassa dasabalassa puttaṃ uparevataṃ nāma sāmaṇeraṃ disvā sattame divase buddhappamukhassa saṅghassa dibbavatthāni datvā sāmaṇerassa ṭhānantaraṃ patthesi. Bhagavā anāgataṃ oloketvā- “anāgate gotamassa nāma buddhassa putto rāhulakumāro bhavissati”ti disvā “samijjhissati te patthanā”ti kathesi. Nāgarājā tamatthaṃ sakkassa kathesi. Sakko tassa vacanaṃ sutvā tatheva sattāhaṃ dānaṃ datvā bhinnaṃ raṭṭhaṃ sandhāretuṃ pāletuṃ samatthakule nibbattitvā saddhāpabbajitaṃ raṭṭhapālaṃ nāma kulaputtaṃ disvā- “ahampi anāgate lokasmiṃ tumhādise buddhe uppanne bhinnaṃ raṭṭhaṃ sandhāretuṃ pāletuṃ samatthakule nibbattitvā ayaṃ kulaputto viya saddhāpabbajito raṭṭhapālo nāma bhavessan”ti patthanamakāsi. Satthā samijjhanakabhāvaṃ ñatvā imaṃ gāthamāha-

“Sarājikaṃ (3.0201) cātuvaṇṇaṃ, posetuṃ yaṃ pahossati;
raṭṭhapālakulaṃ nāma, tattha jāyissate ayaṃ”ti.-

Evam padumuttarasammāsambuddhakāle tassettaṃ nāmaṃ uppannanti vedittabbaṃ.

Etadahosīti kiṃ ahosi? **Yathā yathā khoti-**ādi. Tatrāyaṃ saṅkhepakathā- ahaṃ kho yena yena kāraṇena bhagavatā dhammaṃ desitaṃ ājānāmi, tena tena me upaparikkhato evaṃ hoti- “yadetaṃ sikkhattayabrahmacariyaṃ ekadivasampi akhaṇḍaṃ katvā carimakacittaṃ pāpetabbatāya ekantaparipuṇṇaṃ caritabbaṃ, ekadivasampi ca kilesamalena amalīnaṃ katvā carimakacittaṃ pāpetabbatāya ekantaparisuddhaṃ, saṅkhalikhitaṃ vilikhitasāṅkhasadisamaṃ dhotasaṅkhasappaṭi-bhāgaṃ katvā caritabbaṃ, nayidaṃ sukaraṃ agāraṃ ajjhāvasatā agāramajjhe vasantena ekantaparipuṇṇaṃ ...pe... carituṃ, yaṃnūnāhaṃ kesaṅca massuṅca ohāretvā kāsāyarasapītātāya kāsāyāni brahmacariyaṃ carantānaṃ anucchavikāni vatthāni acchādetvā agārasmaṃ nikkhamitvā anagāriyaṃ pabbajeyyan”ti.

Acirapakkantesu thullakoṭṭhikesu brāhmaṇagahapatikesu yena bhagavā tenu-pasaṅkamīti raṭṭhapālo anuṭṭhitesu tesu na bhagavantaṃ pabbajjaṃ yāci. Kasmā? Tatthassa bahū ñātisālohitā mittāmaccā santi, te- “tvaṃ mātāpitūnaṃ ekaputtako, na labbhā tayā pabbajitun”ti bāhāyampi gahetvā ākaḍḍheyyuṃ, tato pabbajjāya antarāyo bhavissatīti saheva parisāya uṭṭhahitvā thokaṃ gantvā puna kenaci sarī-rakiccalesena nivattitvā bhagavantaṃ upasaṅkamma pabbajjaṃ yāci. Tena vuttaṃ- “atha kho raṭṭhapālo kulaputto acirapakkantesu thullakoṭṭhikesu ...pe... pabbājetu maṃ bhagavā”ti. Bhagavā pana yasmā rāhulakumārassa pabbajitato pabhuti mātāpitūhi ananuññātaṃ puttaṃ na pabbājeti, tasmā naṃ pucchi **anuññātosī pana tvaṃ, raṭṭhapāla, mātāpitūhi ...pe... pabbajjāyāti.**

295. Ammatātāti ettha **ammāti** mātaraṃ ālapati, **tātāti** pitaraṃ. **Ekaputtakoti** ekova puttako, añño koci jeṭṭho vā kaniṭṭho vā natthi. Ettha ca ekaputtoti vattabbe anukampāvasena ekaputtakoti vuttaṃ. **Piyoti** pītijanako. **Manāpoti** manavaḍḍhanako. **Sukhedhitoti** (3.0202) sukkena edhito, sukhasaṃvaḍḍhitoti attho. **Sukhapari-bhatoti** sukkena paribhato, jātakālato pabhuti dhātīhi aṅkato aṅkaṃ āharitvā dhāriyamāno assakarathakādīhi bālakīlanakehi kīlayamāno sādurasabhojanaṃ bhoja-

yamāno sukkena parihaṭo. **Na tvam, tāta raṭṭhapāla, kassaci dukkhassa jānāsīti tvam, tāta raṭṭhapāla appamattakampi kalabhāgaṃ dukkhassa na jānāsī na sara-sīti attho. Maraṇenapi te mayaṃ akāmakā vinā bhavissāmāti** sacepi tava amhesu jīvamānesu maraṇaṃ bhavye, tena te maraṇenapi mayaṃ akāmakā anicchakā na attano ruciyā vinā bhavissāma, tayā viyogaṃ pāpuṇissāmāti attho. **Kiṃ pana mayaṃ tanti** evaṃ sante kiṃ pana kiṃ nāma taṃ kāraṇaṃ, yena mayaṃ taṃ jīvantaṃ anujānissāma. Atha vā **kiṃ pana mayaṃ tanti** kena pana kāraṇena mayaṃ taṃ jīvantaṃ anujānissāmāti evamettha attho daṭṭhabbo.

296. Tatthevāti yattha naṃ ṭhitam mātāpitaro nānujāniṃsu, tattheva ṭhāne. **Anantarahitāyāti** kenaci attharaṇena anattatāya. **Paricārehīti** gandhabbanaṭanātakādīni paccupaṭṭhapetvā tattha sahāyakehi saddhiṃ yathāsukhaṃ indriyāni cārehi sañcārehi, ito cito ca upanehīti vuttaṃ hoti. Atha vā **paricārehīti** gandhabbanaṭanātakādīni paccupaṭṭhapetvā sahāyakehi saddhiṃ laḷa upalaḷa rama, kiḷassūtipi vuttaṃ hoti. **Kāme paribhuñjantoti** attano puttadārehi saddhiṃ bhoge bhujanto. **Puññāni karontoti** buddhañca dhammañca saṅghañca ārabha dānappadānādīni sugatimaggasaṃsodhakāni kusalakammāni karonto. **Tuṇhī ahoṣīti** kathānuppabandhavicchedanatthaṃ nirālāpasallāpo ahoṣi.

Athassa mātāpitaro tikkhattuṃ vatvā paṭivacanampi alabhamānā sahāyake pakkosāpetvā “esa vo sahāyako pabbajitukāmo, nivāretha nan”ti āhaṃsu. Tepi taṃ upasaṅkamitvā tikkhattuṃ avocuṃ, tesampi tuṇhī ahoṣi. Tena vuttaṃ- **atha kho raṭṭhapālassa kulaputtassa sahāyakā ...pe... tuṇhī ahoṣīti**. Athassa sahāyakānaṃ tikkhattuṃ vatvā etadahosi- “sace ayaṃ pabbajjaṃ alabhamāno marissati, na koci guṇo (3.0203) labbhati. Pabbajitaṃ pana naṃ mātāpitaropi kālena kālaṃ passissanti, mayampi passissāma, pabbajjāpi ca nāmesā bhāriyā, divase divase mattikāpattaṃ gahetvā piṇḍāya caritabbaṃ, ekaseyyaṃ ekabhattaṃ brahmaccariyaṃ atidukkaraṃ, ayañca sukhumālo nāgarikajātiyo, so taṃ carituṃ asakkonto puna idheva āgamissati, handassa mātāpitaro anujānāpessāmā”ti. Te tathā akaṃsu. Mātāpitaropi naṃ

“pabbajitena ca pana te mātāpitaro uddassetabbā”ti imaṃ katikaṃ katvā anujā-
niṃsu. Tena vuttaṃ- “atha kho raṭṭhapālassa kulaputtassa sahāyakā yena raṭṭha-
pālassa kulaputtassa mātāpitaro ...pe... anuññātosī mātāpitūhi ...pe... uddassetā-
bbā”ti. Tattha **uddassetabbā**ti uddhaṃ dassetabbā, yathā taṃ kālena kālaṃ
passanti, evaṃ āgantvā attānaṃ dassetabbā.

299. Balaṃ gahetvāti sappāyabhojanāni bhuñjanto ucchādanādīhi ca kāyaṃ
pariharanto kāyabalaṃ janetvā mātāpitaro vanditvā assumukhaṃ ñātiparivaṭṭaṃ
pahāya yena bhagavā tenupasaṅkami ...pe... pabbājetu maṃ, bhante, bhagavāti.
Bhagavā samīpe ṭhitāṃ aññataraṃ bhikkhuṃ āmantesi- “tena hi bhikkhu raṭṭha-
pālaṃ pabbājehi ceva upasampādehi cā”ti. Sādhu, bhanteti kho so bhikkhu bhaga-
vato paṭissutvā raṭṭhapālaṃ kulaputtaṃ jinadattiyaṃ saddhivihārikaṃ laddhā
pabbājesi ceva upasampādesi ca. Tena vuttaṃ- “alattha kho raṭṭhapālo kulaputto
bhagavato santike pabbajjaṃ, alattha upasampādan”ti.

Pahitatto viharantoti dvādasa saṃvaccharāni evaṃ viharanto. Neyyapuggalo
hi ayamāyasmā, tasmā puññavā abhinīhārasampannopi samāno “ajja ajjeva ara-
hattan”ti samaṇadhammaṃ karontopi dvādasame vasse arahattaṃ pāpuṇi.

Yena bhagavā tenupasaṅkamīti mayhaṃ mātāpitaro pabbajjaṃ anujānamānā-
“tayā kālena kālaṃ āgantvā amhākaṃ dassanaṃ dātabban”ti vatvā anujāniṃsu,
dukkarakārikā kho pana mātāpitaro, ahañca yenaññāsayena pabbajito, so me
matthakaṃ patto, idāni bhagavantaṃ āpucchitvā attānaṃ (3.0204) mātāpitūnaṃ
dassessāmīti cintetvā āpucchitukāmo upasaṅkami. **Manasākāsīti** “kiṃ nu kho
raṭṭhapāle gate koci upaddavo bhavissati”ti manasi akāsi. Tato “bhavissati”ti
ñatvā “sakkhissati nu kho raṭṭhapālo taṃ madditun”ti olokento tassa arahattasa-
mpattiṃ disvā “sakkhissati”ti aññāsi. Tena vuttaṃ- **yathā bhagavā aññāsi ...pe...
kālaṃ maññasīti.**

Migacīreti evaṃnāmake uyyāne. Tañhi raññā- “akāle sampattapabbajitānaṃ
dinnameva idaṃ, yathāsukhaṃ paribhuñjantū”ti evamanuññātameva ahosi, tasmā
thero- “mama āgatabhāvaṃ mātāpitūnaṃ ārocessāmi, te me pādadhovana-uṇho-
dakapādamakkhanatelādīni pesissantī”ti cittampi anuppādetvā uyyānameva
pāvisi. **Piṇḍāya pāvisīti** dutyadivase pāvisi.

Majjhimāyāti sattadvārakoṭṭhakassa gharassa majjhime dvārakoṭṭhake. **Ullikhā-
petī**ti kappakena kese paharāpeti. **Etadvocāti**- “ime samaṇakā amhākaṃ piyapu-
ttakaṃ pabbājetvā corānaṃ hatthe nikkhipitvā viya ekadivasampi na dassāpentī,
evaṃ pharusakārakā ete puna imaṃ ṭhānaṃ upasaṅkamitabbaṃ maññanti,
ettova nikaḍḍhitabbā ete”ti cintetvā etaṃ “imehi muṇḍakehī”ti-ādivacanaṃ avoca.
Ñātidāsīti ñātakānaṃ dāsī. **Ābhidosikanti** pārivāsikaṃ ekarattātikkantaṃ pūti-
bhūtaṃ. Tatthāyaṃ padattho- pūtibhāvadosena abhibhūtoti abhidoso, abhidosova
ābhidosiko. Ekarattātikkantasseva nāmasaññā esā yadidaṃ ābhidosikoti, taṃ
ābhidosikaṃ. **Kummāsanti** yavakummāsaṃ. **Chaḍḍetukāmā hotīti** yasmā anta-
maso dāsakammakārānaṃ gorūpānampi aparibhogāraho, tasmā naṃ kacavaraṃ
viya bahi chaḍḍetukāmā hoti. **Sacetanti** sace etaṃ. **Bhaginīti** ariyavohārena
attano dhātīṃ ñātidāsīṃ ālapati. **Chaḍḍaniyadhammanti** chaḍḍetabbasabhāvaṃ.

Idaṃ vuttaṃ hoti- “bhagini etaṃ sace bahi chaḍḍaniyadhammaṃ nissaṭṭhapari-ggahaṃ, idha me patte ākirāhī”ti. Kiṃ pana evaṃ vattum labbhati, viññatti vā payu-ttavācā vā na hotīti. Na hoti. Kasmā? Nissaṭṭhapariggahattā. Yañhi chaḍḍaniya-dhammaṃ nissaṭṭhapariggahaṃ, yattha sāmikā anālayā honti, taṃ sabbaṃ “detha āharatha (3.0205) ākirathā”ti vattum vaṭṭati. Teneva hi ayamāyasmā agga-ariyavaṃsiko samānopi evamāha.

Hatthānanti bhikkhāgahaṇatthaṃ pattaṃ upanāmayato mañibandhato pabhuti dvinnampi hatthānaṃ. **Pādānanti** nivāsanantato paṭṭhāya dvinnampi pādānaṃ. **Sarassāti** sace taṃ bhaginīti vācaṃ nicchārayato sarassa ca. **Nimittaṃ aggahe-sīti** hatthapiṭṭhi-ādīni olokayamānā- “puttassa me raṭṭhapālassa viya suvaṇṇaka-cchapapiṭṭhisadisā imā hatthapādapiṭṭhiyo, haritālavatṭhiyo viya suvatṭitā aṅguliyo, madhuro saro”ti gihikāle sallakkhitapubbaṃ ākāraṃ aggahe-si sañjāni sallakkhesi. Tassa hāyasmato dvādasavassāni araññāvāsañceva piṇḍiyālopabhojanañca paribhuñjantassa aññādiso sarīravaṇṇo ahosi, tena naṃ sā ñātidāsī disvāva na sañjāni, nimittaṃ pana aggahe-sīti.

300. Raṭṭhapālassa mātaraṃ etadavocāti therassa aṅgapaccaṅgāni saṅṭhā-petvā thaññaṃ pāyetvā saṃvaḍḍhitadhātīpi samānā pabbajitvā mahākhīṇāsava-bhāvappattena sāmiputtana saddhiṃ- “tvaṃ nu kho, me bhante, putto raṭṭhapālo”-ti-ādivacanaṃ vattum avisahantī vegena gharaṃ pavisitvā raṭṭhapālassa mātaraṃ etadavoca. **Yaggheti** ārocanatthe nipāto. **Sace je saccanti** ettha jete ālapane nipāto. Evañhi tasmimṃ dese dāsijanaṃ ālapanti, tasmā “tvañhi, bhoti dāsi, sace saccaṃ bhaṇasī”ti evamettha attho daṭṭhabbo.

Upasaṅkamīti kasmā upasaṅkami? Mahākule itthiyo bahi nikkhamantā garahaṃ pāpuṇanti, idaṅca accāyikakiccaṃ, seṭṭhissa naṃ āroccesamīti cinteti. Tasmā upa-saṅkami. **Aññataraṃ kuṭṭamūlanti** tasmimṃ kira dese dānapatīnaṃ gharesu sālā honti, āsanāni cettha paññattāni honti, upaṭṭhāpitaṃ udakakañjiyaṃ. Tattha pabba-jitā piṇḍāya caritvā nisīditvā bhuñjanti. Sace icchanti, dānapatīnampi santakaṃ gaṇhanti. Tasmā tampi aññatarassa kulassa īdisāya sālāya aññataraṃ kuṭṭamū-lanti veditabbaṃ. Na hi pabbajitā kapaṇamanussā viya asāruppe ṭhāne nisīditvā bhuñjantīti.

Atthi (3.0206) **nāma tātāti** ettha **atthīti** vijjamānatthe, **nāmāti** pucchanatthe maññanatthe vā nipāto. Idañhi vuttaṃ hoti- atthi nu kho, tāta raṭṭhapāla, amhākaṃ dhanam, nanu mayaṃ niddhanāti vattabbā, yesaṃ no tvaṃ īdise ṭhāne nisīditvā ābhidosikaṃ kummāsaṃ paribhuñjissasi. Tathā atthi nu kho, tāta raṭṭhapāla, amhākaṃ jīvitaṃ, nanu mayaṃ matāti vattabbā, yesaṃ no tvaṃ īdise ṭhāne nisī-ditvā ābhidosikaṃ kummāsaṃ paribhuñjissasi. Tathā atthi maññe, tāta raṭṭhapāla, tava abbhantare sāsanaṃ nissāya paṭiladdho samaṇaguṇo, yaṃ tvaṃ subhojana-rasasaṃvaḍḍhitopi imaṃ jigucchaneyyaṃ ābhidosikaṃ kummāsaṃ amatamiva nibbikāro paribhuñjissasīti. So pana gahapati dukkhābhitunnatāya etamatthaṃ paripuṇṇaṃ katvā vattumasakkonto- “atthi nāma, tāta raṭṭhapāla, ābhidosikaṃ kummāsaṃ paribhuñjissasi”ti ettakameva avaca. Akkharacintakā panettha idaṃ lakkhaṇaṃ vadanti- anokappanāmarisanatthavasenetam atthisadde upapade

“paribhuñjissasi”ti anāgatavacanaṃ kataṃ. Tassāyamattho- “atthi nāma ...pe... paribhuñjissasi, idaṃ paccakkhampi ahaṃ na saddahāmi na marisayāmi”ti. Idaṃ ettakaṃ vacanaṃ gahapati therassa pattamukhavaṭṭiyaṃ gahetvā ṭhitakova kathesi. Theropi pitari pattamukhavaṭṭiyaṃ gahetvā ṭhiteyeva taṃ pūtikummāsaṃ paribhuñji sunakhavantasadisaṃ pūtikukkuṭaṇḍamiva bhinnaṭṭhāne pūtikaṃ vāyantaṃ. Puthujjanena kira tathārūpaṃ kummāsaṃ paribhuñjituṃ na sakkā. Thero pana ariyiddhiyaṃ ṭhatvā dibbojaṃ amatarasaṃ paribhuñjamāno viya paribhuñjitvā dhamakaraṇena udakaṃ gahetvā pattañca mukhañca hatthapāde ca dhovivā **kuto no gahapatīti-ādimāha.**

Tattha **kuto noti kuto nu. Neva dānanti** deyyadhamavasena neva dānaṃ ala-tthamha. **Na paccakkhānanti** “kiṃ, tāta raṭṭhapāla, kacci te khamaṇiyaṃ, kaccisi appakilamathena āgato, na tāva tāta gehe bhattaṃ sampādiyaṃ”ti evaṃ paṭisa-nthāravasena paccakkhānampi na alatthamha. Kasmā pana thero evamāha? Pitu anuggahena. Evaṃ kirassa ahosi- “yathā esa maṃ vadati, aññepi pabbajite evaṃ vadati maññe. Buddhasāsane ca pattantare padumaṃ viya bhasmāchanno aggi viya pheggupaṭicchanno candanasāro viya suttikāpaṭicchannaṃ muttaratanaṃ viya valāhakapaṭicchanno candimā viya mādisānaṃ (3.0207) paṭicchannagu-ṇānaṃ bhikkhūnaṃ anto natthi, tesupi na evarūpaṃ vacanaṃ pavattessati, saṃvare ṭhassati”ti anuggahena evamāha.

Ehi tātāti tāta tuyhaṃ gharaṃ mā hotu, ehi gharaṃ gamissāmāti vadati. **Alanti** thero ukkaṭṭha-ekāsanikatāya paṭikkhipanto evamāha. **Adhivāsesīti** thero pana pakatiyā ukkaṭṭhasapadānacāriko svātanāyabhikkhaṃ nāma nādhivāseti, mātu anuggahena pana adhivāsesi. Mātu kirassa therāṃ anussarivā mahāsoko uppajji, rodaneneva pakkakki viya jātā, tasmā thero “sacāhaṃ taṃ apassivā gamissāmi, hadayampissā phāleyyā”ti anuggahena adhivāsesi. **Kārāpetvāti** ekaṃ hiraññassa, ekaṃ suvaṇṇassāti dve puñje kārāpetvā. Kivamahantā pana puñjā ahesunti. Yathā orato ṭhito puriso pārato ṭhitaṃ majjhimappamaṇaṃ purisaṃ na passati, evaṃmahantā.

301. Idaṃ te tātāti kahāpaṇapuñjañca suvaṇṇapuñjañca dassento āha. **Mattikanti** mātito āgataṃ, idaṃ te mātāmahiyā mātu imaṃ gehaṃ āgacchantiyā gandhamālādīnaṃ atthāya dinnaṃ dhananti attho. **Aññaṃ pettikaṃ aññaṃ pitāma-hanti** yaṃ pana te pitu ca pitāmahānañca santakaṃ, taṃ aññaṃyeva, nihitañca payuttañca ativiya bahu. Ettha ca “pitāmahan”ti taddhitalopaṃ katvā vuttanti vedi-tabbaṃ. “Petāmahan”ti vā pāṭho. **Sakkā tatonidānanti** dhanahetu dhanapaccayā. Taṃ taṃ dhanaṃ rakkhantassa ca rājādīnaṃ vasena dhanaparikkhayaṃ pāpuṇa-ntassa kassaci uppajjamānasokādayo sandhāya evamāha. Evaṃ vutte seṭṭhi gahapati- “ahaṃ imaṃ uppabbājessāmīti ānesiṃ, so dāni me dhammakathaṃ kātuṃ āraddho, ayaṃ na me vacanaṃ karissati”ti uṭṭhāya gantvā assa orodhānaṃ dvāraṃ vivarāpetvā- “ayaṃ vo sāmiko, gacchatha yaṃ kiñci katvā naṃ gaṇhituṃ vāyamathā”ti uyyojesi. Suvaye ṭhitā nāṭakitthiyo nikkhamitvā therāṃ parivāra-yiṃsu (3.0208), tāsū dve jeṭṭhakitthiyo sandhāya **purāṇadutiyikāti-ādi vuttaṃ. Paccekaṃ pādesu gahetvāti** ekekamhi pāde naṃ gahetvā.

Kīdisā nāma tā ayyaputta accharāyoti kasmā evamāhaṃsu? Tadā kira sambahule khattiyakumārepi brāhmaṇakumārepi seṭṭhiputtepi mahāsampattiyo pahāya pabbajante disvā pabbajjāguṇaṃ ajānantā kathāṃ samuṭṭhāpenti “kasmā ete pabbajanti”ti. Athaññe vadanti “devaccharādevanāṭakānaṃ kāraṇā”ti. Sā kathā vitthārikā ahosi. Taṃ gahetvā sabbā evamāhaṃsu. Atha thero paṭikkhipanto **na kho mayaṃ bhaginīti-ādimāha. Samudācaratīti** voharati vadati. **Tattheva mucchitā papatiṃsūti** taṃ bhaginivādena samudācarantaṃ disvā “mayaṃ ajja āgamissati, ajja āgamissati”ti dvādasa vassāni bahi na nikkhantā, etaṃ nissāya no dārakā na laddhā, yesaṃ ānubhāvena jīveyyāma, ito camhā parihīnā aññato ca. Ayaṃ loko nāma attanova cintesi, tasmā tāpi “idāni mayaṃ anāthā jātā”ti attanova cintayamānā- “anattiko dāni amhehi ayaṃ, so amhe pajāpatiyō samānā attanā saddhiṃ ekamātukucchiyā sayitadārikā viya maññati”ti samuppannalavasokā hutvā tasmimīyeva padese mucchitā papatiṃsu, patitāti attho.

Mā no viheṭṭhēti mā amhe dhaṇaṃ dassetvā mātugāme ca uyyojetvā viheṭṭhayittha, vihesā hesā pabbajitānanti. Kasmā evamāha? Mātāpitūnaṃ anuggahena. So kira seṭṭhi- “pabbajitaliṅgaṃ nāma kiliṭṭhaṃ, pabbajjāvesaṃ hāretvā nhāyitvā tayo janā ekato bhujjissāmā”ti maññamāno therassa bhikkhaṃ na deti. Thero- “mādisassa khīṇāsavassa āhārantarāyaṃ katvā ete bahuṃ apuññaṃ pasaveyyun”- ti tesāṃ anuggahena evamāha.

302. Gāthā abhāsī Ti gāthāyo abhāsī. Tattha **passāti** santike ṭhitajanaṃ sandhāya vadati. **Cittanti** cittavicittaṃ. **Bimbanti** attabhāvaṃ. **Arukāyanti** navannaṃ vaṇamukhānaṃ vasena vaṇakāyaṃ. **Samussitanti** tiṇi aṭṭhisatāni navahi nhārusatehi bandhitvā navahi maṃsapesisatehi limpivā samantato ussitaṃ.

Āturanti jarāturatāya rogāturatāya kilesāturatāya ca niccāturaṃ. **Bahusaṅka-**
ppanti paresaṃ uppannapatthanāsaṅkappehi bahusaṅkappaṃ (3.0209). Itthi-
nañhi kāye purisānaṃ saṅkappā uppajjanti, tesāṃ kāye itthīnaṃ. Susāne chaḍḍi-
takaḷavarabhūtampi cetāṃ kākakulalādayo patthayantiyevāti bahusaṅkappo
nāma hoti. **Yassa natthi dhuvam ṭhitīti** yassa kāyassa māyāmarīcipheṇapiṇḍa uda-
kapupphuḷādīnaṃ viya ekaṃseneva ṭhiti nāma natthi, bhijjanadhammatāva niyatā.

Tacena onaddhanti allamanussacamma onaddhaṃ. **Saha vatthebhi sobha-**
tīti gandhādīhi maṇikuṇḍalehi ca cittakatampi rūpaṃ vatthehi saheva sobhati, vinā
vatthehi jegucchāṃ hoti anolokanakkhamaṃ.

Alattakakatāti alattakena rañjitā. **Cuṇṇakamakkhanti** sāsapakakkena mukhapī-
ḷakādīni nīharitvā loṇamattikāya duṭṭhalohitaṃ viliyāpetvā tilapiṭṭhena lohitaṃ pasā-
detvā haliddiyā vaṇṇaṃ sampādetvā cuṇṇakagaṇḍikāya mukhaṃ paharanti,
tenesa ativiya virocāti. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ.

Aṭṭhāpadakatāti rasodakena makkhitvā nalāṭapariyante āvattanaparivatte katvā
aṭṭhāpadakaracaṇāya racitā. **Añjanīti** añjananāḷikā.

Odahīti ṭhapesi. **Pāsanti** vākarājālaṃ. **Nāsadāti** na ghaṭṭayi. **Nivāpanti** nivāpa-
sutte vuttanivāpatiṇasadisabhojanaṃ. **Kandanteti** viravamāne paridevamāne.
Imāya hi gāthāya thero mātāpitaro migaluddake viya katvā dassesi, avasesañā-
take migaluddakaparisaṃ viya, hiraññasuvaṇṇaṃ vākarājālaṃ viya, attanā bhutta-
bhojanaṃ nivāpatiṇaṃ viya, attānaṃ mahāmigaṃ viya katvā dassesi. Yathā hi
mahāmigo yāvadatthaṃ nivāpatiṇaṃ khāditvā pāṇiyaṃ pivitvā gīvaṃ ukkhipitvā
disaṃ oloketvā “imaṃ nāma ṭhānaṃ gatassa sotthi bhavissati”ti migaluddakānaṃ
paridevantānaṃyeva vākaraṃ aghaṭṭayamānova uppattivā araññaṃ pavisitvā
ghanacchāyassa chattassa viya gumbassa heṭṭhā mandamandena vātena bījaya-
māno āgatamaggaṃ olokeno tiṭṭhati, evameva thero imā gāthā bhāsivā ākāse-
neva gantvā migacīre paccupaṭṭhāsi.

Kasmā pana thero ākāseṇa gatoti. Pitā kirassa seṭṭhi sattasu dvārakoṭṭhakesu
aggaḷaṃ dāpetvā malle āṇāpesi- “sace nikkhamitvā (3.0210) gacchati, hatthapā-
desu naṃ gahetvā kāsāyāni haritvā gihivesaṃ gaṇhāpethā”ti. Tasmā thero- “ete
mādisaṃ mahākhīṇāsavaṃ hatthe vā pāde vā gahetvā apuññaṃ pasaveyyuṃ,
taṃ nesaṃ mā ahoṣi”ti cintetvā ākāseṇa agamāsi. Parasamuddavāsithērānaṃ
pana- “ṭhitakova imā gāthā bhāsivā vehāsaṃ abbhuggantvā rañño korabyassa
migacīre paccupaṭṭhāsi”ti ayaṃ vācaṇāmaggoyeva.

303. Migavoti tassa uyyānapālassa nāmaṃ. **Sodhentoti** uyyānamaggaṃ samaṃ
kāretvā anto-uyyāne tacchitabbayuttaṭṭhānāni tacchāpento sammajjitabbayuttāni
ṭhānāni sammajjāpento vālukā-okiraṇa-pupphavikiraṇa-puṇṇaghaṭṭhapana-ka-
dalikkhandhaṭṭhapanādīni ca karontoti attho. **Yena rājā korabyo tenupasaṅkamī** Ti
amhākaṃ rājā sadā imassa kulaputtassa vaṇṇaṃ kathesi, passitukāmo etaṃ, āga-
tabhāvaṃ panassa na jānāti, mahā kho panāyaṃ paṇṇākāro, gantvā rañño āroce-
ssāmīti cintetvā yena rājā korabyo tenupasaṅkami.

Kittayamāno ahoṣīti so kira rājā therāṃ anussarivā balamajjhepi nāṭakama-
jjhepi- “dukkaraṃ kataṃ kulaputtēna tāva mahantaṃ sampattiṃ pahāya pabba-

jitvā punanivattitvā anapalokentenā”ti guṇaṃ kathesi, taṃ gahetvā ayaṃ eva-
māha. **Vissajjethāti vatvāti** orodhamahāmattabalakāyādīsu yassa yaṃ anuccha-
vikāṃ, tassa taṃ dāpetvāti attho. **Ussaṭāya ussaṭāyāti** ussitāya ussitāya, mahāma-
ttamahāraṭṭhikādīnaṃ vasena uggatuggatameva parisāṃ gahetvā upasaṅkamīti
attho. **Idha bhavaṃ raṭṭhapālo hatthathare nisīdatūti** hatthatharo tanuko bahala-
pupphādiguṇaṃ katvā atthato abhilakkhito hoti, tādise anāpucchitvā nisīdituṃ na
yuttanti maññamāno evamāha.

304. Pārijuññānīti pārijuññabhāvā parikkhayā. **Jiṇṇoti** jarājiṇṇo. **Vuḍḍhoti** vayo-
vuḍḍho. **Mahallako** Ti jātimahallako. **Addhagatoti** addhānaṃ atikkanto. **Vayo-anu-
ppattoti** pacchimavayaṃ anuppatto. **Pabbajatīti** dhuravihāraṃ gantvā bhikkhū
vanditvā,- “bhante, mayā daharakāle (3.0211) bahuṃ kusalaṃ kataṃ, idāni maha-
llakomhi, mahallakassa cesā pabbajjā nāma, cetiyaṅgaṇaṃ sammajjitvā appaha-
ritaṃ katvā jīvissāmi, pabbājetha maṃ, bhante,”ti kāruññaṃ uppādentō yācati,
therā anukampāya pabbājenti. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. Dutiyavārepi eseva
nayo.

Appābādhoti arogo. **Appātaṅkoti** niddukkho. **Samavepākiniyā** Ti samavipāca-
niyā. **Gahaṇiyāti** kammajatejodhātuyā. Tattha yassa bhuttabhutto āhāro jīrati,
yassa vā pana puṭabhattaṃ viya tatheva tiṭṭhati, ubhopete na samavepākiniyā
gahaṇiyā samannāgatā. Yassa pana bhuttakāle bhattacchando uppajjateva, ayaṃ
samavepākiniyā samannāgato. **Nātisītāya naccuṇhāyāti** teneva kāraṇena nātisī-
tāya naccuṇhāya. **Anupubbenāti** rājāno vā harantīti-ādinā anukkamena. Dutiya-
vāre rājabhayacorabhayachātakabhayādinā anukkamena.

305. Dhammuddesā uddiṭṭhāti dhammaniddesā uddiṭṭhā. **Upaniyyatīti** jarāmarā-
ṇasantikaṃ gacchati, āyukkhayena vā tattha niyyati. **Addhuvoti** dhuvattānavira-
hito. **Atāṇoti** tāyituṃ samatthena virahito. **Anabhissaroti** asaraṇo abhisaritvā abhi-
gantvā assāsetuṃ samatthena virahito. **Assakoti** nissako sakabhaṇḍavirahito.
Sabbaṃ pahāya gamaniyanti sakabhaṇḍanti sallakkhitaṃ sabbaṃ pahāya lokena
gantabbaṃ. **Taṇhādāsoti** taṇhāya dāso.

306. Hatthisminti hatthisippe. **Katāvīti** katakaraṇīyo, sikkhitasikkho paguṇasi-
ppoti attho. Esa nayo sabbattha. **Ūrubalīti** ūrubalāsampanno. Yassa hi phalakañca
āvudhañca gahetvā parasenaṃ pavisitvā abhinnaṃ bhindato bhinnaṃ sandhāra-
yato parahatthagataṃ rajjaṃ āharituṃ ūrubalaṃ atthi, ayaṃ ūrubalī nāma. **Bāhuba-
līti** bāhubalāsampanno. Sesāṃ purimasadisameva. **Alamattoti** samattha-atta-
bhāvo.

Pariyodhāya vattissantī Ti uppannaṃ uppaddavaṃ odhāya avattharivā vattissa-
ntīti sallakkhetvā gahitā.

Samvijjati (3.0212) kho, bho raṭṭhapāla, imasmiṃ rājakule pahūtaṃ hiraññasu-
vaṇṇanti idaṃ so rājā upari dhammuddesassa kāraṇaṃ āharanto āha.

Athāparaṃ etadavocāti etaṃ “passāmi loke”ti-ādinā nayena catunnaṃ
dhammuddesānaṃ anugītiṃ avoca.

307. Tattha **bhiyyova kāme abhipatthayantīti** ekaṃ labhitvā dve patthayanti, dve
labhitvā cattāroti evaṃ uttaruttari vatthukāmakilesakāme patthayantiyeva.

Pasayhāti sapattagaṇaṃ abhibhavivā. **Sasāgarantanti** saddhiṃ sāgarantena. **Oram samuddassāti** yaṃ samuddassa orato sakaraṭṭhaṃ, tena atittarūpoti attho. **Na hatthīti** na hi atthi.

Aho vatā noti aho vata nu, ayameva vā pāṭho. **Amarāti cāhūti** amaraṃ iti ca āhu. Idaṃ vuttaṃ hoti- yaṃ mataṃ ñāti parivāretvā kandanti, taṃ- “aho vata amhākaṃ bhātā mato, putto mato” ti-ādīnipi vadanti.

Phusanti phassanti maraṇaphassaṃ phusanti. **Tatheva phuṭṭhoti** yathā bālo, dhīropi theveva maraṇaphassena phuṭṭho, aphuṭṭho nāma natthi, ayaṃ pana viseso. **Bālo ca bālyā vadhitova setīti** bālo bālabhāvena maraṇaphassaṃ āgamma vadhitova seti abhihatova sayati. Akataṃ vata me kalyāṇanti-ādivippati-sāravasena calati vedhati vipphandati. **Dhīro ca na vedhatīti** dhīro sugatinimittaṃ passanto na vedhati na calati.

Yāya vosānaṃ idhādhiḡacchatīti yāya paññāya imasmiṃ loke sabbakiccavo-sānaṃ arahattaṃ adhiḡacchati, sāva dhanato uttamatarā. **Abyositattāti** apariyosittattā, arahattapattiyā, abhāvenāti attho. **Bhavābhavesūti** hīnappaṇītesu bhavesu.

Upeti gabbhaṅca paraṅca lokanti tesu pāpaṃ karontesu yo koci satto paramparāya saṃsāraṃ āpajjitvā gabbhaṅca paraṅca lokaṃ upeti. **Tassappapañño** Ti tassa tādisassa appapaññassa añño appapañño abhisaddahanto.

Sakammunā (3.0213) **haññatīti** attanā katakammavasena “kasāhipi tāletī” ti-ādīhi kammakāraṇāhi haññati. **Pecca paramhi loketi** ito gantvā paramhi apāyaloke.

Virūparūpenāti vividharūpena, nānāsabhāvenāti attho. **Kāmaguṇesūti** diṭṭhadhammikasamparāyikesu sabbakāmaguṇesu ādīnavaṃ disvā. **Daharāti** antamaso kalalamattabhāvaṃ upādāya taruṇā. **Vuddhāti** vassasatātikkantā. **Apaṇṇakaṃ sāmāñnameva seyyoti** aviruddhaṃ advajjhagāmiṃ ekantaniyyānikaṃ sāmāñnameva “seyyo, uttaritaraṅca paṇītatarāṅcā” ti upadhāretvā pabbajitosmi mahārājāti. Tasmā yaṃ tvaṃ vadasi- “kiṃ disvā vā sutvā vā” ti, idaṃ disvā ca sutvā ca pabbajitosmīti maṃ dhārehīti desanaṃ niṭṭhāpesīti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Raṭṭhapālasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Maghadevasuttavaṇṇanā

308. Evaṃ me sutanti maghadevasuttaṃ. Tattha **maghadeva-ambavaneti** pubbe maghadevo nāma rājā taṃ ambavanaṃ ropesi. Tesu rukkesu palujjamānesu aparabhāge aññepi rājāno ropesuṃyeva. Taṃ pana paṭhamavohāravasena maghadevambavananteva saṅkhaṃ gataṃ. **Sitaṃ pātvākāsīti** sāyanhasamaye vihāracārikaṃ caramāno ramaṇiyaṃ bhūmibhāgaṃ disvā- “vasitapubbaṃ nu kho me imasmiṃ okāse” ti āvajjanto- “pubbe ahaṃ maghadevo nāma rājā hutvā imaṃ

ambavanaṃ ropesiṃ, ettheva pabbajitvā cattāro brahmavihāre bhāvetvā brahma-loke nibbattiṃ. Taṃ kho panetaṃ kāraṇaṃ bhikkhusaṅghassa apākaṭaṃ, pākaṭaṃ karissāmi”ti aggaggadante dassento sitaṃ pātu akāsi.

Dhammo assa atthīti **dhammiko**. Dhammena rājā jātoti **dhammarājā**. **Dhamme** **ṭhitoti** dasakusalakamma-pathadhamme ṭhito. **Dhammaṃ caratīti** samaṃ carati (3.02) Tatra **brāhmaṇagahapatikesūti** yopi so pubbarājūhi brāhmaṇānaṃ dinnaparihāro, taṃ ahāpetvā pakatiniyāmeneva adāsi, tathā gahapatikānaṃ. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Pakkhassāti** iminā pāṭihārikapakkhopi saṅgahito. Aṭṭhamī-uposathassa hi paccuggamanānuggamanavasena sattamiyañca navamiyañca, cātuddasapannarasānaṃ paccuggamanānuggamanavasena terasiyañca pāṭipade cāti ime divasā **pāṭihārikapakkhāti** veditabbā. Tesupi uposathaṃ upavasi.

309. Devadūtāti devoti maccu, tassa dūtāti devadūtā. Sirasmiñhi palitesu pātubhūtesu maccurājassa santike ṭhito viya hoti, tasmā palitāni maccudevassa dūtāti vuccanti. Devā viya dūtātipi devadūtā. Yathā hi alaṅkatapaṭiyattāya devatāya ākāse ṭhatvā “asukadivase marissati”ti vutte taṃ tatheva hoti, evaṃ sirasmiṃ palitesu pātubhūtesu devatābyākaraṇasadisameva

hoti. Tasmā palitāni devasadisā dūtāti vuccanti. Visuddhidevānaṃ dūtātipi **deva-**
dūtā. Sabbabodhisattā hi jīṇṇabyādhitamatapabbajite disvāva saṃvegamāpajjitvā
nikkhamma pabbajanti. Yathāha-

“Jīṇṇaṅca disvā dukhitaṅca byādhitam,
mataṅca disvā gatamāyusaṅkhayaṃ;
kāśāyavattham pabbajitaṅca disvā,
tasmā aham pabbajitomhi rājā”ti.

Iminā pariyāyena palitāni visuddhidevānaṃ dūtattā devadūtāti vuccanti.

Kappakassa gāmvaram datvāTi sataśahassuṭṭhānakam jeṭṭhakagāmaṃ datvā.
Kasmā adāsi? Saṃviggamānasattā. Tassa hi añjalismiṃ ṭhapitāni palitāni disvāva
saṃvego uppajjati. Aññāni caturāsītivassasahassāni āyu atthi, evaṃ santepi
maccurājassa santike ṭhitam viya attānaṃ maññamāno saṃviggo pabbajjam
roceti. Tena vuttaṃ-

“Sire (3.0215) disvāna palitam, maghadevo disampati;
saṃvegam alabhī dhīro, pabbajjam samarocayī”ti.

Aparampi vuttaṃ-

“Uttamaṅgaruhā mayham, ime jātā vayoharā;
pātubhūtā devadūtā, pabbajjāsamayo mamā”ti.

Purisayugeti vaṃsasambhave purise. **Kesamassuṃ ohāretvā**ti tāpasapabbajjam
pabbajantāpi hi paṭhamam kesamassuṃ ohāretvā pabbajanti, tato paṭṭhāya
vaḍḍhite kese bandhitvā jaṭākālāpadharā hutvā vicaranti. Bodhisattopi tāpasapa-
bbajjam pabbaji. Pabbajito pana anesanaṃ ananuyuñjitvā rājagehato āhaṭabhi-
kkhāya yāpento brahmavihāram bhāvesi. Tasmā so **mettāsahagatenā**ti-ādi vuttaṃ.

Kumārakīlitaṃ kīlīti aṅkena aṅkam parihariyamāno kīlī. Mālākālāpaṃ viya hi
naṃ ukkhipitvāva vicariṃsu. **Raṅṅo maghadevassa putto ...pe... pabbajīti** imassa
pabbajitadivase pañca maṅgalāni ahesuṃ. Maghadevaraṅṅo matakabhattam,
tassa raṅṅo pabbajitamaṅgalam, tassa puttassa chattussāpanamaṅgalam, tassa
puttassa uparajjamaṅgalam, tassa puttassa nāmakaraṇamaṅgalanti ekasmiṃ-
yeva samaye pañca maṅgalāni ahesuṃ, sakalajambudīpatale unnaṅgalamahosi.

311. PuttapaputtakāTi puttā ca puttaputtā cāti evaṃ pavattā tassa paramparā.
Pacchimako ahosīti pabbajjāpacchimako ahosi. Bodhisatto kira brahmaloke
nibbatto- “pavattati nu kho taṃ mayā manussaloke nihataṃ kalyāṇavattan”ti āva-
jjanto addasa- “ettakam addhānam pavattati, idāni na pavattissati”ti. Na kho
panāham mayham paveṇiyā ucchijjitum dassāmīti attano vaṃse jātaraṅṅoyeva
aggamahesiyā kucchismiṃ paṭisandhiṃ gahetvā attano vaṃsassa nemiṃ
ghaṭento viya nibbatto, tenevassa nimīti nāmaṃ ahosi. Iti so pabbajitarājūnaṃ (3.021)
sabbapacchimako hutvā pabbajitoti pabbajjāpacchimako ahosi. Guṇehi pana atire-
kataro. Tassa hi sabbarājūhi atirekatarā dve guṇā ahesuṃ. Catūsu dvāresu sata-
śahassam sataśahassam vissajjetvā devasikam dānam adāsi, anuposathikassa
ca dassanam nivāresi. Anuposathikesu hi rājānaṃ passissāmāti gatesu dovāriko
pucchati “tumhe uposathikā no vā”ti. Ye anuposathikā honti, te nivāreti “anuposa-
thikānaṃ rājā dassanam na deti”ti. “Mayam janapadavāsino kāle bhojanaṃ kuhiṃ

labhissāmā”tipi tattha vacanokāso natthi. Catūsu hi dvāresu rājaṅgaṇe ca anekāni bhattachāṭisahassāni paṭiyattāneva honti. Tasmā mahājano icchiticchitatṭhāne massuṃ kāretvā nhāyivā vatthāni parivattetvā yathārucitaṃ bhojanaṃ bhuñjitvā uposathaṅgāni adhiṭṭhāya rañño gehadvāraṃ gacchati. Dovārikena “uposathikā tumhe”ti pucchitapucchitā “āma āmā”ti vadanti. Tena hi āgacchathāti pavesetvā rañño dasseti. Iti imehi dvīhi guṇehi atirekatāro ahoṣi.

312. Devānaṃ tāvatimsānanti tāvatimsabhavane nibbattadevānaṃ. Te kira devā videharaṭṭhe mithilanagaravāsino rañño ovāde ṭhatvā pañca sīlāni rakkhitvā uposathakammaṃ katvā tattha nibbattā rañño guṇakathaṃ kathenti. Te sandhāya vuttaṃ “devānaṃ tāvatimsānan”ti.

Nisinno hotīti pāsādavarassa uparigato dānañca sīlañca upaparikkhamāno nisinno hoti. Evaṃ kirassa ahoṣi- “dānaṃ nu kho mahantaṃ udāhu sīlaṃ, yadi dānaṃ mahantaṃ, ajjhottharivā dānameva dassāmi. Atha sīlaṃ, sīlameva pūri-ssāmi”ti. Tassa “idaṃ mahantaṃ idaṃ mahantaṃ”ti nicchituṃ asakkontasseva sakko gantvā purato pāturahosi. Tena vuttaṃ **atha kho, ānanda, ...pe... sammukhe pāturahosīti**. Evaṃ kirassa ahoṣi- “rañño kaṅkhā uppannā, tassa kaṅkhacchedanattaṃ pañhañca kathessāmi, idhāgamanatthāya paṭiññañca gaṇhissāmi”ti. Tasmā gantvā sammukhe pāturahosi. Rājā adhiṭṭhapubbaṃ rūpaṃ disvā bhīto ahoṣi lomahaṭṭhajāto. Atha naṃ sakko- “mā bhāyi, mahārāja, vissattho pañhaṃ puccha, kaṅkhaṃ te paṭivinodessāmi”ti āha.

Rājā (3.0217)-

“Pucchāmi taṃ mahārāja, sabbabhūtānamissara;

dānaṃ vā brahmacariyaṃ vā, katamaṃ su mahapphalan”ti.-

Pañhaṃ pucchi. Sakko- “dānaṃ nāma kiṃ, sīlameva guṇavisitṭhatāya mahantaṃ. Ahañhi pubbe, mahārāja, dasavassasahassāni dasannaṃ jaṭilasahassānaṃ dānaṃ datvā pettivisayato na mutto, sīlavantā pana mayhaṃ dānaṃ bhuñjitvā brahmaloke nibbattā”ti vatvā imā gāthā avoca-

“Hīnena brahmacariyena, khattiye upapajjati;

majjhimena ca devattaṃ, uttarena visujjhati.

Na hete sulabhā kāyā, yācayogena kenaci;

ye kāye upapajjanti, anāgārā tapassino”ti. (jā. 2.22.429-430);

Evaṃ rañño kaṅkhaṃ vinodetvā devalokagamanāya paṭiññāgahaṇatthaṃ **lābhā te mahārājāti-ādimāha**. Tattha **avikampamānoti** abhāyamāno. **Adhivāsesī** Ti ahaṃ mahājanaṃ kusalaṃ samādapemi, puññavantānaṃ pana vasanaṭṭhānaṃ disvā āgatena manussapathe sukhaṃ kathetuṃ hotīti adhivāsesi.

313. Evaṃ bhaddantavāti evaṃ hotu bhaddakaṃ tava vacananti vatvā. **Yoje-tvā** Ti ekasmiṃyeva yuge sahassa-assājāniye yojetvā. Tesam pana pāṭiyekkaṃ yojanakiccaṃ natthi, manaṃ āgamma yuttāyeva honti. So pana dibbaratho diya-ḍḍhayaojanasatiko hoti, naddhito paṭṭhāya rathasīsaṃ paññāsayaohanāni, akkha-bandho paññāsayaohanāni, akkhabandhato paṭṭhāya pacchābhāgo paññāsayaohanāni, sabbo sattavaṇṇaratanamayo. Devaloko nāma uddhaṃ, manussaloko adho, tasmā heṭṭhāmukhaṃ rathaṃ pesesīti na sallakkhetabbaṃ. Yathā pana pakati-

maggaṃ peseti, evameva manussānaṃ sāyamāsabhatte niṭṭhite candena saddhiṃ yuganaddhaṃ katvā pesesi, yamakacandā uṭṭhitā viya ahesuṃ. Mahājano disvā “yamakacandā uggatā”ti āha. Āgacchante āgacchante na yamakacandā, ekaṃ vimānaṃ, na vimānaṃ, eko rathoti. Rathopi āgacchanto āgacchanto (pakatirathappamāṇova, assāpi pakati-assappamāṇāva ahesuṃ. Evaṃ rathaṃ āharitvā rañño pāsādaṃ padakkhiṇaṃ katvā pācīnasīhapañjaraṭṭhāne rathaṃ nivattetvā āgatamaggābhimukhaṃ katvā sīhapañjare ṭhatvāva ārohanasajjaṃ ṭhapesi.

Abhiruha mahārājāti rājā- “dibbayānaṃ me laddhan”ti na tāvadeva abhiruhi, nāgarānaṃ pana ovādaṃ adāsi “passatha tātā, yaṃ me sakkena devaraññā dibbaratho pesito, so ca kho na jātigottaṃ vā kulappadesaṃ vā paṭicca pesito, mayhaṃ pana silācāraguṇe pasīditvā pesito. Sace tumhepi silaṃ rakkhissatha, tumhākampi pesessati, evaṃ rakkhituṃ yuttaṃ nāmetaṃ silaṃ. Nāhaṃ deva-lokaṃ gantvā cirāyissāmi, appamattā hothā”ti mahājanaṃ ovaditvā pañcasu sīlesu paṭiṭṭhāpetvā rathaṃ abhiruhi. Tato mātali saṅgāhako “ahampi mahārājassa mamānucchavikaṃ karissāmi”ti ākāsamhi dve magge dassetvā **apica mahārājāti**-ādimāha.

Tattha **katamenā**ti, mahārāja, imesu maggesu eko nirayaṃ gacchati, eko deva-lokaṃ, tesu taṃ katamena nemi. **Yenāti** yena maggena gantvā yattha pāpakammantā pāpakānaṃ kammānaṃ vipākaṃ paṭisaṃvediyanti, taṃ ṭhānaṃ sakkā hoti passitunti attho. Dutiyapadepe eseva nayo. Jātakepi-

“Kena taṃ nemi maggena, rājasetṭha disampati;

yena vā pāpakammantā, puññakammā ca ye narā”ti. (jā. 2.22.450)-

Gāthāya ayamevattho. Tenevāha-

“Niraye tāva passāmi, āvāse pāpakammaṇaṃ;

ṭhānāni luddakammānaṃ, dussilānañca yā gatī”ti. (jā. 2.22.451);

Ubhayeneva maṃ mātali nehīti mātali dvīhi maggehi maṃ nehī, ahaṃ nirayaṃ passitukāmo devalokampīti. Paṭhamaṃ katamena nemīti. Paṭhamaṃ nirayama-ggena nehīti. Tato mātali attano ānubhāvena rājānaṃ pañcadasa mahāniraye dassesi. Vitthārakathā panettha-

“Dassesī (3.0219) mātali rañño, duggaṃ vetaraṇiṃ nadiṃ;

kuthitaṃ khārasaṃyuttaṃ, tattaṃ aggisikhūpaman”ti. (jā. 2.22.452)-

Jātake vuttanayena veditabbā. Nirayaṃ dassetvā rathaṃ nivattetvā devalokābhimukhaṃ gantvā bīraṇīdevadhītāya soṇadinnadevaputtassa gaṇadevaputtānañca vimānāni dassento devalokaṃ nesi. Tatrāpi vitthārakathā-

“Yadi te sutā bīraṇī jīvaloke,

āmāyadāsī ahu brāhmaṇassa;

sā pattakāle atithiṃ viditvā,

mātāva puttaṃ sakimābhinandī;

saṃyamā saṃvibhāgā ca,

sā vimānasmi modatī”ti. (jā. 2.22.507)-

Jātake vuttanayeneva veditabbā.

Evam gacchato pana tassa rathanemi vaṭṭiyā cittakūṭadvārakoṭṭhakassa ummāre pahatamatteva devanagare kolāhalaṃ ahosi. Sakkaṃ devarājānaṃ eka-kaṃyeva ohāya devasaṅgho mahāsattaṃ paccuggamanamakāsi, taṃ devatānaṃ ādaraṃ disvā sakko cittaṃ sandhāretuṃ asakkonto- “abhirama, mahārāja, devesu devānubhāvenā”ti āha. Evam kirassa ahosi- “ayaṃ rājā ajja āgantvā eka-divaseneva devagaṇaṃ attano abhimukhamakāsi. Sace ekaṃ dve divase vasi-ssati, na maṃ devā olokessanti”ti. So usūyamāno, “mahārāja, tuyhaṃ imasmiṃ devaloke vasituṃ puññaṃ natthi, aññesaṃ puññaṃ vasāhi”ti iminā adhippāyena evamāha. Bodhisatto- “nāsakkhi jarasakko manaṃ sandhāretuṃ, paraṃ nissāya laddhaṃ kho pana yācitvā laddhabhaṇḍakaṃ viya hoti”ti paṭikkhipanto **alam māri-sāti**-ādimāha. Jātakepi vuttaṃ-

“Yathā yācitakaṃ yānaṃ, yathā yācitakaṃ dhanaṃ;

Evamsampadameve taṃ, yaṃ parato dānapaccayā;

na cāhametamicchāmi, yaṃ parato dānapaccayā”ti. (jā. 2.22.585-586)-

Sabbaṃ (3.0220) vattabbaṃ. Bodhisatto pana manussattabhāvena kativāre deva-lokaṃ gatoti. Cattāro- mandhāturājakāle sādharinarājakāle guttilaviṇāvādakakāle nimimahārājakāleti. So mandhātukāle devaloke asaṅkhyeyaṃ kālaṃ vasi, tasmiñhi vasamāneyeva chattiṃsa sakkā caviṃsu. Sādharinarājakāle sattāhaṃ vasi, manussagaṇanāya satta vassasatāni honti. Guttilaviṇāvādakakāle ca nimirā-jakāle ca muhuttamattaṃ vasi, manussagaṇanāya satta divasāni honti.

314. Tattheva mithilaṃ paṭinesīti paṭinetvā pakatisirigabbheyeva patiṭṭhāpesi.

315. Kaḷārajanakoti tassa nāmaṃ. Kaḷāradantatāya pana kaḷārajanakoti vutto.

Na so agārasmā anagāriyaṃ pabbajīti ettakamattameva na akāsi, sesaṃ sabbaṃ pākatikameva ahosi.

316. Samucchedo hotīTi ettha kalyāṇavattaṃ ko samucchindati, kena samu-cchinnaṃ, ko pavatteti, kena pavattitaṃ nāma hotīti ayaṃ vibhāgo veditabbo. Tattha silavā bhikkhu “na sakkā mayā arahattaṃ laddhun”ti vīriyaṃ akaronto samucchindati. Dussīlena samucchinnaṃ nāma hoti. Satta sekhā pavattenti. Khīṇāsavena pavattitaṃ nāma hoti. Sesaṃ sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Maghadevasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Madhurasuttavaṇṇanā

317. Evaṃ me sutanti madhurasuttaṃ. Tattha **mahākaccānoti** gihikāle ujjenika-rañño purohitaputto abhirūpo dassaniyo pāsādiko suvaṇṇavaṇṇo ca. **Madhurā-yanti** evaṃnāmake nagare. **Gundāvaneti** kaṇhakagundāvane (3.0221). **Avantipu-**

ttoti avantiraṭṭhe rañño dhītāya putto. **Vuddho ceva arahā cāti** daharaṃ araha-
ntampi na tathā sambhāventi yathā mahallakaṃ, thero pana vuddho ceva ahosi
arahā ca. **Brāhmaṇā, bho kaccānāti** so kira rājā brāhmaṇaladdhiko, tasmā eva-
māha. **Brāhmaṇova seṭṭho vaṇṇoti**-ādīsu jātigottādīnaṃ paññāpanaṭṭhāne brāhma-
ṇāva seṭṭhāti dasseti. **Hīno añño vaṇṇoti** itare tayo vaṇṇā hīnā lāmakāti vadati.
Sukkoti paṇḍaro. **Kaṇhoti** kāḷako. **Sujjhantīti** jātigottādīpaññāpanaṭṭhānesu
sujjhanti. **Brahmuno puttāti** mahābrahmuno puttā. **Orasā mukhato jātāti** ure
vasitvā mukhato nikkhantā, ure katvā saṃvaddhitāti vā orasā. **Brahmajāti**
brahmato nibbattā. **Brahmanimmitāti** brahmunā nimmitā. **Brahmadāyādāti**
brahmuno dāyādā. **Ghosoyeva kho esoti** vohāramattamevetamaṃ.

318. Ijheyāti samijjheyya, yattakāni dhanādīni pattheyya, tattakehissa mano-
ratho pūreyyāti attho. **Khattiyopissāssāti** khattiyopi assa issariyasampattassa
pubbuṭṭhāyī assa. **Nesaṃ ettha kiñcīti** na etesaṃ ettha kiñci.

322. Āsanena vā nimanteyyāmāti nisinnāsanamaṃ papphoṭetvā idha nisīdāti vade-
yyāma. **Abhinimanteyyāmapi nanti** abhiharitvā taṃ nimanteyyāma. Tattha
duvidho abhihāro vācāya ceva kāyena ca. “Tumhākaṃ icchiticchitakkhaṇe
mamaṃ cīvarādīhi vadeyyātha yenattho”ti vadanto hi vācāya abhiharitvā nima-
nteti nāma. Cīvarādivekallaṃ sallakkhetvā “idaṃ gaṇhathā”ti tāni dento pana
kāyena abhiharitvā nimanteti nāma. Tadubhayampi sandhāya “abhinimanteyyā-
mapi nan”ti āha. **Rakkhāvaraṇaguttinti** rakkhāsaṅkhātāñceva āvaraṇasaṅkhā-
tāñca guttiṃ. Yā panesā āvudhahatthe purise ṭhapentena rakkhā, sā dhammikā
nāma saṃvihitā na hoti. Yathā pana avelāya kaṭṭhahārikāpaṇṇahārikādayo
vihāraṃ na pavisanti, migaluddakādayo vihārasīmāya mige vā macche vā na
gaṇhanti, evamaṃ saṃvidahantena dhammikā nāma saṃvihitā hoti. Taṃ sandhā-
yāha “dhammikan”ti.

Evaṃ (3.0222) santeti evamaṃ catunnampi vaṇṇānaṃ pabbajitānaṃ pabbajitasa-
kkārena same samāne. Sesamaṃ sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdanīyā majjhimanīkāyaṭṭhakathāya

Madhurasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Bodhirājakumārasuttavaṇṇanā

324. Evaṃ me sutanti bodhirājakumārasuttaṃ. Tattha **kokanadoti** kokanadaṃ
vuccati padumaṃ. So ca maṅgalapāsādo olokanakapadumaṃ dassetvā kato,
tasmā kokanadoti saṅkhaṃ labhi.

325. Yāva pacchimasopānakaḷavarāti ettha **pacchimasopānakaḷavaranti**
paṭhamaṃ sopānaphalakaṃ vuttaṃ. **Addasā khoti** olokanatthamaṃyeva dvārako-
ṭṭhake ṭhito addasa. **Bhagavā tuṅhī ahoṣīti** “kissa nu kho atthāya rājakumārena

ayaṃ mahāsakkāro kato”ti āvajjanto puttapatthanāya katabhāvaṃ aññāsi. So hi rājakumāro aputtako, sutañcānena ahosi- “buddhānaṃ kira adhikāraṃ katvā manasā icchitaṃ labhanti”ti. So- “sacāhaṃ puttaṃ labhissāmi, sammāsa-
mbuddho mama celappaṭikaṃ akkamissati. No ce labhissāmi, na akkamissati”ti
patthanam katvā santharāpesi. Atha bhagavā “nibbattissati nu kho etassa putto”ti
āvajjetvā “na nibbattissati”ti addasa.

Pubbe kira so ekasmiṃ dīpe vasamāno samacchandena sakuṇapotake khādi.
Sacassa mātugāmo añño va bhavēyya, puttaṃ labheyya. Ubhohi pana samāna-
cchandehi hutvā pāpakammaṃ kataṃ, tenassa putto na nibbattissatīti aññāsi.
Dusse pana akkante- “buddhānaṃ adhikāraṃ katvā patthitapatthitaṃ labhanti
loke anussavo, mayā ca mahā-abhinīhāro kato, na ca puttaṃ labhāmi, tucchaṃ
idaṃ vacanan”ti micchāgahaṇaṃ gaṇheyya. Tithiyāpi- “natthi samaṇānaṃ aka-
ttabbaṃ nāma, celappaṭikaṃ maddantā āhiṇḍanti”ti ujjhāyeyyūṃ (3.0223). Eta-
rahi ca akkamantesu bahū bhikkhū paracittaviduno, te bhabbam jānitvā akkami-
ssanti, abhabbam jānitvā na akkamissanti. Anāgate pana upanissayo mando
bhavissati, anāgataṃ na jānissanti. Tesu akkamantesu sace patthitaṃ ijhissati,
iccetam kusalam. No ce ijhissati,- “pubbe bhikkhusaṅghassa abhinīhāraṃ katvā
icchiticchitaṃ labhanti, taṃ idāni na labhanti. Teyeva maññe bhikkhū paṭipattipū-
rakā ahesuṃ, ime paṭipattiṃ pūretuṃ na sakkonti”ti manussā vippaṭisārino bhavi-
ssanti imēhi kāraṇehi bhagavā akkamituṃ anicchanto tuṇhī ahosi. Sikkhāpadaṃ
paññapesi “na, bhikkhave, celappaṭikā akkamitabbā”ti (cūḷava. 268). Maṅgala-
tthāya paññattaṃ anakkamantesu pana akkamanatthāya anupaññattiṃ ṭhapesi-
“gihī, bhikkhave, maṅgalikā, anujānāmi, bhikkhave, gihīnaṃ maṅgalatthāyā”ti
(cūḷava. 268).

326. Pacchimaṃ janataṃ tathāgato anukampatīti idaṃ thero vuttesu kāraṇesu
tatiyaṃ kāraṇaṃ sandhāyāha. **Na kho sukhena sukhanti** kasmā āha? Kāmasukha-
līkānuyogasaññī hutvā sammāsambuddho na akkami, tasmā ahampi satthārā
samānacchando bhavissāmīti maññamāno evamāha.

327. So kho ahanti-ādi “yāva rattiyaṃ pacchime yāme”ti tāva mahāsaccake (ma.
ni. 1.364 ādayo) vuttanayena veditabbaṃ. Tato paraṃ yāva pañcavaggiyānaṃ
āsavakkhayā pāsarāsisutte (ma. ni. 1.272 ādayo) vuttanayena veditabbaṃ.

343. Aṅkusagayhe sippetī aṅkusagahaṇasippe. **Kusalo ahanti** cheko ahaṃ.
Kassa panāyaṃ santike sippaṃ uggaṇhīti? Pitu santike, pitāpissa pitu santikeva
uggaṇhi. Kosambiyaṃ kira parantaparājā nāma rajjaṃ kāresi. Rājamahesī garu-
bhārā ākāsatāle raññā saddhiṃ bālātapaṃ tappamānā rattakambalaṃ pārupitvā
nisinnā hoti, eko hatthiliṅgasakuṇo “maṃsapesī”ti maññamāno gahetvā ākāsaṃ
pakkhandi. Sā “chaḍḍeyya man”ti bhayena nissaddā ahosi, so taṃ pabbatapāde
rukkhaviṭape ṭhapesi. Sā paṇissaraṃ karontī mahāsaddamakāsi. Sakuṇo (3.0224)
palāyi, tassā tattheva gabbhavuṭṭhānaṃ ahosi. Tiyāmarattiṃ deve vassante
kambalaṃ pārupitvā nisīdi. Tato ca avidūre tāpaso vasati. So tassā saddena
aruṇe uggate rukkhamaḷaṃ āgato jātiṃ pucchitvā nisseṇiṃ bandhitvā otāretvā
attano vasanaṭṭhānaṃ netvā yāguṃ pāyesi. Dārakassa megha-utuñca pabbata-u-

tuñca gahetvā jātattā udenoti nāmaṃ akāsi. Tāpaso phalāphalāni āharitvā dvepi jane posesi.

Sā ekadivasam tāpasassa āgamanavelāya paccuggamaṃ katvā itthikuttaṃ dassetvā tāpasam silabhedam āpādesi. Tesam ekato vasantānam kāle gacchante parantaparājā kalam akāsi. Tāpaso rattibhāge nakkhattam oloketvā rañño matabhavam ñatvā- “tuyham rājā mato, putto te kiṃ idha vasitum icchati, udāhu pettike rajje chattaṃ ussāpetun”ti pucchi. Sā puttassa ādito paṭṭhāya sabbam pavattiṃ ācikkhitvā chattaṃ ussāpetukāmatañcassa ñatvā tāpasassa ārocesi. Tāpaso ca hatthiganthasippam jānāti, kutonena laddham? Sakkassa santikā. Pubbe kirassa sakko upaṭṭhānam āgantvā “kena kilamathā”ti pucchi. So “hatthiparissayo atthi”ti ārocesi. Tassa sakko hatthiganthañceva viṇakañca datvā “palāpetukāmatāya sati imaṃ tantim vādetvā imaṃ silokam vadeyyātha, pakkositukāmatāya sati imaṃ silokam vadeyyāthā”ti āha. Tāpaso tam sippam kumārassa adāsi. So ekaṃ vaṭṭarukkham abhiruhitvā hatthisu āgatesu tantim vādetvā silokam vadati, hatthi bhītā palāyimsu.

So sippassa ānubhavam ñatvā punadivase pakkosanasippam payojesi. Jeṭṭhakahatthi āgantvā khandham upanāmesi. So tassa khandhagato yuddhasamatthe taruṇahatthi uccinitvā kambalañca muddikañca gahetvā mātāpitaro vanditvā nikkhanto anupubbena tam tam gāmaṃ pavisitvā- “ahaṃ rañño putto, sampattiṃ atthikā āgacchantū”ti janasaṅgamaṃ katvā nagaram parivāretvā- “ahaṃ rañño putto, mayham chattaṃ dethā”ti asaddahantānam kambalañca muddikañca dassetvā chattaṃ ussāpesi. So hatthivittako hutvā “asukaṭṭhāne sundaro hatthi atthi”ti vutte gantvā gaṇhāti. Caṇḍapajjoto (3.0225) “tassa santike sippam gaṇhi-ssāmi”ti kaṭṭhahattiṃ payojetvā tassa anto yodhe

nisīdāpetvā taṃ hatthiṃ gahaṇatthāya āgataṃ gaṇhitvā tassa santike sippaṃ gahaṇatthāya dhītaraṃ uyyojesi. So tāya saddhiṃ saṃvāsaṃ kappetvā taṃ gahetvā attano nagaraṃyeva agamāsi. Tassā kucchiyaṃ uppanno ayaṃ bodhirā-jakumāro attano pitu santike sippaṃ uggaṇhi.

344. Padhāniyaṅgānīti padhānaṃ vuccati padahanabhāvo, padhānamassa atthīti padhāniyo. Padhāniyassa bhikkhuno aṅgānīti padhāniyaṅgāni. **Saddhoti** saddhāya samannāgato. Sā panesā āgamanasaddhā adhigamasaddhā okappanasaddhā pasādasaddhāti catubbidhā. Tattha sabbaññubodhisattānaṃ saddhā abhinīhārato paṭṭhāya āgatattā **āgamanasaddhā** nāma. Ariyasāvakaṇaṃ paṭivedhena adhigatattā **adhigamasaddhā** nāma. Buddho dhammo saṅghoti vutte acalabhāvena okappanaṃ **okappanasaddhā** Nāma. Pasāduppatti **pasādasaddhā** nāma, idha pana okappanasaddhā adhippetā. **Bodhinti** catumaggañāṇaṃ. Taṃ suppaṭividdhaṃ tathāgatenāti saddahati, desanāsīsameva cetāṃ, iminā pana aṅgena tīsupi ratanesu saddhā adhippetā. Yassa hi buddhādīsu pasādo balavā, tassa padhānaṃ vīriyaṃ ijjhati.

Appābādhoti arogo. **Appātaṅkoti** niddukkho. **Samavepākiniyāti** samavipācaniyā. **Gahaṇiyāti** kammajatejodhātuyā. **Nātisītāya nāccuṇhāyāti** atisītagahaṇiko hi sītabhīrū hoti, accuṇhagahaṇiko uṇhabhīrū, tesāṃ padhānaṃ na ijjhati. Majjhimagahaṇikassa ijjhati. Tenāha “majjhimāya padhānakkhamāyā”ti. **Yathābhūtaṃ attānaṃ āvikattāti** yathābhūtaṃ attano aguṇaṃ pakāsetā. **Udayatthagāminiyāti** udayaṅca atthaṅca gantuṃ paricchindituṃ samatthāya, etena paññāsālakkaṇapariggāhikaṃ udayabbayañāṇaṃ vuttaṃ. **Ariyāyāti** parisuddhāya. **Nibbedhikāyāti** anibbidhapubbe lobhakkhandhādayo nibbijjhituṃ samatthāya. **Sammādukkhakkhayagāminiyāti** tadaṅgavasena kilesānaṃ pahīnattā yaṃ dukkhaṃ khīyati, tassa dukkhassa khayagāminiyā. Iti sabbehipi imehi padehi vipassanāpaññāva kathitā. Duppaññassa hi padhānaṃ na ijjhati. Imāni ca pañca padhāniyaṅgāni lokiyāneva veditabbāni.

345. Sāyamanusiṭṭho (3.0226) **pāto visesaṃ adhigamissatīti** atthaṅgate sūriye anusitṭho aruṇuggamane visesaṃ adhigamissati. **Pātamanusiṭṭho sāyanti** aruṇuggamane anusitṭho sūriyatthaṅgamanavelāyaṃ. Ayaṅca pana desanā neyyapuggalavasena vuttā. Dandhapañño hi neyyapuggalo sattahi divasehi arahattaṃ pāpuṇāti, tikkhapañño ekadivasena, sesadivase majjhimapaññāvasena veditabbaṃ. **Aho buddho aho dhammo aho dhammassa svākkhātātīti** yasmā buddhadhammānaṃ uḷāratāya dhammassa ca svākkhātātāya pāto kammaṭṭhānaṃ kathāpetvā sāyaṃ arahattaṃ pāpuṇāti, tasmā pasamsanto evamāha. **Yatra hi nāmāti** vimhayatthe nipāto.

346. Kucchimatīti āpannasattā. **Yo me ayaṃ, bhante, kucchigatoti** kiṃ panevaṃ saraṇaṃ gahitaṃ hotīti. Na hoti. Acittakasaraṇagamaṇaṃ nāma natthi, ārakkho panassa paccupaṭṭhitova hoti. Atha naṃ yadā mahallakakāle mātāpitaro, – “tāta, kucchigatameva taṃ saraṇaṃ gaṇhāpayimhā”ti sārenti, so ca sallakkhetvā “ahaṃ saraṇaṃ gato upāsako”ti satiṃ uppādeti, tadā saraṇaṃ gahitaṃ nāma hoti. Sesāṃ sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Bodhirājakumārasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Aṅgulimālasuttavaṇṇanā

347. Evaṃ me sutanti aṅgulimālasuttaṃ. Tattha aṅgulinaṃ mālaṃ dhāretīti kasmā dhāreti? Ācariyavacanena. Tatrāyaṃ anupubbikathā-

Ayaṃ kira kosalarañño purohitassa mantāṇiyā nāma brāhmaṇiyā kucchismiṃ paṭisandhiṃ aggahesi. Brāhmaṇiyā rattibhāge gabbhavuṭṭhānaṃ ahosi. Tassa mātukucchito nikkhamanakāle sakalanagare āvudhāni pajjaliṃsu, rañño maṅgala-sakuntopi sirisayane ṭhapitā asilaṭṭhipi (3.0227) pajjali. Brāhmaṇo nikkhamitvā nakkhattaṃ olokeno coranakkhattena jātoti rañño santikaṃ gantvā sukhaseyya-bhāvaṃ pucchi.

Rājā “kuto, me ācariya, sukhaseyyā? Mayhaṃ maṅgalāvudhaṃ pajjali, rajjassa vā jīvitassa vā antarāyo bhavissati maññe”ti. Mā bhāyi, mahārāja, mayhaṃ ghare kumāro jāto, tassānubhāvena na kevalaṃ tuyhaṃ nivesane, sakalanagarepi āvudhāni pajjalitānīti. Kiṃ bhavissati ācariyāti? Coro bhavissati mahārājāti. Kiṃ ekacorako, udāhu rajjadūsako coroti? Ekacorako devāti. Evaṃ vatvā ca pana rañño manaṃ gaṇhitukāmo āha- “māretha naṃ devā”ti. Ekacorako samāno kiṃ kari-ssati? Karīsasahassakhette ekasālisīsaṃ viya hoti, paṭijaggatha nanti. Tassa nāmaggaṇaṃ gaṇhantā sayane ṭhapitamaṅgala-asilaṭṭhi, chadane ṭhapitā sarā, kappāsapicumhi ṭhapitaṃ tālavaṇṭakaraṇasatthakanti ete pajjalantā kiñci na hiṃsiṃsu, tasmā **ahiṃsakoti** nāmaṃ akaṃsu. Taṃ sippuggaṇaṃkāle takkasīlaṃ pesayiṃsu.

So dhammantevāsiko hutvā sippaṃ paṭṭhapesi. Vattasampanno kiṃkārapaṭi-ssāvī manāpacārī piyavādī ahosi. Sesa-antevāsikā bāhirakā ahesuṃ. Te- “ahiṃsa-kamaṇavakassa āgatakālato paṭṭhāya mayaṃ na paññāyāma, kathaṃ naṃ bhindeyyāmā”ti? Nisīditvā mantayantā- “sabbehi atirekapaññattā duppaññoti. Na sakkā vattuṃ, vattasampannattā dubbattoti. Na sakkā vattuṃ, jātisampannattā dujjātoti na sakkā vattuṃ, kinti karissāmā”ti? Tato ekaṃ kharamantaṃ mantayiṃsu “ācariyassa antaraṃ katvā naṃ bhindissāmā”ti tayo rāsī hutvā paṭhamaṃ ekacce ācariyaṃ upasaṅkamtivā vanditvā aṭṭhaṃsu. Kiṃ tātāti? Imasmiṃ gehe ekā kathā suyyatīti. Kiṃ tātāti? Ahiṃsakamaṇavo tumhākaṃ antare dubbhatīti maññāmāti. Ācariyo santajjetvā- “gacchatha vasalā, mā me puttaṃ mayhaṃ antare paribhindathā”ti niṭṭhubhi. Tato itare, atha itarehi tayopi koṭṭhāsā āgantvā tatheva vatvā- “amhākaṃ asaddahantā upaparikkhitvā jānāthā”ti āhaṃsu.

Ācariyo (3.0228) sinehena vadante disvā “atthi maññe santhavo”ti paribhijitvā cintesi “ghātemi nan”ti. Tato cintesi- “sace ghātesāmi ‘disāpāmokkho ācariyo

attano santikaṃ sippuggahaṇatthaṃ āgate māṇavake dosaṃ uppādetvā jīvītā voropeti'ti. Puna koci sippuggahaṇatthaṃ na āgamissati, evaṃ me lābho parihāyissati, atha naṃ sippassa pariyosānupacāroti vatvā jaṅghasahassaṃ ghātehīti vakkhāmi. Avassaṃ ettha eko uṭṭhāya taṃ ghāteṣṣati'ti.

Atha naṃ āha- “ehi tāta jaṅghasahassaṃ ghātehi, evaṃ te sippassa upacāro kato bhavissati'ti. Mayaṃ ahiṃsakakule jātā, na sakkā ācariyāti. Aladdhupacāraṃ sippaṃ phalaṃ na deti tātāti. So pañcāvudhaṃ gahetvā ācariyaṃ vanditvā aṭaviṃ pavitṭho. Aṭaviṃ pavisaṇaṭṭhānepi aṭavimajjhepi aṭavito nikkhamanaṭṭhānepi ṭhatvā manusse ghātehi. Vatthaṃ vā veṭhanaṃ vā na gaṇhāti. Eko dveti gaṇitamattameva karonto gacchati, gaṇanampi na uggaṇhāti. Pakatiyāpi paññavā esa, pāṇātipātino pana cittaṃ na patiṭṭhāti, tasmā anukkamena gaṇanampi na salla-kkhesi, ekekaṃ aṅguliṃ chinditvā ṭhapeti. Ṭhapitaṭṭhāne aṅguliyo vinassanti, tato vijjhītvā aṅgulīnaṃ mālaṃ katvā dhāresi, teneva cassa aṅgulimālota saṅkhā udapādi. So sabbaṃ araṇṇaṃ nissañcāramakāsi, dāru-ādīnaṃ atthāya araṇṇaṃ gantuṃ samattho nāma natthi.

Rattibhāge antogāmampi āgantvā pādena paharivā dvāraṃ ugghātehi. Tato sayiteyeva māretvā eko ekoti gahetvā gacchati. Gāmo osarivā nigame aṭṭhāsi, nigamo nagare. Manussā tiyojanato paṭṭhāya gharāni pahāya dārake hatthesu gahetvā āgamma sāvattiṃ parivāretvā khandhāvāraṃ bandhitvā rājaṅgaṇe sannipatitvā- “coro, te deva, vijjite aṅgulimālo nāmā”ti-ādīni vadantā kandanti. Bhaggavo “mayhaṃ putto bhavissati'ti ṇatvā brāhmaṇiṃ āha- bhoti aṅgulimālo nāma coro uppanno, so na añño, tava putto ahiṃsakakumāro. Idāni rājā taṃ gaṇhituṃ nikkhamissati, kiṃ kattabbanti? Gaccha (3.0229) sāmi, puttaṃ me gahetvā ehi. Nāhaṃ bhaddo ussahāmi, catūsu hi janesu vissāso nāma natthi, coro me purāṇasahāyoti avissāsanīyo, sākhā me purāṇasanthatāti avissāsanīyā, rājā maṃ pūjetīti avissāsanīyo, itthī me vasaṃ gatāti avissāsanīyāti. Mātu hadayaṃ pana mudukaṃ hoti. Tasmā ahaṃ pana gantvā mayhaṃ puttaṃ ānessāmi nikkhantā.

Taṃdivasañca bhagavā paccūsasamaye lokaṃ volokento aṅgulimālaṃ disvā- “mayi gate etassa sotthi bhavissati. Agāmake araṇṇe ṭhito catuppadikaṃ gāthaṃ sutvā mama santike pabbajitvā cha abhiññā sacchikarissati. Sace na gamissāmi, mātari aparajjhītvā anuddharaṇīyo bhavissati, karissāmissa saṅgahan”ti pubbaṅhasamayaṃ nivāsetvā piṇḍāya pavisitvā katabhattakicco taṃ saṅgaṇhitukāmo vihārā nikkhami. Etamatthaṃ dassetuṃ “atha kho bhagavā”ti-ādi vuttaṃ.

348. Saṅkaritvā saṅkaritvāti saṅketaṃ katvā vaggavaggā hutvā. **Hatthattaṃ gacchantīti** hatthe atthaṃ vināsaṃ gacchanti. Kiṃ pana te bhagavantaṃ sañjānitvā evaṃ vadanti asaṅjānitvāti? Asañjānitvā. Aññātakavesena hi bhagavā ekakova agamāsi. Coropi tasmīṃ samaye dīgharattaṃ dubbhojanena ca dukkhaseyyāya ca ukkaṇṭhito hoti. Kittakā panānena manussā mārītāti? Ekenūnasahassaṃ. So pana idāni ekaṃ labhitvā saṅghassaṃ pūressatīti saññī hutvā yameva paṭhamaṃ passāmi, taṃ ghāteṭvā gaṇanaṃ pūretvā sippassa upacāraṃ katvā kesamassaṃ ohāretvā nhāyitvā vatthāni parivattitvā mātāpitāro passissāmi aṭavimajjhato aṭa-

vimukhaṃ āgantvā ekamantaṃ ʒhitova bhagavantaṃ addasa. Etamatthaṃ dassetuṃ “addasā kho”ti-ādi vuttaṃ.

Iddhābhisāṅkhāraṃ abhisāṅkhāsīti mahāpathaviṃ ummiyo uʒṅhapento viya saṃharitvā aparabhāge akkamati, orabhāge valiyo nikkhamanti, aṅgulimālo sarakkhepamattaṃ muñcitvā gacchati. Bhagavā purato mahantaṃ aṅgaṇaṃ dassetvā sayamaṃ majjhe hoti, coro ante. So “idāni naṃ pāpuṇitvā gaṇhissāmī”ti sabbathāmena dhāvati. Bhagavā aṅgaṇassa pārimante (3.0230) hoti, coro majjhe. So “ettha naṃ pāpuṇitvā gaṇhissāmī”ti vegena dhāvati. Bhagavā tassa purato mātikaṃ vā thalaṃ vā dasseti, etenupāyena tiṇi yojanāni gahetvā agamāsi. Coro kilami, mukhe kheḷo sussi, kacchehi sedā mucciṃsu. Athassa “acchariyaṃ vata bho”ti etadahosi. **Migampīti** migamaṃ kasmā gaṇhāti? Chātasamaye āhāratthaṃ. So kira ekaṃ gumbaṃ ghaʒṅgetvā mige uʒṅhāpeti. Tato cittaruciyaṃ migamaṃ anubandhanto gaṇhitvā pacitvā khādati. **Puccheyyanti** yena kāraṇeṇāyaṃ gacchantova ʒhito nāma, ahañca ʒhitova aʒṅghito nāma, yaṃnūnāhaṃ imaṃ samaṇaṃ taṃ kāraṇaṃ puccheyyanti attho.

349. Nidhāyāti yo vihiṃsanatthaṃ bhūtesu daṇḍo pavattayitabbo siyā, taṃ nidhāya apanetvā mettāya khantiyā paʒisaṅkhāya avihīṃsāya sāraṇiyadhammesu ca ʒhito ahanti attho. **Tuvamaʒṅghitosīti** pāṇesu asaṅṅatattā ettakāni pāṇasahaṃssāni ghātentassa tava mettā vā khanti vā paʒisaṅkhā vā avihīṃsā vā sāraṇiyadhammo vā natthi, tasmā tuvaṃ aʒṅghitosi, idāni iriyāpathena ʒhitopi niraye dhāvissasi, tiracchānayanoniyamaṃ pettivisaye asurakāye vā dhāvissasīti vuttaṃ hoti.

Tato coro- “mahā ayaṃ sihanādo, mahantaṃ gajjitaṃ, na idaṃ aṅṅassa bhavissati, mahāmāyāya puttassa siddhatthassa samaṇaraṅṅo etaṃ gajjitaṃ, diʒṅgho vatamhi maṅṅe tikhiṇacakkhunā sammāsambuddhena, saṅgahakaraṇatthaṃ me bhagavā āgato”ti cintetvā **cirassaṃ vata meti-ādimāha**. Tattha **mahitoti** devamanussādīhi catupaccayapūjāya pūjito. **Paccupādīti** cirassaṃ kālassa accayena mayhaṃ saṅgahatthāya imaṃ mahāvanaṃ paʒipajji. **Pahāya pāpanti** pajahitvā pāpaṃ.

Ittevāti evamaṃ vatvāyeva. **Āvudhanti** pañcāvudhaṃ. **Sobbheti** samantato chinne.

Papāteti ekato chinne. **Narake**ti phalitaṭṭhāne. Idha pana tīhipi imehi padehi ara-
ñña¹meva vuttaṃ. **Akirī**ti khihi chaḍḍesi.

Tamehi (3.0231) **bhikkhū**ti **tadā avocā**ti bhagavato imaṃ pabbājento kuhiṃ
satthakaṃ labhissāmi, kuhiṃ pattacīvaranti pariyesanakiccaṃ natthi, kammaṃ
pana olokesi. Athassa pubbe sīlavantānaṃ aṭṭhaparikkhārabhaṇḍakassa dinna-
bhāvaṃ ñatvā dakkhiṇahatthaṃ pasāretvā- “ehi bhikkhu svākkhāto dhammo,
cara brahmacariyaṃ sammā dukkhassa antakiriyaṃ”ti āha. So saha vacaneneva
iddhimayapattacīvaraṃ paṭilabhi. Tāvadevassa gihiliṅgaṃ antaradhāyi, samaṇa-
liṅgaṃ pāturahosi.

“Ticīvaraṅca patto ca, vāsi sūci ca bandhanaṃ;
parissāvanena aṭṭhete, yuttayogassa bhikkhuno”ti.-

Evaṃ vuttā aṭṭha parikkhārā sarīrapaṭibaddhāva hutvā nibbattiṃsu. **Eseva tassa**
ahu bhikkhubhāvoti esa ehibhikkhubhāvo tassa upasampannabhikkhubhāvo
ahosi, na hi ehibhikkhūnaṃ visuṃ upasampadā nāma atthi.

350. Pacchāsamaṇenāti bhaṇḍaggāhakena pacchāsamaṇena, teneva attano
pattacīvaraṃ gāhāpetvā taṃ pacchāsamaṇaṃ katvā gatoti attho. Mātāpissa
aṭṭha-usabhamattena ṭhānena antaritā,- “tāta, ahiṃsaka kattha ṭhitosi, kattha nisi-
nnosi, kuhiṃ gatosi? Mayā saddhiṃ na kathesi tātā”ti vadanti āhiṇḍitvā apassa-
mānā ettova gatā.

Pañcamattehi assasatehīti sace corassa parājayo bhavissati, anubandhitvā naṃ
gaṇhissāmi. Sace mayhaṃ parājayo bhavissati, vegena palāyissāmīti sallahukena
balena nikkhami. **Yena ārāmoti** kasmā ārāmaṃ agamāsi? So kira corassa
bhāyati, cittena gantukāmo na gacchati, garahābhayena nikkhami. Tenassa etada-
hosi- “sammāsambuddhaṃ vanditvā nisīdissāmi, so pucchissati ‘kasmā balaṃ
gahetvā nikkhantosi’ti. Athāhaṃ ārocessāmi, bhagavā hi maṃ na kevalaṃ sampa-
rāyikeneva atthena saṅgaṇhāti, diṭṭhadhammikenapi saṅgaṇhātiyeva. So sace
mayhaṃ jayo bhavissati, adhivāsessati. Sace parājayo bhavissati ‘kiṃ te, mahā-
rāja, ekaṃ coraṃ ārabha gamanena’ti vakkhati. Tato (3.0232) maṃ jano evaṃ
sañjānissati- ‘rājā coraṃ gahetuṃ nikkhanto, sammāsambuddhena pana nivattito’-
ti” garahamokkhaṃ sampassamāno agamāsi.

Kuto panassāti kasmā āha? Api nāma bhagavā tassa upanissayaṃ oloketvā
taṃ ānetvā pabbājeyyāti bhagavato parigaṇhanatthaṃ āha. **Raṅṅoti** na kevalaṃ
raṅṅoyeva bhayaṃ ahosi, avasesopi mahājano bhīto phalakāvudhāni chaḍḍetvā
sammukhasammukhaṭṭhāneva palāyitvā nagaraṃ pavisitvā dvāraṃ pidhāya aṭṭā-
lake āruya olokeno aṭṭhāsi. Evaṅca avoca- “aṅgulimālo ‘rājā mayhaṃ santikaṃ
āgacchatī’ti ñatvā paṭhamataraṃ āgantvā jetavane nisinno, rājā tena gahito,
mayaṃ pana palāyitvā muttā”ti. **Natthi te ito bhayanti** ayañhi idāni kunthakipillikaṃ
jīvitā na voropeti, natthi te imassa santikā bhayanti attho.

Kathaṃ gottoti? Kasmā pucchati? Pabbajitaṃ dāruṇakammaṃ uppannāmaṃ
gahetvā voharituṃ na yuttaṃ, mātāpitūnaṃ gottavasena naṃ samudācarissāmīti
mañña²māno pucchi. **Parikkhārānanti** etesaṃ atthāya ahaṃ usukkaṃ karissāmīti
attho. Kathentoyeva ca udare baddhasāṭakaṃ muñcitvā therassa pādamūle

ṭhapesi.

351. Āraññikoti-ādīni cattāri dhutaṅgāni pāḷiyaṃ āgatāni. Therena pana tera-
sapi samādinneva ahesuṃ, tasmā alanti āha. **Yañhi mayaṃ, bhanteti** kiṃ
sandhāya vadati? “Hatthimpi dhāvantaṃ anubandhitvā gaṇhāmī”ti āgataṭṭhāne
raññā pesitahatthādayo so evaṃ aggahesi. Rājāpi- “hatthīhiyeva naṃ parikkhi-
pitvā gaṇhatha, asseheva, rathehevā”ti evaṃ anekavāraṃ bahū hatthādayo
pesesi. Evaṃ gatesu pana tesu- “ahaṃ are aṅgulimālo”ti tasmīṃ uṭṭhāya saddaṃ
karonte ekopi āvudhaṃ parivattetuṃ nāsakkhi, sabbeva koṭṭetvā māresi. Hatthī
araññahatthī, assā arañña-assā, rathāpi tattheva bhijjantīti idaṃ sandhāya rājā
evaṃ vadati.

Piṇḍāya pāvisīti na idaṃ paṭhamaṃ pāvisi. Itthidassanadivasam sandhāya
panetaṃ vuttaṃ. Devasikampi panesa pavisateva, manussā ca naṃ disvā uttasa-
ntipi palāyantipi dvārampi thakenti, ekacce aṅgulimāloti sutvāva palāyitvā araññaṃ
vā pavisanti, gharaṃ vā pavisitvā dvāraṃ thakenti. Palāyituṃ (3.0233) asakkontā
piṭṭhiṃ datvā tiṭṭhanti. Thero uḷuṅgayāgumpi kaṭacchubhikkhampi na labhati,
piṇḍapātena kilamati. Bahi alabhanto nagaraṃ sabbasādhāraṇanti nagaraṃ pavi-
sati. Yena dvārena pavisati, tattha aṅgulimālo āgatoti kūṭasahassānaṃ bhijjanakā-
raṇaṃ hoti. **Etadahosīti** kāruññappattiyā ahosi. Ekena ūnamanussasahassaṃ
ghātentassa ekadivasampi kāruññaṃ nāhosi, gabbhamūḷhāya itthiyā dassanama-
tteneva kathaṃ uppananti? Pabbajjābalena, pabbajjābalañhi etaṃ.

Tena hīti yasmā te kāruññaṃ uppannaṃ, tasmāti attho. **Ariyāya jātiyāti**, aṅguli-
māla, etaṃ tvaṃ mā gaṇhi, nesā tava jāti. Gihikālo esa, gihī nāma pāṇampi
hananti, adinnādānādīnipi karonti. Idāni pana te ariyā nāma jāti. Tasmā tvaṃ “yato
ahaṃ, bhagini, jāto”ti sace evaṃ vattuṃ kukkuccāyasi, tena hi “ariyāya jātiyāti”ti
evaṃ visesetvā vadāhīti uyyojesi.

Taṃ itthiṃ etadavocāti itthīnaṃ gabbhavuṭṭhānaṭṭhānaṃ nāma na sakkā puri-
sena upasaṅkamituṃ. Thero kiṃ karosīti? Aṅgulimālatthero saccakiriyaṃ katvā
sothhikaraṇatthāya āgatoti ārocāpesi. Tato te sāṇiyā parikkhipitvā therassa bahisā-
ṇiyaṃ piṭhakaṃ paññāpesuṃ. Thero tattha nisīditvā- “yato ahaṃ bhagini sabba-
ññubuddhassa ariyāya jātiyā jāto”ti saccakiriyaṃ akāsi, saha saccavacaneneva
dhamakaraṇato mutta-udakaṃ viya dārako nikkhami. Mātāputtānaṃ sothhi ahosi.
Imaṅca pana parittaṃ na kiñci parissayaṃ na maddati, **mahāparittaṃ** nāmetanti
vuttaṃ. Therena nisīditvā saccakiriyakataṭṭhāne piṭhakaṃ akaṃsu. Gabbha-
mūḷhaṃ tiracchānagatitthimpi ānetvā tattha nisajjāpenti, tāvadeva sukkena
gabbhavuṭṭhānaṃ hoti. Yā dubbalā hoti na sakkā ānetuṃ, tassā piṭhakadhova-
na-udakaṃ netvā sīse siñcanti, taṅkhaṇaṃyeva gabbhavuṭṭhānaṃ hoti, aññampi
rogaṃ vūpasameti. Yāva kappā tiṭṭhanakapāṭihāriyaṃ kiretaṃ.

Kiṃ pana bhagavā theram vejjakammaṃ kārāpesīti? Na kārāpesi. Therañhi
disvā manussā bhītā palāyanti. Thero bhikkhāhārena kilamati, samaṇadhammaṃ
kātuṃ na sakkoti. Tassa anuggahena saccakiriyaṃ kāresi. Evaṃ kirassa ahosi-
“idāni kira aṅgulimālatthero mettacittaṃ (3.0234) paṭilabhitvā saccakiriyaṃ manu-
ssānaṃ sothhibhāvaṃ karotīti manussā theram upasaṅkamitabbaṃ maññissanti,

tato bhikkhāhārena akilamanto samaṇadhammaṃ kātuṃ sakkhissati”ti anuggahena saccakiriyaṃ kāresi. Na hi saccakiriyaṃ vejjakammaṃ hoti. Therassāpi ca “samaṇadhammaṃ karissāmī”ti mūlakammaṭṭhānaṃ gahetvā rattitṭhānadivā-ṭṭhāne nisinnassa cittaṃ kammaṭṭhānābhimukhaṃ na gacchati, aṭaviyaṃ ṭhatvā manussānaṃ ghātitaṭṭhānameva pākaṭaṃ hoti. “Duggatomhi, khuddakaputtomhi, jīvitaṃ me dehi sāmīti maraṇabhītaṃ vacanākāro ca hatthapādavikāro ca āpāthaṃ āgacchati, so vippaṭisārī hutvā tatova utṭhāya gacchati, athassa bhagavā taṃ jātiṃ abbohārikaṃ katvāvāyaṃ vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ gaṇhissatīti ariyāya jātiyā saccakiriyaṃ kāresi. **Eko vūpakaṭṭho** Ti-ādi vatthasutte (ma. ni. 1. 80) vitthāritaṃ.

352. Aññenapi leḍḍu khittoti kākasunakhasūkarādīnaṃ paṭikkamāpanatthāya samantā sarakkhepamatte ṭhāne yena kenaci disābhāgena khitto āgantvā theras-seva kāye patati. Kittake ṭhāne evaṃ hoti? Gaṇṭhikaṃ paṭimuñcitvā piṇḍāya caritvā paṭinivattetvā yāva gaṇṭhikapaṭimukkaṭṭhānaṃ āgacchati, tāva hoti. **Bhinnena sīsenāti** mahācammaṃ chinditvā yāva aṭṭhimariyādā bhinnena.

Brāhmaṇāti khīṇāsavabhāvaṃ sandhāya āha. **Yassa kho tvaṃ, brāhmaṇa, kammaṃ vipākenāti** idaṃ sabhāgadiṭṭhadhammavedaniyakammaṃ sandhāya vuttaṃ. Kammañhi kariyamānameva tayo koṭṭhāse pūreti. Sattasu cittesu kusalā vā akusalā vā paṭhamajavanacetanā **diṭṭhadhammavedaniyakammaṃ** nāma hoti. Taṃ imasmiṃyeva attabhāve vipākaṃ deti. Tathā asakkontaṃ ahosikammaṃ, nāhosi kammavipāko, na bhavissati kammavipāko, natthi kammavipākoti imassa tikassa vasena **ahosikammaṃ** nāma hoti. Atthasādhikā sattamajavanacetanā **upapajavedaniyakammaṃ** nāma. Taṃ anantare attabhāve vipākaṃ deti. Tathā asakkontaṃ vuttanayeneva taṃ ahosikammaṃ nāma hoti. Ubhinnamantare pañcajavanacetanā **aparāpariyavedaniyakammaṃ** nāma hoti. Taṃ anāgate yadā okāsaṃ labhati, tadā (3.0235) vipākaṃ deti. Sati saṃsārappavattiyā ahosikammaṃ nāma na hoti. Therassa pana upapajavedaniyañca aparāpariyavedaniyañcāti imāni dve kammāni kammakkhayakarena arahattamaggena samugghāṭitāni, diṭṭhadhammavedaniyaṃ atthi. Taṃ arahattappattassāpi vipākaṃ detiyeva. Taṃ sandhāya bhagavā “yassa kho tvaṃ”ti-ādimāha. Tasmā **yassa khoti** ettha yādisassa kho tvaṃ, brāhmaṇa, kammaṃ vipākenāti evaṃ attho veditabbo.

Abbhā muttoti desanāsīsamattametaṃ, abbhā mahikā dhūmo rajo rāhūti imehi pana upakkilesehi mutto candimā idha adhippeto. Yathā hi evaṃ nirupakkilesa candimā lokaṃ pabhāseti, evaṃ pamādakilesavimutto appamatto bhikkhu imaṃ attano khandhāyatanadhātulokaṃ pabhāseti, vihatakilesandhakāraṃ karoti.

Kusalena pidhīyatīti maggakusalena pidhīyati appaṭisandhikaṃ kariyati. **Yuñjati buddhasāsaneti** buddhasāsane kāyena vācāya manasā ca yuttappayutto viharati. Imā tisso therassa udānagāthā nāma.

Disā hi meti idaṃ kira thero attano parittāṇākāraṃ karonto āha. Tattha **disā hi meti** mama sapattā. Ye maṃ evaṃ upavadanti- “yathā mayaṃ aṅgulimālena māritānaṃ ñātakānaṃ vasena dukkhaṃ vediyāma, evaṃ aṅgulimālopi vediyatū”ti, te mayhaṃ disā catusaccadhammakathaṃ suṇantūti attho. **Yuñjantūti** kāya-

vācāmanehi yuttappayuttā viharantu. **Ye dhammamevādapayanti santoti** ye santo sappurisā dhammaṃyeva ādapenti samādapenti gaṇhāpenti, te manujā mayhaṃ sapattā bhajantu sevantu payirupāsantūti attho.

Avirodhappasaṃsīnanti avirodho vuccati mettā, mettāpasaṃsakānanti attho. **Suṇantu dhammaṃ kālenāti** khaṇe khaṇe khantimettāpaṭisaṅkhāsāraṇīya-dhammaṃ suṇantu. **Tañca anuvidhīyantūti** tañca dhammaṃ anukarontu pūrentu.

Na hi jātu so mamaṃ hiṃseti yo mayhaṃ diso, so maṃ ekamaṃseneva na hiṃseyya. **Aññaṃ vā pana kiñci nanti** na kevalaṃ maṃ, aññaṃpi pana (3.0236) kañci puggalaṃ mā hiṃsantu mā viheṭhentu. **Pappuyya paramaṃ santinti** paramaṃ santibhūtaṃ nibbānaṃ pāpuṇitvā. **Rakkheyya tasathāvareti tasā** vuccanti sataṇhā, **thāvarā** nittaṇhā. Idaṃ vuttaṃ hoti- yo nibbānaṃ pāpuṇāti, so sabbaṃ tasathāvaramaṃ rakkhituṃ samattho hoti. Tasmā mayhampi disā nibbānaṃ pāpuṇantu, evaṃ maṃ ekamaṃseneva na hiṃsissantīti. Imā tisso gāthā attano parittaṃ kātuṃ āha.

Idāni attanova paṭipattiṃ dīpento **udakañhi nayanti nettikāti** āha. Tattha **netti-kāti** ye mātikaṃ sodhetvā bandhitabbaṭṭhāne bandhitvā udakaṃ nayanti.

Usukārāti usukārakā. **Namayantī**ti telakañjikenā makkhetvā kukkuḷe tāpetvā unna-tunnataṭṭhāne namentā ujum karonti. **Tejananti** kaṇḍaṃ. Tañhi issāso tejaṃ karoti, parañca tajjeti, tasmā tejananti vuccati. **Attānaṃ damayantī**ti yathā nettikā ujumaggena udakaṃ nayanti, usukārā tejanaṃ, tacchakā ca dāruṃ ujum karonti, evamevaṃ paṇḍitā attānaṃ damenti ujukaṃ karonti nibbisevanaṃ karonti.

Tādināti iṭṭhāniṭṭhādīsu nibbikārena- “pañcahākārehi bhagavā tādī, iṭṭhāniṭṭhe tādī, vantāvīti tādī, cattāvīti tādī, tiṇṇāvīti tādī, tanniddesāti tādī”ti (mahāni. 38; 192) evaṃ tādilakkaṇappattena satthārā. **Bhavanettī**ti bhavarajju, taṇhāyetaṃ nāmaṃ. Tāya hi goṇā viya gīvāya rajjuyā, sattā hadaye baddhā taṃ taṃ bhavaṃ nīyanti, tasmā bhavanettīti vuccati. **Phuṭṭho kammavipākenā**ti maggacetanāya phuṭṭho. Yasmā hi maggacetanāya kammaṃ paccati vipaccati ḍayhati, parikkhayaṃ gacchati, tasmā sā kammavipākoti vuttā. Tāya hi phuṭṭhattā esa **aṇaṇo** nikkilesa jāto, na dukkhavedanāya aṇaṇo. **Bhuñjāmī**ti cettha theyyaparibhogo iṇaparibhogo dāyajaparibhogo sāmiparibhogoti cattāro paribhogā veditabbā. Tattha dussīlassa paribhogo theyyaparibhogo nāma. So hi cattāro paccaye thenetvā bhuñjati. Vuttampi cetāṃ “theyyāya vo, bhikkhave, raṭṭhapiṇḍo bhutto”ti (pārā. 195). Sīlavato pana apaccavekkhaṇaparibhogo iṇaparibhogo nāma. Sattannaṃ sekkhānaṃ paribhogo dāyajaparibhogo nāma. Khīṇāsavassa paribhogo sāmiparibhogo (3.0237 nāma. Idha kilesa-iṇānaṃ abhāvaṃ sandhāya “aṇaṇo”ti vuttaṃ. “Aniṇo”tipi pāṭho. Sāmiparibhogaṃ sandhāya “bhuñjāmi bhojanaṃ”ti vuttaṃ.

Kāmaratisanthavanti duvidhesupi kāmesu taṇhāratisanthavaṃ mā anuyuñjatha mā karittha. **Nayidaṃ dummantitaṃ mamā**ti yaṃ mayā sammāsambuddhaṃ disvā pabbajissāmīti mantitaṃ, taṃ mama mantitaṃ na dummantitaṃ. **Samvibhantesu dhammesū**ti ahaṃ satthāti evaṃ loke uppannehi ye dhammā samvibhattā, tesu dhammesu yaṃ seṭṭhaṃ nibbānaṃ, tadeva ahaṃ upagamaṃ upagato sampatto, tasmā mayhaṃ idaṃ āgamaṃ svāgataṃ nāma gatanti. **Tisso vijjā**ti pubbenivāsadibbacakkhu-āsavakkhayaapaññā. **Kataṃ buddhassa sāsanaṃ**ti yaṃ buddhassa sāsane kattabbakiccaṃ atthi, taṃ sabbaṃ mayā kataṃ. Tīhi vijjāhi navahi ca lokuttaradhammehi desanaṃ matthakaṃ pāpesīti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Āṅgulimālasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Piyajātikasuttavaṇṇanā

353. Evaṃ me sutanti piyajātikasuttaṃ. Tattha **neva kammantā paṭibhantī**ti na sabbena sabbaṃ paṭibhanti, pakatiniyāmena pana na paṭibhanti. Dutiyapadepe eseva nayo. Ettha ca **na paṭibhantī**ti na ruccati. **Ālāhananti** susānaṃ. **Aññathantanti** vivaṇṇatāya aññathābhāvo. **Indriyāni** nāma manoviññeyyā dhammā, patiṭṭhito-

kāsaṃ pana sandhāya idaṃ vuttaṃ. **Piyajātikā**ti piyato jāyanti. **Piyappabhāvikā**ti piyato pabhavanti.

355. Sace taṃ, mahārājāti tassa atthaṃ asallakkhayamānāpi sathhari saddhāya evaṃ vadati. **Cara pireti** apehi amhākaṃ pare, anajjhattikabhūtetī attho. Atha vā **cara pireti** parato gaccha, mā idha tiṭṭhātipi attho.

356. Dvidhā (3.0238) **chetvā**ti asinā dve koṭṭhāse karonto chinditvā. **Attānaṃ Upphālesī**ti teneva asinā attano udaraṃ phālesi. Yadi hi tassa sā appiyā bhaveyya, idāni aññaṃ mātuḡāmaṃ gaṇhissāmīti attānaṃ na ghāteyya. Yasmā panassa sā piyā ahosi, tasmā paralokepi tāya saddhiṃ samaṅgibhāvaṃ patthaya-māno evamakāsi.

357. Piyā te vajirīti evaṃ kirassā ahosi- “sacāhaṃ, ‘bhūtapubbaṃ, mahārāja, imissāyeva sāvaththiyaṃ aññatarissā itthiyā’ti-ādikathaṃ katheyyaṃ, ‘ko te evaṃ akāsi, apehi natthi etan’ti maṃ paṭisedheyya, vattamāneneva naṃ saññāpessāmī”-ti cintetvā evamāha. **Vipariṇāmaññathābhāvā**ti ettha maraṇavasena vipariṇāmo, kenaci saddhiṃ palāyitvā gamanavasena aññathābhāvo veditabbo.

Vāsabhāyāti vāsabhā nāma rañño ekā devī, taṃ sandhāyāha.

Piyā te ahanti kasmā sabbapacchā āha? Evaṃ kirassā ahosi- “ayaṃ rājā mayhaṃ kupito, sacāhaṃ sabbapaṭhamaṃ ‘piyā te ahan’ti puccheyyaṃ, ‘na me tvaṃ piyā, cara pire’ti vadeyya, evaṃ sante kathā patiṭṭhānaṃ na labhissatī”ti kathāya patiṭṭhānatthaṃ sabbapacchā pucchi. **Kāsikosalesu** chaḍḍitabhāvena vipariṇāmo, paṭirājūnaṃ hatthagamanavasena aññathābhāvo veditabbo.

Ācamehīti ācamanodakaṃ dehi. Ācamitvā hatthapāde dhovitvā mukhaṃ vikkhā-letvā sathhāraṃ namassitukāmo evamāha. Sesā sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Piyajātikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Bāhitikasuttavaṇṇanā

358. Evaṃ me sutanti bāhitikasuttaṃ. Tattha **ekapuṇḍarīkaṃ nāganti** evaṃnā-makaṃ hatthiṃ. Tassa kira phāsukānaṃ upari tālaphalamattaṃ paṇḍaraṭṭhānaṃ atthi (3.0239), tenassa ekapuṇḍarīkoti nāmaṃ akaṃsu. **Sirivaḍḍhaṃ mahāma-ttanti** paccekahatthiṃ abhiruhitvā kathāphāsukatthaṃ saddhiṃ gacchantāṃ evaṃ-nāmakāṃ mahāmattaṃ. **Āyasmānoti** ettha **noti** pucchāya nipāto. Mahāmatto therassa saṅghāṭipattadhāraṇākāraṃ sallakkhetvā “evaṃ, mahārājā”ti āha.

359. Opārambhoti upārambhaṃ dosaṃ āropanāraho. Kiṃ pucchāmīti rājā pucchati. Sundarivatthusmiṃ uppannamidaṃ suttaṃ, taṃ pucchāmīti pucchati. **Yañhi mayaṃ, bhanteti, bhante, yaṃ mayaṃ viññūhīti** idaṃ padaṃ gahetvā pañhena paripūretuṃ nāsakkhimhā, taṃ kāraṇaṃ āyasmatā evaṃ vadantena

paripūritam.

360. Akusaloti akosallasambhūto. **Sāvajjoti** sadoso. **Sabyābajjhoti** sadukkho. **Dukkhavipāko** Ti idha nissandavipāko kathito. **Tassāti** tassa evaṃ attabyābādhā-dīnaṃ atthāya pavattakāyasamācārassa.

Sabbākusaladhammapahīno kho, mahārāja, tathāgato kusaladhammasamannā-gatoti ettha sabbesaṃyeva akusalānaṃ dhammānaṃ pahānaṃ vaṇṇetīti. Āma vaṇṇetīti vutte yathā pucchā, tathā attho vutto bhaveyya. Evaṃ byākaraṇaṃ pana na bhāriyaṃ. Appahīna-akusalopi hi pahānaṃ vaṇṇeyya, bhagavā pana pahīnāku-salatāya yathākārī tathāvādīti dassetuṃ evaṃ byākāsi. Sukkapakkhepi eseva nayo.

362. Bāhitikāti bāhitiraṭṭhe uṭṭhitavattassetam nāmaṃ. **Soḷasasamā āyāme-nāti** āyāmena samasoḷasahatthā. **Aṭṭhasamā vitthārenāti** vitthārena sama-aṭṭha-hatthā.

363. Bhagavato pādāsīti bhagavato niyyātesi. Datvā ca pana gandhakuṭiyaṃ vitānaṃ katvā bandhi. Tato paṭṭhāya gandhakuṭi bhiiyosomattāya (3.0240) sobhi. Sesam sabbattha uttānameva. Neyyapuggalassa pana vasena ayaṃ desanā niṭṭhitāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Bāhitikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Dhammacetiyasuttavaṇṇanā

364. Evaṃ me sutanti dhammacetiyasuttaṃ. Tattha **medāḷupanti** nāmetaṃ tassa, tassa hi nigamassa medavaṇṇā pāsāṇā kirettha ussannā ahesuṃ, tasmā medāḷupanti saṅkhaṃ gataṃ. Senāsaṇaṃ panettha aniyataṃ, tasmā na taṃ vuttaṃ. **Nagarakanti** evaṃnāmakam sakyānaṃ nigamaṃ. **Kenacideva karaṇīye-nāti** na aññaena karaṇīyena, ayaṃ pana bandhulasenāpatiṃ saddhiṃ dvattiṃsāya puttehi ekadivaseneva gaṇhathāti āṇāpesi, taṃdivasañcassa bhariyāya mallikāya pañcahi bhikkhusatehi saddhiṃ bhagavā nimantito, buddhappamukhe bhikkhu-saṅghe gharaṃ āgantvā nisinnamatte “senāpati kālaṅkato”ti sāsanaṃ āharitvā mallikāya adaṃsu. Sā paṇṇaṃ gahetvā mukhasāsanaṃ pucchi. “Rañña ayye senāpati saddhiṃ dvattiṃsāya puttehi ekappahāreneva gahāpito”ti ārocesuṃ. Mahājanagataṃ mā karitthāti ovaṭṭikāya paṇṇaṃ katvā bhikkhusaṅghaṃ parivisi. Tasmim samaye ekā sappicāṭi nīharitā, sā ummāre āhacca bhinnā, taṃ apanetvā aññaṃ āharāpetvā bhikkhusaṅghaṃ parivisi.

Satthā katabhattakicco kathāsamuṭṭhāpanatthaṃ- “sappicāṭiyā bhinnapaccayā na cintetabban”ti āha. Tasmim samaye mallikā paṇṇaṃ nīharitvā bhagavato purato ṭhapetvā- “bhagavā imaṃ dvattiṃsāya puttehi saddhiṃ senāpatino matasā-

sanaṃ, ahaṃ etampi na cintayāmi, sappicāṭipaccayā kiṃ cinteyyāmi”ti āha. Bhagavā- “mallike, mā cintayi, anamatagge saṃsāre nāma vattamānānaṃ hoti etan”ti aniccatādipaṭisaṃyuttaṃ dhammakathaṃ katvā agamāsi. Mallikā dvattiṃsasunṣiṣāyo pakkosāpetvā ovādaṃ adāsi. Rājā mallikaṃ pakkosāpetvā “senāpatino amhākaṃ antare (3.0241) bhinnadoso atthi natthi”ti pucchi. Natthi sāmīti. So tassā vacanena tassa niddosabhāvaṃ ñatvā vipphaṭṭhāsi balavadomanassaṃ uppādesi. So- “evarūpaṃ nāma adosakāraṃ maṃ sambhāvayitvā āgataṃ sahāyakaṃ vināsesin”ti tato paṭṭhāya pāsāde vā nāṭakesu vā rajjasukhesu vā citta-ssādaṃ alabhamāno tattha tattha vicarituṃ āradhāsi. Etadeva kiccaṃ ahosi. Idaṃ sandhāya vuttaṃ “kenacideva karaṇīyena”ti.

Dīghaṃ kārāyananti dīghakārāyano nāma bandhulāsenāpatissa bhāgineyyo “etassa me mātulo adosakāraṃ nikkāraṇena ghātito”ti raññā senāpatiṭṭhāne ṭhapito. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Mahaccā rājānubhāvenā**ti mahatā rājānubhāvena, dharaṇitalaṃ bhindanto viya sāgaraṃ parivattento viya vicittavesasobhena mahatā balakāyenaṃ attho. **Pāsādikānī**ti dassaneneva saha rañjanakāni. **Pāsādanīyānī**ti tasseva vevacanaṃ. Atha vā **pāsādikānī**ti pasādajanakāni. **Appasaddānī**ti nissaddāni. **Appanigghosānī**ti avibhāvitatthena nigghosena rahitāni. **Vijanavātānī**ti vigatajanavātāni. **Manussarāhasseyyakānī**ti manussānaṃ rahassakammānucchavikāni, rahassamantaṃ mantentānaṃ anurūpanīti attho. **Paṭisallānasārūppānī**ti nilīyanabhāvassa ekībhāvassa anucchavikāni. **Yattha sudaṃ mayanti** na tena tattha bhagavā payirupāsitaṃ, tādisesu pana payirupāsitaṃ, tasmā yādisesu sudaṃ mayanti ayamettha attho.

Atthi, mahārājāti paṇḍito senāpati “rājā bhagavantaṃ mamāyatī”ti jānāti, so sace maṃ rājā “kahaṃ bhagavā”ti vadeyya, adandhāyanta ācikkhituṃ yuttanti carapurise payojetvā bhagavato nivāsanaṭṭhānaṃ ñatvā viharati. Tasmā evamāha. **Ārāmaṃ pāvisī**ti bahinigame khandhāvāraṃ bandhāpetvā kārāyanena saddhiṃ pāvisi.

366. Vihāroti gandhakuṭṭhaṃ sandhāyāhaṃsu. **Ālindanti** pamukhaṃ. **Ukkāsivā**ti ukkāsitasaddaṃ katvā. **Aggaṃ**anti kavāṭaṃ. **Ākoṭehī**

agganakhena isakaṃ kuñcīkacchiddasamīpe koṭehīti vuttaṃ hoti. Dvāraṃ kira ati-upari amanussā, atihetṭhā dīghajātikā koṭenti. Tathā akoṭetvā (3.0242) majjhe chiddasamīpe koṭetabbaṃ, idaṃ dvāraṃ koṭṭakavattanti dīpentā vadanti. **Tatthevā** Ti bhikkhūhi vuttaṃ ṭhāneyeva. **Khaggañca uñhisañcā**ti desanāmettaṃ,

Vālabījanimuñhisaṃ, khaggaṃ chattañcupāhanaṃ;

oruyha rājā yānamhā, ṭhapayitvā paṭicchadanti.-

Āgatāni pana pañcapi rājakakudhabhaṇḍāni adāsi. Kasmā pana adāsīti. Atigaruno sammāsambuddhassa santikaṃ uddhatavesena gantuṃ na yuttanti ca, ekakova upasañkamitvā attano rucivasena sammodissāmi cāti. Pañcasu hi rājakakudhabhaṇḍesu nivattitesu tvaṃ nivattāti vattabbaṃ na hoti, sabbe sayameva nivattanti. Iti imehi dvīhi kāraṇehi adāsi. **Rahāyatī**ti rahassaṃ karoti nigūhati. Ayaṃ kirassa adhippāyo “pubbepi ayaṃ rājā samaṇena gotamena saddhiṃ catukkaṇṇamantaṃ mantetvā mayhaṃ mātulaṃ saddhiṃ dvattiṃsāya puttehi gaṇhāpesi, idānīpi catukkaṇṇamantaṃ mantetukāmo, kacci nu kho maṃ gaṇhāpessatī”ti. Evaṃ kopavasenassa etadahosi.

Vivari bhagavā dvāranti na bhagavā uṭṭhāya dvāraṃ vivari, vivaratūti pana hatthaṃ pasāresi. Tato- “bhagavā tumhehi anekesu kappakoṭīsu dānaṃ dadamānehi na sahatṭhā dvāravivaraṇakammaṃ katan”ti sayameva dvāraṃ vivaṭaṃ. Taṃ pana yasmā bhagavato manena vivaṭaṃ, tasmā “vivari bhagavā dvāran”ti vattuṃ vaṭṭati. **Vihāraṃ pavisitvā**ti gandhakuṭiṃ pavisitvā. Tasmīṃ pana pavitṭhamatteyeva kārāyano pañca rājakakudhabhaṇḍāni gahetvā khandhāvāraṃ gantvā viṭaṭṭubhaṃ āmantesi “chattaṃ samma ussāpehī”ti. Mayhaṃ pitā kiṃ gatoti? Pitaraṃ mā pucchā, sace tvaṃ na ussāpesi, taṃ gaṇhitvā ahaṃ ussāpemīti. “Ussāpemi sammā”ti sampaṭicchī. Kārayano rañño ekaṃ assaṅca asiṅca ekameva ca paricārikaṃ itthiṃ ṭhapetvā- “sace rājā jīvitena atthiko, mā āgacchatū”ti viṭaṭṭubhassa chattaṃ ussāpetvā taṃ gahetvā sāvattameva gato.

367. Dhammanvayo Ti (3.0243) paccakkhaññaṇasañkhātassa dhammassa anu-nayo anumānaṃ, anubuddhīti attho. Idāni yenassa dhammanvayena “sammāsambuddho bhagavā”ti-ādi hoti, taṃ dassetuṃ **idha panāhaṃ, bhanteti**-ādimāha. Tattha **āpāṇakoṭikanti** pāṇoti jīvitaṃ, taṃ mariyādaṃ anto karitvā, maraṇasamayepi carantiyeva, taṃ na vītikkamantīti vuttaṃ hoti. “Apāṇakoṭikan”tipi pāṭho, ājīvitapariyantanti attho. Yathā ekacce jīvitahetu atikkamantā pāṇakoṭikaṃ katvā caranti, na evanti attho. **Ayampi kho me, bhanteti** buddhasubuddhatāya dhammasvākkhātāya saṅghasuppaṭipannatāya ca etaṃ evaṃ hoti, evañhi me, bhante, ayaṃ bhagavati dhammanvayo hotīti dīpeti. Eseva nayo sabbattha.

369. Na viya maññe cakkhuṃ bandhante Ti cakkhuṃ abandhante viya. Apāsādikañhi disvā puna olokanakiccaṃ na hoti, tasmā so cakkhuṃ na bandhati nāma. Pāsādikaṃ disvā punappunaṃ olokanakiccaṃ hoti, tasmā so cakkhuṃ bandhati nāma. Ime ca apāsādikā, tasmā evamāha. **Bandhukarogo noti** kularogo. Amhākaṃ kule jātā evarūpā hontīti vadanti. **Uḷāranti** mahesakkaṃ. **Pubbenāparanti** pubbato aparaṃ visesaṃ. Tattha kasiṇaparikkammaṃ katvā samāpattiṃ nibbatento uḷāraṃ pubbe visesaṃ sañjānāti nāma, samāpattiṃ padaṭṭhānaṃ katvā

vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ gaṇhanto uḷāraṃ pubbato aparaṃ visesaṃ sañjānāti nāma.

370. Ghātetāyaṃ vā ghātetunti ghātetabbayuttakaṃ ghātetuṃ. **Jāpetāyaṃ vā jāpetunti** dhanena vā jāpetabbayuttakaṃ jāpetuṃ jānituṃ adhanaṃ kātuṃ. **Pabbājetāyaṃ vā pabbājetunti** raṭṭhato vā pabbājetabbayuttakaṃ pabbājetuṃ.

373. Isidattapurāṇā Ti isidatto ca purāṇo ca. Tesu eko brahmacārī, eko sadāra-santuṭṭho. **Mamabhattā** ti mama santakaṃ bhattaṃ (3.0244) etesanti mamabhattā. **Mamayānā** ti mama santakaṃ yānaṃ etesanti mamayānā. **Jīvikāya dātā** ti jīvita-vuttiṃ dātā. **Vīmaṃsamānoti** upaparikkhamāno. Tadā kira rājā niddaṃ anokkantaova okkanto viya hutvā nipajji. Atha te thapatayo “katarasmim disābhāge bhagavā” ti pucchitvā “asukasmim nāmā” ti sutvā mantayiṃsu- “yena sammāsambuddho, tena sīse kate rājā pādato hoti. Yena rājā, tena sīse kate satthā pādato hoti, kiṃ karissāmā” ti? Tato nesaṃ etadahosi- “rājā kuppamāno yaṃ amhākaṃ deti, taṃ acchindeyya. Na kho pana mayaṃ sakkoma jānamānā satthāraṃ pādato kātun” ti rājānaṃ pādato katvā nipajjiṃsu. Taṃ sandhāya ayaṃ rājā evamāha.

374. Pakkāmī ti gandhakuṭito nikkhamitvā kārāyanassa ṭhitatṭhānaṃ gato, taṃ tattha adisvā khandhāvāraṭṭhānaṃ gato, tatthāpi aññaṃ adisvā taṃ itthiṃ pucchi. Sā sabbaṃ pavattiṃ ācikkhi. Rājā- “na idāni mayā ekakena tattha gantabbaṃ, rājagahaṃ gantvā bhāgineyyena saddhiṃ āgantvā mayhaṃ rajjaṃ gaṇhissāmī” ti rājagahaṃ gacchanto antarāmagge kaṇājakabhattañceva bhuñji, bahala-udakañca pivi. Tassa sukhumālapakatikassa āhāro na sammā pariṇāmi. So rājagahaṃ pāpuṇantopi vikāle dvāresu pihitesu pāpuṇi. “Ajja sālāyaṃ sayitvā sve mayhaṃ bhāgineyyaṃ passissāmī” ti bahinagare sālāya nipajji. Tassa rattibhāge uṭṭhānāni pavattiṃsu, katipayavāre bahi nikkhami. Tato paṭṭhāya padasā gantuṃ asakkonto tassā itthiyā aṅke nipajjitvā balavapaccūse kālamakāsi. Sā tassa matabhāvaṃ ñatvā- “dvīsu rajjesu rajjaṃ kāretvā idāni parassa bahinagare anāthasālāya anāthakālakiriyaṃ katvā nipanno mayhaṃ sāmī kosalarājā” ti-ādīni vadamānā uccāsaddena paridevituṃ ārabhi. Manussā sutvā rañño ārocesuṃ. Rājā āgantvā disvā sañjānitvā āgatakāraṇaṃ ñatvā mahāparihārena sarīrakiccaṃ karitvā “viṭaṭūbhaṃ gaṇhissāmī” ti bheriṃ carāpetvā balakāyaṃ sannipātesi. Amaccā pādesu patitvā- “sace, deva, tumhākaṃ mātulo arogo assa, tumhākaṃ gantuṃ yuttaṃ bhaveyya, idāni pana viṭaṭūbhopi tumhe (3.0245) nissāya chattaṃ ussāpetuṃ arahatiyevā” ti saññāpetvā nivāresuṃ.

Dhammacetiyanī ti dhammassa cittikāravacanāni. Tīsu hi ratanesu yattha katthaci cittikāre kate sabbattha katoyeva hoti, tasmā bhagavati cittikāre kate dhammopi katova hotiti bhagavā “dhammacetiyanī” ti āha. **Ādibrahmacariyakānī** ti maggabrahmacariyassa ādibhūtāni, pubbabhāgapaṭipattibhūtānī attho. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

10. Kaṇṇakatthalasuttavaṅṅanā

375. Evaṃ me sutanti kaṇṇakatthalasuttaṃ. Tattha **uruññāyanti uruññāti** tassa raṭṭhassapi nagarassapi etadeva nāmaṃ, bhagavā uruññānagaraṃ upanissāya viharati. **Kaṇṇakatthale migadāyeti** tassa nagarassa avidūre kaṇṇakatthalaṃ nāma eko ramaṇiyo bhūmibhāgo atthi, so migānaṃ abhayatthāya dinnattā migadāyoti vuccati, tasmim kaṇṇakatthale migadāye. **Kenacideva karaṇiyenāti** na añña, anantarasutte vuttakaraṇiyeneva. **Somā ca bhagini sakulā ca bhagini** Ti imā dve bhaginiyo rañño pajāpatiyo. **Bhattābhihāreti** bhattaṃ abhiharaṇaṭṭhāne. Rañño bhuñjanaṭṭhānañhi sabbāpi orodhā kaṭacchu-ādīni gahetvā rājānaṃ upaṭṭhātuṃ gacchanti, tāpi tatheva agamaṃsu.

376. Kiṃ pana, mahārājāti kasmā evamāha? Rañño garahaparimocanattaṃ. Evañhi parisā cinteyya- “ayaṃ rājā āgacchamānova mātugāmānaṃ sāsanaṃ āroceti, mayaṃ attano dhammatāya bhagavantaṃ daṭṭhuṃ āgatoti maññāma, ayaṃ pana mātugāmānaṃ sāsanaṃ gahetvā āgato, mātugāmadaṃso maññe, esa pubbepi imināva kāraṇena āgacchatī”ti. Pucchito pana so attano āgamanakāraṇaṃ kathessati, evamassa ayaṃ garahā na uppajjissatīti garahamocanattaṃ evamāha.

378. Abbhudāhāsī Ti (3.0246) kathesi. **Sakideva sabbam ussati sabbam dakkhīti** yo ekāvajjanena ekacittena atītānāgatapaccuppannaṃ sabbam ussati vā dakkhīti vā, so natthīti attho. Ekena hi cittena atītaṃ sabbam jānissāmīti āvajjivāpi atītaṃ sabbam jānitum na sakkā, ekadesameva jānāti. Anāgatapaccuppannaṃ pana tena cittena sabbeneva sabbam na jānātīti. Esa nayo itaresu. Evaṃ ekacittavasenāyaṃ pañho kathito. **Heturūpanti** hetusabhāvaṃ kāraṇajātikaṃ. **Saheturūpanti** sakāraṇajātikaṃ. **Samparāyikāhaṃ, bhanteti** samparāyaguṇaṃ ahaṃ, bhante, pucchāmi.

379. Pañcimānīti imasmim sutte pañca padhāniyaṅgāni lokuttaramissakāni kathitāni. Kathinaṅgaṇavāsīcūḷasamuddatthero pana “tumhākaṃ, bhante, kiṃ rucati”ti vutte “mayhaṃ lokuttarānevāti rucati”ti āha. **Padhānavemattatanti** padhānanānattaṃ. Aññādisameva hi puthujjanassa padhānaṃ, aññādisaṃ sotāpannassa, aññādisaṃ sakadāgāmino, aññādisaṃ anāgāmino, aññādisaṃ arahato, aññādisaṃ asītimahāsāvakaṇaṃ, aññādisaṃ dvinnaṃ aggasāvakaṇaṃ, aññādisaṃ paccekabuddhānaṃ, aññādisaṃ sabbaññubuddhānaṃ. Puthujjanassa padhānaṃ sotāpannassa padhānaṃ na pāpuṇāti ...pe... paccekabuddhassa padhānaṃ sabbaññubuddhassa padhānaṃ na pāpuṇāti. Imamatthaṃ sandhāya “padhānavemattataṃ vadāmi”ti āha. **Dantakāraṇaṃ gaccheyyunti** yaṃ akūṭakaraṇaṃ, anavacchindanaṃ, dhurassa acchindananti dantesu kāraṇaṃ dissati, taṃ kāraṇaṃ upagaccheyyunti attho. **Dantabhūmī**ti dantehi gantabbabhūmiṃ. **Assaddhoti**-ādīsu puthujjanasotāpannasakadāgāmi-anāgāmino cattāropi assaddhā

nāma. Puthujjano hi sotāpannessa saddhaṃ appattoti assaddho, sotāpanno saka-
dāgāmissa, sakadāgāmī anāgāmissa, anāgāmī arahato saddhaṃ appattoti
assaddho, ābādho arahatopi uppajjati pañcapi **bahvābādhā nāma** honti. Ariyasā-
vakassa pana saṭho māyāvīti nāmaṃ natthi. Teneva thero- “pañca padhāniya-
ṅgāni lokuttarāni kathitānīti mayhaṃ rucati”ti āha. Assakhaḷuṅkasuttante pana-
“tayo ca, bhikkhave, assakhaḷuṅke tayo ca purisakhaḷuṅke desessāmi”ti (a. ni.
3.141) ettha ariyasāvakkassāpi sambodhināmaṃ āgataṃ (3.0247), tassa vasena
lokuttaramissakā kathitāti vuttaṃ. Puthujjano pana sotāpattimaggavīriyaṃ asa-
mpatto ...pe... anāgāmī arahattamaggavīriyaṃ asampattoti kusitopi assaddho
viya cattārova honti, tathā duppañño.

Evam panettha opammasaṃsandanaṃ veditabbaṃ- adantahatthi-ādayo viya
hi maggapadhānarahito puggalo. Dantahatthi-ādayo viya maggapadhānavā.
Yathā adantā hatthi-ādayo kūṭākāraṃ akatvā avicchinditvā dhuraṃ apātetvā
dantagamaṃ vā gantuṃ dantabhūmiṃ vā pattuṃ na sakkonti, evamevaṃ
maggapadhānarahito maggapadhānavatā pattabbaṃ pāpuṇituṃ nibbattetabbaṃ
guṇaṃ nibbattetuṃ na sakkoti. Yathā pana dantahatthi-ādayo kūṭākāraṃ akatvā
avicchinditvā dhuraṃ apātetvā dantagamaṃ vā gantuṃ dantabhūmiṃ vā
pattuṃ sakkonti, evamevaṃ maggapadhānavā maggapadhānavatā pattabbaṃ
pāpuṇituṃ nibbattetabbaṃ guṇaṃ nibbattetuṃ sakkoti. Idaṃ vuttaṃ hoti- “sotāpa-
ttimaggapadhānavā sotāpattimaggapadhānavatā pattokāsaṃ pāpuṇituṃ nibbatte-
tabbaṃ guṇaṃ nibbattetuṃ sakkoti ...pe... arahattamaggapadhānavā arahatta-
maggapadhānavatā pattokāsaṃ pāpuṇituṃ nibbattetabbaṃ guṇaṃ nibbattetuṃ
sakkoti”ti.

380. Sammappadhānāti maggapadhānena sammappadhānā. **Na kiñci nānāka-
raṇaṃ vadāmi yadidaṃ vimuttiyā vimuttinti** yaṃ ekassa phalavimuttiyā itarassa
phalavimuttiṃ ārabha nānākaṇaṃ vattabbaṃ siyā, taṃ na kiñci vadāmi attho.
Acciyā vā accinti acciyā vā accimhi. Sesapadadvayepi eseva nayo, bhummatthe
hi etaṃ upayogavacanaṃ. **Kim pana tvam, mahārājāti,**

mahārāja, kiṃ tvam? “Santi devā cātumahārājikā, santi devā tāvatimsā ...pe... santi devā paranimmitavasavattino, santi devā tatuttarin”ti evaṃ devānaṃ atthibhāvaṃ na jānāsi, yena evaṃ vadesīti. Tato atthibhāvaṃ jānāmi, manussalokaṃ pana āgacchanti nāgacchantīti idaṃ pucchanto **yadi vā te, bhanteti-ādimāha. Sabyābajjhāti** sadukkhā, samucchedappahānena appahīnacetasikadukkhā. **Āgantāro**ti upapattivasena āgantāro. **Abyābajjhāti** samucchinnadukkhā. **Anāgantāro**ti upapattivasena anāgantāro.

381. Pahotīti (3.0248) sakkoti. Rājā hi puññavantampi lābhasakkārasampannaṃ yathā na koci upasaṅkamati, evaṃ karonto tamhā ṭhānā cāvetuṃ sakkoti. Taṃ apuññavantampi sakalagāmaṃ piṇḍāya caritvā yāpanamattaṃ alabhantaṃ yathā lābhasakkārasampanno hoti, evaṃ karonto tamhā ṭhānā cāvetuṃ sakkoti. Brahmācariyavantampi itthīhi saddhiṃ sampayojetvā sīlavināsaṃ pāpento balakkārena vā uppabbājento tamhā ṭhānā cāvetuṃ sakkoti. Abrahmācariyavantampi sampannakāmaguṇaṃ amaccaṃ bandhanāgāraṃ pavesetvā itthīnaṃ mukhampi passituṃ adento tamhā ṭhānā cāveti nāma. Raṭṭhato pana yaṃ icchati, taṃ pabbājeti nāma.

Dassanāyapi nappahontīti kāmāvacare tāva abyābajjhe deve sabyābajjhā devā cakkhuvīññāḍadassanāyapi nappahontī. Kasmā? Arahato tattha ṭhānābhāvato. Rūpāvacare pana ekavimānasmimyeva tiṭṭhanti ca nisīdanti cāti cakkhuvīññāḍadassanāya pahontī, etehi diṭṭhaṃ pana sallakkhitaṃ paṭividdhaṃ lakkhaṇaṃ daṭṭhuṃ sallakkhitaṃ paṭivijjhitaṃ na sakkontīti ñāḍacakkhunā dassanāya nappahontī, uparideve ca cakkhuvīññāḍadassanānenāpīti.

382. Ko nāmo ayaṃ, bhanteti rājā therāṃ jānantopi ajānanto viya pucchati. Kasmā? Pasaṃsitukāmatāya. **Ānandarūpoti** ānandasabhāvo. Brahmāpucchāpi vuttanayeneva veditabbā. **Atha kho aññataro purisoti** sā kira kathā viṭaṭūbheneva kathitā, te “tayā kathitā, tayā kathitā”ti kupitā aññamaññaṃ imasmimyeva ṭhāne attano attano balakāyaṃ uṭṭhāpetvā kalahampi kareyyunti nivāraṇatthaṃ so rājapuriso etadavoca. Sesāṃ sabbattha uttānameva. Ayaṃ pana desanā neyyapuggalassa vasena niṭṭhitāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Kaṇṇakatthalasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Catutthavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Brāhmaṇavaggo

1. Brahmāyusuttavaṇṇanā

383. Evaṃ (3.0249) **me sutanti** brahmāyusuttaṃ. Tatha **mahatā bhikkhusaṅghena saddhinti mahatā**ti guṇamahattenapi mahatā, saṅkhyāmahattenapi. So hi bhikkhusaṅghe guṇehipi mahā ahosi appicchatādiguṇasamannāgatattā, saṅkhyāyapi mahā pañcasatasāṅkhyattā. Bhikkhūnaṃ saṅghena **bhikkhusaṅghena**, diṭṭhi-sīlasāmaññasāṅghātasāṅkhātena samaṇagaṇenāti attho. **Saddhinti ekato. Pañcamattehi bhikkhusatehī**ti pañca mattā etesanti pañcamattāni. Mattāti pamāṇaṃ vuccati, tasmā yathā bhojane mattaññūti vutte bhojane mattaṃ jānāti pamāṇaṃ jānātīti attho hoti, evamidhāpi tesam bhikkhusatānaṃ pañcamattā pañcapamāṇanti evamattho daṭṭhabbo. Bhikkhūnaṃ satāni bhikkhusatāni. Tehi **pañcamattehi bhikkhusatehi**.

Vīsavassasatikoti vīsādhikavassasatiko. **Tiṇṇaṃ vedānanti** iruvedayajuvedasā-mavedānaṃ. Oṭṭhapahatakaraṇavasena pāraṃ gatoti **pāragū**. Saha nighaṇḍunā ca keṭubhena ca **sanighaṇḍukeṭubhānaṃ, nighaṇḍūti** nāmanighaṇṭurukkhādīnaṃ vevacanappakāsakaṃ satthaṃ. **Keṭubhanti** kiriyākappavikappo kavīnaṃ upakārāya satthaṃ. Saha akkharappabhedena **sakkharappabhedānaṃ. Akkharappa-bhedoti** sikkhā ca nirutti ca. **Itihāsapañcamānanti** āthabbaṇavedaṃ catutthaṃ katvā “itiha āsa itiha āsā”ti īdisavacanappaṭisaṃyutto purāṇakathāsāṅkhāto itihāso pañcamo etesanti itihāsapañcamā, tesam **itihāsapañcamānaṃ**. Padañca tadavasesaṅca byākaraṇaṃ adhiyati pavedeti cāti **padako veyyākaraṇo. Lokāyatam** vuccati vitaṇḍavādasatthaṃ. **Mahāpurisalakkhaṇanti** mahāpurisānaṃ buddhādīnaṃ lakkhaṇadīpakaṃ dvādasasahassaganthappamāṇaṃ satthaṃ, yatha soḷasasahassagāthāparimāṇāya **buddhamantā** nāma ahesuṃ, yesaṃ vasena “iminā lakkhaṇena samannāgatā buddhā nāma honti, iminā pacceka-buddhā nāma honti, iminā dve aggasāvaka, asītimahāsāvaka, buddhamātā, buddhapitā, aggupatṭhāko, aggupatṭhāyikā, rājā cakkavattī”ti ayaṃ viseso (3.0250) ñāyati. **Anavayoti** imesu lokāyatamahāpurisalakkhaṇesu anūno paripūrakārī, avayo na hotīti vuttaṃ hoti. Avayo nāma yo tāni atthato ca ganthato ca sandhāretuṃ na sakkoti. **Assosi khoti**-ādīsu yaṃ vattabbaṃ siyā, taṃ sāleyyakasutte (ma. ni. 1.439 ādayo) vuttameva.

384. Ayaṃ tātāti ayaṃ mahallakatāya gantuṃ asakkonto māṇavaṃ āmantetvā evamāha. Apica esa brāhmaṇo cintesi “imasmim loke ‘ahaṃ buddho ahaṃ buddho’ti uggatassa nāmaṃ gahetvā bahū janā vicaranti, tasmā na me anussavamatteneva upasaṅkamtuṃ yuttaṃ. Ekaccañhi upasaṅkamantassa apakkamanampi garu hoti, anathopi uppajjati. Yaṃnūnāhaṃ mama antevāsikaṃ pesetvā ‘buddho vā no vā’ti jānitvā upasaṅkameyyan”ti tasmā māṇavaṃ āmantetvā “ayaṃ tātā”ti-ādīmāha. **Taṃ bhavantanti** tassa bhavato. **Tathā santamyevāti** tathā sato-yeva. Idañhi itthambhūtākhyānatthe upayogavacanaṃ. **Yathā kathaṃ panāhaṃ, bhoti** ettha kathaṃ panāhaṃ, bho, taṃ bhavantaṃ gotamaṃ jānissāmi, yathā sakkā so ñātuṃ, tathā me ācikkhāti attho. **Yathāti** vā nipātamattamevetam. **Kathanti** ayaṃ ākārapucchā, kenākārenāhaṃ bhavantaṃ gotamaṃ jānissāmiti

attho.

Evam vutte kira nam upajjhāyo- “kim tvam, tāta, pathaviyam ṭhito pathaviṃ na passāmīti viya candimasūriyānaṃ obhāse ṭhito candimasūriye na passāmīti viya vadasī”ti-ādīni vatvā jānanākāraṃ dassento **āgatāni kho tātāti**-ādīmāha. Tattha **mantesūti** vedesu. Tathāgato kira uppajjissatīti paṭikacceva suddhāvāsā devā vedesu lakkhaṇāni pakkhipitvā “buddhamantā nāma ete”ti brāhmaṇavesena vede vācenti “tadanusārena mahesakkhā sattā tathāgataṃ jānissanti”ti. Tena pubbe vedesu mahāpurisalakkhaṇāni āgacchanti. Parinibbute pana tathāgate anukkamena antaradhāyanti, tena etarahi natthi. **Mahāpurisassāti** paṇidhisamādānañña-karuṇādiguṇamahato purisassa. **Dveyeva gatiyoti** dve eva niṭṭhā. Kāmañcāyaṃ gatisaddo- “pañca kho imā (3.0251), sārīputta, gatiyo”ti-ādīsu (ma. ni. 1.153) bhavabhede vattati, “gati migānaṃ pavanan”ti-ādīsu (pari. 339) nivāsaṭṭhāne, “evam adhimattagatimanto”ti-ādīsu (ma. ni. 1.161) paññāya, “gatigatan”ti-ādīsu visaṭabhāve, idha pana niṭṭhāyaṃ vattatīti veditabbo. Tattha kiñcāpi yehi samannāgato rājā hoti, na teheva buddho hoti, jātisāmaññato pana tāniyeva tānīti vuccanti. Tena vuttaṃ- “yehi samannāgatassā”ti. **Sace agāraṃ ajjhāvasatīti** yadi agāre vasati, rājā hoti cakkavattī. Catūhi acchariyadhammehi saṅgahavatthūhi ca lokaṃ rañjanato **rājā**. Cakkaratanaṃ vatteti, catūhi sampatticakkehi vatteti, tehi ca paraṃ vatteti, parahitāya ca iriyāpathacakkānaṃ vatto etasmiṃ atthīti **cakkavattī**. Ettha ca rājāti sāmaññaṃ, cakkavattīti visesanaṃ. Dhammena caratīti **dhammiko**, ñāyena samena vattatīti attho. Dhammena rajjaṃ labhitvā rājā jātoti **dhammarājā**. Parahitadhammakaraṇena vā **dhammiko**, attahitadhammakaraṇena **dhammarājā**. Caturantāya issaroti **cāturanto**, catusamuddantāya catubbidhadīpabhūsitāya ca pathaviyā issaroti attho. Ajjhattaṃ kopādīpaccatthike bahiddhā ca sabbarājāno vijesīti **vijitāvī**. **Janapadatthāvariyaṃ** patto janapade thāvarabhāvaṃ dhuvabhāvaṃ patto, na sakkā kenaci cāletuṃ, janapado vā tamhi thāvariyaṃ patto anussukko sakammanirato acalo asampavedhīti janapadatthāvariyaṃ patto. **Seyyathidanti** nipāto, tassa tāni katamānīti attho. **Cakkaratananti**-ādīsu cakkāñca taṃ ratijananatthena ratanañcāti **cakkaratanaṃ**. Eseva nayo sabbattha.

Imesu pana ratanesu ayaṃ cakkavattirājā cakkaratanena ajjitaṃ jināti, hatthi-asseratanehi vijite yathāsukhaṃ anuvicarati, pariṇāyakaratanena vijitamanurakkhati, sesehi upabhogasukhamanubhavati. Paṭhamena cassa ussāhasattiyogo, hatthi-assagahapatiratanehi pabhusattiyogo, pacchimena mantasattiyogo supari-puṇṇo hoti, itthimaṇiratanehi tividhasattiyogaphalaṃ. So itthimaṇiratanehi bhogasukhamanubhavati, sesehi (3.0252) issariyasukhaṃ. Visesato cassa purimāni tīṇi adosakusalamūlajanitakammānubhāvena sampajjanti, majjhimāni alobhaku-salamūlajanitakammānubhāvena, pacchimamekaṃ amohaku-salamūlajanitakammānubhāvenāti veditabbaṃ. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana bojjaṅgasamūyutte ratanasuttassa (sam. ni. 5.222-223) upadesato gahetabbo. Apica bālapaṇḍitasuttepi (ma. ni. 3.255) imesaṃ ratanānaṃ uppattikkamena saddhiṃ vaṇṇanā āgami-ssati.

Parosahassanti atirekasahassaṃ. **Sūrāti** abhīrukajātikā. **Viraṅgarūpāti** devapu-

ttasadisakāyā, evaṃ tāva eke vaṇṇayanti, ayaṃ panettha sabhāvo- **vīrā**ti uttama-
sūrā vuccanti. Vīraṇaṃ aṅgaṃ vīraṅgaṃ, vīrakāraṇaṃ vīriyanti vuttaṃ hoti.
Vīraṅgaṃ rūpaṃ etesanti **vīraṅgarūpā**, vīriyamayasarīrā viyāti vuttaṃ hoti. **Parase-**
nappamaddanāti sace paṭimukhaṃ tiṭṭheyya parasenā, taṃ maddituṃ samatthāti
adhippāyo. **Dhammenā**ti “pāṇo na hantabbo”ti-ādinā pañcasīladhammena.

Arahaṃ hoti sammāsambuddho loke vivaṭṭacchadoti ettha rāgadosamohamāna-
diṭṭhi-avijjāduccaritachadanehi sattahi paṭicchanne kilesandhakāraloke taṃ
chadanaṃ vivaṭṭetvā samantato sañjātāloko hutvā ṭhitoti **vivaṭṭacchado**. Tattha
paṭhamena padena pūjārahata, dutiyena tassā hetu yasmā sammāsambuddhoti,
tatiyena buddhattahetubhūtā vivaṭṭacchadatā vuttāti veditabbā. Atha vā vivaṭṭo ca
vicchado cāti **vivaṭṭacchado**, vaṭṭarahito chadanarahito cāti vuttaṃ hoti. Tena
araṃ vaṭṭābhāvena, sammāsambuddho chadanābhāvenāti evaṃ purimapada-
dvayasseva hetudvayaṃ vuttaṃ hoti. Dutiyavesārajjena cettha purimasiddhi,
paṭhamena dutiyasiddhi, tatiyacatutthehi tatiyasiddhi hoti. Purimaṅca dhamma-
cakkhuṃ, dutiyaṃ buddhacakkhuṃ, tatiyaṃ samantacakkhuṃ sādhetītipi vedi-
tabbaṃ. **Tvaṃ mantānaṃ paṭiggahetāti** imināssa sūrabhāvaṃ janeti.

385. Sopi tāya ācariyakathāya lakkhaṇesu vigatasammoho ekobhāsajāto viya
buddhamante sampassamāno **evaṃ, bhoti** āha. Tassattho- yathā, bho, maṃ tvaṃ
vadasi, evaṃ karissāmīti. **Samannesī**ti gavesi, ekaṃ dveti vā gaṇayanto samā-
naya. **Addasā khoti** (3.0253) kathaṃ addasa? Buddhānañhi nisinnānaṃ vā nipa-
nnānaṃ vā koci lakkhaṇaṃ pariyesituṃ na sakkoti, ṭhitānaṃ pana caṅkama-
ntānaṃ vā sakkoti. Tasmā lakkhaṇapariyesanattaṃ āgataṃ disvā buddhā uṭṭhā-
yāsanā tiṭṭhanti vā caṅkamaṃ vā adhiṭṭhanti. Iti lakkhaṇadassanānurūpe iriyā-
pathe vattamānassa addasa. **Yebhuyyenāti** pāyena, bahukāni addasa, appāni na
addasāti attho. Tato yāni na addasa, tesam dīpanattaṃ vuttaṃ **ṭhapetvā dveti**.
Kaṅkhatīti “aho vata passeyyan”ti patthanaṃ uppādeti. **Vicikicchati**ti tato tato tāni
vicinanto kicchati na sakkoti daṭṭhuṃ. **Nādhimuccatī**ti tāya vicikicchāya sanni-
ṭṭhānaṃ na gacchati. **Na sampasīdatī**ti tato “paripuṇṇalakkhaṇo ayan”ti bhagavati
pasādaṃ nāpajjati. Kaṅkhāya vā dubbalā vimati vuttā, vicikicchāya majjhimā, ana-
dhimuccanatāya balavatī, asampasādena tehi tīhi dhammehi cittassa kālussiya-
bhāvo. **Kosohiteti** vatthikosena paṭicchanne. **Vatthaguyheti** aṅgajāte. Bhagavato
hi vāraṇasseva kosohitavatthaguyhaṃ suvaṇṇavaṇṇaṃ padumagabbhasamānaṃ,
taṃ so vatthapaṭicchannattā, antomukhagatāya ca jivhāya pahūtabhāvaṃ asalla-
kkhento tesu dvīsu lakkhaṇesu kaṅkhī ahosi

vicikicchī.

Atha kho bhagavāti atha bhagavā cintesi- “sacāhaṃ imassa etāni dve lakkhaṇāni na dassessāmi, nikkāṅkha na bhavissati. Etassa kaṅkhāya sati ācariyopissa nikkāṅkha na bhavissati, atha maṃ dassanāya na āgamissati, anāgato dhammaṃ na sossati, dhammaṃ asuṇanto tīṇi sāmāññaphalāni na sacchikarissati. Etasmiṃ pana nikkāṅkhe ācariyopissa nikkāṅkha maṃ upasaṅkamitvā dhammaṃ sutvā tīṇi sāmāññaphalāni sacchikarissati. Etadatthaṃyeva ca mayā pāramiyo pūritā. Dassessāmissa tāni lakkhaṇāni”ti.

Tathārūpaṃ iddhābhisaṅkhāramakāsi. Kathaṃrūpaṃ? Kimettha aññaena vattabbaṃ? Vuttametam nāgasenatthereneva milindarañña puṭṭhena-

Āha ca dukkaraṃ, bhante nāgasena, bhagavatā katanti. Kiṃ mahārājāti? Mahājanena hirikaraṇokāsaṃ brahmāyubrāhmaṇassa ca antevāsi-uttarassa ca bāvariya-ssā antevāsīnaṃ soḷasabrāhmaṇānaṃca selassa ca brāhmaṇassa antevāsīnaṃ tisatamaṇavānaṃca dassesi, bhanteti. Na, mahārāja, bhagavā gūyaṃ (3.0254) dasseti, chāyaṃ bhagavā dasseti, iddhiyā abhisaṅkharitvā nivāsananivatthaṃ kāyabandhanabaddhaṃ cīvarapārutaṃ chāyārūpakamattaṃ dassesi mahārājāti. Chāyaṃ diṭṭhe sati diṭṭhoyeva. Nanu, bhanteti? Tiṭṭhatetaṃ, mahārāja, hadaya-rūpaṃ disvā bujjanakasatto bhavya, hadayamaṃsaṃ nīharitvā dasseyya sammāsambuddhoti. Kallosi, bhante nāgasenāti.

Ninnāmetvāti nīharitvā. **Anumasīti** kathinasūciṃ viya katvā anumajji. Tathā karaṇena cettha mudubhāvo, kaṇṇasotānumasanena dīghabhāvo, nāsikasotānumasanena tanubhāvo, nalāṭacchādanena puthulabhāvo pakāsītōti veditabbo. **Ubhopi kaṇṇasotānīti**-ādīsu cettha buddhānaṃ kaṇṇasotesu malaṃ vā jallikā vā natthi, dhovitvā ṭhapitarajatapanālikā viya honti, tathā nāsikasotesu, tānīpi hi suparikammakatakañcanapanālikā viya ca maṇipānālikā viya ca honti. Tasmā jivhaṃ nīharitvā kathinasūciṃ viya katvā mukhapariyante upasaṃharanto dakkhiṇakaṇṇasotaṃ pavesetvā tato nīharitvā vāmakaṇṇasotaṃ pavesesi, tato nīharitvā dakkhiṇanāsikasotaṃ pavesetvā tato nīharitvā vāmanāsikasotaṃ pavesesi, tato nīharitvā puthulabhāvaṃ dassento rattavalāhakena aḍḍhacandaṃ viya ca suvaṇṇapattaṃ viya ca rattakambalapaṭalena vijjūjotasadisāya jivhāya kevalakappaṃ nalāṭamaṇḍalaṃ paṭicchādesi.

Yaṃnūnāhanti kasmā cintesi? Ahañhi mahāpurisalakkhaṇāni samannesitvā gato “diṭṭhāni te, tāta, mahāpurisalakkhaṇāni”ti ācariyena pucchito “āma, ācariyā”-ti vattum sakkhissāmi. Sace pana maṃ “kiriyaṅkaraṇamassa kīdisan”ti pucchissati, taṃ vattum na sakkhissāmi, na jānāmīti vutte pana ācariyo kujjhissati “nanu tvaṃ mayā sabbampetaṃ jānanatthāya pesito, kasmā ajānitvā āgatosī”ti, tasmā yannūnāhanti cintetvā anubandhi. Bhagavā nhānaṭṭhānaṃ mukhadhovaṇaṭṭhānaṃ sarīrapaṭijagganaṭṭhānaṃ rājarājamahāmattādīnaṃ orodhehi saddhiṃ parivāretvā nisinnaṭṭhānanti imāni cattāri ṭhānāni ṭhapetvā sesaṭṭhānesu antamaso ekagandhakuṭiyampi okāsamakāsi.

Gacchante (3.0255) gacchante kāle- “ayaṃ kira brahmāyubrāhmaṇassa māṇavo uttaro nāma ‘buddho vā no vā’ti tathāgatassa buddhabhāvaṃ vīmaṃ-

santo carati, buddhavīmaṃsako nāmāyan”ti pākaṭo jāto. Yamhi yamhi ṭhāne buddhā vasanti, pañca kiccāni katāneva honti, tāni heṭṭhā dassitāneva. Tattha pacchābhattaṃ alaṅkatadhammāsane nisīditvā dantakhacitaṃ cittabijaniṃ gahetvā mahājanassa dhammaṃ desente bhagavati uttaroṇi avidūre nisīdati. Dhammassavanapariyosāne saddhā manussā svātanāya bhagavantaṃ nimaṇṭetvā māṇavampi upasaṅkamitvā evaṃ vadanti- “tāta, amhehi bhagavā nimaṇṭito, tvampi bhagavatā saddhiṃ āgantvā amhākaṃ gehe bhattaṃ gaṇheyyāsi”ti. Punadivase tathāgato bhikkhusaṅghaparivuto gāmaṃ pavisati, uttaroṇi padavāre padavāre pariggaṇhanto padānupadiko anubandhati. Kulagehaṃ pavitṭhakāle dakkhiṇodakaggahaṇaṃ ādiṃ katvā sabbaṃ olokeno nisīdati. Bhattakiccāvasāne tathāgatassa pattaṃ bhūmiyaṃ ṭhapetvā nisinnakāle māṇavakassa pātarāsa-bhattaṃ sajjenti. So ekamante nisinno bhuñjitvā puna āgantvā satthu santike ṭhatvā bhattānumodanaṃ sutvā bhagavatā saddhiṃyeva vihāraṃ gacchati.

Tattha bhagavā bhikkhūnaṃ bhattakiccāpariyosānaṃ āgamenta gandhamaṇḍalamāle nisīdati. Bhikkhūhi bhattakiccaṃ katvā pattacīvaraṃ paṭisāmetvā āgamma vanditvā kāle ārocite bhagavā gandhakuṭiṃ pavisati, māṇavopi bhagavatā saddhiṃyeva gacchati. Bhagavā parivāretvā āgataṃ bhikkhusaṅghaṃ gandhakuṭippamukhe ṭhito ovaditvā uyyojetvā gandhakuṭiṃ pavisati, māṇavopi pavisati. Bhagavā khuddakamañce appamattakaṃ kālaṃ nisīdati, māṇavopi avidūre olokeno nisīdati. Bhagavā muhuttaṃ nisīditvā sīsokkamaṇaṃ dasseti,- “bhoto gotamassa vihāraṇe bhavissati”ti māṇavo gandhakuṭidvāraṃ pidahanto nikkhamitvā ekamantaṃ nisīdati. Manussā purebhattaṃ dānaṃ datvā bhuttaṃ pātarāsaṃ samādinna-uposathaṅgā suddhuttarāsaṅgā mālāgandhādihathā dhammaṃ suṇissā-māti vihāraṃ āgacchanti, cakkavattino khandhāvāraṭṭhānaṃ viya hoti.

Bhagavā muhuttaṃ sīhaseyyaṃ kappetvā vuṭṭhāya pubbabhāgena paricchinḍitvā samāpattiṃ samāpajjati. Samāpattito vuṭṭhāya mahājanassa āgatabhāvaṃ ṇatvā (3.0256) gandhakuṭito nikkhamma mahājanaparivuto gandhamaṇḍalamālaṃ gantvā paññattavarabuddhāsanagato parisāya dhammaṃ deseti. Māṇavopi avidūre nisīditvā- “kiṃ nu kho samaṇo gotamo gehassitavasena parisāṃ ussādentovā apasādentovā dhammaṃ deseti, udāhu no”ti akkharakkharaṃ padaṃ padaṃ pariggaṇhāti. Bhagavā tathāvidhaṃ kathaṃ akathetvāva kālaṃ ṇatvā desanaṃ niṭṭhāpesi. Māṇavo iminā niyāmena pariggaṇhanto satta māse ekato vicarivā bhagavato kāyadvārādīsu aṇumattampi avakkhalitaṃ na addasa. Anacchariya-ñcetaṃ, yaṃ buddhabhūtaṃ manussabhūto māṇavo na passeyya, yassa bodhisattabhūtaṃ chabbassāni padhānabhūmiyaṃ amanussabhūto māro devaputto gehassitavitakkamattampi adisvā buddhabhūtaṃ ekasaṃvaccharaṃ anubandhitvā kiñci apassanto-

“Satta vassāni bhagavantaṃ, anubandhiṃ padāpadaṃ;

otāraṃ nādhigacchissaṃ, sambuddhassa satimato”ti. (su. ni. 448)-

Ādigāthāyo vatvā pakkāmi. Tato māṇavo cintesi- “ahaṃ bhavantaṃ gotamaṃ satta māse anubandhamāno kiñci vajiṃ na passāmi. Sace panāhaṃ aññepi satta māse satta vā vassāni vassasataṃ vā vassasahassaṃ vā anubandheyyaṃ,

nevassa vajjaṃ passeyyaṃ. Ācariyo kho panassa me mahallako, yogakkhemaṃ nāma na sakkā jānituṃ. Samaṇassa gotamassa sabhāvaguṇeneva buddhabhāvaṃ vatvā mayhaṃ ācariyassa ārocessāmi”ti bhagavantaṃ āpucchitvā bhikkhusaṅghaṃ vanditvā nikkhami.

Ācariyassa santikañca pana gantvā- “kacci, tāta uttara, taṃ bhavantaṃ gotamaṃ tathāsantaṃyeva saddo abbhuggato”ti pucchito, “ācariya, kiṃ vadesi? Cakkavāḷaṃ atisambādhaṃ, bhavaggaṃ atinīcaṃ, tassa hi, bhoto gotamassa ākāsaṃ viya apariyanto guṇagaṇo. Tathāsantaṃyeva, bho, taṃ bhavantaṃ gotaman”ti-ādīni vatvā yathādiṭṭhāni dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇāni paṭipāṭiyā ācikkhitvā kiriyasamācāraṃ ācikkhi. Tena vuttaṃ- “atha kho uttaro māṇavo ...pe... ediso ca ediso ca bhavaṃ gotamo tato ca bhiyyo”ti.

386. Tattha (3.0257) **suppatiṭṭhitapādoti** yathā hi aññesaṃ bhūmiyaṃ pādaṃ ṭhapentānaṃ aggatalaṃ vā paṇhi vā passaṃ vā paṭhamaṃ phusati, vemajjhaṃ vā pana chiddaṃ hoti, ukkhipantānampi aggatalādīsu ekakoṭṭhāsova paṭhamaṃ uṭṭhahati, na evaṃ tassa. Tassa pana suvaṇṇapādukatalaṃ viya ekappahārenea sakalaṃ pādatalaṃ bhūmiṃ phusati, bhūmito uṭṭhahati. Tasmā “suppatiṭṭhitapādo kho pana so bhavaṃ gotamo”ti vadati.

Tatridaṃ bhagavato suppatiṭṭhitapādatāya- sacepi hi bhagavā anekasataporisaṃ narakaṃ akkamissāmīti pādaṃ nīharati, tāvadeva ninnaṭṭhānaṃ vātapūritaṃ viya kammārabhastāṃ unnamitvā pathavīsamaṃ hoti, unnataṭṭhānampi anto pavīsati. Dūre akkamissāmīti abhinīharantassa sineruppamaṇopi pabbato seditavettaṅkuro viya namitvā pādasamīpaṃ āgacchati. Tathā hissa yamakapāṭihāriyaṃ katvā yugandharapabbataṃ akkamissāmīti pāde abhinīharato pabbato namitvā pādasamīpaṃ āgato, so taṃ akkamitvā dutiyapādena tāvatīmsabhavanaṃ akkami. Na hi cakkalakkhaṇena patiṭṭhātabbatṭhānaṃ visamaṃ bhavituṃ sakkoti. Khāṇu vā kaṇḍako vā sakkharakathalā vā uccārapassāvo vā kheḷasiṅghāṇikādīni vā purimatarāva apagacchanti, tattha tattheva ca pathaviṃ pavīsanti. Tathāgata tassa hi sīlatejena paññātejena dhammatejena dasannaṃ pāramīnaṃ ānubhāvena ayaṃ mahāpathavī samā mudu pupphābhikiṇṇā hoti. Tatra tathāgato samaṃ pādaṃ nikkhipati, samaṃ uddharati, sabbāvantehi pādatalahi bhūmiṃ phusati.

Cakkānīti dvīsu pādesu dve cakkāni. Tesaṃ arā ca nemi ca nābhi ca pāḷiyaṃ vuttāva. **Sabbākāraparipūrānīti** iminā pana ayaṃ viseso veditabbo- tesaṃ kira cakkānaṃ pādatalassa majjhe nābhi dissati, nābhiparicchinnā vaṭṭalekhā dissati, nābhimukhaparikkhepapaṭṭo dissati, panāḷimukhaṃ dissati, arā dissanti, aresu vaṭṭalekhā dissanti, nemī dissanti, nemimaṇikā dissanti. Idaṃ tāva pāḷi-āgatameva.

Sambahulavāro pana anāgato, so evaṃ daṭṭhabbo- satti siri vaccho nandi sovatiko vaṭṭasako vaḍḍhamānakaṃ macchayugalaṃ bhaddapīṭhaṃ aṅkusaṃ (3.0258) tomaro pāsādo toraṇaṃ setacchattaṃ khaggo tālavaṇṭaṃ morahatthako vāḷabījanī uṇhīsaṃ patto maṇi kusumadāmaṃ niluppalaṃ rattuppalaṃ setuppalaṃ padumaṃ puṇḍarīkaṃ puṇṇaghaṭo puṇṇapāti samuddo cakkavāḷo himavā sineru candimasūriyā nakkhattāni cattāro mahādīpā dveparittadīpasahassāni, antamaso cakkavattirañño parisamaṃ upādāya sabbo cakkalakkhaṇasseva parivāro.

Āyatapaṇhīti dīghapaṇhi, paripuṇṇapaṇhīti attho. Yathā hi aññesaṃ aggapādo dīgho hoti, paṇhimatthake jaṅghā patitṭhāti, paṇhi tacchetvā ṭhapitā viya hoti, na evaṃ tathāgatassa. Tathāgatassa pana catūsu koṭṭhāsesu dve koṭṭhāsā aggapādo hoti, tatiye koṭṭhāse jaṅghā patitṭhāti, catutthe koṭṭhāse āraggena vaṭṭetvā ṭhapitā viya rattakambale geṇḍukasadisā paṇhi hoti.

Dīghaṅgulīti yathā aññesaṃ kāci aṅguli dīghā hoti, kāci rassā, na evaṃ tathāgatassa. Tathāgatassa pana makkaṭasseva dīghahatthapādaṅguliyo mūle thūlā anupubbena gantvā agge tanukā niyyāsateleṇa madditvā vaṭṭitaharitālavatṭisadisā honti. Tena vuttaṃ “dīghaṅgulī”ti.

Mudutalunahatthapādoti sappimaṇḍe osādetvā ṭhapitaṃ satavāravihatakappā-sapaṭalaṃ viya mudū, jātamattakumārassa viya ca niccakālaṃ talunā ca hatthapādā assāti mudutalunahatthapādo.

Jālahatthapādoti na cammena paṭibaddha-aṅgulantaro. Ediso hi phaṇahatthako purisadosena upahato pabbajjampi na labhati. Tathāgatassa pana catasso hatthāṅguliyo pañcapi pādaṅguliyo ekappamāṇā honti, tāsāṃ ekappamāṇattāya yavala-kkhaṇaṃ aññamaññaṃ paṭivijjhivā tiṭṭhati. Athassa hatthapādā kusaleṇa vaḍḍhākinā yojitajālāvātapānasadisā honti. Tena vuttaṃ “jālahatthapādo”ti.

Uddhaṃ patitṭhitagopphakattā ussaṅkhā pādā assāti **ussaṅkhapādo**. Aññesaṃhi piṭṭhipāde gopphakā honti. Tena tesāṃ pādā āṇibaddhā viya thaddhā honti, na yathāsukhaṃ parivattanti, gacchantānaṃ pādatalāni na dissanti (3.0259). Tathāgatassa pana abhiruhitvā upari gopphakā patitṭhahanti. Tenassa nābhito paṭṭhāya uparimakāyo nāvāya ṭhapitasuvaṇṇapaṭimā viya niccalo hoti, adhokāyova iñjati. Sukhena pādā parivattanti. Puratopi pacchatopi ubhayapassesupi ṭhatvā passantānaṃ pādatalāni paññāyanti, na hatthīnaṃ viya pacchatoyeva.

Enijaṅghoti eṇimigasadisajaṅgho maṃsussadena

paripuṇṇajaṅgho, na ekato baddhapiṇḍikamaṃso, samantato samasaṅṅhitena maṃsena parikkhittāhi suvaṭṭitāhi sāligabbhasadisāhi jaṅghāhi samannāgatoti attho.

Anonamantoti anamanto. Etenassa akhujja-avāmanabhāvo dīpito. Avasesajanā hi khujjā vā honti vāmanā vā, khujjānaṃ uparimakāyo aparipuṇṇo hoti, vāmanānaṃ heṭṭhimakāyo. Te aparipuṇṇakāyattā na sakkonti anonamantā jaṅṅukāni parimajjituṃ. Tathāgato pana paripuṇṇa-ubhayakāyattā sakkoti.

Usabhavāraṇādīnaṃ viya suvaṇṇapadumakaṅṅikasadisē kose ohitaṃ paṭi-cchannaṃ vatthaguyhaṃ assāti **kosohitavatthaguyho**. **Vatthaguyhanti** vatthena gūhitabbaṃ aṅgajātaṃ vuccati.

Suvaṇṇavaṇṇoti jātihiṅgulakena majjitvā dīpidāṭhāya ghaṃsitvā gerukapari-kammaṃ katvā ṭhapitaghanaṃ suvaṇṇarūpakasadisoti attho. Etenassa ghanasini-ddhasaṅghasarīrataṃ dassetvā chavivaṇṇadassanattaṃ **kañcanasannibhattacoti** vuttaṃ, purimassa vā vevacanameva etaṃ.

Rajojallanti rajo vā malaṃ vā. **Na upalimpati** na laggati, padumapalāsato udakabindu viya vivaṭṭati. Hatthadhovanapādadhovanādīni pana utuggahaṅgathāya ceva dāyakānaṃ puññaphalathāya ca buddhā karonti, vattasīsenāpi ca karontiyeva. Senāsaṅghaṃ pavisantena hi bhikkhunā pāde dhovivā pavisitabbanti vuttametaṃ.

Uddhaggalomoti āvaṭṭapariyosāne uddhaggāni hutvā mukhasobhaṃ ullokayamānāni viya ṭhitāni lomāni assāti uddhaggalomo.

Brahmujugattoti (3.0260) brahmā viya ujugatto, ujumeva uggatadīghasarīro. Yebhuyyena hi sattā khandhe kaṭiyam jāṅṅūsūti tisu ṭhānesu namanti. Te kaṭiyam namantā pacchato namanti, itaresu dvīsu ṭhānesu purato. Dīghasarīrā paneke passavaṅkā honti, eke mukhaṃ unnāmetvā nakkhattāni gaṅayantā viya caranti, eke appamaṃsalohitā sūlasadisā honti, pavedhamānā gacchanti. Tathāgato pana ujumeva uggantvā dīghappamāṅo devanagare ussitasuvaṇṇatorāṅam viya hoti.

Sattussadoti dve hatthapiṭṭhiyo dve pādapiṭṭhiyo dve aṃsakūṭāni khandhoti imesu sattasu ṭhānesu paripuṇṇamaṃsussado assāti sattussado. Aññesaṃ pana hatthapādapiṭṭhisu nhārujālā paññāyanti, aṃsakūṭakhandhesu aṭṭhikoṭiyo, te manussapetā viya khāyanti, na tathāgato. Tathāgato pana sattasu ṭhānesu paripuṇṇamaṃsussadattā nigūḷhanhārujālehi hatthapiṭṭhādīhi vaṭṭetvā ṭhapitasuvaṇṇavaṇṇāliṅgasadisena khandhena silārūpakaṃ viya cittakammarūpakaṃ viya ca khāyati.

Sīhassa pubbaddhaṃ viya kāyo assāti **sīhapubbaddhakāyo**. Sīhassa hi puratthimakāyova paripuṇṇo hoti, pacchimakāyo aparipuṇṇo. Tathāgatassa pana sīhassa pubbaddhakāyova sabbo kāyo paripuṇṇo. Sopi sīhasseva na tattha tattha vinatunnatādivasena dussaṅṅhitavisaṅṅhito, dīghayuttaṭhāne pana dīgho, rassaki-sathūla-anuvaṭṭitayuttaṭṭhānesu tathāvidhova hoti. Vuttañhetam-

“Manāpiye ca kho, bhikkhave, kammavipāke paccupaṭṭhite yehi aṅgehi dīghehi sobhati, tāni aṅgāni dīghāni saṅṅhahanti. Yehi aṅgehi rassehi sobhati, tāni aṅgāni rassāni saṅṅhahanti. Yehi aṅgehi thūlehi sobhati, tāni aṅgāni thūlāni saṅṅhahanti.

Yehi añgehi kisehi sobhati, tāni añgāni kisāni sañṭhahanti. Yehi añgehi vaṭṭehi sobhati, tāni añgāni vaṭṭāni sañṭhahanti” ti.

Iti (3.0261) nānācittena puññacittena cittito dasahi pāramīhi sajjito tathāgatassa attabhāvo, tassa loke sabbasippino vā iddhimanto vā paṭirūpakampi kātuṃ na sakkonti.

Citantaraṃsoti antaraṃsaṃ vuccati dvinnāṃ koṭṭānamantaraṃ, taṃ citaṃ pari-puñṇamassāti citantaraṃso. Aññesañhi taṃ ṭhānaṃ ninnāṃ hoti, dve piṭṭhikoṭṭā pāṭiyekkaṃ paññāyanti. Tathāgatassa pana kaṭito paṭṭhāya maṃsapaṭalaṃ yāva khandhā uggamma samussitasuvañṇaphalakaṃ viya piṭṭhiṃ chādetvā patiṭṭhitaṃ.

Nigrodhaparimaṇḍaloti nigrodho viya parimaṇḍalo. Yathā pañṇāsahatthātāya vā satahatthātāya vā samakkhandhasākho nigrodho dīghatopi vitthāratopi ekappa-māṇova hoti, evaṃ kāyatopi byāmatopi ekappamāṇo. Yathā aññesaṃ kāyo vā dīgho hoti byāmo vā, na evaṃ visamappamāṇoti attho. Teneva “yāvatakvassa kāyo” ti-ādi vuttaṃ. Tattha yāvatako assāti **yāvatakvassa**.

Samavaṭṭakkhandhoti samavaṭṭitakkhandho. Yathā eke koñcā viya bakā viya varāhā viya ca dīghagalā vañkagalā puthulagalā ca honti, kathanakāle sirājālaṃ paññāyati, mando saro nikkhamati, na evaṃ tassa. Tathāgatassa pana suvaṭṭita-suvañṇāliṅgasadiso khandho hoti, kathanakāle sirājālaṃ na paññāyati, meghassa viya gajjato saro mahā hoti.

Rasaggasaggīti ettha rasaṃ gasantīti rasaggasā, rasaharaṇīnametaṃ adhiva-canaṃ, tā aggā assāti rasaggasaggī. Tathāgatassa hi satta rasaharaṇīsaḥassāni uddhaggāni hutvā gīvāyameva paṭimukkāni. Tilaphalamattopi āhāro jivhagge ṭhapito sabbaṃ kāyaṃ anupharati, teneva mahāpadhānaṃ padahantassa ekata-ṇḍulādīhipi kāḷāyayūsapasatenāpi kāyassa yāpanaṃ ahosi. Aññesaṃ pana tathā abhāvā na sakalakāyaṃ oḷā pharati, tena te bahvābādā honti. Idaṃ lakkhaṇaṃ appābādhatāsañkhātassa nissandaphalassa vasena pākaṭaṃ hoti.

Sīhasseva (3.0262) hanu assāti **sīhahanu**. Tattha sīhassa heṭṭhimahanumeva paripuñṇaṃ hoti, na uparimaṃ. Tathāgatassa pana sīhassa heṭṭhimaṃ viya dvepi paripuñṇāni dvādasiyaṃ pakkhassa candasadisāni honti.

Cattālīsadantoti-ādīsu uparimahanuke patiṭṭhitā vīsati, heṭṭhime vīsati cattālīsa dantā assāti cattālīsadanto. Aññesañhi paripuñṇadantānampi dvattiṃsa dantā honti, tathāgatassa cattālīsaṃ.

Aññesañca keci dantā uccā keci nīcāti visamā honti, tathāgatassa pana ayapa-ṭṭachinnasañkhapaṭalaṃ viya samā.

Aññesaṃ kumbhīlānaṃ viya dantā viraḷā honti, macchamaṃsādīni khādantānaṃ dantantaraṃ pūrati. Tathāgatassa pana kanakalatāya samussāpitavajirapanti viya aviraḷā tulikāya dassitaparicchedā viya dantā honti.

Susukkadāṭhoti aññesañca pūtidantā uṭṭhahanti, tena kāci dāṭhā kāḷāpi viva-ñṇāpi honti. Tathāgato susukkadāṭho osadhitarakampi atikkamma virocāmānāya pabhāya samannāgatadāṭho, tena vuttaṃ “susukkadāṭho” ti.

Pahūtajivhoti aññesaṃ jivhā thūlāpi hoti kisāpi rassāpi thaddhāpi visamāpi, tathāgatassa pana mudu dīghā puthulā vañṇasampannā hoti. So taṃ lakkhaṇaṃ

pariyesitum āgatānaṃ kaṅkhāvinodanattamaṃ mudukattā taṃ jivhaṃ kathinasūciṃ viya vaṭṭetvā ubho nāsikasotāni parāmasati, dīghattā ubho kaṅṅasotāni parāmasati, puthulattā kesantapariyosānaṃ kevalampi nalātaṃ paṭicchādeti. Evaṃ tassā mududīghaputhulabhāvaṃ pakāsento kaṅkhaṃ vinodeti. Evaṃ tilakkhaṇasampannaṃ jivhaṃ sandhāya “pahūtajivho”ti vuttaṃ.

Brahmassaroti aññe chinnassarāpi bhinnassarāpi kākassarāpi honti, tathāgato pana mahābrahmuno sarasadisena sarena samannāgato. Mahābrahmuno hi pitta-semhehi apalibuddhattā saro visuddho hoti. Tathāgatenāpi katakammaṃ vatthum sodheti, vatthussa suddhattā nābhito paṭṭhāya samuṭṭhahanto saro visuddho aṭṭhaṅgasamannāgatova samuṭṭhāti. Karaviko viya bhaṇatīti **karavikabhāṇī**, mattakara-vikarutamañjughosoti attho.

Tatridaṃ (3.0263) karavikarutassa mañjutāya- karavikasakuṇe kira madhurasam ambapakkam mukhatuṇḍakena paharivā paggharitam rasam sāyivā pakkhena tālam datvā vikūjamāne catuppādāni mattāni viya laḷitum ārabhanti. Gocarappasutāpi catuppādā mukhagatāni pi tiṇāni chaḍḍetvā taṃ saddam suṇanti, vāḷamigā khuddakamige anubandhamānā ukkhittapādam anukkhivitvā tiṭṭhanti, anubaddhamigāpi maraṇabhayaṃ hitvāpi tiṭṭhanti, ākāse pakkhandapakkhinopi pakkhe pasāretvā tiṭṭhanti, udake macchāpi kaṅṅapaṭalam apphoṭentā taṃ saddam suṇamānāva tiṭṭhanti. Evaṃ mañjurutā karavikā.

Asandhimittāpi dhammāsokassa devī- “atthi nu kho, bhante, buddhasaddena sadiso kassaci saddo”ti saṅgham pucchi. Atthi karavikasakuṇassāti. Kuhiṃ, bhante, sakuṇāti? Himavanteti. Sā rājānaṃ āha,- “deva, karavikasakuṇam datṭhukāmā”ti. Rājā “imasmim pañjare nisīditvā karaviko āgacchatū”ti suvaṇṇapañjaram vissajjesi. Pañjaro gantvā ekassa karavikassa purato aṭṭhāsi. So “rājāṇāya āgato pañjaro, na sakkā agantun”ti tattha nisīdi. Pañjaro āgantvā rañño puratova aṭṭhāsi. Karavikam saddam kārapetum na sakkonti. Atha rājā “katham bhaṇe ime saddam karonti”ti āha? Nātake disvā devāti. Atha naṃ rājā ādāsehi parikkhipāpesi. So attanova chāyam disvā “nātakā me āgatā”ti maññamāno pakkhena tālam datvā mañjussarena maṇivaṃsam dhamamāno viya viravi. Sakalanagare manussā mattā viya laḷimsu. Asandhimittā cintesi- “imassa tāva tiracchānassa evaṃ madhuro saddo, kīdiso nu kho sabbaññutaññāṇasirippattassa bhagavato aho”ti pītim uppādetvā taṃ pītim avijahitvā sattahi jaṅghasatehi saddhim sotāpattiphale patiṭṭhāsi. Evaṃ madhuro karavikasaddo. Tato satabhāgena sahasabhāgena ca madhurataro tathāgatassa saddo, loke pana karavikato aññassa madhurarassa abhāvato “karavikabhāṇī”ti vuttaṃ.

Abhinīlanettoti na sakalanīlanettova, nīlayuttaṭṭhāne panassa umāpupphasadisena ativissuddhena nīlavaṇṇena samannāgatāni akkhīni honti. Pītayuttaṭṭhāne kaṇikārapupphasadisena pītavaṇṇena, lohityuttaṭṭhāne (3.0264) bandhujīvakapupphasadisena lohityavaṇṇena, setayuttaṭṭhāne osadhitarakasadisena setavaṇṇena, kālayuttaṭṭhāne addāriṭṭhakasadisena kālavaṇṇena samannāgatāni suvaṇṇavi-māne ugghāṭitamaṇisīhapañjarasadisāni khāyanti.

Gopakhumoti ettha **pakhumanti** sakalam cakkhubhaṇḍam adhippetam. Taṃ

kāḷavacchakassa bahaladhātukaṃ hoti, rattavacchakassa vipprasannaṃ, taṃ mu-
huttajātarattavacchasadisacakkhubhaṇḍoti attho. Aññesañhi akkhibhaṇḍā aparī-
puṇṇā honti, hatthimūsikakākādīnaṃ akkhisadisehi viniggatehi gambhīrehipi
akkhīhi samannāgatā honti. Tathāgatassa pana dhovitvā majjitvā ṭhapitamaṇigu-
ḷikā viya mudusiniddhanīlasukhumapakhumācitāni akkhīni.

Uṇṇāti uṇṇalomaṃ. **Bhamukantareti** dvinnaṃ bhamukānaṃ vemajjhe nāsikama-
tthakeyeva jātā. Uggantvā pana nalāṭamajjhajātā. **Odātāti** parisuddhā osadhitāra-
kavaṇṇā. **Mudūti** sappimaṇḍe osādetvā ṭhapitasatavāravihatakappāsapaṭalasa-
disā. **Tūlasannibhāti** simbalitūlalātātūlasamānā, ayamassā odātātāya upamā. Sā
panesā koṭiyaṃ gahetvā ākaḍḍhiyamānā upaḍḍhabāhuppamāṇā hoti, vissatṭhā
dakkhiṇāvattavasena āvattitvā uddhaggā hutvā santiṭṭhati, suvaṇṇaphalakamajjhe
ṭhapitarajatapupphulakā viya suvaṇṇaghaṭato nikkhamamānā khīradhārā viya aru-
ṇappabhārañjite gamanatale osadhitārakā viya ca atimanoharāya siriya virocati.

Uṇḥīsāsīoti idaṃ paripuṇṇanalāṭatañceva paripuṇṇasīsatañcāti dve atthavase
paṭicca vuttaṃ. Tathāgatassa hi dakkhiṇakaṇṇacūḷikato paṭṭhāya maṃsapaṭalaṃ
uṭṭhahitvā sakalaṃ nalāṭaṃ chādayamānaṃ pūrayamānaṃ gantvā vāmakaṇṇacū-
ḷikāya patiṭṭhitam, rañño baddha-uṇḥīsapaṭṭo viya virocati. Pacchimabhavikabo-
dhisattānaṃ kira

imaṃ lakkhaṇaṃ viditvā rājūnaṃ uṅhisapaṭṭaṃ akaṃsu, ayaṃ tāva eko attho. Aññe pana janā aparipuṅṅasīsā honti, keci kappasīsā, keci phalasisā, keci aṭṭhisīsā, keci tumbasīsā, keci pabbhārasīsā. Tathāgatassa pana āraggena vaṭṭetvā ṭhapitaṃ viya suparipuṅṅaṃ udakapupphūlasadisamaṃ sīsaṃ hoti. Tattha purimana-yena uṅhisaveṭṭhitasīso (3.0265) viyāti uṅhisasīso. Dutīyanayena uṅhisamaṃ viya sabbattha parimaṇḍalasīsoti uṅhisasīso.

Imāni pana mahāpurisalakkhaṇāni kammaṃ kammasarikkhakaṃ lakkhaṇaṃ lakkhaṇānisamaṃsanti ime cattāro koṭṭhāse ekekasmim lakkhaṇe dassetvā kathitāni sukathitāni honti. Tasmā bhagavatā lakkhaṇasutte (dī. ni. 3.200-202) vuttāni imāni kammādīni dassetvā kathetabbāni. Suttavasena vinicchitumaṃ asakkontena **sumaṅgalavilāsiniyā dīghanikāyaṭṭhakathāya** tasseva suttassa vaṇṇanāya vuttanayena gahetabbāni.

Imehi kho, bho, so bhavaṃ gotamoti, bho ācariya, imehi dvattiṃsamahāpurisalakkaṇehi so bhavaṃ gotamo samannāgato devanagare samussitaratanavicittaṃ suvaṇṇatorāṇaṃ viya yojanasatubbedho sabbapāliphullo pāricchattako viya selantaramhi supupphitasālarukkho viya tārāgaṇapaṭimaṇḍitagaganatalamiva ca attano sirivibhavana lokaṃ ālokaṃ kurumāno viya caratīti imatthampi dīpetvā kiriyācāraṃ ācikkhitumaṃ **gacchanto kho panāti**-ādīmāha.

387. Dakkhiṇenāti buddhānañhi ṭhatvā vā nisīditvā vā nipajjitvā vā gamanaṃ abhinīharantānaṃ dakkhiṇapādova purato hoti. Satatapāṭihāriyaṃ kiretaṃ. **Nāti-dūre pādaṃ uddharatīti** taṃ dakkhiṇapādaṃ na atidūre ṭhapessāmīti uddharati. Atidūrañhi abhīhariyamāne dakkhiṇapādena vāmapādo ākaḍḍhiyamāno gaccheyya, dakkhiṇapādopi dūraṃ gantumaṃ na sakuṇeyya, āsanneyeva patiṭṭhahēyya, evaṃ sati padavicchedo nāma hoti. Dakkhiṇapāde pana pamāṇeneva uddhate vāmapādopi pamāṇeneva uddhariyati, pamāṇena uddhato patiṭṭhahantopi pamāṇeyeva patiṭṭhāti. Evamanena tathāgatassa dakkhiṇapādakiccaṃ vāmapādena niyamitaṃ, vāmapādakiccaṃ dakkhiṇapādena niyamitanti vedītabbaṃ.

Nātisīghanti divā vihārabhattatthāya gacchanto bhikkhu viya na atisīghaṃ gacchati. **Nātisaṅkanti** yathā pacchato āgacchanto okāsaṃ na labhati, evaṃ na atisaṅkamaṃ gacchati. **Adduvena adduanti** jaṇṇukena jaṇṇukaṃ, na (3.0266) **sattiṃ unnāmetīti** gambhīre udake gacchanto viya na ūruṃ unnāmeti. **Na onāmetīti** rukkhasākhāchedanadaṇḍaṅkusapādo viya na pacchato osakkāpeti. **Na sannāmetīti** obaddhānābaddhaṭṭhānehi pādaṃ koṭṭento viya na thaddhaṃ karoti. **Na vināmetīti** yantarūpakaṃ kīlāpento viya na ito cito ca cāleti. **Adharakāyovāti** heṭṭhimakāyova iñjati, uparimakāyo nāvāya ṭhapitasuvaṇṇapaṭimā viya niccalo hoti. Dūre ṭhatvā olokento hi buddhānaṃ ṭhitabhāvaṃ vā gamanabhāvaṃ vā na jānāti. **Kāyabalēnāti** bāhā khipanto sarīrato sedehi muccantehi na kāyabalena gacchati. **Sabbakāyenevāti** gīvaṃ aparivattetvā rāhulovāde vuttanāgāpalokitavaseneva apaloketi.

Na uddhanti-ādīsu nakkhattāni gaṇento viya na uddhaṃ ulloketi, naṭṭhaṃ kākaṅkamaṃ vā māsakaṃ vā pariyesanto viya na adho oloketi, na hatthi-assādayo passanto viya ito cito ca vīpekkhamāno gacchati. **Yugamattanti** navavidatthimatte

cakkhūni ṭhapetvā gacchanto yugamattaṃ pekkhati nāma, bhagavāpi yuge yutto sudanta-ājāniyo viya ettakaṃ passanto gacchati. **Tato cassa uttarīti** yugamattato paraṃ na passatīti na vattabbo. Na hi kuṭṭaṃ vā kavāṭaṃ vā gaccho vā latā vā āvaritaṃ sakkoti, atha khvassa anāvaraṇañāṇassa anekāni cakkavāḷasahassāni ekaṅgaṇāneva honti. **Antaragharanti** heṭṭhā mahāsakuludāyisutte indakhīlato paṭṭhāya antaragharaṃ, idha ghara-ummārato paṭṭhāya veditabbaṃ. **Na kāyanti-ādi** pakati-iriyapatheneva pavisaṭīti dassanattaṃ vuttaṃ. Daliddamanussānaṃ nīcagharaṃ pavisaṭepi hi tathāgate chadanaṃ vā uggacchati, pathavī vā oggacchati, bhagavā pana pakatigamaneneva gacchati. **Nātidūreti** atidūre parivattantena hi ekaṃ dve padavāre piṭṭhibhāgena gantvā nisīditabbaṃ hoti. **Nāccāsanneti** accāsanne parivattantena ekaṃ dve padavāre purato gantvā nisīditabbaṃ hoti. Tasmā yasmim padavāre ṭhitena purato vā pacchato vā agantvā nisīditabbaṃ hoti, tattha parivattati.

Pāṇināti kaṭivātābādīhiko viya na āsanaṃ hatthehi gahetvā nisīdati. **Pakkhipatīti** yo kiñci kammaṃ katvā kīlanto ṭhitakova patati, yopi orimaṃ aṅgaṃ nissāya nisinna ghaṃsanto yāva pārimaṅgā gacchati, pārimaṅgaṃ (3.0267) vā nissāya nisinna tatheva yāva orimaṅgā āgacchati, sabbo so āsane kāyaṃ pakkhipati nāma. Bhagavā pana evaṃ akatvā āsanassa majjhe olambakaṃ dhārento viya tūlapicuṃ ṭhapento viya saṅikaṃ nisīdati. **Hatthakukkuccanti** pattamukhavaṭṭiyaṃ udakabinduṭhapanāṃ makkhikabijaniyā paṇṇacchedanaphālanādi hatthena asaṃyatakaraṇaṃ. **Pādakukkuccanti** pādēna bhūmighaṃsanādi asaṃyatakaraṇaṃ.

Na chambhatīti na bhāyati. **Na kampaṭīti** na osīdati. **Na vedhatīti** na calati. **Na paritassatīti** bhayaparitassanāyapi taṇhāparitassanāyapi na paritassati. Ekacco hi dhammakathādīnaṃ atthāya āgantvā manussesu vanditvā ṭhitesu “sakkhissāmi nu kho tesam cittaṃ gaṇhanto dhammaṃ vā kathetuṃ, pañhaṃ vā pucchito vissajjetuṃ, bhattānumodanaṃ vā kātun”ti bhayaparitassanāya paritassati. Ekacco “manāpā nu kho me yāgu āgacchissati, manāpaṃ antarakhajjakaṃ”ti vā taṇhāparitassanāya paritassati. Tadubhayampi tassa natthīti na paritassati. **Vivekāvaṭṭoti** viveke nibbāne āvaṭṭamānaso hutvā. Vivekavattotipi pāṭho, vivekavattayutto hutvāti attho. Vivekavattaṃ nāma katabhattakiccassa bhikkhuno divāvīhāre samathavipassanāvasena mūlakammaṭṭhānaṃ gahetvā pallaṅkaṃ ābhujitvā nisīdanaṃ. Evaṃ nisinnassa hi iriyāpatho upasanto hoti.

Na pattam unnāmetīti ādisu ekacco pattamukhavaṭṭiyā udakadānaṃ āharanto viya pattam unnāmeti, eko pādapiṭṭhiyaṃ ṭhapento viya onāmeti, eko baddhaṃ katvā gaṇhāti, eko ito cito ca phandāpeti, evaṃ akatvā ubhohi hatthehi gahetvā īsakaṃ nāmetvā udakaṃ paṭiggaṇhātīti attho. **Na samparivattakanti** parivattetvā paṭhamameva pattapiṭṭhiṃ na dhovati. **Nātidūreti** yathā nisinnāsanato dūre patati, na evaṃ chaḍḍeti. **Nāccāsanneti** pādāmūleyeva na chaḍḍeti. **Vicchaḍḍayamānoti** vikiranto, yathā paṭiggāhako temati, na evaṃ chaḍḍeti.

Nāthokanti (3.0268) yathā ekacco pāpiccho appicchataṃ dassento muṭṭhimaṭṭameva gaṇhāti, na evaṃ. **Atibahunti** yāpanamattato atirekaṃ. **Byañjanamattāyāti** byañjanassa mattā nāma odanato catuttho bhāgo. Ekacco hi bhatte manāpe

bhattaṃ bahuṃ gaṇhāti, byañjane manāpe byañjanaṃ bahuṃ. Satthā pana tathā na gaṇhāti. **Na ca byañjanenāti** amanāpañhi byañjanaṃ ṭhapetvā bhattameva bhuñjanto, bhattaṃ vā ṭhapetvā byañjanameva khādanto byañjanena ālopaṃ atināmeti nāma. Satthā ekantarikaṃ byañjanaṃ gaṇhāti, bhattampi byañjanampi ekatova niṭṭhanti. **Dvattikkhattunti** tathāgatassa hi puthujivhāya dantānaṃ upanīta-bhojanaṃ dvattikkhattuṃ dantehi phuṭṭhamattameva saṅhakaraṇīyapiṭṭhavilepanaṃ viya hoti, tasmā evamāha. **Na mukhe avasiṭṭhāti** pokkharapatte patita-udakabindu viya vinivattitvā paragalameva yāti, tasmā avasiṭṭhā na hoti. **Rasapaṭisaṃvedīti** madhuratittakadukādirasaṃ jānāti. Buddhānañhi antamaso pāṇīyepi dibbojā pakkhittāva hoti, tena nesaṃ sabbattheva raso pākaṭo hoti, rasagedho pana natthi.

Aṭṭhaṅgasamannāgatanti “neva davāyā”ti vuttehi aṭṭhahi aṅgehi samannāgataṃ. **Visuddhimagge** panassa vinicchayo āgatoti sabbāsavasutte vuttametaṃ. **Hatthesu dhotēsūti** satthā kiṃ karoti? Paṭhamaṃ pattassa gahaṇaṭṭhānaṃ dhovati. Tattha pattam gahetvā sukhumajālahatthaṃ pesetvā dve vāre sañcāreti. Ettāvatā pokkharapatte patita-udakaṃ viya vinivattitvā gacchati. **Na ca anattikoti** yathā ekacco pattam ādhārake ṭhapetvā patte udakaṃ na puñchati, raje patante ajjupekkhati, na evaṃ karoti. **Na ca ativelānurakkhīti** yathā ekacco pamāṇāṭikkantaṃ ārakkhaṃ ṭhapeti, bhuñjitvā vā patte udakaṃ puñchitvā cīvarabhogantaraṃ pavesetvā pattam udarena akkamitvā gaṇhāti, na evaṃ karoti.

Na ca anumodanassāti yo hi bhuttamattova dārakesu bhattatthāya rodantesu chātajjhattesu manussesu bhuñjitvā anāgatesveva anumodanaṃ ārabhati, tato sabbakammāni chaḍḍetvā ekacce āgacchanti, ekacce anāgatāva honti, ayaṃ kālaṃ atināmeti. Yopi manussesu (3.0269) āgantvā anumodanattāya vanditvā nisinnesu anumodanaṃ akatvāva “kathaṃ tissa, kathaṃ phussa, kathaṃ sumana, kathaṃ tisse, kathaṃ phusse, kathaṃ sumane, kaccittha arogā, sassaṃ sampannaṃ”ti-ādiṃ pāṇīyekaṃ kathaṃ samuṭṭhāpeti, ayaṃ anumodanassa kālaṃ atināmeti, manussānaṃ pana okāsaṃ ñatvā āyācitakāle karonto nātināmeti nāma, satthā tathā karoti.

Na taṃ bhattanti kiṃ bhattaṃ nāmetaṃ uttaṇḍulaṃ atikilinnanti-ādīni vatvā na garahati. **Na aññaṃ bhattanti** svātanāya vā punadivasāya vā bhattaṃ uppādessāmīti hi anumodanaṃ karonto aññaṃ bhattaṃ paṭikaṅkhati. Yo vā- “yāva mātugāmānaṃ bhattaṃ paccati, tāva anumodanaṃ karissāmi, atha me anumodanāva sāne attano pakkabhattatopi thokaṃ dassanti”ti anumodanaṃ vaḍḍhenti, ayampi paṭikaṅkhati nāma. Satthā na evaṃ karoti. **Na ca muccitukāmoti** ekacco hi paṭisaṃmuñcitvā gacchati, vegena anubandhitabbo hoti. Satthā pana na evaṃ gacchati, parisāya majjhe ṭhitova gacchati. **Accukkaṭṭhanti** yo hi yāva hanukaṭṭhito ukkhipitvā pārupati, tassa accukkaṭṭhaṃ nāma hoti. Yo yāva gopphakā otāretvāva pārupati, tassa accukkaṭṭhaṃ hoti. Yopi ubhato ukkhipitvā udaraṃ vivaritvā yāti, tassapi accukkaṭṭhaṃ hoti. Yo ekaṃsaṃ katvā thanaṃ vivaritvā yāti, tassapi accukkaṭṭhaṃ. Satthā taṃ sabbaṃ na karoti.

Allīnanti yathā aññesaṃ sedena tintaṃ alliyati, na evaṃ satthu. **Apakaṭṭhanti**

khalisāṭako viya kāyato muccitvāpi na tiṭṭhati. **Vātoti** verambhavātopi uṭṭahitvā cāletuṃ na sakkoti. **Pādamaṇḍanānuyoganti** iṭṭhakāya ghaṃsanādīhi pādasobhānuyogaṃ. **Pakkhāletvāti** pādeneva pādaṃ dhovivā. **So neva attabyābādhāyāti**-ādīni na pubbenivāsacetopariyaññānaṃ atthitāya vadati, iriyāpathasantataṃ pana disvā anumānena vadati. **Dhammanti** pariyattidhammaṃ. **Na ussādetīti** kiṃ mahāraṭṭhika, kiṃ mahākuṭumbikāti-ādīni vatvā gehassitavasena na ussādeti. **Na apasādetīti** “kiṃ, upāsaka, kathaṃ te vihāramaggo ñāto? Kiṃ bhayena nāgacchasi? Na hi bhikkhū kiñci acchinditvā gaṇhanti, mā bhāyī” ti (3.0270) vā “kiṃ tuyhaṃ evaṃ macchariyajīvitaṃ nāmā” ti vā ādīni vatvā gehassitapemena na apasādeti.

Vissaṭṭhoti siniddho apalibuddho. **Viññeyyoti** viññāpaniyo pākaṭo, vissaṭṭhattāyeva cesa viññeyyo hoti. **Mañjūti** madhuro. **Savanīyoti** sotasukho, madhurattāyeva cesa savanīyo hoti. **Bindūti** sampiṇḍito. **Avisārīti** avisaṭo, binduttāyeva cesa avisārī hoti. **Gambhīroti** gambhīrasamuṭṭhito. **Ninnādīti** ninnādavā, gambhīrattāyeva cesa ninnādī hoti. **Yathāparisanti** cakkavāḷapariyantampi ekābaddhaparisaṃ viññāpeti. **Bahiddhāti** aṅgulimattampi parisato bahiddhā na gacchati. Tasmā? So evarūpo madhurassaro akāraṇā mā nassīti. Iti bhagavato ghoso parisāya matthakeneva carati.

Avalokayamānāti sirasmimā añjalimā ṭhapetvā bhagavantaṃ oloketvā paccosakkitvā dassanavijahanaṭṭhāne vanditvā gacchanti. **Avijahitattāti** yo hi kathaṃ sutvā vuṭṭhito aññaṃ diṭṭhasutādikaṃ kathaṃ kathento gacchati, esa sabhāvena vijahati nāma. Yo pana sutadhammakathāya vaṇṇaṃ kathentova gacchati, ayaṃ na vijahati nāma, evaṃ avijahantabhāvena pakkamanti. **Gacchantanti** rajjuyantavasena ratanasattubbedhaṃ suvaṇṇagghikaṃ viya gacchantam. **Addasāma ṭhitanti** samussitakañcanapabbataṃ viya ṭhitaṃ **addasāma. Tato ca**

bhiyyoti vitthāretvā guṇe kathetuṃ asakkonto avasese guṇe saṃkhipitvā kalāpaṃ viya suttakabaddhaṃ viya ca katvā vissajjento evamāha. Ayamettha adhippāyomayā kathitaguṇehi akathitāva bahutarā. Mahāpathavimahaśamuddādayo viya hi tassa bhoto anantā appameyyā guṇā ākāsamiva vitthāritāti.

390. Appaṭisaṃviditoti aviññāta-āgamano. Pabbajite upasaṅkamantena hi cīvaraparikammādisamaye vā ekaṃ nivāsetvā sarīrabhañjanasamaye vā upasaṅkamitvā tatova paṭinivattitabbaṃ hoti, paṭisanthāramattampi na jāyati. Puretaraṃ pana okāse kārite divāṭṭhānaṃ sammajjitvā cīvaraṃ pārupitvā bhikkhu vivitte ṭhāne nisīdati, taṃ āgantvā passantā dassanenapi (3.0271) pasīdanti, paṭisanthāro jāyati, pañhabyākaraṇaṃ vā dhammakathā vā labbhati. Tasmā paṇḍitā okāsaṃ kārenti. So ca nesaṃ aññataro, tenassa etadahosi. **Jiṇṇo vuddhoti** attano uggatabhāvaṃ akathetvā kasmā evamāha? Buddhā nāma anuddayasampannā honti, mahallakabhāvaṃ ñatvā siḅhaṃ okāsaṃ karissatīti evamāha.

391. Oramiya okāsamakāsīti vegena uṭṭhāya dvidhā bhijjitvā okāsamakāsi.

Ye meti ye mayā. Nārīsamānasavhayāti nārīsamānanāmaṃ itthiliṅgaṃ, tena avhātābbāti nārīsamānasavhayā, itthiliṅgena vattābbāti vohārakusalatāya evaṃ vadati. **Pahūtajivhoti** puthulajivho. **Ninnāmayetanti** nīhara etaṃ.

393. Kevalīti sakalaguṇasampanno.

394. Paccabhāsīti ekappahārena pucchite aṭṭha pañhe byākaronto pati-abhāsi. **Yo vedīti** yo vidati jānāti, yassa pubbenivāso pākaṭo. **Saggāpāyañca passatīti** dibbacakkhuññaṃ kathitaṃ. **Jātikkhayaṃ pattoti** arahattaṃ patto. **Abhiññā vositoti** taṃ arahattaṃ abhijānitvā vosito vosānappatto. **Munīti** arahattaññaṃ moneyyena samannāgato.

Visuddhanti paṇḍaraṃ. **Muttaṃ rāgehīti** kilesarāgehi muttaṃ. **Pahīnajātīmarāṇoti** jātikkhayappattattā pahīnajātiko, jātipahāneneva pahīnamaraṇo. **Brahmacariyassa kevalīti** yaṃ brahmacariyassa kevalī sakalabhāvo, tena samannāgato, sakalacatumaggabrahmacariyavāsoti attho. **Pāragū sabbadhammānanti** sabbesaṃ lokiyalokuttaradhammānaṃ abhiññāya pāraṃ gato, sabbadhamme abhijānitvā ṭhitoti attho. **Pāragūti** vā ettāvatā pariññāpāragū pañcannaṃ khandhānaṃ, pahānapāragū sabbakilesānaṃ, bhāvanāpāragū catunnaṃ maggānaṃ, sacchikiriyāpāragū nirodhassa, samāpattipāragū sabbasamāpattīnanti ayamattho vutto. Puna **sabbadhammānanti** iminā abhiññāpāragū vuttoti. **Buddho tādī pavuccatīti** tādiso chahi (3.0272) ākārehi pāraṃ gato sabbākārena catunnaṃ saccānaṃ buddhattā buddhoti pavuccatīti.

Kim pana ettāvatā sabbe pañhā vissajjitā hontīti? Āma vissajjitā, cittaṃ visuddhaṃ jānāti, muttaṃ rāgehīti iminā tāva bāhitapāpattā brāhmaṇoti paṭhamapañho vissajjito hoti. Pāragūti iminā vedehi gatattā vedagūti dutiyapañho vissajjito hoti. Pubbenivāsanti-ādīhi imāsaṃ tissannaṃ vijjānaṃ atthitāya tevijjoti tatiyapañho vissajjito hoti. Muttaṃ rāgehi sabbasoti imināva nissaṭattā pāpadhammānaṃ sottiyoti catutthapañho vissajjito hoti. Jātikkhayaṃ pattoti iminā pana arahattasseva vuttattā pañcamapañho vissajjito hoti. Vositoti ca brahmacariyassa kevalīti ca imehi chaṭṭhapañho vissajjito hoti. Abhiññā vosito munīti iminā sattama-

pañho vissajjito hoti. Pāragū sabbadhammānaṃ, buddho tādī pavuccatīti iminā aṭṭhamapañho vissajjito hoti.

395. Dānakathanti-ādīni heṭṭhā sutte vitthāritāneva. Paccapādī Ti paṭipajji. **Dhammassānudhammanti** imasmiṃ sutte dhammo nāma arahattamaggo, anudhammo nāma heṭṭhimā tayo maggā tīṇi ca sāmāññaphalāni, tāni paṭipāṭiyā paṭilābhīti attho. **Na ca maṃ dhammādhikaraṇaṃ vihasesīti** mañca dhammakāraṇā na kilamesi, na punappunaṃ kathāpesīti vuttaṃ hoti. Sesam sabbattha uttānameva. **Tattha parinibbāyīti** pana padena desanāya arahatteneva kūṭaṃ gahitanti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Brahmāyusuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Selasuttavaṇṇanā

396. Evaṃ me sutanti selasuttaṃ. Tattha **aṅguttarāpesūti-ādi** potaliyasutte vitthāritameva. **Aḍḍhateḷasehīti** aḍḍhena teḷasehi, dvādasahi (3.0273) satehi paññāsāya ca bhikkhūhi saddhinti vuttaṃ hoti. Te pana sāvakasannipāte sannipatitā bhikkhūyeva sabbe ehibhikkhupabbajjāya pabbajitā khīṇāsavā. **Keṇiyoti** tassa nāmaṃ, **jaṭiloti** tāpaso. So kira brāhmaṇamahāsālo, dhanarakkhaṇatthāya pana tāpasapabbajjaṃ samādāya rañño paṇṇākāraṃ datvā bhūmibhāgaṃ gahetvā tattha assamaṃ kāretvā vasati pañcahi sakaṭasatehi vaṇijjaṃ payojetvā kulasahasassa nissayo hutvā, assamepi cassa eko tālarukkho divase divase ekaṃ sovaṇṇamayam tālaphalam muñcatīti vadanti. So divā kāsāyāni dhāreti, jaṭā ca bandhati, rattiṃ kāmasampattiṃ anubhavati. **Dhammiyā kathāyāti** pānakānisaṃsapaṭisaṃyuttāya dhammiyā kathāya. Ayañhi keṇiyo tucchahattho bhagavato dassanāya gantuṃ lajjāyamāno- “vikālabhojanā viratānampi pānakaṃ kappati” ti cintetvā susaṅkhatābadarapānaṃ pañcahi kājasatehi gāhāpetvā agamāsi. Evaṃ gatabhāvo cassa- “atha kho keṇiyassa jaṭilassa etadahosi kiṃ nu kho ahaṃ samaṇassa gotamassa harāpeyyan” ti bhesajjakkhandhake (mahāva. 300) pāli-āruḷho-yeva.

Dutiyampi kho bhagavāti kasmā punappunaṃ paṭikkhipi? Titthiyānaṃ paṭikkhepapasannatāya, akāraṇametaṃ, natthi buddhānaṃ paccayahetu evarūpaṃ kohaññaṃ. Ayaṃ pana aḍḍhateḷasāni bhikkhusatāni disvā ettakānaṃyeva bhikkhaṃ paṭiyādessati, sveva selo tīhi purisasatehi saddhiṃ pabbajissati. Ayuttaṃ kho pana navake aññato pesetvā imeheva saddhiṃ gantuṃ, ime vā aññato pesetvā navakehi saddhiṃ gantuṃ. Athāpi sabbe gahetvā gamissāmi, bhikkhāhāro nappahossati. Tato bhikkhūsu piṇḍāya carantesu manussā ujjhāyissanti- “cirassāpi keṇiyo samaṇaṃ gotamaṃ nimantetvā yāpanamattaṃ dātuṃ nāsakki” ti, sayampi vippaṭisārī bhavissati. Paṭikkhepe pana kate “samaṇo

gotamo punappunaṃ ‘tvañca brāhmaṇesu abhippasanno’ti brāhmaṇānaṃ nāmaṃ gaṇhāti”ti cintetvā brāhmaṇepi nimantetukāmo bhavissati, tato brāhmaṇe pāṭiyekkaṃ nimantessati (3.0274), te tena nimantitā bhikkhū hutvā bhuñjissanti. Evamassa saddhā anurakkhitā bhavissatīti punappunaṃ paṭikkhipi. **Kiñcāpi kho, bhoti** iminā idaṃ dīpeti,- “bho gotama, kiṃ jātaṃ yadi ahaṃ brāhmaṇesu abhippasanno, adhivāsetu bhavaṃ gotamo, ahaṃ brāhmaṇānampi dātuṃ sakkomi tumhā-kampī”ti.

Kāyaveyyāvaṭikanti kāyaveyyāvaccamaṃ. **Maṇḍalamāḷanti** dussamaṇḍapaṃ.

397. Āvāhoti kaññāgahaṇaṃ. **Vivāhoti** kaññādānaṃ. **So me nimantitoti** so mayā nimantito. Atha brāhmaṇo paripakkopanissayattā buddhasaddaṃ sutvāva amate-nevābhisitto pasādaṃ āvikaronto **buddhoti, bho keṇiya, vadesīti** āha. Keṇiyo yathābhūtaṃ ācikkhanto **buddhoti, bho sela, vadāmīti** āha. Tato naṃ punapi daḷhī-karaṇatthaṃ pucchi, itaropi tatheva ārocesi.

398. Athassa kappasatasahashehipi buddhasaddasseva dullabhabhāvaṃ sampassato. **Etadahosīti.** Etaṃ “ghosopi kho”ti-ādi ahosi. **Nilavanarājīti** nilavaṇṇa-rukkhapanti. **Pade padanti** padappamaṇe padaṃ. Accāsanne hi atidūre vā pāde nikkhipamaṇe saddo uṭṭhāti, taṃ paṭisedhento evamaṃha. **Sihāva ekacarāti** gaṇa-vāsī siho sihapotakādīhi saddhiṃ pamādaṃ āpajjati, ekacaro appamatto hoti. Iti appamādavihāraṃ dassento ekacarasīhena opammaṃ karoti. **Mā me bhonto** Ti ācāraṃ sikkhāpento āha. Ayañhettha adhippāyo- sace tumhe kathāvāraṃ ala-bhitvā mama kathāya antare kathaṃ pavesessatha, “antevāsike sikkhāpetuṃ nāsakkhī”ti mayhaṃ garahā uppajjissati, tasmā okāsaṃ passitvā manteyyāthāti. **No ca kho naṃ jānāmīti** vipassīpi bodhisatto caturāsītisahassattherapabbajitapari-vāro satta māsāni bodhisattacārikaṃ cari, buddhuppādakālo viya ahosi. Amhā-kampi bodhisatto chabbassāni bodhisattacārikaṃ cari. Evaṃ paripuṇṇasarīrala-kkhaṇehi samannāgatāpi buddhā na honti. Tasmā brāhmaṇo “no ca kho naṃ jānā-mī”ti āha.

399. Paripuṇṇakāyoti (3.0275) lakkhaṇehi paripuṇṇatāya ahīnaṅgatāya ca pari-puṇṇasarīro. **Surucīti** sundarasarīrappabho. **Sujātoti** ārohapariṇāhasampattiyā saṅghānasampattiyā ca sunibbatto. **Cārudassanoti** sucirampi passantānaṃ atittija-nako manoharadassano. **Suvaṇṇavaṇṇoti** suvaṇṇasadisavaṇṇo. **Susukkadāṭhoti** suṭṭhu sukkadāṭho. **Mahāpurisalakkhaṇāti** paṭhamaṃ vuttabyañjanāneva vacana-ntarena nigamento āha.

Idāni tesu lakkhaṇesu attano cittarucitāni gahetvā thomento **pasannanettoti**-ādi-māha. Bhagavā hi pañcavaṇṇapasādasampattiyā **pasannanetto**, puṇṇacandasa-disamukhatāya **sumukho**, ārohapariṇāhasampattiyā **brahā**, brahmujugattatāya **uju**, jutimantatāya **patāpavā**. Yampi cettha pubbe vuttaṃ, taṃ “majjhe samaṇasaṅgha-ssā”ti iminā pariyāyena thomayatā puna vuttaṃ. Ediso hi evaṃ virocati. Uttaragā-thāyapi eseva nayo. **Uttamavaṇṇīnoti** uttamavaṇṇasampannassa. **Rathesabhoti** uttamasārathi. **Jambusaṇḍassāti** jambudīpassa. Pākaṭena issariyaṃ issaro hoti.

Khattiyāti jātikhattiyā. **Bhogīti** bhogiyā. **Rājānoti** ye keci rajjaṃ kārentā. **Rājābhirā-jāti** rājūnaṃ pūjanīyo, adhirājā hutvā, cakkavattīti adhippāyo. **Manujindoti** manussā-

dhipati paramissaro hutvā.

Evam vutte bhagavā- “ye te bhavanti arahanto sammāsambuddhā, te saka-vaṇṇe bhaññamāne attānaṃ pātukarontī”ti imaṃ selassa manorathaṃ pūrento **rājāhamasmīti**-ādimāha. Tatrāyamadhippāyo- yaṃ maṃ tvaṃ sela “rājā arahasi bhavitun”ti yācasi, ettha appossukko hoti **rājāhamasmi**. Sati ca rājatte yathā añño rājā yojanasataṃ vā anusāsati yojanasahassaṃ vā, cakkavattī hutvāpi catudīpapa-riyantamattaṃ vā, nāhamevaṃ paricchinnavisayo, ahañhi **dhammarājā anuttaro** bhavaggato avīcipariyantaṃ katvā tiriyaṃ appamāṇalokadhātuyo anusāsāmi. Yāvata (3.0276) hi apadadvipadādibhedā sattā, ahaṃ tesam aggo. Na hi me koci sīlena vā ...pe... vimuttiñāṇadassanena vā paṭibhāgo atthi, svāhaṃ evaṃ dhammarājā anuttaro anuttareneva catusatipaṭṭhānādibhedena **dhammena cakkam vattemi**. Idaṃ pajahatha, idaṃ upasampajja viharathāti āṇācakkam, idaṃ kho pana, bhikkhave, dukkhaṃ ariyasaccanti-ādinā pariyattidhammena dhammacakkameva vā. **Cakkam appaṭivattiyanti** yaṃ cakkam appaṭivattiyaṃ hoti samaṇena vā ...pe... kenaci vā lokasminti.

Evam attānaṃ āvikarantaṃ bhagavantaṃ disvā pītisomanassajāto selo puna daḥhikaraṇatthaṃ **sambuddho paṭijānāsīti** gāthādvayamāha. Tattha **ko nu senāpa-tīti** rañño bhoto dhammena pavattitassa cakkassa anupavattako senāpati ko nūti pucchi.

Tena ca samayena bhagavato dakkhiṇapasse āyasmā sāriputto nisinno hoti suvaṇṇapuñjo viya siriyā sobhamāno, taṃ dassento

bhagavā **mayā pavattitanti** gāthamāha. Tattha **anujāto tathāgatanti** tathāgataṃ hetuṃ anujāto, tathāgatena hetunā jātoti attho. Apica avajāto anujāto atijātoti tayo vuttā. Tesu avajāto dussīlo, so tathāgatassa putto nāma na hoti. Atijāto nāma pitarā uttaritaro, tādīsopi tathāgatassa putto natthi. Tathāgatassa pana eko anujāto va putto hoti, taṃ dassento evamāha.

Evam “ko nu senāpatī”ti pañhaṃ byākaritvā yaṃ selo āha “sambuddho paṭijānāsi”ti, tatra naṃ nikkāṅkhaṃ kātukāmo “nāhaṃ paṭiññāmatteva paṭijānāmi, apicāhaṃ iminā kāraṇena buddho”ti ñāpetuṃ **abhiññeyyanti** gāthamāha. Tatra **abhiññeyyanti** vijjā ca vimutti ca. **Bhāvetabbaṃ** maggasaccaṃ. **Pahātabbaṃ** samudayasaccaṃ. Hetuvacanena pana phalasiddhito tesam phalāni nirodhasaccadukkhasaccānipi vuttāneva honti. Evam sacchikātabbaṃ sacchikataṃ pariññātabbaṃ pariññātanti idampettha saṅgahitanti catusaccabhāvanāphalañca vimuttiñca dassento “bujjhitabbaṃ bujjhitvā buddho jātosmī”ti yuttahetunā buddhabhāvaṃ sādheti.

Evam (3.0277) nippariyāyena attānaṃ āvikatvā attani kaṅkhāvitaraṇatthaṃ brāhmaṇaṃ aticāriyamāno **vinayassūti** gāthattayamāha. Tattha **sallakattoti** rāgādisallakantano. **Anuttaroti** yathā bāhiravejjena vūpasamitarogo imasmiññevattabhāve kuppati, na evam. Mayā vūpasamitassa pana rogassa bhavantarepi uppatti natthi, tasmā ahaṃ anuttaroti attho. **Brahmabhūtoti** seṭṭhabhūto. **Atituloti** tulaṃ atīto, nirupamoti attho. **Mārasenappamaddanoti** kāmā te paṭhamā senāti evam āgatāya mārasenāya pamaddano. **Sabbāmitteti** khandhakilesābhisaṅkhāramaccudevaputtamārasaṅkhāte sabbapaccatthike. **Vasīkatvāti** attano vase vattetvā. **Akutobhayoti** kutoci abhayo.

Evam vutte selo brāhmaṇo tāvadeva bhagavati sañjātapasādo pabbajjāpekkho hutvā **imaṃ bhontoti** gāthattayamāha. Tattha **kaṇhābhijātikoti** caṇḍālādinīcakule jāto. Tato tepi māṇavakā pabbajjāpekkhā hutvā **evañce rucati**, **bhototi** gāthamāhaṃsu. Atha selo tesu māṇavakesu tuṭṭhacitto te ca dassento pabbajjaṃ yācanto “**brāhmaṇā**”ti gāthamāha.

Tato bhagavā yasmā selo atīte padumuttarassa bhagavato sāsane tesameva tiṇṇaṃ purisasatānaṃ gaṇasetṭho hutvā tehi saddhiṃ pariveṇaṃ kāretvā dānādīni puññāni katvā tena kammena devamanussasampattiṃ anubhavamāno pacchime bhava tesameva ācariyo hutvā nibbato, tañca tesam kammaṃ vimutti-paripākāya paripakkaṃ ehibhikkhubhāvassa ca upanissayabhūtaṃ, tasmā te sabbeva ehibhikkhupabbajjaṃ pabbājento **svākkhātanti** gāthamāha. Tattha **sandiṭṭhikanti** sayameva datṭhabbaṃ paccakkhaṃ. **Akālikanti** maggānantaraphaluppattiyā na kālantaraṃ pattaḃbaphalaṃ. **Yattha amoghāti** yasmimṃ maggabrahmacariye appamattassa sikkhattayapūraṇena sikkhato pabbajjā amoghā hoti, saphalāti attho. Evañca vatvā “etha bhikkhavo”ti bhagavā avoca. Te sabbe pattacīvaradhara hutvā ākāsenāgantvā vassasatikattherā viya suvinītā bhagavantaṃ abhivādayiṃsu. Evamimaṃ tesam ehibhikkhubhāvaṃ sandhāya “alatta kho selo”ti-ādi vuttaṃ.

400. Imāhīti (3.0278) imāhi keṇiyassa cittānukūlāhi gāthāhi. Tattha aggiparica-

riyaṃ vinā brāhmaṇānaṃ yaññābhāvato “aggihuttamukhā yaññā”ti vuttaṃ. Aggihuttaseṭṭhā aggijuhanappadhānāti attho. Vede sajjhāyantehi paṭhamāṃ sajjhāyita-bbato, sāvitti, “chandaso mukhan”ti vutto. Manussānaṃ seṭṭhato rājā “mukhan”ti vutto. Nadīnaṃ ādhārato paṭisaraṇato ca sāgaro “mukhan”ti vutto. Candayogavasena “ajja kattikā ajja rohiṇī”ti saññāṇato ālokakaraṇato sommabhāvato ca “nakkhattānaṃ mukhaṃ cando”ti vuttaṃ. Tapantānaṃ aggattā ādicco “tapataṃ mukhan”ti vutto. Dakkhiṇeyyānaṃ pana aggattā visesena tasmim̐ samaye buddhappamukhaṃ saṅghaṃ sandhāya “puññaṃ ākaṅkhamānānaṃ, saṅgho eva yajataṃ mukhan”ti vuttaṃ. Tena saṅgho puññassa āyamukhanti dasseti.

Yaṃ taṃ **saraṇanti** aññaṃ byākaraṇagāthamāha. Tassattho- pañcahi cakkhūhi cakkhumā bhagavā yasmā mayaṃ ito aṭṭhame divase taṃ saraṇaṃ āgatamhā, tasmā attanā tava sāsane anuttarena damathena dantāmhā, aho te saraṇassa ānubhāvoti.

Tato paraṃ bhagavantaṃ dvīhi gāthāhi thometvā tatiyāya vandanaṃ yācanto **bhikkhavo tisatā imeti-ādimāhāti**.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Selasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Assalāyanasuttavaṇṇanā

401. Evaṃ me sutanti assalāyanasuttaṃ. Tattha nānāverajjakānanti aṅgamagadhādīhi nānappakārehi verajjehi āgatānaṃ, tesu vā raṭṭhesu jātasamvaḍḍhānanti attho. **Kenacidevāti** yaññupāsanaḍḍhānāni aniyamitakiccena. **Cātuvaṇṇinti** catuvaṇṇasādhāraṇaṃ. Mayaṃ pana nhānasuddhiyā bhāvanāsuddhiyāpi brāhmaṇāva sujjhantīti vadāma, ayuttampi samaṇo gotamo karotīti maññaṃānā evaṃ cintayim̐su. **Vuttasiroti** vāpitasiro.

Dhammavādīti (3.0279) sabhāvavādī. **Duppaṭimantiyāti** amhādisehi adhammavādīhi dukkhena paṭimantitabbā honti. Dhammavādino nāma parājayo na sakkā kātunti dasseti. **Paribbājakanti** pabbajjāvidhānaṃ, tayo vede uggahetvā sabba-pacchā pabbajantā yehi mantehi pabbajanti, pabbajitā ca ye mante pariharanti, yaṃ vā ācāraṃ ācaranti, taṃ sabbaṃ bhotā caritaṃ sikkhitaṃ. Tasmā tuyhaṃ parājayo natthi, jayova bhavissatīti maññaṃāntā evamāhaṃsu.

402. Dissanti kho panāti-ādi tesam̐ laddhibhindanattaṃ vuttaṃ. Tattha **brāhmaṇiyoti** brāhmaṇānaṃ puttapaṭilābhatthāya āvāhavivāhavasena kulā ānītā brāhmaṇiyo dissanti. Tā kho panetā aparena samayena **utuniyopi** honti, sañjātapupphāti attho. **Gabbhiniyo** Ti sañjātagabbhā. **Vijāyamānā** Ti puttadhītarō janayamānā. **Pāyamānāti** dārake thaññaṃ pāyantiyo. **Yonijāva samānāti** brāhmaṇīnaṃ passāvama-ggena jātā samānā. **Evamāhaṃsūti** evaṃ vadanti. Kathaṃ? **Brāhmaṇova seṭṭho**

vaṇṇo ...pe... brahmadāyādāti. Yadi pana nesam saccavacanam siyā, brāhmaṇīnam kucchi mahābrahmuno uro bhaveyya, brāhmaṇīnam passāvamaggo mahābrahmuno mukham bhaveyya, ettāvata “mayam mahābrahmuno ure vasitvā mukhato nikkhantā”ti vattum mā labhantūti ayam mukhato jātacchedakavādo vutto.

403. Ayyo hutvā dāso hoti, dāso hutvā ayyo hotīti brāhmaṇo sabhariyo vaṇijjam payojento yonakaraṭṭham vā kambojaraṭṭham vā gantvā kālam karoti, tassa gehe vayappatte putte asati brāhmaṇī dāsena vā kammakarena vā saddhim samvāsam kappeti. Ekasmim dārake jāte so puriso dāsova hoti, tassa jātaḍāraako pana dāyajjasāmiko hoti. Mātito suddho pitito asuddho so vaṇijjam payojento majjhimapadesam gantvā brāhmaṇadārikaṃ gahetvā tassā kucchismim puttam paṭilabhati, sopi mātitova suddho hoti pitito asuddho. Evaṃ brāhmaṇasamayasmīññeva jātisambhedo hotīti dassanattametaṃ vuttam. **Kim balaṃ, ko assāsoti** yattha tumhe (3.0281) dāsā hontā sabbeva dāsā hotha, ayyā hontā sabbeva ayyā hotha, ettha vo ko thāmo, ko avassayo, yaṃ brāhmaṇova seṭṭho vaṇṇoti vadathāti dīpeti.

404. Khattiyova nu khoti-ādayo suttacchedakavādā nāma honti.

408. Idāni cātuvaṇṇisuddhim dassento **idha rājāti-ādimāha.** **Sāpānadoṇiyāti** sunakhānam pivanadoṇiyā. **Aggikaraṇiyanti** sītavinodana-andhakāraavidhamana-bhattapacanādi aggikiccaṃ. **Ettha assalāyanāti** ettha sabbasmim aggikiccaṃ karonte.

409. Idāni yadetaṃ brāhmaṇā cātuvaṇṇisuddhīti vadanti, ettha cātuvaṇṇāti niyamo natthi. Pañcama hi pādasikavaṇṇopi atthīti samkhittena tesam vāde dosa-dassanattam **idha khattiyakumāro**ti-ādimāha. Tatra **amutra ca panesānanti** amu-smīñca pana purimanaye etesaṃ māṇavakānam kiñci nānākaraṇam na passāmīti vadati. Nānākaraṇam pana tesampi atthiyeva. Khattiyakumārassa hi brāhmaṇakāññāya uppanno khattiyapādasiko nāma, itaro brāhmaṇapādasiko nāma, ete hīnajātīmāṇavakā.

Evaṃ pañcamassa vaṇṇassa atthitāya cātuvaṇṇisuddhīti etesaṃ vāde dosaṃ dassetvā idāni puna cātuvaṇṇisuddhiyam ovadanto **taṃ kim maññasīti-ādimāha.** Tattha **saddheti** matakabhatte. **Thālipāketi** paṇṇākārabhatte. **Yaññe**ti yañña-bhatte. **Pāhuneti** āgantukānam katabhatte. **Kim hīti** kim mahapphalaṃ bhavissati, no bhavissatīti dīpeti.

410. Bhūtapubbanti assalāyana pubbe mayi jātiyā hīnatare tumhe seṭṭhatarā samānāpi mayā jātivāde pañham puṭṭhā sampādetum na sakkhittha, idāni tumhe hīnatarā hutvā mayā seṭṭhatarena buddhānam sake jātivādapañham puṭṭhā kim sampādessatha? Na ettha cintā kātabbāti māṇavaṃ upatthambhento imaṃ desanaṃ ārabhi. Tattha **asitoti** kāḷako. **Devaloti** (3.0281) tassa nāmaṃ, ayameva bhagavā tena samayena. **Paṭaliyoti** gaṇaṅgaṇupāhanā. **Patthaṇḍileti** paṇṇasāla-pariveṇe. **Ko nu khoti** kahaṃ nu kho. **Gāmaṇḍalarūpo viyāti** gāmadāraakarūpo viya. **So khvāham, bho, homīti** so aham, bho, asitadevalo homīti vadati. Tadā kira mahā-satto koṇḍadamako hutvā vicarati. **Abhivādetum upakkamimsūti** vanditum upakkamaṃ akaṃsu. Tato paṭṭhāya ca vassasatikatāpasopi tadahujātam brāhmaṇa-

kumāraṃ avandanto koṇḍito hoti.

411. Janikā mātāti yāya tumhe janitā, sā vo janikā mātā. **Janikāmātū**ti janikāya mātu. **Yo janakoti** yo janako pitā. “Yo janiko pitāteva” vā pāṭho.

Asitenāti pañcābhiññaena asitena devalena isinā imaṃ gandhabbapañhaṃ puṭṭhā na sampāyissanti. **Yesanti** yesaṃ sattannaṃ isīnaṃ. **Na puṇṇo dabbigāhoti** tesāṃ sattannaṃ isīnaṃ dabbim gahetvā paṇṇaṃ pacitvā dāyako puṇṇo nāma eko ahosi, so dabbigahaṇasippaṃ jānāti. Tvaṃ sācariyako tesāṃ puṇṇopi na hoti, tena ñātaṃ dabbigahaṇasippamattampi na jānāsīti. Sesaṃ sabbattha uttānamevāti.

Ayaṃ pana assalāyano saddho ahosi pasanno, attano antonivesaneyeva cetiyaṃ kāresi. Yāvajjadivasā assalāyanavaṃse jātā nivesanaṃ kāretvā antonivesane cetiyaṃ karontevāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Assalāyanasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Ghoṭamukhasuttavaṇṇanā

412. Evaṃ me sutanti ghoṭamukhasuttaṃ. Tattha **khemiyambavaneti** evaṃnāmake ambavane. **Dhammiko paribbajoti** dhammikā pabbajjā. **Adassanā**ti tumhādisānaṃ (3.0282) vā paṇḍitānaṃ adassanena. **Yo vā panettha dhammoti** yo vā pana ettha dhammo sabhāvo, tasseva vā adassanena.

Iminā “amhākaṃ kathā appamāṇaṃ, dhammova pamāṇaṃ”ti dasseti. Tato thero “nava-uposathāgāre viya bahunā kamma idha bhavitabban”ti cintetvā caṅkamā oruyha paṇṇasālaṃ pavisitvā nisīdi. Taṃ dassetuṃ **evaṃ vutteti**-ādi vuttaṃ.

413. Cattārome brāhmaṇāti therassa kira etadahosi- “ayaṃ brāhmaṇo ‘dhammikaṃ pabbajjaṃ upagato samaṇo vā brāhmaṇo vā natthi’ti vadati. Imassa cattāro puggale dve ca parisā dassetvā ‘catutthaṃ puggalaṃ katarāya parisāya bahulaṃ passasi’ti pucchissāmi, jānamāno ‘anāgāriyaparisāyan’ti vakkhati. Eva-metaṃ sakamukheneva ‘dhammiko paribbajo atthi’ti vadāpessāmi”ti imaṃ desanaṃ ārabhi.

414. Tattha **sārattarattāti** suṭṭhu rattarattā. **Sānuggahā vācā bhāsītā** sakāraṇā vācā bhāsītā. Vuttañhetuṃ mayā “amhākaṃ kathā appamāṇaṃ, dhammova pamāṇaṃ”ti.

421. Kiṃ pana teti gihi nāma kappiyampi akappiyampi vadeyyāti vivecanatthaṃ pucchi. **Kārāpesī**ti māpesi. Kārāpetvā ca pana kālaṃ katvā sagge nibbatto. Etassa kira jānanasippe mātarampi pitarampi ghātetvā attāva ghātetabboti āga-cchati. Etaṃ sippaṃ jānanto ṭhapetvā etaṃ añño sagge nibbatto nāma natthi, esa pana theruṃ upanissāya puññaṃ katvā tattha nibbattitvā ca pana “kenāhaṃ kamma idha nibbatto”ti āvajjetvā yathābhūtaṃ ñatvā ekadivasaṃ jīṇṇāya bhojana-sālāya paṭisaṅkharaṇatthaṃ saṅghe sannipatite manussavesena āgantvā pucchi- “kimatthaṃ, bhante, saṅgho sannipatito”ti? Bhojanasālāya paṭisaṅkhara-ṇatthanti. Kenesā kārītāti? Ghoṭamukhenāti. Idāni so kuhinti? Kālaṅkatoti. Atthi panassa koci ñātakoti? Atthi ekā bhaginīti. Pakkosāpetha nanti. Bhikkhū pakkosā-pesuṃ. So taṃ upasaṅkamitvā- “ahaṃ, tava bhātā, ghoṭamukho nāma imaṃ sālāṃ kāretvā sagge nibbatto, asuke ca asuke ca ṭhāne mayā ṭhapitaṃ dhanaṃ (3.0 atthi, taṃ gahetvā imaṅca bhojanasālāṃ kārehi, dārake ca posehi”ti vatvā bhikkhu-saṅghaṃ vanditvā vehāsaṃ uppatitvā devalokameva agamāsi. Sesuṃ sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Ghoṭamukhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Caṅkīsuttavaṇṇanā

422. Evaṃ me sutanti caṅkīsuttaṃ. Tattha **devavane sālavaneti** tasmim kira devatānaṃ balikammaṃ kariyati, tena taṃ devavanantipi sālavanantipi vuccati. **Opāsādaṃ ajjhāvasatīti** opāsādanāmake brāhmaṇagāme vasati, abhibhavitvā vā āvasati, tassa sāmī hutvā yāya mariyādāya tattha vasitabbaṃ, tāya mariyādāya vasati. Upasaggavasena panettha bhummatthe upayogavacanaṃ veditabbaṃ, tathassa anuppayogattāva sesapadesu. Tattha lakkhaṇaṃ saddasatthato pariye-

sitabbaṃ. **Sattussadanti** sattehi ussadaṃ ussannaṃ, bahujaṇaṃ ākiṇṇama-
nussaṃ posāvaniyahatthi-assamoramigādi-anekasattasamākiṇṇaṅcāti attho.
Yasmā pana so gāmo bahi āvijjhivā jātena hatthi-assādīnaṃ ghāsatiṇena ceva
gehacchadanatiṇena ca sampanno, tathā dārukaṭṭhehi ceva gehasambhāraka-
ṭṭhehi ca, yasmā cassa abbhantare vaṭṭacaturassādisaṅṭhānā bahū pokkharāṇiyo,
jalajakusumavicittāni ca bahi anekāni taḷākāni vā udakassa niccabharitāneva
honti, tasmā **satiṇakaṭṭhodakanti** vuttaṃ.

Saha dhaññaena **sadhaññaṃ**, pubbaṇṇāparaṇṇādibhedaṃ bahudhaññasannica-
yanti attho. Ettāvata yasmim gāme brāhmaṇo setacchattaṃ ussāpetvā rājalīlāya
vasati. Tassa samiddhisampatti dīpitā hoti. Rājato laddhaṃ bhoggaṃ **rājabhoggaṃ**.
Kena dinnanti ce, rañña pasenadinā kosalena dinnam. Rājadāyanti rañño dāya-
bhūtaṃ, dāyajjanti attho. **Brahmadeyyanti** seṭṭhadeyyaṃ, chattaṃ ussāpetvā rāja-
saṅkhepena bhuñjitabbanti attho. Atha vā **rājabhogganti** sabbaṃ chejjabhejjaṃ
anusāsantena titthapabbatādīsu suṅkaṃ (3.0284) gaṇhantena setacchattaṃ ussā-
petvā rañña hutvā bhuñjitabbaṃ. Tattha **rañña pasenadinā kosalena dinnam rāja-
dāyanti**. Ettha rañña dinnatā rājadāyaṃ, dāyakaṛājadīpanatthaṃ panassa “rañña
pasenadinā kosalena dinnan”ti idaṃ vuttaṃ. **Brahmadeyyanti** seṭṭhadeyyaṃ,
yathā dinnam na puna gahetabbaṃ hoti nissaṭṭhapariccattaṃ, evaṃ dinnanti attho.

423. Bahū bahū hutvā saṃhatāti saṅghā. Ekekissā disāya saṅgho tesam atthīti
saṅghī. Pubbe gāmassa anto agaṇā bahi nikkhamitvā gaṇā sampannāti **gaṇibhūtā**.
Uttarenamukhāti uttaradisābhimukhā. **Khattaṃ āmantesīti** khattā vuccati pucchita-
pañhabyākaraṇasamattho mahāmatto, taṃ āmantesi. **Āgamentūti** muhuttaṃ paṭi-
mānentu, acchantūti vuttaṃ hoti.

424. **Nānāverajjakānanti** nānāvidhesu rajjesu aññesu kāsikosalādīsu jātā vā
nivasanti vā, tato vā āgatāti nānāverajjakā, tesam nānāverajjakānaṃ. **Kenacide-
vāti** aniyamitena yaññupāsanādīnā kenaci kiccena. Te tassa gamanaṃ sutvā
cintesum- “ayaṃ, caṅkī, uggatabrāhmaṇo, yebhuyyena ca aññe brāhmaṇā
samaṇaṃ gotamaṃ saraṇaṃ gatā, ayameva na gato. Svāyaṃ sace tattha gami-
ssati, addhā samaṇassa gotamassa āvaṭṭaniyā māyāya āvaṭṭito saraṇaṃ gami-
ssati. Tato etassāpi gehadvāre brāhmaṇānaṃ asannipāto bhavissati. Handassa
gamanantarāyaṃ karomā”ti sammantayitvā tattha agamaṃsu. Taṃ sandhāya
“atha kho te brāhmaṇā”ti-ādi vuttaṃ.

Tattha **ubhatoti** dvīhi pakkhehi. **Mātito ca pitito cāti**, bhoto mātā brāhmaṇī, mātu-
mātā brāhmaṇī, tassāpi mātā brāhmaṇī. Pitā brāhmaṇo, pitupitā brāhmaṇo,
tassāpi pitā brāhmaṇoti. Evaṃ bhavaṃ ubhato sujāto, mātito ca pitito ca. **Saṃsu-
ddhagahaṇikoti** (3.0285) saṃsuddhā te mātu gahaṇī, saṃsuddhā te mātu kucchīti
attho. **Yāva sattamā pitāmahayugāti** ettha pitu pitā pitāmaho, pitāmahassa yugaṃ
pitāmahayugaṃ. **Yuganti** āyuppamaṇaṃ vuccati. Abhilāpamattameva cetam,
atthato pana pitāmahova pitāmahayugaṃ. Tato uddhaṃ sabbepi pubbapurisā pitā-
mahaggahaṇeneva gahitā. Evaṃ yāva sattamo puriso, tāva saṃsuddhagahaṇiko.
Atha vā akkhitto anupakuṭṭho jātivādenāti dasseti. **Akkhittoti** apanetha etaṃ, kiṃ
imināti evaṃ akkhitto anavakkhitto. **Anupakkuṭṭhoti** na upakuṭṭho, na akkosam vā

nindam vā pattapubbo. Kena kāraṇenāti. Jātivādena, itipi hīnajātiko esoti evarū-
pena vacanenāti attho. **Imināpaṅgenāti** imināpi kāraṇena.

Aḍḍhoti issaro. **Mahaddhanoti** mahatā dhanena samannāgato. Bhoto hi gehe
pathaviyaṃ paṃsuvālikā viya bahu dhanam, samaṇo pana gotamo adhano
bhikkhāya udaram pūretvā yāpetīti dassenti. **Mahābhogoti** pañcakāmaguṇava-
sena mahā-upabhogo. Evaṃ yaṃ yaṃ guṇam vadanti, tassa tassa paṭipakkhava-
sena bhagavato agūṇaṃyeva dassemāti maññamānā vadanti.

Abhirūpoti aññehi manussehi adhikarūpo. **Dassaniyoti** divasampi passantānaṃ
atittikaraṇato dassanayoggo, dassaneneva cittapasādajananato **pāsādiko**.
Pokkharatā vuccati sundarabhāvo, vaṇṇassa pokkharatā vaṇṇapokkharatā, tāya
vaṇṇapokkharatāya, vaṇṇasampattiyāti attho. Porāṇā pana **pokkharanti** sarīraṃ
vadanti, vaṇṇam vaṇṇameva. Tesam matena vaṇṇo ca pokkharāṇca vaṇṇapo-
kkharāni, tesam bhāvo vaṇṇapokkharatā. Iti **paramāya vaṇṇapokkharatāyāti** utta-
maparisuddhena vaṇṇena ceva sarīrasaṅghānasampattiyā cāti attho. **Brahmava-
ṇṇīti** seṭṭhavaṇṇī, parisuddhavaṇṇesupi seṭṭhena suvaṇṇavaṇṇeneva samannāga-
toti attho. **Brahmavacchasīti** mahābrahmuno sarīrasadisena sarīrena samannā-
gato. **Akhuddāvakaṃso dassanāyā** Ti bhoto sarīre dassanassa okāso na khuddako
mahā. Sabbāneva te aṅgapaccaṅgāni dassaniyāneva, tāni cāpi mahantānevāti
dīpeti.

Sīlamassa (3.0286) atthīti **sīlavā**. Vuddham vaḍḍhitam sīlamassāti **vuddhasīli**.
Vuddhasīlenāti vuddhena vaḍḍhitena sīlena. **Samannāgatoti** yutto, idaṃ vuddhasī-
lipadasseva vevacanaṃ. Sabbametaṃ pañcasīlamattameva sandhāya vadanti.

Kālyāṇavācoti-ādīsu kalyāṇā sundarā parimaṇḍalapadabyañjanā vācā assāti
kalyāṇavāco. Kalyāṇam madhuraṃ vākkaraṇam assāti **kalyāṇavākkaraṇo**. Vākka-
raṇanti udāharaṇaghoso. Guṇaparipuṇṇabhāvena pure bhavāti **porī**. Pure vā
bhavattā porī. Nāgarikitthiyā sukhumālattanena sadisāti porī. Tāya **poriyā**. **Vissa-
ṭṭhāyāti** apalibuddhāya, sandiṭṭhivilambitādidosarahitāya. **Anelagalāyāti** elaga-
lena virahitāya. Ekaccassa hi kathentassa elaṃ galati, lālā vā paggharati, kheḷa-
phusitāni vā nikkhamanti, tassa vācā elagalā nāma hoti. Tabbiparitāyāti attho.
Atthassa viññāpaniyāti-ādimajjhapariyosānaṃ pākaṭam katvā bhāsitatthassa
viññāpanasamatthāya. Sesamettha brāhmaṇavaṇṇe uttānameva.

425. Evaṃ vutteti evaṃ tehi brāhmaṇehi vutte, caṅkī, “ime brāhmaṇā attano
vaṇṇe vuccamāne atussanakasatto nāma natthi, vaṇṇamassa bhaṇitvā nivāressā-
māti jāti-ādīhi mama vaṇṇam vadanti, na kho pana me yuttam attano vaṇṇe
rajjitum. Handāham etesaṃ vādaṃ bhinditvā samaṇassa gotamassa mahanta-
bhāvaṃ ṇāpetvā etesaṃ tattha gamanaṃ karomī”ti cintetvā **tena hi, bho, mamāpi
suṇāthāti**-ādimāha. Tattha yepi “ubhato sujāto”ti-ādayo attano guṇehi sadisā
guṇā, tepi “ko cāham, ke ca samaṇassa gotamassa jātisampatti-ādayo guṇā”ti
attano guṇehi uttaritareyeva maññamāno, itare pana ekanteneva bhagavato
mahantabhāvadīpanattham pakāseti. **Mayameva arahāmāti** evaṃ niyamento
cettha idaṃ dīpeti- yadi guṇamahantatāya upasaṅkamitabbo nāma hoti, yathā
sinerum upanidhāya sāsapo, mahāsamuddam upanidhāya gopadakaṃ, sattasu

mahāsaressu udakaṃ upanidhāya ussāvabindu paritto lāmakō, evamevaṃ samaṇassa gotamassa jātisampatti-ādayo guṇe upanidhāya amhākaṃ guṇā (3.0287) parittā lāmakā, tasmā mayameva arahāma taṃ bhavantaṃ gotamaṃ dassanāya upasaṅkamtunti.

Bhūmigatañca vehāsaṭṭhañcāti ettha rājaṅgaṇe ceva uyyāne ca sudhāmaṭṭhā pokkharāṇiyo sattaratanapūriṃ katvā bhūmiyaṃ ṭhapitaṃ dhanam bhūmigataṃ nāma, pāsādaniyūhādayo pana pūretvā ṭhapitaṃ vehāsaṭṭham nāma. Evaṃ tāva kulapariyāyena āgataṃ. Tathāgatassa pana jātadivaseyeva saṅkho elo uppalo puṇḍarīkoti cattāro nidhayo upagatā. Tesu saṅkho gāvutiko, elo aḍḍhayojaniko, uppalo tigāvutiko puṇḍarīko yojanikoti. Tesupi gahitagahitaṭṭhānaṃ pūratiyeva. Iti bhagavā pahūtaṃ hiraññasuvaṇṇam ohāya pabbajitoti veditabbo. **Daharo vā**ti-ādīni heṭṭhā vitthāritāneva.

Akhuddāvakasoti ettha bhagavati aparimāṇoyeva dassanāvakaṃsoti veditabbo. Tatridaṃ vatthum- rājagahe kira aññataro brāhmaṇo “samaṇassa kira gotamassa pamāṇam gahetum na sakkā”ti sutvā bhagavato piṇḍāya pavisanakāle saṭṭhi-hattham veḷum gahetvā nagaradvārassa bahi ṭhatvā sampatte bhagavati veḷum gahetvā samīpe aṭṭhāsi, veḷu bhagavato jāṇumattaṃ pāpuṇi. Punadivase dve veḷū ghaṭetvā samīpe aṭṭhāsi, bhagavā dvinnam veḷūnam upari dviveḷumattameva paññāyamāno, “brāhmaṇa, kiṃ karosī”ti āha? Tumhākaṃ pamāṇam gaṇhāmīti. “Brāhmaṇa, sacepi tvam sakalacakkavāḷagabbham pūretvā ṭhitaveḷum ghaṭetvā āgamissasi, neva me pamāṇam gahetum sakkhissasi. Na hi mayā cattāri asaṅkhyeyyāni kappasatasahassañca tathā pāramiyo pūritā, yathā me paro pamāṇam gaṇheyya, atulo brāhmaṇa, tathāgato appameyyo”ti vatvā dhammapade gāthamāha. Gāthāpariyosāne caturāsītipāṇasahassāni amataṃ pivimsu.

Aparampi vatthu- rāhu kira asurindo cattāri yojanasahassāni aṭṭha ca yojanasatāni ucco, bāhantaramassa dvādasayojanasatāni, hatthatalapādatalānaṃ puthu-latā tīṇi yojanasatāni, aṅgulipabbāni paṇṇāsayojanāni (3.0288), bhamukantaram paṇṇāsayojanaṃ, nalāṭaṃ

tiyojanasataṃ, sīsaṃ navayojanasataṃ. So- “ahaṃ uccosmi, satthāraṃ onamitvā oloketuṃ na sakkhissāmī”ti na gacchati. So ekadivasāṃ bhagavato vaṇṇaṃ sutvā “yathā kathañca olokessāmī”ti āgato. Bhagavā tassa ajjhāsayaṃ viditvā “catūsu iriyāpathesu katarena dassemī”ti cintetvā “ṭhitako nāma nīcopi ucco viya paññāyati, nipannovassa attānaṃ dassessāmī”ti, “ānanda, gandhakuṭṭipariveṇe mañcakaṃ paññāpehī”ti vatvā tattha sīhaseyyaṃ kappesi. Rāhu āgantvā nipannaṃ bhagavantaṃ gīvaṃ unnāmetvā nabhamajjhe puṇṇacandaṃ viya ulloketi. Kimidaṃ asurindāti ca vutte, bhagavā onamitvā oloketuṃ na sakkhissāmīti na gacchinti. Na mayā asurinda adhomukhena pāramiyo pūritā, uddhaggaṃ me katvā dānaṃ dinnanti. Taṃdivasaṃ rāhu saraṇaṃ agamāsi. Evaṃ bhagavā akhuddāvakaṃso dassanāya.

Catupārisuddhisīlena **sīlavā**. Taṃ pana sīlaṃ ariyaṃ uttamaṃ parisuddhaṃ, tenāha **ariyasīlīti**. Tadeva anavajjaṭṭhena kusalaṃ, tenāha **kusalasīlīti**. **Kusalena sīlenāti** idamassa vevacanaṃ. **Bahūnaṃ ācariyapācariyoti** bhagavato ekekāya dhammadesanāya caturāsītīpāṇasahassāni aparimāṇāpi devamanussā magga-phalāmataṃ pivanti. Tasmā bahūnaṃ ācariyo, sāvakavineyyānaṃ pācariyoti.

Khīṇakāmarāgoti ettha kāmaṃ bhagavato sabbepi kilesā khīṇā, brāhmaṇo pana te na jānāti, attano jānanaṭṭhāneyeva guṇaṃ katheti. **Vigatacāpalloti** “pattamaṇḍanā cīvaramaṇḍanā senāsanamaṇḍanā imassa vā pūtikāyassa ...pe... kelanā paṭikelanā”ti evaṃ vuttacāpalyavirahito.

Apāpapurekkhāroti apāpe navalokuttaradhamme purato katvā vicarati. **Brahmaññāya pajāyāti** sārīputtamoggallānamahākassapādibhedāya brāhmaṇapajāya. (aviruddho hi so) etissāya pajāya purekkhāro. Ayañhi pajā samaṇaṃ gotamaṃ purato katvā (3.0289) caratīti attho. Apica **apāpapurekkhāroti** na pāpupurekkhāro, na pāpaṃ purato katvā carati, pāpaṃ na icchatīti attho. Kassa? **Brahmaññāya pajāya** attanā saddhiṃ paṭiviruddhāyapi brāhmaṇapajāya aviruddho hitasukhatthikoyevāti vuttaṃ hoti.

Tiroraṭṭhāti pararaṭṭhato. **Tirojanapadāti** parajanapadato. **Sampucchitū āgacchantīti** khattiyapaṇḍitādayo ceva brāhmaṇagandhabbādayo ca pañhe abhisāñkharitvā pucchissāmāti āgacchanti. Tattha keci pucchāya vā dosaṃ vissajjanasampacchane vā asamattataṃ sallakkhetvā apucchitvāva tuṇhī nisīdanti, keci pucchanti, kesañci bhagavā pucchāya ussāhaṃ janetvā vissajjeti. Evaṃ sabbesampi tesāṃ vimatiyo tīraṃ patvā mahāsamuddassa ūmiyo viya bhagavantaṃ patvāva bhijjanti. Sesamettha tathāgatassa vaṇṇe uttānameva.

Atithī no te hontīti te amhākaṃ āgantukā navakā pāhunakā hontīti attho. **Pariyāpuṇāmīti** jānāmi. **Aparimāṇavaṇṇoti** tathārūpeneva sabbaññunāpi appameyyavaṇṇo, pageva mādisenāti dasseti. Vuttampi cetaṃ-

“Buddhopi buddhassa bhaṇeyya vaṇṇaṃ,
kappampi ce aññamabhāsamāno;
khīyetha kappo ciradīghamantare,
vaṇṇo na khīyetha tathāgatassā”ti.

Imaṃ pana guṇakathaṃ sutvā te brāhmaṇā cintayīṃsu “yathā, caṅkī, sama-

ṇassa gotamassa vaṇṇaṃ bhāsati, anomaguṇo so bhavaṃ gotamo, evaṃ tassa guṇe jānamānena kho pana iminā aticiraṃ adhivāsitaṃ, handa naṃ anuvattāmā”-ti anuvattamānā “tena hi, bho”ti-ādimāhaṃsu.

426. Opātetīti paveseti. **Sampurekkharontīti** puttamattanattamattampi samānaṃ purato katvā vicaranti.

427. Mantapadanti mantāyeva mantapadaṃ, vedoti attho. **Itihitiha paramparāyāti** evaṃ kira evaṃ kirāti paramparabhāvena āgatanti dīpeti. **Piṭakasampadāyāti** (pāvacaṇasaṅkhātasampattiyā. Sāvitti-ādīhi chandabandhehi ca vaggabandhehi ca sampādetvā āgatanti dasseti. **Tattha cāti** tasmim̐ mantapade. **Pavattāro**ti pavattayitāro. **Yesanti** yesaṃ santakaṃ. **Mantapadanti** vedasaṅkhātaṃ mantameva. **Gītaṃ** aṭṭhakādīhi dasahi porāṇakabrāhmaṇehi padasampattivasena sajjhāyitaṃ. **Pavuttanti** aññesaṃ vuttaṃ, vācitantī attho. **Samihitanti** samupabyūḷhaṃ rāsikataṃ, piṇḍaṃ katvā ṭhapitantī attho. **Tadanugāyantīti** etarahi brāhmaṇā taṃ tehi pubbe gītaṃ anugāyantī anusajjhāyantī vādentī. **Tadanubhāsantīti** taṃ anubhāsantī, idaṃ purimasseva vevacaṇaṃ. **Bhāsitamanubhāsantīti** tehi bhāsitaṃ sajjhāyitaṃ anusa-jjhāyantī. **Vācitamānūvācentīti** tehi aññesaṃ vācitaṃ anuvācentī. **Seyyathidanti** te katameti attho. **Aṭṭhakoti-**ādīni tesāṃ nāmāni, te kira dibbena cakkhunā oloketvā parūpaghātaṃ akatvā kassapasammāsambuddhassa bhagavato pāvacaṇena saha saṃsandetvā mante ganthesuṃ, aparāpare pana brāhmaṇā pāṇātipātādīni pakkhipitvā tayo vede bhinditvā buddhavacaṇena saddhiṃ viruddhe akaṃsu.

428. Andhaveṇīti andhapaveṇī. Ekena hi cakkhumatā gahitayaṭṭhiyā koṭiṃ eko andho gaṇhāti, taṃ andhaṃ añño, taṃ añnoti evaṃ paṇṇāsa saṭṭhi andhā paṭipā-ṭhiyā ghaṭitā andhaveṇīti vuccati. **Paramparāsaṃsattāti** aññamaññaṃ laggā, yaṭṭhi-ggāhakenapi cakkhumatā virahitāti attho. Eko kira dhutto andhagaṇaṃ disvā “asu-kasmim̐ nāma gāme khajjabhojjaṃ sulabhan”ti ussāhetvā tehi “tattha no sāmi nehi, idaṃ nāma te demā”ti vutte lañjaṃ gahetvā antarāmagge maggā okkamma mahantaṃ gacchaṃ anuparigantvā purimassa hatthena pacchimassa kacchaṃ gaṇhāpetvā “kiñci kammaṃ atthi, gacchatha tāva tumhe”ti vatvā palāyi. Te diva-sampi gantvā maggaṃ avindamānā “kahaṃ, bho, cakkhumā kahaṃ maggo”ti paridevitvā maggaṃ avindamānā tattheva mariṃsu. Te sandhāya vuttaṃ “para-mparāsaṃsattā”ti. **Purimopīti** purimesu dasasu brāhmaṇesu ekopi. **Majjhimopīti** majjhe ācariyapācariyesu ekopi. **Pacchimopīti** idāni brāhmaṇesu ekopi.

Pañca (3.0291) **khoti** pāḷi-āgatesu dvīsu aññepi evarūpe tayo pakkhipitvā vadati. **Dvedhāvīpākāti** bhūtavīpākā vā abhūtavīpākā vā. **Nālametthāti**, bhāradvāja, saccaṃ anurakkhissāmīti paṭipannena viññunā “yaṃ mayā gahitaṃ, idameva saccaṃ moghamaññaṃ”ti ettha ekaṃseneva niṭṭhaṃ gantuṃ nālaṃ na yuttanti upari pucchāya maggaṃ vivaritvā ṭhapesi.

430. Idha, bhāradvāja, bhikkhūti jīvakaṃsutte (ma. ni. 2.51 ādayo) viya mahāva-cchasutte (ma. ni. 2.193 ādayo) viya ca attānaññeva sandhāya vadati. **Lobhani-yesu dhammesūti** lobhadhammesu. Sesapadadvayepi eseva nayo.

432. Saddhaṃ nivesetīti okappaniyasaddhaṃ niveseti. **Upasaṅkamatīti** upaga-cchati. **Payirupāsati**ti santike nisīdati. **Sotanti** pasādasotaṃ odahati. **Dhammanti**

desanādhammaṃ suṇāti. **Dhāretīti** paguṇaṃ katvā dhāreti. **UpaparikkhatīTi** atthato ca kāraṇato ca vīmaṃsati. **Nijjhānaṃ khamantīti** olokaṇaṃ khamanti, idha sīlaṃ kathitaṃ, idha samādhīti evaṃ upaṭṭhahantīti attho. **Chandoti** kattukamyatā chando. **Ussahatīti** vāyamati. **Tuletīti** aniccādivasena tīreti. **Padahatīti** maggapa-dhānaṃ padahati. **Kāyena ceva paramasaccanti** saha-jātanāmakāyena ca nibbānaṃ sacchikaroti, paññāya ca kilese nibbijhitvā tadeva vibhūtaṃ pākaṭaṃ karonto passati.

433. Saccānubodhoti maggānubodho. **Saccānuppattīti** phalacchikiriyā. **Tesaṃ- yevāti** heṭṭhā vuttānaṃ dvādasannaṃ, evaṃ dīghaṃ maggavādaṃ anulometi, tasmā nāyamattho. Ayaṃ panettha attho- **tesaṃ yevāti** tesaṃ maggasampayutta- dhammānaṃ. **Padhānanti** maggapadhānaṃ. Tañhi phalacchikiriyasaṅkhātāya saccānuppattiyā bahukāraṃ, magge asati phalābhāvatoti. Iminā nayena sabbapa- desu attho veditabbo. Sesaṃ sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Caṅkīsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Esukārīsuttavaṇṇanā

437. Evaṃ (3.0292) **me sutanti** esukārīsuttaṃ. Tattha **bilam olaggeyyunti** koṭṭhāsaṃ laggāpeyyuṃ, iminā satthadhammaṃ nāma dasseti. Satthavāho kira mahākantārapaṭipanno antarāmagge goṇe mate maṃsaṃ gahetvā sabbesaṃ satthikānaṃ “idaṃ khāditvā ettakaṃ mūlaṃ dātabban”ti koṭṭhāsaṃ olaggeti, goṇa- maṃsaṃ nāma khādantāpi atthi akhādantāpi, mūlaṃ dātuṃ sakkontāpi asakko- ntāpi. Satthavāho yena mūlena goṇo gahito, tassa nikkhamanattaṃ sabbesaṃ balakkārena koṭṭhāsaṃ datvā mūlaṃ gaṇhāti, ayaṃ satthadhammo. Evamevaṃ brāhmaṇāpi lokassa paṭiññaṃ aggahetvā attanova dhammatāya catasso pārica- riyā paññapentīti dassetuṃ **evameva khoti-ādimāha**. **Pāpiyo assāti** pāpaṃ assa. **Seyyo assāti** hitaṃ assa. Atha vā **pāpiyoti** pāpako lāmako attabhāvo assa. **Seyyoti** seṭṭho uttamo. **Seyyaṃsoti** seyyo. **Uccākulīnatāti** uccākulīnattena seyyo. **Pāpiyaṃso** Ti pāpiyo. Uccākulīnatā ca dvīsu kulesu vaḍḍhenti khattiyakule brāhma- ṇakule ca, uḷāravaṇṇatā tīsu. Vessopi hi uḷāravaṇṇo hoti. Uḷārabhogatā catūsopi. Suddopi hi antamaso caṇḍālopi uḷārabhogo hotiyeva.

440. Bhikkhācariyanti koṭṭidhanenapi hi brāhmaṇena bhikkhā caritabbāva, porā- ṇakabrāhmaṇā asītikoṭṭidhanāpi ekavelaṃ bhikkhaṃ caranti. Kasmā? Duggata- kāle carantānaṃ idāni bhikkhaṃ carituṃ āradhāti garahā na bhavissatīti. **Atima- ññamānoti** yo bhikkhācariyavaṃsaṃ haritvā satta-jīvakasikkammavaṇijjādīhi jīvikaṃ kappeti, ayaṃ atimaññati nāma. **Gopo vāti** yathā gopako attanā rakkhittaṃ bhaṇḍaṃ thenento akiccakārī hoti, evanti attho. Iminā nayena sabbavāresu attho

veditabbo. **Asitabyābhaṅginti** tiṅalāyana-asitañceva kājañca. **Anussaratoti** yattha jāto, tasmim porāṇe mātāpettike kulavaṃse anussariyamāneti attho. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Esukārīsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Dhanañjānisuttavaṇṇanā

445. Evaṃ (3.0293) **me sutanti** dhanañjānisuttaṃ. Tattha **dakkiṇāgirisminti** girīti pabbato, rājagahaṃ parikkhipitvā ṭhitapabbatassa dakkiṇadisābhāge jana-padassetam nāmaṃ. **Taṇḍulapālīdvārāyāti** rājagahassa kira dvattiṃsamahādvārāni catusaṭṭhikhuddakadvārāni, tesu ekaṃ taṇḍulapālīdvāraṃ nāma, taṃ sandhāyevamāha. **Rājānaṃ nissāyāti** “gaccha manusse apīletvā sassabhāgaṃ gaṇhāhī”-ti raññā pesito gantvā sabbameva sassaṃ gaṇhāti, “mā no, bhante, nāsehi”-ti ca vutte- “rājakule vuttaṃ mandaṃ, ahaṃ raññā āgamanakāleyeva evaṃ āṇatto, mā kanditthā”-ti evaṃ rājānaṃ nissāya brāhmaṇagahapatike vilumpati. Dhaññaṃ yebhuyyena attano gharaṃ pavesetvā appakaṃ rājakule paveseti. Kiṃ brāhmaṇagahapatikānaṃ na piḷaṃ akāsīti ca vutto- “āma, mahārāja, imasmim vāre khettāni mandasassāni

ahesuṃ, tasmā apīentassa me gaṇhato na bahuṃ jātan”ti evaṃ brāhmaṇagaha-
patike nissāya rājānaṃ vilumpati.

446. Payo piyatanti taruṇakhīraṃ pivatu. **Tāva bhattassāti** yāva khīraṃ pivitvā
nisīdissatha, tāvadeva bhattassa kālo bhavissati. Idheva hi no pātarāsabhattaṃ
āharissantīti dasseti. **Mātāpitaroti**-ādīsu mahallakā mātāpitaro mudukāni atthara-
ṇapāvuraṇāni sukhumāni vatthāni madhurabhojanaṃ sugandhagandhamālādīni
ca pariyesitvā posetabbā. Puttadhītaṃ nāmakaraṇamaṅgalādīni sabbakiccāni
karontena puttadāro posetabbo. Evañhi akariyamāne garahā uppajjatīti iminā
nayena attho veditabbo.

447. Adhammacārīti pañca dussīlyakammāni vā dasa dussīlyakammāni vā
idha adhammo nāma. **Upakaḍḍheyanti** pañcavidhabandhanādīkammakara-
ṇatthaṃ taṃ taṃ nirayaṃ kaḍḍheyuṃ.

448. Dhammacārīti dhammikasivavijjādīkammakārī. **Paṭikkamantī**ti osaranti
parihāyanti. **Abhikkamantī**ti abhisaranti vaḍḍhanti. **Seyyoti** varataraṃ. **Hīneti**
nihīne lāmake. **Kālaṅkato ca sārīputtā**ti idaṃ (3.0294) bhagavā “tatrassa gantvā
desehi”ti adhippāyena theramāha. Theropi taṃkhaṇaṃyeva gantvā mahābra-
hmuno dhammaṃ desesi, tato paṭṭhāya cātuppadikaṃ gāthaṃ kathentopi catusa-
ccavimuttaṃ nāma na kathesīti.

Papañcasūdanīyā majjhimanīkāyaṭṭhakathāya

Dhanañjānisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Vāsetṭhasuttavaṇṇanā

454. Evaṃ me sutanti vāsetṭhasuttaṃ. Tattha **icchānaṅgalavanasaṅḍeti** icchā-
naṅgalagāmassa avidūre vanasaṅḍe. **Caṅkīti** ādayo pañcapi janā rañño pasena-
dissa kosalassa purohitā eva. **Aññe ca abhiññātā**ti aññe ca bahū abhiññātā
brāhmaṇā. Te kira chaṭṭhe chaṭṭhe māse dvīsu ṭhānesu sannipatanti. Yadā jātiṃ
sodhetukāmā honti, tadā pokkharasātissa santike jātisodhanatthaṃ ukkaṭṭhāya
sannipatanti. Yadā mante sodhetukāmā honti, tadā icchānaṅgale sannipatanti.
Imasmiṃ kāle mantasodhanatthaṃ sannipatiṃsu. **Ayamantarā kathāti** yaṃ attano
sahāyakabhāvānurūpaṃ kathaṃ kathentā anuvicariṃsu, tassā kathāya antarā
ayamaññā kathā udapādi. **Sīlavāti** guṇavā. **Vattasampannoti** ācārasampanno.

455. Anuññātaṭṭhāti sikkhitā tumheti evaṃ ācariyehi anuññātā, āma āca-
riya sikkhitamhāti evaṃ sayañca ṭṭhā. **Asmāti** bhavāma. **Ahaṃ pokkharasā-**
tissa, tārukkhassāyaṃ mānavoti ahaṃ pokkharasātissa jeṭṭhantevāsī aggasisso,
ayaṃ tārukkhassāti dīpeti.

Tevijjānanti tivedānaṃ brāhmaṇānaṃ. **Yadakkhātanti** yaṃ atthato ca byañja-
nato ca ekaṃ padampi akkhātā. **Tatra kevalinosmaseti** taṃ sakalaṃ jānanato

tattha niṭṭhāgatamhāti attho. Idāni taṃ kevalibhāvaṃ āvikaronto **padakasmāti**-ādimāha. Tattha **jappe ācariyasādisāti** kathanaṭṭhāne mayaṃ ācariyasadisāyeva.

Kammunāti (3.0295) dasakusalakammamapathakammunā. Ayañhi pubbe satta-vidhaṃ kāyavacīkammaṃ sandhāya “yato kho, bho, silavā hoti”ti āha, tividhaṃ manokammaṃ sandhāya “vattasampanno”ti. Tena samannāgato hi ācārasampanno hoti. **Cakkhumāti** pañcahi cakkhūhi cakkhumantabhāvena bhagavantaṃ ālapati.

Khayātīnti ūnabhāvaṃ atītaṃ, paripuṇṇanti attho. **Peccāti** upagantvā. **Namassantīti** namo karonti.

Cakkhuṃ loke samuppannanti avijjandhakāre loke taṃ andhakāraṃ vidhamitvā lokassa diṭṭhadhammikādi-atthadassanena cakkhu hutvā samuppannaṃ.

456. Evaṃ vāseṭṭhena thometvā yācito bhagavā dvepi jane saṅgaṇhanto **tesaṃ vo ahaṃ byakkhissanti**-ādimāha. Tattha **byakkhissanti** byākarissāmi. **Anupubbanti** tiṭṭhatu tāva brāhmaṇacintā, tiṇarukkhaḥkīṭapaṭaṅgato paṭṭhāya anupaṭipāṭiyā ācikkhissāmi attho. **Jātivibhaṅganti** jātivitthāraṃ. **Aññamaññā hi jātiyoti** tesaṃ tesañhi pāṇānaṃ jātiyo aññamaññā nānappakārāti attho.

Tiṇarukkheti anupādinnaḥkajātiṃ katvā pacchā upādinnaḥkajātiṃ kathessāmi, evaṃ tassa jātibhedo pākaṭo bhavissatīti imaṃ desanaṃ ārabhi. Mahāsīvatthero pana “kiṃ, bhante, anupādinnaḥkaṃ bījanānatāya nānaṃ, upādinnaṃ kammanānatāyāti? Evaṃ vattum na vaṭṭati”ti pucchito āma na vaṭṭati. Kammañhi yoniyam khipati. Yonisiddhā ime sattā nānāvaṇṇā hontīti. **Tiṇarukkheti** ettha antopheggū bahisārā antamaso tālanāḷikerādayopi tiṇāneva, antosārā pana bahipheggū sabbe rukkhā nāma. **Na cāpi paṭijānareti** mayaṃ tiṇā mayaṃ rukkhāti vā, ahaṃ tiṇaṃ, ahaṃ rukkhoti vā evaṃ na jānanti. **Liṅgaṃ jātimayanti** ajānantānampi ca tesaṃ jātimayameva saṅṭhānaṃ attano mūlabhūtaṭiṇādisadisameva hoti. Kiṃ kāraṇā? **Aññamaññā hi jātiyo.** Yasmā aññā tiṇajāti, aññā rukkhajāti. Tiṇesupi aññā tālajāti, aññā nāḷikerajāti, evaṃ vitthāretabbaṃ. Iminā idaṃ dasseti- yaṃ jāti-vasena nānā (3.0296) hoti, taṃ attano paṭiññaṃ paresaṃ vā upadesaṃ vināpi aññajātito visesena gayhati. Yadi ca jātiyā brāhmaṇo bhavye, sopi attano paṭiññaṃ paresaṃ vā upadesaṃ vinā khattiyato vessato suddato vā visesena gayheyya, na ca gayhati. Tasmā na jātiyā brāhmaṇoti. Parato pana “yathā etāsu jātisū”ti gāthāya etamatthaṃ vacībhedeneva āvikarissati.

Evaṃ anupādinnaḥkesu jātiṃ dassetvā upādinnaḥkesu dassento **tato kīṭeti**-ādimāha. **Yāva kunthakipilliketi** kunthakipillikaṃ pariyantaṃ katvāti attho. Ettha ca ye uppatitvā gacchanti, te paṭaṅgā nāma. **Aññamaññā hi jātiyoti** tesampi nīlarattādivaṇṇavasena jātiyo nānappakārāva honti.

Khuddaketi kāḷakādayo. **Mahallaketi** sasabīḷārādayo.

Pādūdareti udarapāde, udaraṃyeva nesam pādāti vuttaṃ hoti. **Dīghapiṭṭhiketi** sappānañhi sīsato yāva naṅguṭṭhā piṭṭhiyeva hoti, tena te “dīghapiṭṭhikā”ti vuccanti.

Udaketi oḍake, udakamhi jāte.

Pakkhīti sakuṇe. Te hi pattehi yantīti **pattayānā**, vehāsaṃ gacchantīti **vihaṅgamā**.

Evam thalajalākāsagocarānaṃ pāṇānaṃ jātibhedaṃ dassetvā idāni yenādhippāyena taṃ dasseti, taṃ āvikaronto yathā etāsūti gāthamāha. Tassattho saṅkhepena vuttova. Vitthārato panettha yaṃ vattabbaṃ, taṃ sayameva dassento **na kesehīti**-ādimāha. Tatrāyaṃ yojanā- yaṃ vuttaṃ “natthi manussesu liṅgajātimayaṃ puthū”ti, taṃ evaṃ natthīti veditabbaṃ. Seyyathidaṃ? **Na kesehīti**. Na hi- “brāhmaṇānaṃ edisā kesā honti, khattiyānaṃ edisā”ti niyamo atthi yathā hatthi- assamigādīnanti iminā nayena sabbaṃ yojetabbaṃ.

Liṅgaṃ jātimayaṃ neva, yathā aññāsu jātisūti idaṃ pana vuttassevatthassa nigamananti veditabbaṃ. Tassāyaṃ yojanā- evaṃ yasmā imehi (3.0297) kesādīhi natthi manussesu liṅgaṃ jātimayaṃ puthu, tasmā veditabbametam “brāhmaṇādibhedeṣu manussesu liṅgaṃ jātimayaṃ neva, yathā aññāsu jātisū”ti.

457. Idāni evaṃ jātibhede asatipi “brāhmaṇo khattiyo”ti idaṃ nānattaṃ yathā jātaṃ, taṃ dassetuṃ **paccattanti** gāthamāha. Tattha **vokāranti** nānattaṃ. Ayaṃ panettha saṅkhepattho- yathā hi tiracchānānaṃ yonisiddhameva kesādisaṅṭhānena nānattaṃ, tathā brāhmaṇādīnaṃ attano attano sarīre taṃ natthi. Evaṃ santepi yadetam “brāhmaṇo khattiyo”ti vokāraṃ, taṃ vokārañca manussesu samaññāya pavuccati, vohāramatteneva pavuccatīti.

Ettāvata bhagavā bhāradvājassa vādaṃ niggaṇhitvā idāni yadi jātiyā brāhmaṇo bhaveyya, ājivasīlācāravipannopi brāhmaṇo bhaveyya. Yasmā pana porāṇā brāhmaṇā tassa brāhmaṇabhāvaṃ na icchanti, loke ca aññepi paṇḍitamanussā, tasmā vāsetṭhassa vādaṃ paggaṇhanto **yo hi koci manussesūti** aṭṭha gāthā āha. Tattha **gorakkhanti** khettarakkhaṃ, kasikammanti vuttaṃ hoti. **Goti** hi pathaviyā nāmaṃ, tasmā evamāha. **Puthusippenāti** tantavāyakammādinānāsippena. **Vohāranti** vaṇijjaṃ. **Parapessenāti** paresaṃ veyyāvaccakammena. **Issatthanti** āvudhajīvikam, usuñca sattim cāti vuttaṃ hoti. **Porohiccenāti** purohitakammena.

Evaṃ brāhmaṇasamayena ca lokavohārena ca ājivasīlācāravipannassa abrahmaṇabhāvaṃ sādhetvā evaṃ sante na jātiyā brāhmaṇo, guṇehi pana brāhmaṇo hoti. Tasmā yattha katthaci kule jāto yo guṇavā, so brāhmaṇo, ayamettha ñāyoti evametam ñāyaṃ atthato āpādetvā idāni naṃ vacībhedenā pakāsento **na cāhaṃ brāhmaṇanti**-ādimāha. Tassattho- ahañhi yvāyaṃ catunnaṃ yonīnaṃ yattha katthaci jāto, tatrāpi visesena yo brāhmaṇassa saṃvaṇṇitāya mātari sambhūto, taṃ **yonijaṃ mattisambhavaṃ**, yā cāyaṃ ubhato sujātoti-ādinā nayena brāhmaṇehi brāhmaṇassa parisuddha-uppattimaggasaṅkhātā yoni vuttā, saṃsuddhagaṇṇikoti iminā (3.0298) ca mātisampatti, tatopi jātasambhūtattā yonijo mattisambhavoti vuccati, taṃ **yonijaṃ mattisambhavaṃ** iminā ca yonijamattisambhavamattena na brāhmaṇaṃ brūmi. Kasmā? Yasmā, bho bhoti, vacanamattena aññehi sakiñcanehi viṣiṭṭhattā **bhovādi nāma so hoti, sace hoti sakiñcano** sapalibodho. Yo panāyaṃ yattha katthaci jātopi rāgādikiñcanābhāvena akiñcano, sabba-gaṇṇapaṭinissaggena anādāno, **akiñcanaṃ anādānaṃ, tamahaṃ brūmi brāhmaṇaṃ**. Kasmā? Yasmā bāhitapāpoti.

458. Kiñcabhiyyo sabbasaṃyojanaṃ chetvāti-ādi sattavīsati gāthā. Tattha **sabbasaṃyojananti** dasavidhasaṃyojanaṃ. **Na paritassatīti** taṇhāparitassanāya na pari-

tassati. **Saṅgātiganti** rāgasāṅgādayo atikkantaṃ. **Visaṃyuttanti** catūhi yonīhi sabbakilesehi vā visaṃyuttaṃ.

Naddhinti upanāhaṃ. **Varattanti** taṇhaṃ. **Sandānanti** yuttapāsaṃ, diṭṭhipariyu-
ṭṭhānassetamādhivacanaṃ. **Sahanukkamanti** anukkamo vuccati pāse pavesana-
gaṇṭhi, diṭṭhānusayassetamānāmaṃ. **Ukkhittapalighanti** ettha palighoti avijjā.
Buddhanti catusaccabuddhaṃ. **Titikkhatīti** khamati.

Khantibalanti adhivāsanakhantibalaṃ. Sā pana sakiṃ uppannā balānīkaṃ
nāma na hoti, punappunaṃ uppannā pana hoti. Tassā atthitāya **balānīkaṃ**.

Vatavantanti dhutaṅgavantaṃ. **Sīlavantanti** guṇavantaṃ. **Anussadanti** rāgādi-u-
ssadavirahitaṃ. “Anussutaṃ”tipi pāṭho, anavassutanti attho. **Dantanti** nibbise-
vanaṃ.

Na limpatīti na alliyati. **Kāmesūti** kilesakāmavattukāmesu.

Dukkassa pajānāti, idheva khayanti ettha arahattaphalaṃ dukkhakkhayoti adhippetam. **Pajānātīti** adhigamavasena jānāti. **Pannabhāranti** ohitabhāram, khandhakilesa-abhisāṅkhārakāmaguṇabhāre otāretvā ṭhitam. Viṣṇuyuttapadam vuttatthameva.

Gambhīrapaññanti gambhīresu ārammaṇesu pavattapaññam. **Medhāvinti** pakatipaññāya pañnavantam.

Anāgārehi (3.0299) **cūbhayanti** anāgārehi ca viṣṇusaṭṭham ubhayañca, dvīhipi cetehi viṣṇusaṭṭhamevāti attho. **Anokasārīnti** okam vuccati pañcakāmaguṇālayo, tam analliyamānanti attho. **Appicchanti** aniccham.

Tasesūti sataṇhesu. **Thāvaresūti** nittaṇhesu.

Attadaṇḍesūti gahitadaṇḍesu. **Nibbutanti** kilesanibbānena nibbutam. **Sādānesūti** sa-upādānesu.

Ohitoti patito.

459. Akakkasanti niddosam. Sadoso hi rukkhopi sakakkasoti vuccati. **Viññāpaninti** atthaviññāpanikam. **Saccanti** avisaṃvādikam. **Udīrayeti** bhaṇati. **Yāya nābhisajjeti** yāya girāya parassa sajjanam vā lagganam vā na karoti, tādisam aphaṛusam giram bhāsātīti attho.

Dīghanti suttāruḷhabhaṇḍam. **Rassanti** vippakiṇṇabhaṇḍam. **Aṇunti** khuddakam. **Thūlanti** mahantam. **Subhāsubhanti** sundarāsundaram. Dīghabhaṇḍañhi appagghampi hoti mahagghampi. Rassādīsipi eseva nayo. Iti ettāvata na sabbam pariyādiṇṇam, “subhāsubhan”ti iminā pana pariyādiṇṇam hoti.

Nirāsayanti nittaṇham.

Ālayāti taṇhālayā. **Aññāyāti** jānitvā. **Amatogadhanti** amatabbhantaram. **Anupattanti** anupaviṭṭham.

Ubho saṅganti ubhayampetaṃ saṅgam. Puññañhi sagge laggāpeti, apuñnam apāye, tasmā ubhayampetaṃ saṅganti āha. **Upaccagāti** atīto.

Anāvilanti āvilakaraṇakilesavirahitam. **Nandībhavaparikkhīṇanti** parikkhīṇanandim parikkhīṇabhavam.

“Yo iman”ti gāthāya avijjāyeva viṣṇuvādakaṭṭhena **palipatho**, mahāviduggatāya **duggam**, saṃsaraṇaṭṭhena **saṃsāro**, mohanaṭṭhena **mohoti** vutto. **Tiṇṇoti** caturoghatiṇṇo. **Pāraṅgatoti** nibbānam gato. **Jhāyīti** ārammaṇalakkhaṇūpanijjhānavasena jhāyī. **Anejoti** nittaṇho. **Anupādāya** (3.0300) **nibbutoti** kiñci gahaṇam agga hetvā sabbakilesanibbānena nibbuto.

Kāmeti duvidhepi kāme. **Anāgāro**ti anāgāro hutvā. **Paribbajeti** paribbajati. **Kāma-bhavaparikkhīṇanti** khīṇakāmam khīṇabhavam.

Mānusakam yoganti mānusakam pañcakāmaguṇayogam. **Dibbam yoganti** dibbam pañcakāmaguṇayogam. **Sabbayogavisamyuttanti** sabbakilesayogavisamyuttam.

Ratinti pañcakāmaguṇaratim. **Aratinti** kusalabhāvanāya ukkaṇṭhitam. **Vīranti** vīriyavantam.

Sugatanti sundaram ṭhānam gataṃ, sundarāya vā paṭipattiyā gataṃ.

Gatinti nibbattim. **Pureti** atīte. **Pacchāti** anāgate. **Majjheti** paccuppanne. **Kiñca-**

nanti kiñcanakāraḥ kilesa.

Mahesinti mahante guṇe pariyesanaṭṭhena mahesiṃ. **Vijitāvinanti** vijitavijayaṃ. **460.** Evaṃ bhagavā guṇato khīṇāsavaṃyeva brāhmaṇaṃ dassetvā ye jātito brāhmaṇoti abhinivesaṃ karonti, te idaṃ ajānantā, sāva nesaṃ diṭṭhi duddiṭṭhīti dassento **samaññā hesāti** gāthādvayamāha. Tassattho- yadidaṃ brāhmaṇo khattiyo bhāradvājo vāsetṭhoti nāmagottaṃ pakappitaṃ kataṃ abhisankhataṃ, samaññā hesā lokasiṃ, vohāramattanti attho. Kasmā? Yasmā **samuccā samudāgataṃ** samaññāya āgataṃ. Etañhi tattha tattha jātakāleyevassa ñātisālohitehi pakappitaṃ kataṃ. No ce naṃ evaṃ pakappeyyuṃ, na koci kiñci disvā ayaṃ brāhmaṇoti vā bhāradvājoti vā jāneyya. Evaṃ pakappitaṃ petaṃ **dīgharattānusa-yitaṃ, diṭṭhigatamajānataṃ,** taṃ pakappitaṃ nāmagottaṃ “nāmagottamattametaṃ, vohāratthaṃ pakappitaṃ”ti, ajānantānaṃ sattānaṃ hadaye dīgharattaṃ diṭṭhigatamanusayitaṃ. Tassa anusayitattā taṃ nāmagottaṃ **ajānantā no pabrunti,** “jātiyā hoti brāhmaṇo”ti ajānantāva evaṃ vadantīti vuttaṃ hoti.

Evaṃ (3.0301) “ye ‘jātito brāhmaṇo’ti abhinivesaṃ karonti, te idaṃ vohāramattaṃ ajānantā, sāva nesaṃ diṭṭhi duddiṭṭhī”ti dassetvā idāni nippariyāyameva jātivādaṃ paṭikkhipanto kammavādañca patiṭṭhapento **na jaccāti-**ādīmāha. Tattha “kammunā”ti upaḍḍhagāthāya vitthāraṇatthaṃ **kassako kammunāti-**ādi vuttaṃ. Tattha **kammunāti** paccuppannaena kasikammādinibbattakacetanākammunā.

Paṭiccasamuppādadassāti iminā paccayena evaṃ hotīti evaṃ paṭiccasamuppādadassāvino. **Kammavipākakovidāti** sammānāvamānārahakule kammavasena uppatti hoti, aññāpi hīnapaṇītatā hīnapaṇīte kamme vipaccamāne hotīti. Evaṃ kammavipākakusalā.

Kammunā vattatīti gāthāya pana lokoti vā pajāti vā sattoti vā ekoyevattho, vacanamattabhedo. Purimapadena cettha “atthi brahmā mahābrahmā seṭṭho sajitā”ti diṭṭhiyā paṭisedho veditabbo. Kammunā hi tāsū tāsū gatīsu vattati loko, tassa ko sajitāti. Dutiyapadena “evaṃ kammunā nibbattopi ca pavattepi atītapaccuppanna-bhedena kammunā vattati, sukhadukkhāni paccanubhonto hīnapaṇītādibhedañca āpajjanto pavattati”ti dasseti. Tatiyena tamevatthaṃ nigameti “evaṃ sabbathāpi kammanibandhanā sattā kammeneva baddhā hutvā pavattanti, na aññathā”ti. Catutthena tametthaṃ upamāya vibhāveti. Yathā hi rathassa yāyato āṇi nibandhanaṃ hoti, na tāya anibaddho yāti, evaṃ lokassa nibbattato ca pavattato ca kammaṃ nibandhanaṃ, na tena anibaddho nibbattati na pavattati.

Idāni yasmā evaṃ kammanibandhano loko, tasmā seṭṭhena kammunā seṭṭhabhāvaṃ dassento **tapenāti** gāthādvayamāha. Tattha **tapenāti** dhutaṅgatapena. **Brahmacariyenāti** methunaviratiyā. **Samyamenāti** sīlena. **Damenāti** indriyadamenā. **Etenā**ti etena seṭṭhena parisuddhena brahmabhūtena kammunā brāhmaṇo hoti. Kasmā? Yasmā **etaṃ brāhmaṇamuttamaṃ,** yasmā etaṃ kammaṃ uttamo brāhmaṇaguṇoti vuttaṃ hoti. “Brahmānan”tipi pāṭho. Ayaṃ panettha vacanatto- brahmaṃ ānetīti brahmānaṃ, brāhmaṇabhāvaṃ āvahaṭīti vuttaṃ hoti.

Dutiyagāthāya (3.0302) **santo**ti santakilesa. **Brahmā sakkoti** brahmā ca sakko ca, yo evarūpo, so na kevalaṃ brāhmaṇo, atha kho brahmā ca sakko ca so vijā-

natam paṇḍitānaṃ, evaṃ vāseṭṭha, jānāhīti vuttaṃ hoti. Sesam sabbattha uttāna-
mevāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Vāseṭṭhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Subhasuttavaṇṇanā

462. Evaṃ me sutanti subhasuttaṃ. Tattha **todeyyaputtoti** tudigā mavāsino tode-
yyabrāhmaṇassa putto. **Ārādhako hotīti** sampādako hoti paripūrako. **Ñāyaṃ**
dhammanti kāraṇadhammaṃ. **Kusalanti** anavajjaṃ.

463. Micchāpaṭipattinti aniyyānikaṃ akusalapaṭipadaṃ. **Sammāpaṭipattinti**
niyyānikaṃ kusalapaṭipadaṃ.

Mahaṭṭhanti-ādīsu mahantehi veyyāvaccakarehi vā upakaraṇehi vā bahūhi
attho etthāti **mahaṭṭhaṃ**. Mahantāni nāmaggaṇamaṅgalādīni kiccāni etthāti
mahākiccaṃ. Idaṃ ajja kattabbaṃ, idaṃ sveti evaṃ mahantāni adhikārasaṅkhā-
tāni adhikaraṇāni etthāti **mahādhikaraṇaṃ**. Bahūnaṃ kamme yuttappayuttatāva-
sena piḷasaṅkhāto mahāsamārambho etthāti **mahāsamārambhaṃ**. **Gharāvāsaka-**
mmaṭṭhānanti gharāvāsakammaṃ. Evaṃ sabbavāresu attho veditabbo. Kasi-
kamme cettha naṅgalakoṭiṃ ādiṃ katvā upakaraṇānaṃ pariyesanavasena maha-
ṭṭhatā, vaṇijjāya yathāṭṭhitameva bhaṇḍaṃ gahetvā parivattanavasena appaṭṭhatā
veditabbā. **Vipajjamānanti** avuṭṭhi-ativuṭṭhi-ādīhi kasikammaṃ, maṇisuvaṇṇādīsu
acchekatādīhi ca vaṇijjakammaṃ appaphalaṃ hoti, mūlacchedampi pāpuṇāti.
Vipariyāyena sampajjamānaṃ mahapphalaṃ cūlantevāsikassa viya.

464. Evameva kho Ti yathā kasikammaṭṭhānaṃ vipajjamānaṃ appaphalaṃ hoti,
evaṃ gharāvāsakammaṭṭhānampi. Akatakalyāṇo hi kālaṃ katvā niraye (3.0303)
nibbattati. Mahādattasenāpati nāma kireko brāhmaṇabhatto ahosi, tassa maraṇa-
samaye nirayo upaṭṭhāsi. So brāhmaṇehi “kiṃ passasi” ti vutto? Lohitagharanti
āha. Brahmalo ko bho esoti. Brahmalo ko nāma bho kahanti? Uparīti. Mayhaṃ
heṭṭhā upaṭṭhātīti. Kiñcāpi heṭṭhā upaṭṭhātīti, tathāpi uparīti kālaṃ katvā niraye
nibbatto. “Iminā amhākaṃ yaññe doso dinno” ti sahaṃ gahetvā nīharitum
adaṃsu. Sampajjamānaṃ pana mahapphalaṃ hoti. Katakalyāṇo hi kālaṃ katvā
sagge nibbattati. Sakalāya guttilavimānakathāya dīpetabbaṃ. Yathā pana taṃ
vaṇijjakammaṭṭhānaṃ vipajjamānaṃ appaphalaṃ hoti, evaṃ sīlesu aparipūrakā-
rino anesanāya yuttassa pabbajjakammaṭṭhānampi. Evarūpā hi neva jhānādi-
sukhaṃ na saggamokkhaṃ labhati. Sampajjamānaṃ pana mahapphalaṃ hoti.
Sīlāni hi pūretvā vipassanaṃ vaḍḍhento arahattampi pāpuṇāti.

Brāhmaṇā, bho gotamoti idha kiṃ pucchāmīti pucchati? Brāhmaṇā vadanti-
“pabbajito ime pañca dhamme pūretum samattho nāma natthi, gahaṭṭhova pūreti” -

ti. Samaṇo pana gotamo- “gihissa vā ahaṃ māṇava pabbajitassa vā”ti puna-ppunaṃ vadati, neva pabbajitaṃ muñcati, mayhameva pucchaṃ maññe na salla-kkhetīti cāgasīsenā pañca dhamme pucchāmīti pucchati. **Sace te agarūti** sace tuyhaṃ yathā brāhmaṇā paññapenti, tathā idha bhāsitaṃ bhāriyaṃ na hoti, yadi na koci aphāsukabhāvo hoti, bhāsassūti attho. **Na kho me, bhoti** kiṃ sandhāyāha? Paṇḍitapaṭirūpakānañhi santike kathetaṃ dukkhaṃ hoti, te pade pade akkhare akkhare dosameva vadanti. Ekantapaṇḍitā pana kathaṃ sutvā sukathitaṃ pasaṃsanti, dukkathite pāḷipada-atthabyañjanesu yaṃ yaṃ virujjhati, taṃ taṃ ujum katvā denti. Bhagavatā ca sadiso ekantapaṇḍito nāma natthi, tenāha “na kho me, bho gotama, garu, yatthassu bhavanto vā nisinno bhavantarūpo vā”ti. **Saccanti** vacīsaccaṃ. **Tapanti** tapacariyaṃ. **Brahmacariyanti** methunaviraṭiṃ. **Ajhenanti** mantagahaṇaṃ. **Cāganti** āmisapariccāgaṃ.

466. Pāpito bhavissatīti. Ajānanabhāvaṃ pāpito bhavissati. **Etadavocāti** bhagavatā andhaveṇṇūpamāya niggahito taṃ paccāharitaṃ asakkonto yathā nāma dubbalasunakho migaṃ

uṭṭhapetvā sāmikassa abhimukhaṃ (3.0304) katvā sayamaṃ apasakkati, evamevaṃ ācariyaṃ apadisanto evaṃ “brāhmaṇo”ti-ādivacanaṃ avoca. Tattha **pokkharasā-tīti** idaṃ tassa nāmaṃ, “pokkharasāyī”tipi vuccati. Tassa kira kāyo setapokkharasadiṣo devanagare ussāpitarajatatoramaṃ viya sobhati, sīsaṃ panassa kāḷavaṇṇa-indanīlamayaṃ viya, massupi candamaṇḍale kāḷamegharāji viya khāyati, akkhīni nīluppalasadisāni, nāsā rajatapanālikā viya suvaṭṭitā suparisuddhā, hatthapādatalāni ceva mukhañca katalākhārasaparikammaṃ viya sobhati. Ativiya sobhaggappatto brāhmaṇassa attabhāvo. Arājake ṭhāne rājānaṃ kātuṃ yuttamimaṃ brāhmaṇaṃ, evamesa sassiriko, iti naṃ pokkharasadisattā “pokkharasāti”ti sañjānanti, pokkhare pana so nibbato, na mātukucchiyanti iti naṃ pokkhare sayitattā “pokkharasāyī”tipi sañjānanti. **Opamañño**Ti upamaññagotto. **Subhagavanikoti** ukkaṭṭhāya subhagavanassa issaro. **Hassakaṃyevāti** hasitabbakaññeva. **Nāma-kaṃyevāti** lāmaṃyeva. Tadeva taṃ atthābhāvena **rittakaṃ**. Rittakattā ca **tucchakaṃ**. Idāni naṃ bhagavā sācariyakaṃ niggaṇhituṃ **kiṃ pana māṇavāti**-ādimāha.

467. Tattha **katamā nesamaṃ seyyoti** katamā vācā tesamaṃ seyyo, pāsamaṃsataroti attho. **Sammuccāti** sammutiyā lokavohārena. **Mantāti** tulayitvā pariggaṇhitvā. **Paṭi-saṅkhāyāti** jānitvā. **Atthasamaṃhitanti** kāraṇanissitaṃ. **Evaṃ santeti** lokavohāraṃ amuñcitvā tulayitvā jānitvā kāraṇanissitaṃ katvā kathitāya seyyabhāve sati. **Āvutoti** āvarito. **Nivutoti** nivārito. **Ophuṭoti** onaddho. **Pariyonaddhoti** paliveṭṭhito.

468. **Gadhitoti**-ādīni vuttatthāneva. **Sace taṃ, bho gotama, ṭhānanti** sace etaṃ kāraṇamatthi. **Svāssāti** dhūmachārikādīnaṃ abhāvena so assa aggi accimā ca vaṇṇimā ca pabhassaro cāti. **Tathūpamāhaṃ māṇavāti** tappaṭibhāgaṃ ahaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti- yatheva hi tiṇakaṭṭhupādānaṃ paṭicca jalamaṇo aggi dhūmachārikaṅgārānaṃ atthitāya sadoso hoti (3.0305), evamevaṃ pañca kāmaguṇe paṭicca uppannā pīti jātijarābyādhimaraṇasokādīnaṃ atthitāya sadosā. Yathā pana pariccattatiṇakaṭṭhupādāno dhūmādīnaṃ abhāvena parisuddho, evamevaṃ lokuttarajjhānadvayasampayuttā pīti jāti-ādīnaṃ abhāvena parisuddhāti attho.

469. Idāni ye te brāhmaṇehi cāgasīsena pañca dhammā paññattā, tepi yasmā pañceva hutvā na niccalā tiṭṭhanti, anukampājātikena saddhiṃ cha āpajjanti. Tasmā taṃ dosaṃ dassetuṃ **ye te māṇavāti**-ādimāha. Tattha **anukampājātikanti** anukampāsabhāvaṃ.

Kattha bahulaṃ samanupassasīti idaṃ bhagavā yasmā- “esa ime pañca dhamme pabbajito paripūretuṃ samattho nāma natthi, gahaṭṭho paripūreti”ti āha, tasmā- “pabbajitova ime pūreti, gahaṭṭho pūretuṃ samattho nāma natthi”ti teneva mukhena bhaṇāpetuṃ pucchati.

Na satataṃ samitaṃ saccavādīti-ādīsu gahaṭṭho aññasmimā asati vaḷaṇṇjanakamusāvādampi karotiyeva, pabbajitā asinā sīse chijjantepi dve kathā na kathenti. Gahaṭṭho ca antotemāsamattampi sikkhāpadaṃ rakkhituṃ na sakkoti, pabbajito niccaveva tapassī sīlavā tapanissitako hoti. Gahaṭṭho māsassa aṭṭhadivasamattampi uposathakammaṃ kātuṃ na sakkoti, pabbajitā yāvajīvaṃ brahmacārino honti. Gahaṭṭho ratanasuttamaṅgalasuttamattampi potthake likhitvā ṭhapeti, pabba-

jitā niccaṃ sajjhāyanti. Gahaṭṭho salākabhattampi akhaṇḍaṃ katvā dātuṃ na sakkoti, pabbajitā aññasmiṃ asati kākasunakhādīnampi piṇḍaṃ denti, bhaṇḍaggā-hakadaharassapi patte pakkhipantevāti evamattho daṭṭhabbo. **Cittassāhametenti** ahaṃ ete pañca dhamme mettacittassa parivāre vadāmiti attho.

470. Jātavaddhoti jāto ca vaḍḍhito ca. Yo hi kevalaṃ tattha jātova hoti, aññattha vaḍḍhito, tassa samantā gāmamaggā na sabbaso paccakkhā honti, tasmā jātava-ddhoti āha. Jātavaddhopi hi yo ciraṃ nikkhanto, tassa na sabbaso paccakkhā honti, tasmā **tāvadeva avasaṭanti** āha, taṃkhaṇameva nikkhantanti attho. **Dandhā-yitattanti** “ayaṃ (3.0306) nu kho maggo ayaṃ na nu kho”ti kaṅkhāvasena cirāyitattam. **Vitthāyitattanti** yathā sukhumaṃ atthajātaṃ sahasā pucchitassa kassaci sarīraṃ thaddhabhāvaṃ gaṇhāti, evaṃ thaddhabhāvagahaṇaṃ. **Natvevāti** iminā sabbaññutaññāṇassa appaṭihatabhāvaṃ dasseti. Tassa hi purisassa māravaṭṭanā-dīnaṃ vasena siyā ñāṇassa paṭighāto, tena so dandhāyeyya vā vitthāyeyya vā, sabbaññutaññāṇaṃ pana appaṭihataṃ, na sakkā tassa kenaci antarāyo kātunti dīpeti.

Seyyathāpi māṇava balavā saṅkhadhamoti ettha **balavāti** balasampanno. **Saṅkhadhamoti** saṅkhadhamako. **Appakasirenāti** akicchena adukkhena. Dubbalo hi saṅkhadhamako saṅkhaṃ dhamantopi na sakkoti catasso disā sarena viññāpetuṃ, nāssa saṅkhasaddo sabbaso phari. Balavato pana vipphāriko hoti, tasmā balavāti āha. **Mettāya cetovimuttiyāti** ettha **mettāyāti** vutte upacāropi appanāpi vaṭṭati, **cetovimuttiyāti** vutte pana appanāva vaṭṭati. **Yaṃ pamāṇakataṃ kammani** pamāṇakataṃ kammaṃ nāma kāmāvacaraṃ vuccati, appamāṇakataṃ kammaṃ nāma rūpārūpāvacaraṃ. Tesupi idha brahmavihārakammaññeva adhippetam. Tañhi pamāṇaṃ atikkamitvā odhisaka-anodhisaka disāpharaṇavasena vaḍḍhetvā katattā appamāṇakatanti vuccati. **Na taṃ tatrāvasissati, na taṃ tatrāvatiṭṭhati**ti taṃ kāmāvacarakammaṃ tasmim rūpārūpāvacarakamme na ohīyati na tiṭṭhati. Kiṃ vuttaṃ hoti? Kāmāvacarakammaṃ tassa rūpārūpāvacarakammaṃ antarā laggituṃ vā ṭhātuṃ vā rūpārūpāvacarakammaṃ pharitvā pariyādiyitvā attano okāsaṃ gahetvā patiṭṭhātuṃ vā na sakkoti, atha kho rūpārūpāvacarakammameva kāmāvacaraṃ mahogho viya paritta-udakaṃ pharitvā pariyādiyitvā attano okāsaṃ gahetvā tiṭṭhati, tassa vipākaṃ paṭibāhitvā sayameva brahmasaha-byataṃ upanetīti. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Subhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Saṅgāravasuttavaṇṇanā

473. Evaṃ (3.0307) **me sutanti** saṅgāravasuttaṃ. Tattha **cañcalikappeti** evaṃ-

nāmake gāme. **Abhippasannāti** aveccappasādavasena pasannā. Sā kira sotā-
 pannā ariyasāvikā bhāradvājagottassa brāhmaṇassa bhariyā. So brāhmaṇo
 pubbe kālena kālaṃ brāhmaṇe nimantetvā tesam sakkāraṃ karoti. Imaṃ pana
 brāhmaṇiṃ gharaṃ ānetvā abhirūpāya mahākulāya brāhmaṇiyā cittaṃ kopetuṃ
 asakkonto brāhmaṇānaṃ sakkāraṃ kātuṃ nāsakkhi. Atha naṃ brāhmaṇā diṭṭha-
 diṭṭhaṭṭhāne- “nayidāni tvaṃ brāhmaṇaladdhiko, ekāhampi brāhmaṇānaṃ
 sakkāraṃ na karosī”ti nippīlenti. So gharaṃ āgantvā brāhmaṇiyā tamatthaṃ āro-
 cetvā- “sace, bhoti ekadivasaṃ mukhaṃ rakkhituṃ sakuṇeyyāsi, brāhmaṇānaṃ
 ekadivasaṃ bhikkhaṃ dadeyyan”ti āha. Tuyhaṃ deyyadhammaṃ ruccanaka-
 ṭṭhāne dehi, kiṃ mayhaṃ etthāti. So brāhmaṇe nimantetvā appodakaṃ pāyāsaṃ
 pacāpetvā gharañca sujjhāpetvā āsanāni paññāpetvā brāhmaṇe nisīdāpesi.
 Brāhmaṇi mahāsāṭakaṃ nivāsetvā kaṭacchuṃ gahetvā parivisanti dussakaṇṇake
 pakkhalitvā “brāhmaṇe parivisāmi”ti saññampi akatvā āsevanavasena sahasā
 satthārameva anussaritvā udānaṃ udānesi.

Brāhmaṇā udānaṃ sutvā “ubhatopakkhiko esa samaṇassa gotamassa sahāyo,
 nāssa deyyadhammaṃ gaṇhissāmā”ti kupitā bhojanāni chaḍḍetvā nikkhamiṃsu.
 Brāhmaṇo- “nanu paṭhamameva taṃ avacaṃ ‘ajjekadivasaṃ mukhaṃ rakkhe-
 yyāsi’ti, ettakaṃ te khīrañca taṇḍulādīni ca nāsītāni”ti ativiya kopavasaṃ upagato-
 “evameva panāyaṃ vasalī yasmiṃ vā tasmīṃ vā tassa muṇḍakassa samaṇassa
 vaṇṇaṃ bhāsati, idāni tyāhaṃ vasalī tassa satthuno vādaṃ āropessāmi”ti āha.
 Atha naṃ brāhmaṇi “gaccha tvaṃ, brāhmaṇa, gantvā vijānissasi”ti vatvā “na
 khvāhaṃ taṃ, brāhmaṇa, passāmi sadevake loke ...pe... vādaṃ āropeyyā”ti-ādi-
 māha. So satthāraṃ upasaṅkamtivā-

“Kiṃsu (3.0308) chetvā sukhaṃ seti, kiṃsu chetvā na socati;
 kissassu ekadhammassa, vadhaṃ rocesi gotamā”ti. (saṃ. ni. 1.187)-

Pañhaṃ pucchi. Satthā āha-

“Kodhaṃ chetvā sukhaṃ seti, kodhaṃ chetvā na socati;
 kodhassa visamūlassa, madhuraggassa brāhmaṇa;

vadhaṃ ariyā pasaṃsanti, tañhi chetvā na socati”ti. (saṃ. ni. 1.187)-

Pañhaṃ kathesi. So pabbajitvā arahattaṃ patto. Tasseva kaniṭṭhabhātā akkosaka-
 bhāradvājo nāma “bhātā me pabbajito”ti sutvā bhagavantaṃ upasaṅkamtivā akko-
 sitvā bhagavatā vinīto pabbajitvā arahattaṃ patto. Aparo tassa kaniṭṭho sundarika-
 bhāradvājo nāma. Sopi bhagavantaṃ upasaṅkamtivā pañhaṃ pucchitvā vissa-
 jjanaṃ sutvā pabbajitvā arahattaṃ patto. Aparo tassa kaniṭṭho piṅgalabhāradvājo
 nāma. So pañhaṃ pucchitvā pañhabyākaraṇapariyosāne pabbajitvā arahattaṃ
 patto. **Saṅgāravo māṇavoti** ayaṃ tesam sabbakaniṭṭho tasmīṃ divase brāhma-
 ñehi saddhiṃ ekabhattagge nisinno. **Avabhūtāvāti** avaḍḍhibhūtā avamaṅgalabhū-
 tāyeva. **Parabhūtāvāti** vināsaṃ pattāyeva. **Vijjamānānanti** vijjamānesu. **Silapaññā-**
nanti silaṅca ñāṇaṅca na jānāsi.

474. Diṭṭhadhammābhiññāvosaṇapāramippattāti diṭṭhadhamme abhiññāte ima-
 smiññeva attabhāve abhijānitvā vositavosaṇā hutvā pāramisaṅkhātaṃ sabbadha-
 mmānaṃ pārabhūtaṃ nibbānaṃ pattā mayanti vatvā ādibrahmacariyaṃ paṭijāna-

ntīti attho. **Ādibrahmacariyanti** brahmacariyassa ādibhūtā uppādakā janakāti evaṃ paṭijānantīti vuttaṃ hoti. **Takkīti** takkagāhī. **Vīmaṃsīti** vīmaṃsako, paññācāraṃ carāpetvā evaṃvādī. **Tesāhamasmīti** tesāṃ sammāsambuddhānaṃ ahamasmi aññataro.

485. Aṭṭhitavatanti aṭṭhitatapaṃ, assa padhānapadena saddhiṃ sambandho, tathā sappurisapadassa. Idañhi vuttaṃ hoti- bhoto gotamassa aṭṭhitapadhānavataṃ ahosi, sappurisapadhānavataṃ ahosīti. **Atthi devāti** (3.0309) **puṭṭho samānoti** idaṃ māṇavo “sammāsambuddho ajānantova pakāsesī”ti saññāya āha. **Evaṃ sante**ti tumhākaṃ ajānanabhāve sante. **Tucchaṃ musā hotīti** tumhākaṃ kathā aphalā nipphalā hoti. Evaṃ māṇavo bhagavantaṃ musāvādena niggaṇhāti nāma. **Viññunā purisenāti** paṇḍitena manussena. Tvaṃ pana aviññutāya mayā byākātampi na jānāsīti dīpeti. **Uccena sammataṃti** uccena saddena sammataṃ pākaṭaṃ lokasmiṃ. **Adhidevāti** susudārakāpi hi devā nāma honti, deviyo nāma honti devā pana adhidevā nāma, loke devo devīti laddhanāmehi manussehi adhikāti attho. Sesāṃ sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Saṅgāravasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Pañcamavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

Majjhimapāṇṇāsa-aṭṭhakathā niṭṭhitā.